

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

GÖÇ VE KENTLEŞME SÜRECİNDE ERGENLERİ
MADDE KULLANIMINA YÖNELTEN SOSYAL
BAĞLAMIN ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Fatma ŞENCAN

İstanbul
Haziran, 2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**GÖÇ VE KENTLEŞME SÜRECİNDE ERGENLERİ MADDE
KULLANIMINA YÖNELTEN SOSYAL BAĞLAMIN ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Fatma ŞENCAN

Danışman
Prof. Dr. Kadir CANATAN

İstanbul
Haziran, 2020

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Kadir CANATAN

Üye Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Üye Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim BEKİ

Üye Dr. Öğr. Üyesi Sena ÖKSÜZ

Üye Dr. Öğr. Üyesi Nigar TUĞSUZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım ‘‘Göç ve Kentleşme Sürecinde Ergenleri Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi’’ adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Fatma Şencan

ÖNSÖZ

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Kadir CANATAN'a ve değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Ergün YILDIRIM ve Dr. Öğr. Üyesi Nigar TUĞSUZ'a, eğitim alanında dersleriyle bize vizyon katan çok değerli hocamız Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ'a, tez çalışmalarım sırasında bana destek olan Dr. Harun ŞENCAL, Dr. Adem YULU, Uzm. Psikolog A. Handan ÖZKAN SELİM ve Osman UÇAR'a ve bu süreçte beraber çalışma imkanı bulduğum mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, şu anda aramızda olup bu günleri göremeseler de yaşadıkları süre zarfında karşılıksız verdikleri emekler neticesinde bugüne ulaşmamda en büyük paya sahip olan anne ve babama minnetlerimi sunuyorum.

Fatma Şencan

ÖZET

GÖÇ VE KENTLEŞME SÜRECİNDE ERGENLERİ MADDE KULLANIMINA YÖNELTEN SOSYAL BAĞLAMIN ANALİZİ

Fatma ŞENCAN

Doktora, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kadir CANATAN

Haziran-2020, 191+X Sayfa

Bireysel ve toplumsal etkileri bakımından küresel bir olgu haline gelen madde kullanımına bağlı problemler, toplum sağlığı açısından çeşitli riskler içermektedir. Sosyal bir problem olarak toplumlarda yaygınlaşmasına etki eden etkenler değişkenlik gösterse de genel kanı artık bağımlılığın bireysel bir sorun olmadığı yönündedir. Tekli ve çoklu etkenlerin karmaşık bir örüntü oluşturduğu bağımlılık problemi insan yaşamının her dönemi için tehdit oluşturmakla birlikte ergenlik dönemi kendine özgü gelişim özellikleri dikkate alındığında daha fazla hassasiyet içermektedir. Bu sebeple, bu araştırmada ailesi veya kendisi İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde kentleşme sürecinin devam ettiği Yavuztürk veya Kirazlıtepe mahallelerine göçle gelmiş ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın analizi yapılmıştır. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle madde kullanan ve okul terki yaşamış 13 ergen ile onların sosyal bağlamında bulunan farklı alanlardan 27 kişi olmak üzere toplamda 40 görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların analizi neticesinde kentleşme sorunlarının devam ettiği mahallelerde yaşayan göçmen ailelerin sosyoekonomik ve kültürel düzeyleri, çocuklarıyla olan ilişkileri, yakın çevresinde olumlu rol modellerin eksikliği veya yanlış rol modellerin varlığı, akran gruplarının madde kullanımına karşı yaklaşımları ve sosyal medyanın ergenlerin bu maddeleri kullanmaya yönelmelerinde önemli etkenler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Madde Kullanımı, Ergenlik, Sosyal Bağlam, Kentleşme

ABSTRACT

**ANALYSIS OF SOCIAL CONTEXT THAT DRAGS
ADOLESCENTS TO SUBSTANCE USE IN THE PROCESS OF
MIGRATION AND URBANIZATION**

Fatma ŞENCAN

PhD Dissertation, Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Kadir CANATAN

June-2020, 191+X pages

Problems related to substance use, which have become a global phenomenon in terms of individual and social effects, includes various risks in terms of public health. Although the factors that affect the spread of societies as a social problem vary, the general belief is that addiction is no longer the problem of an individual. The addiction problem created by a complex pattern of single and multiple factors, poses a threat for every stage of a person's life. However, when it comes to adolescents, due to their unique developmental characteristics, the issue becomes more sensitive. For this reason, the social context of the family or the adolescents who migrated to Yavuztürk or Kirazlıtepe neighborhoods in Üsküdar District of Istanbul, which are under the urbanization project, was analyzed in this study. In this context, a total of 40 interviews were conducted, including 13 adolescents who have dropped out of the school using a semi-structured interview technique and 27 people from different areas in their social context. As a result of the analysis of the obtained findings, the socioeconomic and cultural levels of immigrant families living in the neighborhoods where urbanization problems continue, their relationships with their children, the lack of positive role models in their immediate surroundings or the presence of wrong role models, the approaches of peer groups towards substance use, and the social media's orientation are determining factors for adolescents' use of these substances.

Keywords: Substance Use, Adolescent, Social Context, Urbanization

KISALTMALAR LİSTESİ

TUBİM	Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Problemi ve Amacı	5
1.2. Tezin Araştırma Soruları.....	6
1.3. Araştırmanın Önemi.....	8
1.4. Varsayımlar	9
1.5. Sınırlılıklar	9
1.6. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	12
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. Genel Olarak Bağımlılık	12
2.2. Madde Bağımlılığı.....	13
2.2.1. Uyuşturucu Madde	14
2.2.2. Psikotrop Madde	15
2.2.3. Yeni Nesil Sentetik Maddeler	15
2.3. Maddenin Kötüye Kullanımı ve Problemler Madde Kullanımı.....	16
2.4. Bağımlılıkla İlgili Genel Yaklaşımlar	17
2.4.1. Bağımlılık Bir Sendromdur	18
2.4.2. Bağımlılık Bir Beyin Hastalığıdır	18
2.4.3. Sosyal Bağlamın Madde Kullanımına Etkisinin Bağlanma ve Taklit Kuramları Üzerinden İncelenmesi	19

2.5. Bağımlılık Tanı Kriterleri.....	21
2.6. Türkiye’de Madde Bağımlılığının Genel Durumu.....	22
2.7. İstanbul’da Genel Durum.....	25
2.8. Madde Kullanımının Bireysel ve Toplumsal Etkileri.....	27
2.8.1. Madde Kullanan Bireylerin Süreç İçerisinde Yalnızlaşması.....	27
2.8.2. Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi.....	28
2.8.3. Madde Kullanımı ve Sağlık İlişkisi.....	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
GÖÇ, KENTLEŞME VE MADDE BAĞIMLILIĞI	31
3.1. Geçmişten Günümüze Göç ve Kentleşme İlişkisi.....	31
3.2. Türkiye’de Kentleşme ve Göç İlişkisi	34
3.3. İstanbul’da Kentleşme ve Göç İlişkisi	35
3.3.1. Göçmenlerin Kent Yaşamına Adaptasyonu.....	38
3.3.2. Kentleşme Sürecinde Kimliğin Yeniden İnşa Edilmesi.....	40
3.3.3. Kentleşme Sürecinde Ait Olma İhtiyacı.....	42
3.3.4. Kent Yaşamına Katılma Sürecinde Yoksulluk Etkeni	44
3.3.5. Göçün Çocuk İşçiliğine Etkisi.....	46
3.3.6. Kentsel Göçmenlerin Maruz Kaldığı Eğitim Sorunları.....	47
3.3.7. Ergenlik Dönemi Özelliklerinin Madde Kullanımı Açısından Taşıdığı Riskler	48
3.3.8. Ergenlerin Madde Kullanım Tutumlarına Ailenin Etkisi.....	52
3.3.9. Akran Faktörü	58
3.3.10. Madde Kullanımına Yönelmede Okul Devamsızlığı ve Terkinin Etkisi.....	61
3.3.11. Madde Kullanımına Yönelmede Sosyal Medyanın Etkisi.....	64
3.3.12. Madde Kullanımında Cinsiyet Etkeni	68
3.3.13. Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Ruhsal Sorunlar.....	69
3.3.14. Çalışma Ortamı ve Barınma Koşulları.....	69
3.3.15. Genetik Etkenler	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	72
ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ.....	72
4.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni.....	72
4.2. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği.....	73
4.3. Araştırmanın Veri Analizi.....	74

4.4. Araştırma Sahası	75
BEŞİNCİ BÖLÜM	76
BULGULAR	76
5.1. Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallelerinin Oluşum Süreci ve Sosyokültürel Dokusu.....	76
5.1.1.Sosyokültürel Mekânlar Açısından Mahallelerin Yeterliliği	80
5.1.2.Ailenin Göç Etme Sebepleri.....	81
5.1.3.Mahallede Madde Kullanım Sıklığı ve Görünürlüğü.....	83
5.1.4.Ergenlerin Madde Kullanım Mekânları	84
5.1.5.Ailenin Madde Kullanan Çocukları Hakkında Gözlem ve Tutumları	85
5.1.6.Ergenlerin Ailelerinin Sosyal Çevreyle İlişkisi ve Maruz Kaldıkları Sorunlar.....	89
5.1.7.Madde Bağımlılığına Karşı Mahalle Sakinleri ve Diğer Paydaşların Yaklaşımı	90
5.1.8.Madde Kullanan Ergenlerin Okul Devamsızlığı ve Okul Terki Sorunu.....	99
5.1.9.Katılımcıların Bağımlılık Kavramına Atfetmiş Oldukları Anlamlar	105
5.1.10.Katılımcıların Maddelere Dair Farkındalık Düzeyleri.....	112
5.2. Vakalar: Anlatı Yaklaşımı	113
5.2.1. Vaka-1 (Kız, 19 yaşında)	113
5.2.2. Vaka-2 (Erkek, 25).....	116
5.2.3. Vaka-3 (Erkek, 25).....	119
5.2.4. Vaka-4 (Kız, 20).....	122
5.2.5. Vaka-5 (Erkek, 22).....	124
5.2.6. Vaka-6 (Erkek, 24).....	126
5.2.7. Vaka -7 (Erkek, 24).....	130
5.2.8. Vaka 8 (Erkek, 25)	133
5.2.9. Vaka-9 (Erkek, 24).....	135
5.2.10. Vaka-10 (Erkek, 22)	137
5.2.11. Vaka-11 (Erkek, 25)	139
5.2.12. Vaka-12 (Erkek, 25)	141
5.2.13. Vaka-13 (Erkek, 23)	142
5.3. Bağımlılığın Tipolojisi.....	144
5.4. Katılımcılar ile Sosyal Bağlam Etkileşiminin Analizi.....	146
ALTINCI BÖLÜM	150

TARTIŞMA	150
6.1. Ailelerin Kent Yaşamına Uyum Sürecinde Karşılaştığı Problemler.....	150
6.2. Ergenlerde Madde Kullanımının Başlama Zamanı ve Sebepleri.....	152
6.3. Sosyal Çevrenin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi.....	154
6.4. Aile ve Yakınların Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi	155
6.5. Madde Kullanan Ergenlerin Karşılaştığı Sorunlar.....	156
6.6. Serbest Zaman Etkinliklerinin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi	157
6.7. Medya ve Sosyal İletişim Ağlarının Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi	158
YEDİNCİ BÖLÜM	160
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	160
KAYNAKÇA	167
EKLER.....	187

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanoğlunun doğayla bütünleşme ve yaşamını sürdürme çabası yakın çevresindeki doğal kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanmasıyla başlar. Temel gereksinimleri karşılayabilmek için başlayan bu süreç zaman içerisinde doğadaki bazı bitkilerin ve bu bitkilerden elde edilen maddelerin hastalıkları tedavi etme, duygu durumunu değiştirme, haz alma ve keyif vermedeki etkilerinin keşfedilmesini de beraberinde getirmiştir. İlk dönemler kullanılan maddelerin etkilerini tanımlamakta zorlanan insanoğlu, bu etkileri doğaüstü güçlerle ilişkilendirmiş ve mistik bir kutsiyet de atfetmiştir. Gelişen süreçte sağlık ve diğer alanlardaki bilimsel gelişmeler, bu maddelerin amacının dışında kullanımının sebep olduğu olumsuz etkileri ve insan sağlığı açısından taşıdığı riskleri ortaya koymuştur.

Bağımlılık yapma niteliğine sahip maddelerin tarihsel arka planı Antik çağlara kadar dayanır. Kabartma ve resimlerde görsellerine rastlanan “*afyon*”un özelliklerinden destanlarda bahsedildiğine değinen Babaoğlu (1997: 12-15), Kahire Müzesi’nde MÖ 14. yy’a ait olduğu varsayılan mumyanın ağzında bulunan afyon parçasının ölümden sonraki yaşamda acıları dindirmek için kullanılmış olabileceğini ve toplumsal inanç sistemlerindeki önemini gösterme ihtimalinden bahseder. Bunun yanı sıra, Hint toplumunda esrar için başarı ve mutluluk anlamına gelen “*vişema*” adı kullanılmakta, Perslerin kutsal kitabı Zerdüş’tde ise kenevirden acı ve üzüntüyü gideren, neşe ve haz veren bitki olarak bahsedilmektedir (Babaoğlu, 1997: 12-15). Afyon, esrar ve kenevir gibi maddeler gibi tütün de tarihin çok eski dönemlerinden beri kullanılagelen maddeler arasındadır (Musk ve De Klerk, 2003: 286).

Madde kullanımına bağlı olarak süreç içerisinde gelişen bağımlılık alt kültürünün oluşumuna bakıldığında tütün, alkol, afyon, esrar, kenevir gibi bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeler, ilkel hekimlikte hastalıkların tedavisinde kullanılmaktaydı. Bu maddelerin halk arasındaki kullanımı daha çok haz alma, uyku

düzensizliği, üzüntü ve keder hallerini giderme şeklindedir. Milattan önceki döneme ait tabletlerde, ilkel dinlerin metinlerinde, resimlerde hatta Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi tek tanrılı dinlerde de bu maddelerin amacının dışında kullanımının sakıncalarından bahseden bölümler yer almaktadır. Edebiyata, sanata ve günlük yaşama yansıyan maddelerin kötüye kullanımı, geçmişten günümüze ortak bir bilincin gelişimi ve bağımlılık alt kültürünün oluşumunu sağlamıştır (Köknel, 1998: 691-701).

1960'lı yıllara kadar bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeler birey ve halk sağlığı açısından toplumsal bir problem olarak görülmemiştir. Alkol, afyon, esrar ve türevlerinin bağımlılık yaptığı ve kötüye kullanımının, kullanan kişilerde davranış bozukluğuna sebep olduğu yine o yıllarda sağlık literatürüne geçmiştir. Toplumda sosyal bir problem olarak görünür hale gelmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Savaşı'nda ağır yaralanan askerlerin ağrı ve acılarını gidermek için verilen morfin paketlerini ağır stres durumlarında kötüye kullanması ve ülkelerine döndükten sonra normal yaşama adapte olurken karşılaştıkları zorluklarda da benzer arayışlara girmeleri ile ortaya çıkmıştır. Madde temin etmek için yasal olmayan yöntemlere sapılması ve bağımlı sayısının artması, bağımlılığın kamu sağlığı açısından önemini anlaşılanında etkili olmuştur (Uzbay, 2009: 7).

Madde bağımlılığını modern yaşantının getirdiği bir sonuç olarak değerlendiren Tarhan'a göre, modernizm bireye zevk odaklı yaşantı anlayışını sunmaktadır. Bu anlayışı benimseyenler madde bağımlılığı tehdidine daha açıktır (Tarhan, 2018: 61). Modern hayatın kişiyi bireyselleşen toplum yapısına dönüştürdüğünü söyleyen Bauman (2011), birey ve toplum yapısında oluşan hoşnutsuzluklara eleştirel yaklaşır. Modernitenin hâkim olduğu Batı toplumlarında yaşayan gençler çözülen kurumsal yapılar ve değerler sisteminden etkilenmektedir. Bunun sonucu olarak farklı arayışlara giren gençler, çok erken yaşlarda madde kullanımına yönelmektedir. Afyon, esrar ve diğer maddelerin kullanımı İngiltere ve Fransa'da dikkat çekici seviyede artmıştır. Belçika'da okullarda her on gençten biri yasal olmayan madde kullanmakta, Almanya'da ise bu durum 1960'dan sonra ürkütücü boyutlara ulaşmaktadır (Yavuzer, 2018: 43).

Kişinin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar veren maddelerin kullanımının yaygınlaşması, kullanan kişilere karşı toplumsal tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Madde bağımlılığının doğasına ilişkin yeterli bilimsel bilginin olmadığı

dönemlerde bu maddeleri kullanan kişiler ahlaki değerlerden yoksun, iradesi zayıf ve günahkâr olarak görülmekteydi. Problemin çözümüne yönelik koruyucu önlemler yerine yasal yaptırımlar uygulanıyordu. 1930'lu yıllarda beynin işleyişi ve bağımlılık davranışının bilimsel yönden araştırılması sayesinde, beyin fonksiyonlarını ve insan davranışlarını etkilediği ortaya çıkan madde bağımlılığının bir hastalık olduğu kabul gördü. Diğer hastalık türleri gibi oluşumuna etki eden bireysel ve çevresel etkenler araştırılmaya başlandı (Tarhan ve Nurmedov, 2015: 18).

Madde bağımlılığının sosyal bir problem olarak oluşumu ve gelişimini etkileyen sebepler karmaşıktır. Kişiden kişiye farklılık gösterse de madde bağımlılığı geliştirmede birden fazla etken bir arada bulunabilir. Bireyin kendisinden kaynaklanan (biyolojik, psikolojik, hastalık, cinsiyet) sebepler olabileceği gibi, ebeveyn tutumları, akademik başarısızlık ve okul terki, maddeye ulaşılabilirlik, medyada kullanan bireylerin temsili ve özendirici etkisi, sosyal çevre ve toplumsal yapıdaki değişimler, maddelerin zararları hakkında bilgi eksikliği, gelir seviyesi düşük insanlar için ekonomik getiri sağlaması madde kullanım alışkanlıklarını tetikleyen çevresel etkenler arasındadır. Fakat hiçbiri tek başına bireyin kullanılan maddeyle tanışma ve kullanıma başlamasına sebep olarak göstermede yeterli olmaz. Yaşamın her döneminde bu etkenler bireyi madde kullanmaya yönltebilir. Bu yönüyle madde kullanımı çoklu etkenlerin karmaşık bir etkileşimi olarak görülebilir. Bu etkenler arasında bireyin hayatında hissedilir dönüşümlere yol açan göç hareketi önemli bir etken olarak yer almaktadır.

Göçler birey ve toplum yaşantısında hızlı değişimleri tetikleyebilen sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle karakterize edilen toplumsal gelişmelerdir. Göç hareketleri incelendiğinde birey ve kitleleri göç etmeye yönelten etkenlerin karmaşık olduğu görülür; Küresel ekonomi, gelir dağılımındaki dengesizlikler, devam eden siyasi istikrarsızlıklar, değişen iklim koşulları, doğal afetler ve gelişmiş ülkelerdeki refah düzeyi gibi pek çok etken göçün hem yönünü hem de hızını etkilemektedir (Balcıoğlu, 2007: 15-16). Kişilerin yaşam güvenliğini sağlama ve koşullarını iyileştirme isteği göç motivasyonlarını her dönem canlı tutan etkenlerdir. Günümüzde küresel bir olgu haline gelen göçler sadece göç eden kişileri değil, sebep-sonuç dönüşümselliğinde daha geniş kitleleri ve toplumsal yapıları etkilemektedir.

Göçü sosyokültürel etkileri açısından ele alan Giddens, göçe katılan ve göçü kabul eden geniş toplulukların birbiri ile ilişki kurma tarzlarının kültürel, politik ve ekonomik gelişmelere neden olduğunu belirtmektedir. Etnik yapıları, inançları, dilleri, renkleri, ırkları birbiriyle aynı olmayan insanların etkileşimleri, sosyalleşme ve kentlerde yerleşim örüntülerini de şekillendirmiştir (Giddens, 2012: 530-550). Toplumsal değişim ve dönüşümlerin mekân ve sosyal yaşantı üzerindeki etkileri, kentleşme-göç sürecinde daha belirgin hale gelmiştir.

Türkiye’de Toplumsal yapının değişip dönüşmesinde, kentsel nüfusun hızla artmasında yoğunluğu 1980’lerden sonra giderek artan 1990’lı yıllarda kentlerin etrafını çevreleyen gecekondu bölgelerinin oluşumunu şekillendiren göçten söz edilebilir. Kırsal bölgelerden kentlere doğru gelen insanlar öncelikle barınma sorununu çözmek için fiziki ve sosyal açıdan kent yaşamıyla bütünlük göstermeyen gecekonducuları inşa etmişlerdir. Plansız kentleşme olarak günümüze kadar güncelliğini koruyan bu yerleşim yerleri çeşitli sosyal problemlerin de kaynağı olarak görülmektedir. Farklı amaçlarla kırsaldan kentlere gelen bu insanlar, sosyal yaşamda alışık oldukları yüz yüze ilişkiler açısından da mahrum kalırlar. Bourdieu’nun (1986: 247) *sosyal sermaye* olarak kavramlaştırdığı sosyal ilişki ve ağlar, yaşantı dünyasında toplumsal eşitsizlikleri ve bireylerin grup aidiyetlerini kültürel kodlar aracılığıyla kolaylaştırırken, bu ağlardan yoksun olmak toplumsal bütünleşmeyi ve değişen koşullara adapte olmayı zorlaştırmaktadır.

Kent yaşamına sonradan dâhil olan insanlar farklı sorunlarla baş etmek zorunda kalır. Çocuk yaşta göç eden ya da göçmen bir ailede dünyaya gelenler kültürel farklılıklar arasında baskılanır. Aileleri tarafından kendi kültürleri içinde muhafaza edilmeye çalışılan gençler, değişen sosyal çevreye uyum sağlarken çelişkili durumlarla karşılaşır. Göçmenliği insan psikolojisindeki etkileri açısından ele alan Yalçın (2017: 60), insan benliğinin ve kimliğinin uğradığı değişimleri inceler. Farklı sosyokültürel gruplar arasında kimliğini yeniden inşa etmek zorunda kalan göçmenler, dışlanmamak için duygu ve düşüncelerini düzenlemek zorunda kalır. Değişen koşulların ve yaşam alanlarının gençlerin madde kullanımına yönelmesindeki önemine dikkat çeken Ögel, 2005’lere kadar sosyoekonomik düzeyi yüksek bireyler arasında görülen madde kullanımının bu tarihten sonra sağlıksız kentleşmenin olduğu yerlere kaydığını, bunun sebebinin de buralarda yaşayan gençlerin kent yaşamının ayrılmaz parçaları olan parklar, spor merkezleri, sinema ve kafe gibi sosyokültürel

gelişimlerine katkıda bulunacak yerlerden yoksun olmalarıyla ilişkilendirmektedir (Yılmaz, 2017).

Tüm Dünya ile beraber Türkiye’de de artan madde ve diğer bağımlılık türleri günümüzün önemli sosyal sorunları arasında yer almaktadır. İlk bakışta madde bağımlılığı bireyin kişisel bir tercihi gibi görünmektedir. Fakat kısa süre içerisinde hem kullanan kişi hem de yakın çevresini etkileyerek toplumun diğer üyeleri için de ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu çok boyutlu problemi ele alırken tarihsel gelişim süreci içinde bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek, maddenin kötüye kullanımına etki eden bireysel ve sosyal etkenlerin karşılıklı etkileşimini anlamaya da yardımcı olacaktır. Madde kullanımının çocukluk yaşına kadar düştüğü günümüzde (Ör: Sigara deneme yaşı ortalama 10 yaşına kadar düşmüştür (Alkaç vd., 2018: 227)) gençleri tehdit eden madde bağımlılığı riskinin ilgili disiplinler tarafından bilimsel yöntemlerle ele alınması gerekmektedir.

Sosyal bilimler açısından kişiyi madde kullanımına yönelten sebeplerin araştırılması ve bilimsel yaklaşımla ortaya koyulması hem koruyucu çalışmalar açısından hem de önleme programlarının başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle de değişen fiziki ve sosyal koşullara uyum sağlama açısından dayanıklılık özelliği az olan risk gruplarının belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması, bu gruplar arasında madde kullanımının yaygınlaşmasını önlemek açısından gereklidir. Kırsaldan farklı sebeplerle kentlere göç eden ve kent yaşamına sonradan dâhil olan ergenler, maruz kaldıkları sorunlar açısından dezavantajlı grupları oluşturabilmektedir. Bu grupları madde kullanımına yönelten etkenlerin sosyal bağlamının ele alınmasını amaçlayan çalışmada, Kirazlıtepe ve Yavuztürk mahallelerine göç ederek yerleşen ve ergenlik döneminde madde kullanımına yönelen bireylerin sosyal bağlamının madde kullanım tutumlarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu çalışmada madde ile kastedilen, bağımlılık yapma özelliğine sahip, hukuki olarak satışı yasak olan ve olmayan her türlü maddedir.

1.1. Tezin Problemi ve Amacı

Göçlerle kente gelen insanlar kent kültürü ve yaşamıyla bütünleşirken farklı problemlere maruz kalırlar. Kentleşme ve göç sürecinin devam ettiği mahallelerdeki göçmen gençler, kent yaşamının sosyokültürel ortamlarına dahil olma, spor ve sanatsal aktivitelerine katılabilmek, gelecek planlamalarını gerçekleştirme fırsatlarına

erişebilme açısından kentlilik kültürünün egemen olduğu bölgelerde yaşayan akranlarıyla benzer koşullarda değildirler. Bu durum ergenlik döneminin kendine özgü sorunlarıyla birleşince genç bireylerde problemlili davranışlara neden olabilmektedir. Tütün, alkol ve diğer maddelerin kullanımı da gençlerin bedensel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit eden riskli davranışlardır. Bu bağlamda, bu araştırmanın problemi kentleşme ve göç sürecinin devam ettiği mahallelerdeki sosyal bağlamı oluşturan aile, okul, akran, sosyokültürel imkanlar ve ekonomik koşulların ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkisidir.

Madde bağımlılığını sadece kullanan bireylerin kişisel tercihi olarak tanımlamak yeterli değildir. Her türlü bağımlılığın gelişip yaygınlaşmasında birçok etken birbirinin sebebi veya sonucu olarak etki edebilmektedir. Bu sebeplerin karmaşık doğası ve etkileşimleri koruyucu önlemlerin alınmasında ve etkin mücadele yöntemlerinin geliştirilmesinde bilimsel yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Değişen toplumsal koşullar madde kullanımını tetikleyebildiği gibi madde kullanımına bağlı sorunlar da toplumda sosyal problemlere neden olmaktadır. Maddelerin zararlı etkileri hakkında toplumsal farkındalık düzeyi artırılırken, kişiyi madde kullanımına yönelten etkenlerin belirlenmesi de önemlidir. Bu sebeple, bu araştırma kapsamında ergenlerin etkileşim halinde olduğu sosyal çevrelerindeki risk etkenleri ile bu etkenlerin madde kullanımına yönelmedeki etkilerinin ele alınması amaçlanmaktadır.

1.2. Tezin Araştırma Soruları

Tezin ana problemi şu şekilde ifade edilebilir: İç göçün sonucu olarak İstanbul'un Üsküdar ilçesine göç eden ergenlerde rastlanan bağımlılık sorunu nasıl bir sosyal bağlamda oluşmaktadır? Bu ana problemi cevaplandırmak için şu alt sorular düşünülmüştür.

1. İstanbul'un Üsküdar ilçesine göç eden ailelerin kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığı problemler nelerdir?
2. Kentleşme sürecinin devam ettiği mahallelerde yaşayan ergenlerde madde kullanımını ne zaman ve nasıl başlamaktadır?
3. Ergenlerin gelip yerleştiği ve hayata katıldığı sosyal çevrede hangi riskler bağımlılığını teşvik etmektedir?

4. Aile ve yakın çevrenin madde kullanımı ergenler açısından madde kullanımı riski oluşturur mu?
5. Bağımlılık etkisi olan maddeleri kullanan ergenlerin maruz kaldığı sorunlar nelerdir?
6. Örgün eğitime ara vermiş ya da terk etmiş ergenlerin boş zaman aktiviteleri nelerdir, madde kullanımı ile ilişkisi var mıdır?
7. Medya ve sosyal iletişim ağları madde bağımlılığı riskini artırır mı?

Bu soruların ayrıntılarını açıklamak gerekirse; birinci araştırma sorusu ile kırsal alanlardan Üsküdar'a yapılan göçlerin aile ve toplum yapısına etkileri ve kent yaşamına dâhil olmaya çalışan göçmenlerin maruz kaldığı sorunlar araştırılacaktır. Göçmen ergenlerin ailelerinin kente tutunma sürecinde yaşadıkları her türlü zorluk, ailenin ergen üyelerini de etkileyebilmektedir. Birinci soru ile bağlantılı olarak İstanbul'a gelen ailelerin karşılaştıkları sorunları belirleyebilmek amacıyla madde bağımlısı ergenlerin aileleriyle mülakat yapılmıştır.

Göç sadece fiziksel çevre değişimine değil, aynı zamanda ergenlerin toplumsallaşma sürecinde kaybolan sosyal desteğin psikolojilerine ve davranışlarına yansımaya da yol açar. Bu ergenler, göçün yoğun olduğu bölgelerde kendisi gibi göç etmiş diğer akranlarının desteğini alabilmek, grup üyeleri arasında kabul görebilmek için daha çok onlarla vakit geçirmeye başlar. Bu akran desteği olumlu olabileceği gibi grup üyeleri arasında bağımlılık özelliği taşıyan maddelerin kullanımı durumunda yeni bireyler için ciddi risk oluşturabilmektedir. Kente adaptasyon sürecinde ergenlerin karşı karşıya kaldığı riskler ikinci ve üçüncü sorularla belirlenmeye çalışılacaktır.

Dördüncü soruda ise aile ve yakın çevrenin tutumları ve madde kullanımı ergenlerin kişilik ve karakter oluşum süreçlerine etkileri açısından incelenecektir. Özellikle kırsaldan kente yerleşen ailelerde çoğu kez ekonomik sebepler ve geleneksel tutumların devam etmesinden dolayı ebeveynler çocuklarına yeterince zaman ayıramamaktadır. Değişen çevresel koşullara uyum sürecinde ebeveynlerin aşırı koruyucu, baskıcı veya aşırı hoşgörülü davranmaları ergenleri olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, yapılan araştırmalar incelendiğinde aile ve yakın çevrenin alkol ve tütün kullanımı ergenlerde risk faktörünü arttırdığı sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada literatürdeki bu bilginin Üsküdar'daki ergenler için de geçerli olup olmadığı incelenecektir.

Bağımlılık etkisi yapan maddeleri kullanan kişiler farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Herhangi bir yolla vücuda alınan maddeler merkezi sinir sistemini etkileyerek kişinin bedensel ve ruhsal yapısında değişimlere neden olmaktadır. Madde kullanımına devam etmekten kaynaklı sorunlar zamanla kişiyi ve yakın çevresini etkilemeye başlar. Madde kullanımının hoşgörüsüyle karşılanmadığı toplumlarda, kullanan kişilere sergilenen yaklaşımlar onların bağımlılık döngüsünde kalmasına sebep olabilir. Bu durum madde kullanan ergenlerin bağımlılıkla mücadele etme isteğini azaltırken, önleyici çalışmaların verimini de düşürmektedir. Beşinci soruyla madde kullanım süreci devam eden ergenlerin karşılaştıkları problemlerin yüz yüze görüşme tekniğiyle ortaya konulması planlanmaktadır.

Altıncı soru alınan tüm tedbirlere rağmen devam etmekte olan okul devamsızlıkları ve terki ile ilişkilidir. Eğitimini yarıda bırakıp göçe katılan ergenler vardıkları yerlerde karşılaştıkları çeşitli sorunlardan dolayı ya eğitime hiç başlamamakta ya da uyum sağlayamadıkları için eğitimlerini tamamlayamamaktadır. Nitelikli ve gelir seviyesi iyi işler için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarından düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Üsküdar örneği üzerinden, eğitimini yarıda bırakmış ya da okul devamsızlığı problemi yaşayan ergenlerle yapılacak mülakatlarda boş zamanlarında ne tür aktivitelere katıldıkları incelenecektir. Okul terkinde göçün etkisinin olup olmadığı, olduysa ne tür zorluklarla karşılaştıkları onların deneyimleri üzerinden tanımlanacaktır.

Yedinci soruda ise, sosyal medya ağları ve kitlesel iletişim araçları madde kullanımının yaygınlaşmasına etkisi açısından ele alınacaktır. Ergenlerin maddelere ulaşmada ve kullanımı özendirici içeriklere maruz kalmalarında internet ortamlarının ne yönde etkisi olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

1.3.Araştırmanın Önemi

Tez çalışmasının özgün değeri, göç ve kentleşme sürecini yaşayan ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın nitel bir çalışma yapılarak Üsküdar özelinde araştırılmasından kaynaklanmaktadır. İnsan yaşamını ve toplumsal değişmeyi gelecek zamanlarda da şekillendirmeye devam edecek olan göçün sebepleri değişkenlik gösterse de sonuçlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kentleşme ve göçün ergenlerin psikolojisine etkilerinin madde kullanımı ile bağlantısı üzerinde de durulacaktır. Ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal

bağlamın analizini yapan yeteri kadar nitel çalışma bulunmamaktadır. Bu yönüyle ele alındığında, bu çalışma bu alandaki eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle herhangi bir sebeple okula devam edemeyen veya okulu terk eden ergenlerin araştırmaya dâhil edilmesi, bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

1.4.Varsayımlar

Varsayımlar kentleşme sorunlarının devam ettiği mahallerde yaşayan ve madde kullanım süreci başlamış göçmen ergenlerin sosyal bağlamı üzerinden oluşturulmuştur.

1. Kent yaşamına sonradan gelip katılan göçmenler sosyal ve kültürel açıdan adaptasyon sürecinde farklı sorunlara maruz kalmaktadır.
2. Okul devamsızlıkları ve süreç içerisinde okul terki, nitelikli iş gücü rekabetinin yüksek olduğu kent yaşamında ergenleri dezavantajlı konuma düşürmektedir.
3. Aile içi iletişim ve etkileşimin zayıf olduğu ortamlarda büyüyen ergenler bağımlılık yapan maddelere yönelmede risk grubunu oluşturmaktadır.
4. Okula devam etmeyen ergenlerin kullandıkları maddelerin zararları hakkında bilgi düzeyleri bilimsel nitelikli değildir.
5. Madde kullanımı olan ergenler, yazılı ve görsel medyadan etkilenmektedir.

1.5.Sınırlılıklar

Bu araştırmada verilerin madde kullanım sürecine başlamış ergenlerle derinlemesine görüşme yöntemiyle elde edilmesi planlanmaktadır. Derinlemesine görüşmenin geçerliliği ve güvenilirliği açısından bireyin maddenin etkisi altında olmaması veya yoksunluk krizi yaşamıyor olması gerekmektedir. Her bir görüşülen ile önceden randevu alınıp görüşme sürecinden en az bir gün önce madde kullanımına ara vermesini sağlamak gerekmektedir. Bu sebeple mülakat yapmaya uygun olan örneklem havuzu azalmaktadır.

Ayrıca, ebeveynler, çocuklarının geleceğini, mesleki kariyerini, evlilik birlikteliğini olumsuz etkilemesinden endişelendikleri için ya da toplumda damgalanarak onur ve saygınlığının zarar görmesinden duydukları kaygı nedeniyle çocuklarını gizlemeyi tercih etmektedirler. Mahalle ve yakın çevrenin baskısı da çözüm arayışlarını zora sokmaktadır. Özellikle kız çocuklarına mülakat amacıyla ulaşmak istediğimizde bu endişeler önümüze büyük bir engel olarak çıkmaktadır. Bu zorluklara rağmen saha

çalışmasında iki kız ile mülakat yapılabilmektedir. Yakın arkadaş çevrelerinde madde kullanan kızların varlığını belirtmelerine rağmen farklı sebeplerle görüşmeyi kabul etmedikleri için örneklem sayısı kızlarda sınırlı kalmıştır.

Çalışmanın sadece Üsküdar'da yapılmış olması örnek havuzu ile ilgili bir diğer sınırlamadır. Bu çalışmada madde kullanan ergenlerin güvenini kazanmak ve araştırmaya gönüllü katılımlarını sağlamak önemlidir. Bu nedenle katılımcılara ulaşma ve ön görüşme yapma zaman almaktadır. Ön mülakatlarda araştırma kapsamında verecekleri bilgilerin, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (6698) gereğince araştırma dışında kullanılmayacağını bilgilendirmesi yapılmıştır. Yüz yüze görüşmelerin uygun koşullarda ve planlanan şekilde gerçekleştirilmesi süreci uzatmıştır. Bu sınırlılıklar düşünüldüğünde araştırmaya sadece Kirazlıtepe ve Yavuztürk mahallelerine göç eden vakalar dâhil edilmiştir.

1.6.Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu çalışma, ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamı, madde kullanan ergenlerin ve aynı sosyal bağlamda yaşayan paydaşların bakış açısıyla analiz etmeyi hedeflediği için sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yorumlayıcı fenomenolojik analiz ve anlatı yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla Üsküdar'ın yoğun göç alan Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahallelerinde yaşayan ve ergenlik döneminde madde kullanımına yönelmiş olan vakalarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Mülakat yapılacak grubun hassas ve kırılgan olması sebebiyle, vakaların seçiminde Tesadüfi Olmayan Örneklem Yöntemleri'nden biri olan Kartopu Örneklem Yöntemi uygulanmıştır. Referans olarak seçilen bir genç üzerinden diğer vakalara ulaşılmış ve gerekli kriterleri yerine getirdiğini kontrol etmek için ön görüşme yapılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin bilgiler, görüşmenin içeriği ve süresi, kişisel bilgilerin gizliliği, sağlayacağı katkının araştırma açısından önemi hakkında görüşme öncesi bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca, vakaları madde kullanmaya yönelten sosyal bağlamı analiz edebilmek için mahallelerdeki muhtar, esnaf, mahalle sakini, okul müdürü, öğretmen, dernek temsilcileri ile de mülakat yapılmıştır.

Araştırma kapsamına alınacak vakaların tespiti ve kriterlerin belirlenmesi bu alanda daha önce yapılan literatür taramalarında belirlenen seçim kriterlerinden faydalanılarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

- 1- Ailesiyle birlikte veya kendisi herhangi bir sebeple Türkiye'nin farklı bir bölgesinden göçle gelmiş olma,
- 2- Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını ergenlik döneminde kullanıyor olma,
- 3- Verilerin güvenilirliği açısından görüşmeden en az yirmi dört saat önce madde kullanımına ara verme,
- 4- Devamsızlık veya başka bir sebepten dolayı örgün eğitime devam etmiyor olma,
- 5- Araştırmanın içeriği ve önemi hakkında önceden bilgilendirme yapılarak, kendi istek ve arzusuyla katılmayı kabul etmiş olmak.

Yukarıda belirtilen kriterlere uygun vakalarla mülakat yapılarak araştırma için birincil veri toplanmıştır. Bunun yanı sıra, araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılan akademik çalışmalar, yayınlamış bilimsel makaleler, hazırlanmış raporlar, kongre sunumlarından oluşan geniş kapsamlı literatür taraması yapılarak problemin hangi yönleriyle ele alındığı araştırılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak daha önce uygulanmış görüşme formları analiz edilip, alanında uzman kişilerin görüş ve önerileri doğrultusunda yarı yapılandırılmış “derinlemesine görüşme” formları hazırlanmış, belirlenen kriterler doğrultusunda yüz yüze görüşme yapılmıştır. Ayrıca, görüşme sırasında “deşme soru” tekniği ile görüşülenlerin araştırma konusu hakkında kişisel deneyim ve fikirlerini paylaşması sağlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Genel Olarak Bağımlılık

Bağımlılık kavramı günümüzde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Tarihsel arka planında bağımlılık yapan maddelere duyulan karşı konulamaz isteği tanımlamak için kullanılırken, süreç içerisinde TV, internet, sosyal medya, sanal oyunlar, kumar ve şans oyunları, alışveriş gibi pek çok davranış bağımlılıklarını da ifade etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Günlük konuşma dilinde, herhangi bir nesne veya kişiye karşı geliştirilen karşı konulamaz isteği ifade etmek için de ‘bağımlılık’ kullanılmaktadır. Genel olarak bağımlılık; bir maddenin ruhsal, biyolojik ya da sosyal sorunlara sebep olmasına rağmen alımına devam edilmesi, aynı etkiyi duyumsayabilmek için artan oranlarda kullanma, bırakma girişiminde bulunulmasına rağmen bırakılmama ve maddeyi alma isteğinin üstesinden gelememe durumudur (Ögel, 1996: 20; Tarhan ve Nurmedov, 2015). Bu süreçte bağımlı bireyin özerkliği de zarar görmektedir (Coşkun, 2006: 11). Bağımlılık fiziksel ve ruhsal olmak üzere iki şekilde gruplandırılabilir. Maddenin varlığına karşı duyulan önlenemez istek fiziksel bağımlılık olarak tanımlanırken, ruhsal bağımlılık rahatlama, doyum ve hazla duygusal olarak ihtiyaçların giderilmesi olarak tanımlanmaktadır. Her iki bağımlılık türünde de ara verilmesi veya kesilmesi durumunda fizyolojik ve psikolojik yoksunluk sendromları görülebilir.

Bağımlılık ile bağlılığın aynı şey olmadığını belirten Tarhan’a (2011) göre, sosyal bir varlık olan insanın temel duygusal ihtiyaçlarının giderilebilmesi için kendi dışındaki diğer varlıklara bağlanması gerekmektedir. Tarhan, insanların yakın çevresinden başlayarak geliştirdiği karşılıklı iş birliğine dayalı bağlılığın kurulamaması durumunda bireyin var olma gerekçesine anlam vermekte zorlanacağını, güvende olma hissini tek başına karşılayamayacağını, bu durumun da kişiyi diğer insanlara zarar verme eğilimine yöneltebileceğini belirtir. Bağlanma biçimlerinden güvenli

bağlanma, bireyin benlik ve karakter gelişimini olumlu yönde etkilerken, güven temeline dayanmayan bağlanmalarda problemlili ilişki biçimleri, kendine yetme duygusunda yoksunluk, kendisini ve çevresini yeterli görememe durumları görülür (Yıldızhan, 2017: 68-69).

Bireyler yaşamsal aktivitelerini sürdürürken benzer koşullarda aynı tutumları sergileyebilirler. Kişinin iç uyaranlar ve dışarıdan gelen uyarıcılara karşı benzer davranış biçimlerini göstermesi olarak tanımlanan alışkanlık ile bağımlılık birbirinin yerine kullanılabilir. Süreklilik ve devamlılık içermesi bakımından benzerlik gösterse de alışkanlıklar kişinin tercihiine bağılı olarak istenildiği zaman bırakılabilirken, bağımlılıkta kendi dışında etkenlerin desteğine (psikolog, tedavi uzmanı vd.) ihtiyaç duyulabilir. Alışkanlıklar kişilerin yaşam becerilerini geliştirirken, bağımlılık yaşamını olumsuz yönde etkiler. Alışkanlığın, bağımlılık kavramının yerine kullanılması, alışkanlığın olumlu içeriğinin kaybına yol açabilir.

2.2. Madde Bağımlılığı

Madde kullanımı günümüzde bir bağımlılık türü olarak tanımlanmaktadır. Diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi, bu bağımlılıkta da maddelere duyulan karşı konulamaz istek, zararları bilinmesine rağmen alımına devam etme, zihnin sürekli maddeyi temin etme ile meşgul olması, kullanıma bağılı kontrol kaybı ile maddenin etkisi altına girme, beynin ve vücudun işlevini olumsuz yönde etkilemesine rağmen madde alımına devam etme ve bırakamama durumu söz konusudur (Ögel, 1996: 20; Tarhan ve Nurmedov, 2015). Madde bağımlılığı, merakla veya deneme amaçlı kullanımla başlayan ve kötüye kullanımla sonuçlanabilen bir süreçtir. Bunun yanı sıra, madde kullanımına eşlik eden diğer etkenler de madde bağımlılığının gelişim sürecine katkı yapabilir. Ayrıca, *“Herhangi bir şeye bağımlı olma potansiyeli olan birisinin, başka şeylere bağımlı olma potansiyeli de normale göre çok daha fazla”* olduğu için, bağımlılık türleri arasındaki karşılıklı bir ilişki olduğu iddia edilebilir (Tarhan ve Nurmedov, 2015: 139).

Madde kullanımına bağılı fizyolojik, psikolojik ve sosyal problemler yaşamasına rağmen, birey önceliğini maddeyi bulma ve kullanmaya ayırır. Ayrıca, güvenli ve sağlıklı yaşamını yitirmeye başlayan bağımlı kişilerde kullanıma bağılı psikiyatrik bozukluk ve hastalıklar ortaya çıkmaya başlar. *“Ben bağımlı olmam”* ile başlayıp *“İstersem bırakırım”* ile devam eden süreç *“Bir daha asla”* noktasına gelmesine rağmen kısır bir döngünün başına geri sarar (AMATEM, 2016). Ayrıca, sağlık

biliminde “relaps” olarak tanımlanan bir süre temiz kaldıktan sonra madde kullanımına tekrar başlama durumu iyileşme sürecini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve döngünün kırılmasına engel olmaktadır (Kalyoncu, 2010: 21).

Madde kullanımı ve bağımlılığı sürecinin ergenlerde dört evrede geliştiğini belirten Dilbaz’a (2013: 29) göre, “deneysel kullanım” da ergenler alkol, tütün ve maddelerin bedensel etkilerini merak etme, duygu durum değişikliklerini araştırma ve deneme amaçlı kullanımı ile kendilerini sınarlar. Alkol ve tütün ürünleri birinci evrede deneme amaçlı kullanılan ve ikinci evreye geçiş zemin hazırlayan maddelerdir. “Sosyal kullanım”, birinci evrede yaşanan duygu değişikliklerinin devamını sağlama, madde kullanımının kabul gördüğü arkadaşlarla beraber olma, onların tutumlarını benimseme dönemidir. Sosyal içicilik olarak da tanımlanan bu dönem maddenin kötüye kullanımına geçiş açısından risk taşımaktadır. Üçüncü evre olan “karakterolojik”, yakın çevreyle yabancılaşma ve yalnızlaşma, yaşadığı sorunlardan kurtulmak için madde kullanmaya devam etme dönemidir. Madde kullanımının son evresi “bağımlılık”tır. Kontrol edebileceği ve istediği zaman bırakabileceği inancıyla başlanan süreç kullanılan maddelere bağımlılık geliştirmeye sonuçlanabilir.

2.2.1. Uyuşturucu Madde

Maddelerin farklı amaçlarla kullanımı, insanlık tarihi kadar eskiye dayandırılrsa da günümüzde bu maddeleri tanımlamak için kullanılan kavramlar hakkında tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri tanımlamak için genel olarak “uyuşturucu madde” kavramı kullanılmaktadır. Kullanan kişinin merkezi sinir sistemini etkileyerek kontrol kaybına neden olan, hareketlerini kısıtlayan, bedenini uyuşturarak davranışlarını yavaşlatan bağımlılık yapan maddeler uyuşturucu olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü uyuşturucu maddeleri “sağlık nedenleriyle alınanların dışında, yaşayan organizmaya alındığında, organizmanın bir ya da birden çok işlevini değiştirebilen herhangi bir maddedir” diye tanımlamaktadır (Ögel, 2017: 77). Uyuşturucu maddeler, canlı organizmayı oluşturan sistemlerin işlevlerinde oluşan olumsuz değişikliklerin etken maddesi olarak görülmektedir. Türk Ceza Kanununda, “uyuşturucu ve uyarıcı madde” kavram olarak yer almıştır (Yaşar, 2012: 23-26).

Uyarıcı ve diğer etkilere sahip maddeleri bu kapsamın dışında bıraktığı için “uyuşturucu” kavramının hepsini tanımlamada yetersiz kalacağını ifade eden Ögel (2017: 77), bağımlılık yapma özelliği bağlamında uyuşturucu maddeleri; herhangi bir

yolla bedene alındıklarında kişide bedensel, ruhsal ve davranışsal değişikliklere sebep olabilen ve bağımlılık yapan kimyasal maddeler olarak tanımlamaktadır. Alkol ve tütün ürünlerinin bu kapsama girmemesine yönelik genel algının olmasına rağmen, kullanan kişilerde bağımlılık yapma riskinin yüksek olması sebebiyle dünya genelinde uyuşturucu maddeler kapsamında görülmektedir (Ögel, 2017: 78). Kullanımı yasal olarak sorun teşkil etmeyen doktor tavsiyesiyle eczanelerde satılan bazı ilaçlar da (kırmızı ve yeşil reçete) sürekli kullanımının bağımlılığa neden olması dikkate alınarak bu kapsama dâhil edilmektedir.

2.2.2. Psikotrop Madde

Psikotrop maddeler, uyuşturucu madde olarak kabul edilmeyen, fakat kötüye kullanıldığı zaman uyuşturucu maddelerle benzer etkiyi gösteren ve istenmeyen sonuçlara yol açan kimyasal ilaçlar ve diğer maddelerdir (TBMM, 2008: 59). Diğer bir tanımla, “*asıl olarak merkezi sinir sisteminde etkisini gösteren ve beynin işlevlerini değiştirerek algıda, ruh hâlinde, bilinçlilikte ve davranışta geçici değişikliklere neden olan kimyasal maddelerdir*” (Başak, 2013: 5). Aynı etkiyi elde edebilmek için maddelerin kimyasal özelliklerini değiştirerek farklı maddeler elde edilmeye ve ceza hükmünün dışında kalınmaya çalışılmaktadır (Aşıcıoğlu, 2013: 3).

2.2.3. Yeni Nesil Sentetik Maddeler

Son dönemlerde bilinen ve yaygın olarak kullanılan geleneksel maddelerin yanında, psikotrop etkiye sahip yeni nesil sentetik kannabinoidler yer almaktadır. Hint keneviri bitkisinden doğal olarak sentezlenen ve hastalıkların tedavisinde kullanımı halen devam eden doğal kannabinoidlerden farklı olarak laboratuvar ortamlarında (bilimsel ya da gizli) farklı şekillerde sentetik kannabinoid içeren çözelti, genellikle Ballıbabagiller familyasındaki (melisa, kekik, nane vd.) ve Damiana (adaçayı, yavşan) gibi bitkilere püskürtme ya da ıslatma yöntemi uygulanarak farklı türlerde sentezlenir. Yasal kafa yapıcı maddeler (legal highs) olarak da bilinen sentetik kannabinoidler ilk dönem Avrupa’da görülmüş olsa da, kolay ulaşılabilirliği ve ekonomik olması sebebiyle kötüye kullanımına günümüzde tüm dünyada rastlanmaktadır (Evren ve Bozkurt, 2013: 2).

Ülkemizde “Bonzai” ya da “Jamaika”, yurtdışında ise K2/Spice olarak bilinen sentetik kannabinoidler, kötüye kullanımı günümüzde ve ileriki dönemlerde en problemli maddeler olarak öngörülmektedir (Aruç, Doğan ve Demirci: 2014: 198).

Sentetik maddeler, yasal olmayan maddeler ile ilgili kısıtlılıkları aşmak ya da mevcut maddelerin etkilerini değiştirmek amacıyla moleküler yapıları maddelerin üzerindeki değişiklikler sonucu elde edilen yeni nesil maddelerdir. Daha önce bilinen maddelerden farklı olarak internet üzerinden satışı yapılmaktadır. Paketlerin üzerinde bitkisel oldukları ve yasal amaçlarla kullanıldığı zannını oluşturmak için kullanılan ibareler bu maddelerin satışını kolaylaştırmaktadır (Aşıcıoğlu, 2010: 335).

Sentetik kannabinoidler bir çok merkezde toksikoloji testlerinde tespit edilememesi, kokusunun spesifik olmaması, esrarın mirasçısı olarak başlangıçta “*legal kafa yapıcılar*” şeklinde bitkisel olarak pazarlanmasından dolayı gençlerin arasında hızla yayılmıştır (Evren ve Bozkurt, 2013: 7).

2.3. Maddenin Kötüye Kullanımı ve Problemleri Madde Kullanımı

Madde suistimali bireysel ve toplumsal sonuçları olabilen sosyal bir problemdir. Kötüye kullanım, sosyal problemleri görünür kılan bir kullanım şeklidir. Maddelerin kötüye kullanımı, kontrol edilebilir düşüncesiyle başlayan, zarar görmesine rağmen kullanılan maddeyi kontrol edemeyip kullanıma devam etme, zamanın çoğunu maddeyi elde etme meşguliyetiyle geçirme, temel görev ve sorumluluklarını yerine getirmede sorunlar yaşama, okul devamsızlıkları ve terki, başarısız iş deneyimleri nedeniyle ekonomik sorunlara maruz kalma, yakın çevresi ve ailesine yeterli zaman ayıramama, geleceği ile ilgili planlamalarda umutsuz olma gibi pek çok kişisel ve sosyal problemlerin eşlik ettiği ve süreç içerisinde bağımlılığa dönüşebilen riskli bir kullanım biçimidir.

Madde bağımlılığı ile benzer özellikleri olmasına rağmen, maddelerin kötüye kullanımı kendisiyle beraber sosyal ilişkilerinin de zarar görmesi, güvenli sosyal çevre desteğini kaybetme, yaşamsal faaliyetlerini tek başına sürdürmede zorlanma, giderek kötüleşen sağlık ve ekonomik sorunlarla başa çıkmada yetersiz kalma gibi problemler daha görünür hale gelmektedir. Maddenin kötüye kullanımı ergenlik döneminde daha yaygın olarak görülen bir kullanım biçimidir. Madde kullanımına bağlı sorunlar gençlerin sosyal yaşantısını olumsuz etkilemekte ve bu durum ergenlerde madde kullanımının devam etmesine sebep olmaktadır. Madde kullanım sürecinin bağımlılıkla sonuçlanma olasılığı yüksektir (Ögel vd., 2007: 22).

Problemleri madde kullanımı ise Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi tarafından; “*tercihen enjeksiyon yolu ile madde kullanımı ya da uzun*

sürekli veya düzenli eroin, kokain ve/veya amfetamin kullanımı” olarak tanımlanmaktadır (EMCDDA, 2007: 42). Ülkemizde de tanım bu şekliyle kabul edilmektedir.

Bağımlılık yapan maddeler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Halk arasında yaygın olarak bilinen, bilimsel temelli bir sınıflandırmaya dayanmaksızın sıkça kullanılanlar; tütün, alkol ve diğer sürekli kullanımı bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerdir. Bağımlılık yapan maddeler herhangi bir yolla madde vücuda alındıktan sonra kullanan bireyde oluşan bedensel ve ruhsal etkiler dikkate alınarak; merkezi sinir sistemini yavaşlatanlar (depresanlar), merkezi sinir sistemini uyarımlar (stimülanlar), halusinojenler (hayal gösterenler) ve uçucular olarak sınıflandırılabilir. Elde edildiği kaynağa göre doğal ve sentetik olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yasal (legal) ve yasal olmayan (illegal) maddeler olarak veya bağımlılık tipi baz alınarak gruplandırılabilir. Genel olarak;

- Tütün ve tütün ürünleri (sigara, pipo, puro, nargile)
- Alkollü içecekler (bira, rakı, şarap, viski, rom, vodka)
- Çeşitli uyuşturucular (esrar, eroin, kokain)
- Uyarıcı ve hayal gördüren maddeler (ekstazi, bali)
- Reçete ile alınması gerektiği halde doktor kontrolü dışında kullanılan ilaçlar
- Bazı yapıştırıcılar, tiner ve çakmak gazı gibi uçucu maddeler

Türkiye’de bağımlılık yapan maddelerin kullanım sırası ve yaygınlığına göre sigara birinci, esrar ikinci ve alkol üçüncü sırada bulunmaktadır (TUBİM, 2007: 45). Sigara ve alkol kullanmayanlarda diğer maddelere bağımlılık geliştirme oranı, kullananlara göre daha düşük olduğu için bu iki maddenin diğer maddelere geçişte öncü maddeler olduğu kabul edilmektedir (TUBİM, 2007: 45).

2.4. Bağımlılıkla İlgili Genel Yaklaşımlar

Bilimsel çalışmalar bağımlılığın doğası, bağımlılığa neden olan risk etkenleri, maddelerin bedensel ve ruhsal etkileri hakkında daha kapsamlı bilgi edinilmesine katkı sağlamıştır. Sağlık alanındaki gelişmeler bağımlılığa ve bağımlı kişilere yaklaşımı olumlu yönde etkilemektedir. Bu gelişmelerden önce kişilerin madde ile kurduğu etkileşimi anlatmak için “*irade zayıflığı*”, “*ahlak düşüklüğü*” gibi

etiketleyici ifadeler kullanılırdı. Fakat bağımlılık, gelişen teknoloji ve görüntüleme cihazları sayesinde günümüzde farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır.

2.4.1. Bağımlılık Bir Sendromdur

Dünya Sağlık Örgütü bağımlılığı “*kişide kullanma davranışının, bir zamanlar kendisi için değerli başka davranışların yerini alan öncelikli bir durum haline geldiği bir sendrom*” olarak tanımlamaktadır (Dilbaz, 2013: 67). İlk kez alkol bağımlılığını tanımlamak için kullanılan sendrom kavramı, maddelerin kullanan kişilerin davranışlarında meydana gelen değişiklikleri ve fizyolojik ve bilişsel düzeylerde oluşan değişimleri tanımlamaktadır. Bu sebeple, madde bağımlılığı da bir sendrom olarak tanımlanmaktadır. Maddelere karşı duyulan önlenemez isteğin bir anda ortaya çıkmadığını ve gelişiminin belirli bir süreç alan bir durum olduğu belirtilmektedir (Ögel, 1997: 19). Kişinin madde ile kurduğu bu etkileşim zamanla kendisi için değerli olan diğer davranışların yerini alma, maddeye bağlı hale gelme ve madde bulma arayışını yaşamının önceliği haline getirmeye sonlanabilir.

2.4.2. Bağımlılık Bir Beyin Hastalığıdır

“*Bağımlılık bir beyin hastalığıdır*” (Ögel, 1997; Dilbaz, 2013; Tarhan ve Nurmedov, 2015). Madde bağımlılığı günümüzde diğer kronik rahatsızlıklar (diyabet, obezite vd.) gibi tedavi edilebilen ve yeniden tekrarlayabilen bir hastalık olarak görülmektedir. Görüntüleme cihazları sayesinde alkol ve maddenin insan vücudu ve beyindeki etkileri artık görülebilmektedir. İnsan vücudunun en karmaşık organı olan beyin, düşünme, karar verme, algılama anlamlı tepki verme gibi özel hücrelerden oluşan ve aralarında iletişimin olduğu bir sistemdir. Beyin aynı zamanda yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan hormonları da salgılar. Normal şartlarda yemek yeme, spor yapma, müzik dinleme gibi kişinin zevk aldığı aktivitelerde kendiliğinden salgılanan dopamin, haz ve zevk alma kimyasalıdır.

Belirli durumlarda ve oranda salgılanan dopamin, alkol ve madde alındığında normalden beş kat daha fazla salgılanır. Çünkü alınan maddeler doğrudan ya da dolaylı olarak sinir sistemini etkiler ve beynin ödül-ceza sistemini bozar. Devam eden kullanım her defasında aynı etkiyi hissetmek için giderek artan oranda kullanıma neden olur. Tekrarlanan keyifli deneyimleri beyin hafızaya kaydeder ve kişi keyif halini yeniden yaşamak istediğinde madde arayışlarına girer. Geçici iyi hissetme durumu beyni yanıltır ve kendini savunmak için dopamini azaltır. Kişi

madde kullanmadan önceki duruma döner ve kötü hissetmeye başlar. Kişi belli bir süre sonra zevk almak için değil, kendini normal hissetmek için kullanma isteği duyar.

Bağımlılığa yeni bir anlayışla yaklaşılması gerektiğini belirten Szalavitz (2016), geçmişteki madde kullanım deneyimlerinden de yola çıkarak bağımlılığı kişisel bir tercih ya da beyin hastalığı olarak tanımlamanın yeterli olamayacağını, bağımlılığın gelişim sürecinin her aşamasında “*öğrenme ve zaman*”ın önemli ölçüde rol aldığı gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlamıştır. Bağımlılık problemiyle başa çıkmada da mevcut yaklaşımlardan ayrılarak, zararlı davranışların yerine olumlu davranışların koyulduğu öğrenim sürecinin önemine dikkat çekmiştir.

2.4.3. Sosyal Bağlamın Madde Kullanımına Etkisinin Bağlanma ve Taklit Kuramları Üzerinden İncelenmesi

Madde bağımlılığının doğasını anlamaya ve gelişim sürecini açıklamaya yönelik farklı kuramlar günümüzde birlikte kullanılabilir. Kişiyi madde kullanmaya yönelten sebeplerin çokluğu da bu duruma neden olarak gösterilebilir. Bu çalışma bağlamında, John Bowlby tarafından geliştirilen “bağlanma kuramı” ile İbn-i Haldun’un güçlü ve zayıf topluluklar arasında görülen asimetrik ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan “taklit kuramı” birlikte kullanılacaktır.

Temelleri Bowlby tarafından ortaya konulan bağlanma kuramı, Ainsworth başta olmak üzere bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve uygulamaya aktarılmıştır (Bretherton, 1992:759-763). Bowlby’ye göre, fiziksel bakımdan yetersizliklerle doğan bebeğin, yaşamını devam ettirmek ve temel gereksinimlerini karşılamak için birincil dereceden bakım veren bir kişinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu kuram çerçevesinde, yaşamın ilk aylarından itibaren bebek ile bakım veren arasında gelişen bağlanma örüntüsünün çocukluk döneminde istenen nitelikte gelişmesi, yetişkinliğe geçiş evresinde ve yaşamın sonraki aşamalarında da bireyin ruh sağlığının güvenli biçimde gelişmesi ile yakından ilgilidir (Cömert ve Ögel, 2014:10).

Bowlby’nin bağlanma kuramı temel alınarak, Ainsworth ve arkadaşları küçük çocukların aileleri ile olan bağlanma şekillerinin yabancı kişilerin varlığında nasıl etkilendiğini gözlemlemiş ve bu davranışları “güvenli, kaygılı ve kaçınan” olmak üzere üç kategoriye ayırmışlardır (Sümer ve Kahya, 2015:194). Bu çalışmalar daha

sonra yetişkinlerde bağlanma şekillerinin araştırılmasında temel oluşturmuş ve çeşitli yetişkin bağlanma modellerinin ortaya konulmasına öncülük etmiştir (Sümer ve Kahya, 2015:195). Bu modeller içerisinde en kabul gören ise Bartholomew ve Horowitz (1991) tarafından öne sürülen dört bağlanma kategorisidir: güvenli, saplantılı, kaçınan ve korkulu (Sümer ve Kahya, 2015:195). Bartholomew ve Horowitz (1991), bu dört kategoriye ait özelliklerin aşağıdaki şekilde olduğunu iddia etmektedir:

- i. Güvenli: Yakınlık ve özerklik konusunda rahat.
- ii. Saplantılı: İlişkiler konusunda saplantılı
- iii. Kaçınan: Yakınlıktan kaçınan ve karşıt bağımlı
- iv. Korkulu: Yakınlıktan korkan ve sosyal olarak kaçınan

Güvenli bir bağlanmanın birey ve yakın çevresi arasında gelişmemesinin birçok sebebi olabilir. Bu çalışma bağlamında araştırılan vakalara bakıldığında bu eksiklikte temel rol oynayan ve madde kullanımına yönelmedeki önemli etkenler olarak göç etme ve göç edilen yerdeki kent hayatına uyum sağlayamama ön plana çıkmaktadır. Göç alan mahallelerin oluşum sürecinin başlarında kente gelerek burada yaşamayı başaran ilk göçmenler, bu mahallelerde kent ve göç edilen yerin özelliklerinin birleşiminden oluşan melez bir kültür oluşturmaktadırlar. Sonraki dönemlerde bu yerlere göç eden yeni kişiler, uyum sürecinde kendi yaşam biçimleri ve değerlerini mevcut topluluktaki egemen olan melez kültüre göre yeniden inşa ederek, olası problemleri en aza indirmek için benzeme ve kabullenme eğilimine girerler.

Bunun ötesinde, bu yerleşik kültür kent yaşamına dair bir galibiyeti temsil ettiği için, yeni göç eden kişiler için eşit olmayan, asimetrik bu ilişki ağında, hayatta kalanın, yani güçlü olanın taklit edilmesi gereken bir düzeni de temsil etmektedir. İbn-i Haldun'un "taklit kuramı" olarak geliştirdiği bu teorinin esası zayıf toplulukların kültürlerini yeniden üretmek yerine mevcut egemen kültürü taklit yoluyla kabullenme eğilimine gitmeleridir.

Bunun ötesinde, bu yerleşik kültür kent yaşamına dair bir galibiyeti temsil ettiği için, yeni göç eden kişiler için eşit olmayan, asimetrik bu ilişki ağında, hayatta kalanın, yani güçlü olanın taklit edilmesi gereken bir düzeni de temsil etmektedir. İbn-i Haldun'un "taklit kuramı" olarak geliştirdiği bu teorinin esası, zayıf toplulukların kültürlerini yeniden üretmek yerine mevcut egemen kültürü taklit yoluyla

kabullenme eğilimine gitmeleridir. “İbn-i Haldun, yenen ile yenilen arasındaki ilişkinin temelde eşitsiz bir ilişki olduğunu sezinlediği için buradan hareketle savını genelleştirme yoluna gitmiştir. Bu sava göre aslında tüm eşitsiz ilişkilerin geçerli olduğu durumlarda boyun eğme, uyum, taklit ve benzeme (asimilasyon) süreçleri gündeme gelmektedir. Nitekim bu konuda İbn-i Haldun şunları söylemektedir: “Aynı durumu, babalarına benzemeye çalışan çocuklarda da görebilirsin. Düşün, çocuklar nasıl, her zaman, babalarına benzemeye çabalarlar. Neden? Çünkü çocuklar babalarında eksiksizlik, yetkinlik bulunduğu inanırlar. Dünyanın çeşitli ülkelerini incele istersen. Bak da, çeşitli ülkelerin halkları üzerinde, koruyucuların, egemenin ordusunun, askerlerinin kılık ve görünüşleri nasıl egemendir gör. Genellikle, çoğunlukla böyledir bu. Egemen ve savunma güçlerinin halk üzerinde bu denli etkili olmalarının nedeni yenenlerin, onlar oluşudur.” (Akt. Canatan, 2017:302).

Bu çalışma bağlamında, araştırma yapılan mahallelerde gözlemlenen sigara ve alkol gibi maddelerin sosyal bağlam içerisinde hoş görüyle karşılanması ve rol model olarak görülen kişilerin bu maddeleri kullanıyor olması, taklit eden kişiler için önemli bir teşvik olmaktadır. Bulgular kısmında da gösterileceği üzere sigara ve alkol, uyuşturucu gibi diğer maddelere yönelmenin ilk adımını oluşturmaktadır. Bu da bireylerin bağımlılık alt kültürüne dahil olmasını kolaylaştırmaktadır.

2.5. Bağımlılık Tanı Kriterleri

Madde kullanan herkes “*madde bağımlısı*” olarak tanımlanamaz. Madde kullanan bir kişiye madde bağımlısı tanısı konulabilmesi için en az bir yıl süreyle bağımlılık tanı ölçüsü kriterlerinden üçünün klinik açıdan bir sorun ya da rahatsızlığa sebep olacak şekilde bulunması gerekmektedir. *Amerikan Psikiyatri Birliğince düzenlenen Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı*’nın dördüncüsü (DSM-IV-TR) (Bell, 2007: 96-97) madde bağımlılığının tanı ölçülerini şöyle sıralamaktadır;

1. Kullanılan maddeye tolerans gelişmesi
2. Maddeyi bırakma ya da azaltma çabalarının işe yaramaması
3. Madde kullanımına bağlı bedensel ve ruhsal problemlerin ortaya çıkması veya giderek artmasına rağmen madde alımına devam edilmesi
4. Kullanımı devam eden maddenin, planlanandan fazla miktarda ve daha uzun süreli alınması

5. Kullanılan maddenin bireyin yaşamını ve kişisel etkinliklerini olumsuz yönde etkilemesi
6. Maddeye ulaşamadığında veya kesildiğinde yoksunluk belirtilerinin görülmesi
7. Maddeyi temin etmek, kullanmak veya kesmek için uzun süre harcamak

DSM-IV'te maddenin kötüye kullanımı ve madde bağımlılığı tanıları madde kullanım bozukluğu başlığı altında iki ayrı sınıf olarak tanımlanırken, DSM-V'te madde kullanım bozuklukları tek bir bozukluk olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, madde kullanan bireylerde görülen uyku düzensizliği, cinsel işlev bozukluğu, delirium, anksiyete, duygu durum değişkenliği, yoksunluk sendromu madde kullanımının neden olduğu bozukluklar olarak tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 22).

2.6. Türkiye’de Madde Bağımlılığının Genel Durumu

Türkiye’de madde kullanımına bağlı sorunların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlere dayanabilen sebepleri dönemselsel olarak farklılık gösterse de, toplumsal etkileri her zaman olmuştur. Madde bağımlısı kişilerin çeşitli suçlarla ilişkili haberlerinin medyaya yansımaları ve çocukluk dönemine kadar düşen kullanım yaşı, sorunu farklı biçimlerde gündeme getirmiştir. Örneğin, 2010 yılında Türkiye’de de görülmeye başlayan ve sokak ismi “*Bonzai*” olarak bilinen sentetik maddenin, gençler arasında kullanımının yaygınlaşması toplumda tepkilere neden olmuştur (Gül vd., 2017). Ülkemizde bağımlılık kavramıyla özdeşleşen bonzai, ucuz ve kolay erişilebilirliği sebebiyle hızla yayılmıştır. Ebeveynlerde endişeye neden olan bu durum, çocukların ve gençlerin ileriki yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilecek zararlı maddelere karşı korunması için alınması gereken koruyucu ve önleyici çalışmaları gerekli kılmıştır.

Türkiye’de tütün, alkol ve diğer bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerin kullanım yaygınlığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar incelendiğinde belirli bölgelerde mevcut madde kullanım bozukluklarına yönelik olduğu görülür. Türkiye genelinde kapsamlı bir çalışmanın zorluklarına değinen Ögel’e (2005: 61) göre, madde kullanımının yasal olmadığı ülkemizde madde kullanan bireylerin gizli kalma eğilimleri, ülke bütününe kapsayan verilere ulaşmada karşılaşılan önemli bir güçlükken, bir diğeri de madde kullanan bireylerin bölgeler arasında homojen olarak yayılmamasından dolayı bir bölgede yapılan çalışmanın Türkiye için

genellenememesidir. Katılımcılara uygulanan anketlerdeki sorulara verilen cevapların geçerliliği konusunda şüphe bulunduğunu ve toplum genelinde bağımlı kişi sayısının düşük olması sebebiyle küçük gruplara ulaşmanın zor olduğunu belirten Ögel (2005: 61), ayrıca koruyucu ve önleyici çalışmaların başarısı açısından ülke genelinde kullanıcı profiline belirlenmesi ve kullanım sıklığının yıllara göre değişiminin gözlenebilmesi için araştırmaların belli dönemlerde güncellenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ergenler arasında madde kullanımı ve yaygınlığı problemi günümüzde genç nüfusa sahip pek çok ülkede olduğu gibi, ülkemiz için de ciddi bir sorundur. Bu problemin oluşumuna sebep olan etkenler ve kullanım yaygınlığının boyutlarını belirleyebilmek amacıyla çeşitli araştırmalar yürütülmektedir. Okullarda gençler arasında sigara, alkol ve yasal olmayan maddelerin kullanım sıklığını belirlemek amacıyla İsveç'te 1971'de hazırlanan proje kapsamında okul anketleri düzenlenmiştir. 15-16 yaşları arasındaki gençlerin madde kullanım eğilimlerini belirleme ve zararlı kullanımlarını azaltabilmek amacıyla dönem ve ülkelere göre karşılaştırılabilir veriler hazırlanması hedeflenmiştir. Her yıl yeni ülkelerin katılımıyla devam eden araştırma sonuçları 4 yılda bir yenilenerek rapor halinde sunulmaktadır. Alkol ve Uyuşturucu Kullanımına Yönelik Avrupa Okul Anketi Projesi ilk kapsamlı çalışmasını 1995 yılında 26 ülkeyi de içine alacak şekilde yürütmüştür. Türkiye'de aynı yıl İstanbul'da ve 2003'te altı şehirde uygulanan proje, sürekliliği sağlanamadığı için dönemsel eğilimleri göstermede yeterli değildir. Fakat diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de gençler arasında madde kullanım yaygınlığı daha düşük olduğu saptanmıştır (Ünlü ve Evcin, 2014: 135-136).

Türkiye'de yasa dışı madde kullanım probleminin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla 2005 yılı verilerine dayalı ilk hazırlanan ve sonraki yıllarda yayınlanmaya devam eden raporlar, ülkemizde bu maddeler ile mücadelede etkin yöntemler geliştirme ve kurumlar arası iş birliğini artırma açısından önem arz etmektedir. Ülke genelinde madde kullanım yaygınlığını belirleyebilmek amacıyla yapılan en kapsamlı çalışma 2011 yılında Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) tarafından 25 ilde yürütülen araştırmadır. Katılımcıların yarısından fazlasının (4169 kişi) tütün ve tütün ürünlerini denediği tespit edilirken, erkeklerin %42,1'inin halen kullanmaya devam ettiği fakat kadınlarda devam oranının daha düşük olduğu görülmüştür (TUBİM, 2012: 51). 2019 yılı raporuna

göre ise en az bir kere tütün ürünleri deneyen kişilerin oranı katılımcıların yarısından daha azdır (TUBİM, 2019: 91). Bu sonuç, geçen yedi yıllık süre zarfında tütün ürünleri kullanımına yönelik etkin mücadelenin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. 15-64 yaş arası nüfusta kullanımı yasal olmayan bir maddeyi deneme oranı %2,7'dir (TUBİM, 2012: 19). Tütün ürünlerinde gösterilen başarı madde kullanımı noktasında verilememiş ve bir maddeyi deneme oranı 2019 raporuna göre %3,1'e çıkmıştır (TUBİM, 2019: 92). 15-34 yaş arasındaki genç nüfusta ise madde kullanma sıklığı genel nüfusa oranla hem 2011 hem de 2018 yıllarında daha yüksek olarak çıkmıştır (TUBİM, 2012: 19, 2019: 92).

Gençler arasında giderek artan madde kullanma eğiliminin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla yürütülen çalışmalar genellikle örgün eğitime devam eden orta, lise ve üniversite düzeyindeki öğrencilere yöneliktir (Altıok, 2013; Bilgiç, 2013; Canbulat, 2011; Evcin, 2011; Hartevioğlu, 2009). Yukarıda belirtilen araştırmaların ortaya koyduğu üzere, tütün, alkol ve bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin kullanımının öğrenciler arasında yaygın olduğu saptanmıştır. Turhan ve diğerlerinin (2011: 38-39) yaptığı araştırmaya göre öğrencilerin sosyal destek bağlarının zayıflığı ve uçucu madde kullanımına yönelmeleri arasında olumlu ilişki bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, aile ve yakın çevresinde madde kullanım öyküsü olanlarda bu maddeleri kullanma oranının yüksek olduğu görülmüştür. Bu maddeleri kullananlarda kaygı düzeyleri sürekli yüksek iken, sigara kullananlarda şiddete maruz kalma ve şiddet uygulama kullanmayanlara göre daha yüksektir (Turhan vd., 2011: 38-39). Öz ve Alkefli'nin (2018: 40) Çukurova Üniversitesi'nde yaptığı çalışmaya göre bağımlılık yapan maddeleri kullanma tutumları ile sosyo-demografik özellikler arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, alkol ve sigara kullanmaya başlama ergenlik dönemi ve erişkinliğe geçiş sürecini içine alan lise yıllarıdır ve sigara kullanımı diğer maddelere göre daha yüksektir. Öğrencileri yasal olmayan maddeleri kullanmaya yönelten etkenler arasında arkadaş etkisi başta olmak üzere çevresel etkilerin ön planda olduğu görülürken, sosyo-ekonomik ve ailenin eğitim düzeyi gibi birçok etken bir arada belirleyici olmaktadır.

13-18 yaş grubunda 2008 yılında 65 ilde yapılan "*Ergen Profili*" araştırmasında yaşam boyu en az bir kez esrar kullanma oranı %1,9'dur (Turgut, 2010). Kurupınar ve Erdamar (2014), örgün eğitime devam eden orta öğrenim düzeyindeki öğrencilerin bağımlılık yapan maddeler ile tanışma ve deneme amaçlı kullanım

yaygınlığını belirleyebilmek amacıyla Bartın ilinde farklı okul türlerinde ve her sınıf düzeyinden 8288 öğrenci ile bir araştırma yapmıştır. Araştırmacıların bulgularına göre, öğrencilerin sigara kullanma ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Lise türleri arasında Meslek Lisesi'nde sigara içme ve alkol kullanma oranı diğer okul türlerine göre daha yüksektir. Sınıf düzeylerine göre yapılan karşılaştırmada alkol kullanma oranı 12. sınıflarda daha fazladır (Kurupınar ve Erdamar, 2014). Lise son sınıf öğrencileri arasında Kahramanmaraş'ta yapılan diğer bir çalışmaya göreyse, ergenlerin Maraş Otu ve madde kullanım tutumlarını; aile ve yakın çevrelerinde bu maddelerin kullanılıyor olması, maddelere ulaşmakta zorlanmama gibi etkenlerin belirleyici olduğu ve Maraş Otu kullananlarda bağımlılığın daha yüksek oranda olduğu gözlenmiştir (Nazlıcan, vd., 2018: 235-246).

TUBİM'in 2017 verilerine dayalı raporuna göre madde bağımlılığına bağlı ölümler önceki yıla göre %2,3'lük bir artış ile 941 olurken, bu maddelere karşı verilen mücadele sayesinde son beş yılın en düşük artışı gerçekleşmiştir (TUBİM, 2018: 53). Madde kullanım bozukluğuna bağlı ölenler arasında bir çok yabancı uyruktan kişiler de bulunmaktadır (TUBİM, 2018: 53). Türkiye'nin coğrafi konumu, yasal olmayan maddelerin geçiş noktası olması sebebiyle yürütülen etkin mücadelelerin uluslararası platformlarda da sürdürülmesini gerektirmektedir.

2.7. İstanbul'da Genel Durum

İstanbul'un göçlerle giderek artan nüfusu, devam eden kentleşme süreci ve farklı kültürlerden insanların bir arada yaşamasının getirdiği sosyal sorunlar madde bağımlılığının hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. İstanbul'da madde kullanımına bağlı olarak gelişen olaylar güncelliğini korumaktadır. Madde kullanım sorunlarının İstanbul'un belli bölgelerinde yoğunluk göstermesi, özellikle de göç alan semtlerde artan kullanım yaygınlığı, göç ve kentleşme ilişkisini gündeme getirmektedir (Yaman, 2014: 103). Kent merkezine yakın fakat kent yaşamıyla bütünleşmemiş mahallelerde yaşayanlar sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan maruz kaldıkları sorunlar nedeniyle kent yaşamına uyum göstermekte zorlanmaktadırlar. Kent yaşamına adaptasyon süreci uzadıkça çeşitli sosyal problemler belirginleşmektedir. Madde kullanımına bağlı ortaya çıkan sorunlar da bu problemler arasındadır. Özellikle de gençler arasında artan madde kullanımı ve medyaya yansıyan haberler toplumsal tedirginliğe neden olmaktadır.

İstanbul'da lise öğrencilerinin alkol ile tanışma ve kullanma oranlarını belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmaya göre, öğrencilerin yaklaşık üçte biri alkollü içecekler ile tanıştığını belirtirken, sürekli kullananların oranı da %4,9 olarak belirlenmiştir (Tümerdem, Ayhan ve Emekli: 1986). Sonraki yıllarda Özer'in (1991: 18-34) İstanbul'da madde bağımlılığının yaygınlığını belirleyebilmek amacıyla dört okuldan 1500 öğrenci ile yaptığı çalışmaya göreyse, herhangi bir uyuşturucu maddeyi yaşam boyu en az bir kez deneyimleyen gençlerin oranı %2,6'dır. Gençlerin beşte birinden fazlasında alkol kullanımı görülürken diğer kullandıkları maddeler sigara ve esrardır (Özer, 1991: 18-34).

Ergenler arasında sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanım yaygınlığını tespit etmeye yönelik yapılan ve Türkiye'nin 15 ilinde yürütülen SAMAY-98 adlı araştırmanın sonuçlarını değerlendiren Ögel ve arkadaşları (2000: 222-223), bulunması kolay olması sebebiyle yaygın olan uçucu maddeleri kullanmaya başlama yaşının 11'e kadar düştüğünü göstermiştir. Ögel'in (1996: 11-12) 62 okulda 6800 öğrenciyle yürüttüğü "*Gençlik Anketi*" çalışmasında; öğrencilerin yaklaşık 5'te 1'i günde bir defa sigara kullandığını, haftada iki defa alkol kullananların oranı %8 ve ilk birayı deneme yaşı da 11 olarak tespit edilmiştir. Alkol kullanımının daha düşük olmasının nedeni yakın çevrelerinin izin vermemesidir. Katılımcılar arasında kullanımı en yaygın madde esrardır. Öğrencilerin yaklaşık 3'te 1'i uyuşturucu madde kullanımının sebebi olarak kişiyi problemlerden uzaklaştırmasını gösterirken, daha az bir kısmı ise toplumda "*farklı olmak*" olarak belirtmektedir (Ögel, 1996: 11-12). 10. sınıf öğrencileri arasında yapılan bir diğer çalışmada da uçucu maddelerin kullanım sıklığı %5,9 olarak bulunmuştur. Madde kullanım yaygınlığı, tüm sosyo-ekonomik düzeylerde görülmektedir (Ögel vd., 2000: 244-245).

Ünlü ve Evcin'in (Ünlü ve Evcin, 2014: 135-137) İstanbul'da iç göçlerin yoğun olduğu Bağcılar ilçesinde, gençlerin madde (sigara, alkol, esrar) kullanım oranında görülen değişimleri ve madde kullanma tutumlarına etki eden risk ve koruma etkenlerinin ne yönde değiştiğini tespit etmek amacıyla 2008-2010 yılları arasında yaptığı araştırmada öğrenciler arasında alkol, sigara ve esrar kullanımında iki yılın karşılaştırılmasında erkeklerin daha riskli olduğu bulunmuştur. Kız öğrencilerde sigara ve alkol artış gösterirken, esrar kullanımı daha düşüktür. Bağcılar'daki gençler arasında madde kullanım tutumlarını etkileyen risk faktörleri; bu maddeleri kullanmanın, kendilerini arkadaşlar arasında popüler yapacağı algısı ve sosyal ilişki

içinde oldukları kişilerde madde kullanımının yaygınlığı, okuldan sonra geriye kalan boş zamanlarını yetişkin denetiminin az olduğu mekânlarda (internet kafe, pastane, eğlence yerleri) geçirme, planlı aktivitelere yönelmede motivasyon düşüklüğü ve okul devamsızlıklarındaki artışın belirleyici olduğu gözlenmiştir (Ünlü ve Evcin, 2014: 135-137). Farklı sosyo-ekonomik ve kültüre sahip yerleşim bölgelerinde yapılacak çalışmalar, problemin inşasına etki eden faktörlerin çeşitli boyutlarını belirlemeye de katkı sağlayacaktır.

2.8. Madde Kullanımının Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Madde kullanımının bireysel boyutun ötesine geçip toplumsal boyutta etkili olan önemli sonuçları vardır. Toplum tarafından damgalanma ve ötekileştirilmeye maruz kalan bağımlı bireyler, bunun neticesinde yalnızlaşmaya veya bağımlı alt kültürünün bir parçası olmaya başlamaktadırlar. Bunun yanı sıra, madde tesiri altındayken daha fazla risk alma davranışı sergileyen kişiler suça daha fazla meyilli olmakta ve yaşadıkları topluluklarda güvensiz bir ortama yol açmaktadırlar. Madde kullanımının bir diğer önemli etkisi de ruhsal ve sosyal açıdan bireyin sağlıklı bir yaşam sürmesine mâni olmasıdır. Aşağıdaki alt başlıklarda bu konular daha detaylı olarak ele alınacaktır.

2.8.1. Madde Kullanan Bireylerin Süreç İçerisinde Yalnızlaşması

Madde kullanan bireyler bedensel ve ruhsal sorunların yanında sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilecek farklı problemlerle de karşı karşıya kalabilirler. Alkol ve madde kullanımının tepkisel yaklaşıldığı toplumlarda maddelerle tanışma ve deneme gizlilik sürecinde gelişmektedir. Kullanıma bağlı sorunlar arttıkça problemler toplumsal boyutta daha görünür hale gelmektedir. Kullanan bireyler, süreç içerisinde olası tepkilere maruz kalmamak için yakın çevresinden giderek uzaklaşır, kendisi gibi madde kullanan kişilerle birlikte daha fazla zaman geçirmeye başlarlar. Bireysel özerkliğin arttığı ve ebeveyn denetiminin olmadığı gruplarda ergenler, bağımlılık alt kültürünün kendine özgü yaşam biçimlerini benimserler. Toplumsal değerlerle bütünleşmekte güçlük çeken ergenler, azalan sosyal desteği sağlamak için kendi aralarında bağımlılık alt kültürünün bileşenleriyle şekillenen gruplar oluştururlar.

Madde kullananların karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan biri de damgalanma ve toplumsal dışlanmadır. Madde kullanan bireylere karşı gelişen kalıp yargılar, toplumda bağımlılık problemini daha karmaşık hale getirmektedir. Bağımlı bireyler,

madde kullanımlarını ebeveynlerinden ve yakın çevrelerinden gizleme eğilimi içindedirler. Bu sebeple madde kullanım probleminin boyutlarını ve yaygınlığını belirlemek zordur. Araştırmalar, alkol ve madde kullanımı ile intihar riski arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu da ortaya koymaktadır (Jones, 1997: 189; Miller, Mahler ve Gold: 1991: 49). Bu durum bağımlılık yapan maddelerle mücadelenin önemini vurgularken, madde bağımlısı bireylerin de yeniden toplumla bütünleşmesini zorlaştırmaktadır.

Türk toplumunun gelenekçi kültürel yapısı, bağımlılık yapıcı her türlü maddeyi aile ve toplum düzenini bozan unsur olarak görmektedir. Madde kullanan kişilere karşı katı, tedaviye yönelenlere karşı ise olumlu yaklaşım sergilemektedir (TUBİM, 2006: 40). Madde bağımlılığı birey ve toplum sağlığı açısından önemli bir halk sağlığı sorunu olarak görülmekle birlikte, ahlaki ve sosyal açıdan da toplumsal bir problem olarak görülmektedir. Bu nedenle madde bağımlılarına “etiketleyici” bir yaklaşım sergilenebilmektedir (TBMM, 2008: 15). Halk arasında alkol ve tütün kullanımına karşı pasif bir tepki olsa da madde kullanımıyla aynı değildir. Madde kullanan gençlerin maruz kaldıkları sosyal sorunlar yaşam kalitelerini ve geleceğe yönelik planlarını olumsuz yönde etkileyebilecek çeşitli riskler barındırmaktadır.

2.8.2. Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi

Madde kullanan bireylerin, maddenin etkisindeyken risk alma davranışları yüksektir. Suç, risk alma davranışının bir parçasıdır. Madde kullanımı ile suç arasında sebep-sonuç açısından çift yönlü bir ilişki olmakla birlikte (White ve Gorman, 2000: 151), madde kullanımının kişinin suça eğilimini artırdığı söylenebilir (Altuner vd., 2009: 91; Arabacı, Taş ve Dikeç: 2017: 136). Maddelerin kötüye kullanımı ve madde kullanım bozukluğu olan bireylerin sağlığı, ekonomik koşulları, sosyal ilişkileri giderek bozulur. Netice itibariyle, değişen koşulların üstesinden gelmekte zorlanan kişiler her türlü etkiye maruz kalabilirler.

Çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan travmalar, riskli davranışlar, sağlık sorunları, şiddete maruz kalma gibi sorunlar, ergenlerin psikososyal gelişimlerini ve davranışlarını etkiler. Ergenlik döneminin kendine özgü duygusal, bedensel ve bilişsel gelişimleri ile kesişmesi, psikiyatrik bozuklukların oluşumunu tetikleyebilir. Çocukluk dönemlerinde çok sayıda travmatik olaylara maruz kalan ve suça yönelmiş 291 ergenle yürütülen bir araştırmada katılımcıların %80’inde psikiyatrik tanıya rastlanırken, 5’te 1’inin travma sonrası stres bozukluğu görülmüştür (Moore, Gaskin

ve Indig: 2013). Kaya ve arkadaşlarının (2004: 85) yaptığı diğer bir çalışmaya göre, çeşitli suçlardan cezaevine giren mahkûmların yarısından fazlasında psikiyatrik bozukluk (DSM-4) tanısı konmuştur. Ayrıca, cezaevine giriş sayısı birden fazla olanlarda herhangi bir duygu durum bozukluğu ile madde bağımlılığı arasındaki ilişki yüksek bulunmuştur (Kaya, Güler ve Çilli: 2004: 85).

Ergenlerin yasal olmayan madde kullanma ve kullanıma bağlı diğer suçlara yönelmesindeki faktörler değişebilmektedir. Ailenin yapısı, kardeş sayısı, yaşadığı çevre, eğitim ve gelir düzeyi çocukların suça sürüklenmesini dolaylı yoldan etkiler. Yapılan araştırmalara göre, ailelerinde madde kullanım bozukluğu olan ergenler, yasal olmayan maddeleri kullanma ve madde suçlarına sürüklenmeye daha yatkındırlar (Herken vd., 2000: 90).

Ergenlerin suça sürüklenmesindeki çevresel etkenlerden biri de göçtür. Değişen sosyal çevre ve koşullar, toplumsallaşma süreci devam eden ergenlerin, güvenli sosyal ortamlara ve temel ihtiyaçlara ulaşmasını kısıtlayabilir. Adana’da suç işleyen 470 ergen ile yapılan bir araştırmada; sosyoekonomik düzeyi düşük, okulu terk etmiş ve gecekondu bölgelerinde yaşayan ergenler ile mala ve kişiye zarar verme suçları arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, bu ergenlerin neredeyse dörtte üçü başta sigara olmak üzere çeşitli maddeler kullanmaktadır (Gönültaş ve Hilal, 2012: 160-161). Ayrıca, mala ve kişiye zarar vermeye yönelik suç işleyen ergenler ile madde kullanım tutumları arasında ilişki olduğu da tespit edilmiştir (Gönültaş ve Hilal, 2012: 160-161).

2.8.3. Madde Kullanımı ve Sağlık İlişkisi

Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre sağlık “*sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir.*” (WHO, t.y., para. 1). Tanımda bireyin beden ve ruhça iyi olma halinin, sosyal yönden de bir bütünlük içinde alınması modern sağlık yaklaşımlarıyla uyumludur. Sağlığın temel bileşenleri arasındaki olumlu etkileşim, sürdürülebilir yaşam koşullarıyla da yakından ilgilidir. Maddelerin amacının dışında vücuda alınması sadece organlarda işlevsel bozukluğa neden olmaz, aynı zamanda beynin işleyişini etkileyerek karar verme, hissetme ve algılama mekanizmalarına da zarar verir. Zamanla yaşamsal becerileri zayıflamaya başlayan bireylerde, madde kullanımına ara verme veya bırakma durumunda, madde kullanmadan önceki iyi olma haline dönmek güçtür. Madde kullanım bozukluğu olan kişilerde duygu durumunu kontrol edebilmede güçlükler görülür (Arabacı, Taş ve

Dikeç: 2017: 15). Yapılan araştırmalar, madde kullanımı ve ruhsal bozuklukların birbirine eşlik ettiğini göstermektedir (Burns ve Teesson, 2002: 305; Regier vd., 1990: 2517).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ, KENTLEŞME VE MADDE BAĞIMLILIĞI

3.1. Geçmişten Günümüze Göç ve Kentleşme İlişkisi

İnsan ve çevre arasındaki etkileşim, doğal koşulların insan yaşamına uygun olduğu yerlerde başlamış ve bu etkileşim günlük yaşam pratikleriyle şekillenerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. İnsan yaşamına uygun yerler tarihsel süreç içerisinde göç edenlerin yoğunlaştığı yerleşim alanlarına dönüşmüştür. Toplumsal yaşantı olarak farklılaşan kentlerin kuruluşu kesin olarak bilinmemekle birlikte antik çağlara kadar dayanmaktadır. Kentler sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan gelişmiş yaşam alanları olarak kabul edildiğinden, insanlar tarafından her dönem tercih sebebi olmuştur. Fiziksel ve sosyal gereksinimler için insan eliyle inşa edilen bu yeni yaşam mekânları, insanların toplumsal davranış biçimleriyle şekillenerek “*insan-mekân*” arasındaki ilişki, insana özgü bilişsel, duyuşsal ve sanatsal bileşenlerle örüntüleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Kentlerin cazibe merkezleri olmasının bir sonucu olarak kendi doğal gelişimlerinin yanında dönem dönem yoğun göç hareketlerine maruz kalarak demografik ve fiziksel olarak da ani büyümeler göstermişlerdir. Göç ve göçmenlik, geçmişte olduğu gibi insanlığın bugününü ve geleceğini etkilemeye devam edecek sosyal bir olgudur. İnsanların yaşadıkları yerleri terk edip başka bölgelere göç etmeye yönelten sebepler, yerel koşullara bağlı olarak oluşan nedenlerin dışında genel anlamda benzerlikler göstermektedir. Değişen çevresel ve sosyal koşulların insan yaşamını baskılama ve gelişim faaliyetlerini kısıtlama durumu, bu etkilere maruz kalan insanları yeni arayışlara yöneltmektedir. Bir bölgede uzun süre devam eden savaş, kargaşa, siyasi baskılar, insan hakları ihlalleri, değişen iklim şartları ve diğer nedenlere bağlı sorunlar ve kötüleşen yaşam standartları milyonlarca insanı yaşadıkları yerleri terk edip, her türlü riski göze alarak göç etmeye zorlamaktadır. Artan nüfusla giderek büyüyen kentler, göçlerin sosyal ve ekonomik sonuçları arasındadır.

En genel ve basit tanımıyla farklı sebeplerden dolayı bir yerden başka bir yere yapılan hareketlilik olarak tanımlanan göç, birçok bilim dalının ilgi alanına girmesi sebep ve sonuçlarının disiplinler arası çalışmayı gerektirmesi, kavramsal çeşitliliğe ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine neden olmaktadır. Öncü ve Weyland'ın "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri" çalışmasında belirttiği üzere "göç" akademik disiplinlerin kompartımanları içinde başlı başına bir ihtisas alanı oluşturmaktadır (Öncü ve Weyland, 2016: 19). İnsanları göç etmeye yönelten motivasyonların çeşitliliği, göçü konu alan yaklaşımlarda farklılığa neden olmuştur. Tekeli (2011: 163), göçü yerleşme sisteminin değişen koşullara uyumunu sağlayan toplumsal bir süreç olarak tanımlarken, Tümertekin ve Özgüç (2009: 289) devamlı ikametgâhın uzun bir süre için değiştirilmesi olarak ifade etmiştir. Fouberg ve arkadaşları (2012: 83) göçü köken olarak daha çok coğrafi bir olgu olarak nitelendirirken, göçü sosyolojik açıdan ele alan Canatan ise göçlerin sosyal boyutuna dikkat çekerek göçü, mekânsal bir hareketliliğin ötesinde toplumsal bir hareketlilik olarak tanımlamıştır (Canatan, 2013: 318).

Küresel göç eğilimleri incelendiğinde, göçü tetikleyen etmenlerin bölgelere ve ülkelere göre değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Göç hareketliliğinin başladığı ve bittiği yerler dikkate alındığında; göçlerin yönünün güneyden kuzeye doğru, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş batı ülkelerine, çevreden merkeze ve kırsal kesimden kentlere doğru olduğu görülmektedir. Nüfus artışı ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, güvenlik sorunları, daha özgür bir yaşama ulaşma isteği, yetersiz beslenme ve sağlık koşulları bazen insanları uluslararası hukuku hiçe sayarak yasadışı yollarla göç etmeye zorlayabilmektedir (Adıgüzel, 2016: 21-22). Canatan'a göre, göç motifleri dünyada ve Türkiye'de meydana gelen ekonomik ve siyasi gelişmelere göre değişkenlik gösterse de, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma isteği göç edenlerin ortak bir amacı olarak öne çıkmaktadır. Gönüllü ya da zorunlu her türlü zorluğu ve riski göze alarak göç eden insanların vardıkları yerlerde temel motivasyonları olan yaşam kalitesini daha iyi hale getirebilmenin imkânı sadece kendileriyle sınırlı değildir (Canatan, 2013: 318).

Bölgesel ya da yerel gibi görünen birçok gelişme kısa sürede göç edenlerin dışındaki insanları da etkileyerek küresel ölçekli sorunlara dönüşebilmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler'in göç raporuna göre 2015 yılında her 30 kişiden 1'i farklı sebeplerle göç etmektedir. Aynı şekilde, göç olayına katılanların oranı da artarak

dünya nüfusunun yaklaşık %3,3'ünü oluşturmaktadır. Göçmen durumuna düşüren sebepler incelendiğinde çok çeşitli nedenler karşımıza çıkmaktadır; Bu nedenlerin başında gelir dağılımındaki eşitsizlikler, ekonomik sorunlar, iç savaşlar, insanların can ve mal güvenliklerinin kalmaması ve doğal afetler gelmektedir. Göçmenlerin yarısından fazlası da çalışma, eğitim ve sağlık gibi sebeplerle kendi ülkelerinin dışında yaşamaktadır. Yine bu rapora göre bir diğer bilgi de, iklim ve doğal afetler nedeniyle göç edenlerin oranı diğer etkenlere bağlı olarak göç edenlerden daha yüksek olduğudur (UNHCR, 2018: 13-34).

Canatan'a göre göçmenlerin göç ettikleri yerlerde karşılaştıkları tutumlar ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan uyum sorunlarına neden olurken, aynı şekilde göç alan bölgelerin de göçmenleri kabullenmeleri zorlaşmaktadır (Canatan, 2013: 327). Bu tutumları belirleyen değişkenler arasında göçmenlerin geldikleri ülkelerin yoksulluk seviyesi, eğitim düzeyi ve siyasi istikrarının yanı sıra ırk, inanç ve etnik köken gibi etkenler de belirleyici olurken, göç edilen ülkelerin gelişmişlik göstergelerinin yüksek olması, kültürel normları ve göçmen politikaları göçmenlere karşı tutumların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Canatan, 2013: 327).

Çoğu zaman mevcut politikalar, göç, göçmen, mülteci ve diğer statüdeki kişilerin durumunu ve temel haklarını karşılamada yeterli değildir. İnsan hakları ihlal edilmeden küresel mobilizasyonun sağlanabilmesi için yeni politikaların geliştirilmesine duyulan ihtiyacın ileriki dönemlerde daha da artması beklenmektedir. 21 yy. ilk çeyreğinde Suriye, Pakistan, Bangladeş ve bazı Afrika ülkelerinde yaşanan savaş, iç kargaşa, siyasi istikrarsızlık ve diğer insan hakları ihlalleri binlerce insanı mülteci ve göçmen konumuna düşürmüştür. Akdeniz ve Ege Denizi yoluyla Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan göçmenler ölüm riski de dâhil her türlü tehlikeye maruz kalmışlardır. Göç yolculuğu ve sonrası yaşanan sorunlar, göçün birey ve toplum yaşamı üzerine travmatik etkilerinin bilinen yakın dönem "*insanlık dramı*" örnekleridir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin yıllık yayınlanan verilerine göre 2017 yılında zorla yerinden edilen insanların sayısı 68,5 milyondur (UNHCR, 2018: 2). Bu da yaklaşık her gün 44.500 kişi ya da her iki saniyede bir kişinin göç etmek zorunda kaldığı anlamına gelmektedir.

3.2. Türkiye’de Kentleşme ve Göç İlişkisi

Kültürel çeşitliliğin görüldüğü toplumlarda göçler önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de göçler eskiden beri süregelen önemli bir olgudur. Anadolu’da bir dönem varlık gösteren devletler zamanında yapılan göçler, geçmişten günümüze etnik ve kültürel yapıda çeşitliliğe neden olmuştur. Osmanlı Devleti sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de siyasi ve sosyal gelişmelere bağlı göçler devam etmiştir. 1922-1938 yılları arasında Türk-Yunan nüfus mübadelesiyle ülkemize yaklaşık 400 bin kişinin geldiği göç hareketi, Cumhuriyet döneminin ilk kitlesel göçü olarak öne çıkmaktadır (Emgili, 2014: 106). Yine, 1924’te başlayan ve 1953’te imzalanan “Serbest Göç Anlaşması” ile Yugoslavya’dan 305.158 kişi gelmiştir (Tekin, 2018: 258). Diğer büyük bir göç dalgası da 1989’da Bulgaristan’dan gelen 313.894 Türk kökenli kişidir (Çetin, 2008: 56). Komşu ülkelerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sebebiyle göç hareketliliği yakın dönemlere kadar sürmüştür. Özellikle Suriye’den ülkemize doğru 2011 yılından itibaren başlayan ve 2020 ilk çeyreği itibariyle 3,5 milyondan fazla kişiye yükselen göç dalgası son zamanlarda yaşanan en yüksek hacimli göç hareketi olmuştur (Türk, 2020: 163).

Sanayi öncesi bir köylü toplumundan, sanayileşmeye dayalı kentli topluma geçiş süreci ve bu süreçte yaşanan değişim toplumun yapısında çok sayıda değişikliklere yol açmaktadır. Örneğin, küçük bir sahil kasabası olan Ereğli örneği üzerinden bu değişimleri inceleyen Kıray (1964), Türkiye’de kentleşme sürecinde sınıfsal farklılıklar ortaya çıktığını, aile ve sosyal ilişkilerde de bu değişimlerin etkilerinin görüldüğünü vurgulamıştır (Kıray, 1964: 213). 1960’larda yaşanan kentleşmeye dayalı göçlerde 1980’lerden sonra değişen iktisadi ve siyasi koşullar toplum yapısı üzerinde de etkisini göstermiştir. Işık ve Pınarcıoğlu (2009)’nun çalışmasında açıkladığı üzere, kente önceden gelen ve kent yaşamıyla bütünleşmeye çalışan göçmenler yerine, kısa zamanda çok kazanç elde etmeye çalışan gruplar oluşmuştur. Gelişen sanayi ve istihdam olanakları göçmenleri kentlere yöneltirken, kentlerde görülen hızlı nüfus artışı ve plansız yapılaşma; fiziksel ve sosyokültürel sorunlara yol açmıştır. Gecekonduların kent merkezlerinin içinde kalmaya başlamasıyla birlikte gecekondu bölgeleri yoksul insanların kente tutunmaya çalıştıkları yerler olmaktan çıkmıştır. Kentteki imtiyazlı gruplar ile kente sonradan göç edenler arasında gelişen ilişki ağları sonucu yoksulluk yeni gruplara devredilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009: 155). Bütün bunların yanında, göçlerin şehirselleşme ve mekânsal değişimi

üzerindeki etkileriyle ilgili çalışmalar da önemlidir. Örneğin, Yulu, “Esenler’de Şehirselle Yenileme” makalesinde, kentsel dönüşüm projeleri üzerinden, hızlı ve yoğun göç hareketleri sebebiyle Esenler’de meydana gelen mekânsal gelişme ve büyüme sorunlarının rolüne dikkat çekmiştir (Yulu, 2017: 34).

Göçe katılan her birey, göçün etkilerine maruz kalabilmektedir. Fakat bu zorlu süreçte kadınlar, yaşlılar, hastalar ve çocuklar dezavantajlı grupları oluşturmaktadır. Çocuk yaşta deneyimlenen göçün bedensel ve ruhsal etkileri yaşam boyu sürebilmektedir. Göçün travmatik etkilerine maruz kalan çocukların, stres etmenlerinden etkilenme olasılığı yetişkinlere göre daha fazla olabilmektedir. Yeni yerleşilen yerlere adapte olma, ebeveyn ya da bir bakım veren tarafından korunma ihtiyacı gibi belirsizlikler, göç öncesi ve yolculuğu sırasında yaşananlar, travma sonrası stres bozukluğuna sebep olmaktadır. Göçün çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için bedensel ve ruhsal gelişimlerini sağlıklı bir birey olarak tamamlamalarına yönelik planlamalar önem arz etmektedir. Öte yandan, Dünyada bulunan göçmenlerin yarısından fazlası 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır (UNHCR, 2018: 3).

Büyük kentlere göç eden kişiler genellikle kırsal kesimlerden geldikleri için geniş aile yapılarına sahiptirler. Söz konusu aileler genellikle büyük metropollere göç ettiklerinde şehir merkezlerinden çok, ağırlıklı olarak şehir dışındaki sonradan göç yoluyla meydana gelen şehirselle alanlara yerleşme eğilimi içinde olmaktadır. Bu göçmenlerin “hemşerilik” olgusundan kaynaklı olarak aynı mahallerde toplanma eğilimi içinde oldukları da görülmektedir (Kılınç ve Bezci, 2011: 330). Ayrıca, kentsel alanlara gelen bu insanlar, kültürel alışkanlıklarını ve iktisadi bakış açılarını olduğu gibi geldikleri yeni yaşam alanlarına taşımaktadırlar. Sonuç olarak, göç-kentleşme ilişkisinin doğal sonucu olarak şehirlerin demografik görünümünü değiştirme güçlerine sahiptirler.

3.3.İstanbul’da Kentleşme ve Göç İlişkisi

Farklı etnik yapılardan oluşan İstanbul’un kuruluşu, M.Ö. 7. yy uzanmaktadır. Boğazın her iki yakasında giderek büyüyen yaşam alanları ve artan nüfusu ile Türkiye’nin en kalabalık, dünyanın ise sayılı kentleri arasında yer almaktadır. Gelişen sanayi ve ekonomik faaliyetler 1950’de başlayan, 1970’den sonra hızlanarak artan ve halen devam eden göçler, kentin bugünkü yerleşim alanlarının dağılımını

önemli ölçüde şekillendirmiştir. 1950’de ilçe sayısı 16 iken, 2015’e gelindiğinde bu sayı 39’a yükselmiştir (Gökburun, 2017: 111-119). Örneğin, TÜİK verilerine göre 1927’de İstanbul’un toplam nüfusu 806.863 iken, ağırlıklı olarak göçlerin etkisiyle 2019 yılı itibariyle 15,5 milyonu geçmiş durumdadır.

İstanbul, 1970 sonrası aldığı göçlerle nüfusu artarken, mekânsal gelişim de ağırlıklı olarak merkezden çevreye doğru olmuştur. 1990-2000 yılları arasında ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak Türkiye’nin farklı bölgelerinden aldığı göçler ve hızlı nüfus artışı nedeniyle İstanbul kontrolsüz bir şekilde büyümeye devam etmiştir. 2010-2015 arasında yerleşim alanları, kentin her iki yakasında doğu-batı yönünde gelişme göstermiştir. Toplu taşıma ve raylı sistem ağlarının yaygınlaşması, inşası tamamlanan yeni köprüler, hava limanları ve bunlarla bağlantılı yolların etrafında kurulan yerleşim yerleri ve sanayi bölgeleri ilçeler arasında nüfus dağılımını da etkilemiştir. İstanbul’un eski yerleşim yerleri olan Eminönü, Beyoğlu ve Fatih’te nüfus fazla değişkenlik göstermezken, Kartal, Ataşehir, Beylikdüzü, Esenyurt gibi ilçelerde inşa edilen çok katlı lüks konutlar ve açılan yeni hizmet sahalarıyla birlikte, bu ilçelerin nüfusları ciddi oranda artış göstermiştir. Anadolu Yakası’nda Kocaali’den başlayan İstanbul il sınırları Avrupa Yakası’nda Tekirdağ ile birleşmiş durumdadır. Tarihi ve kültürel zenginlikleri, sayısı giderek artan büyük alışveriş merkezleri, yerel ve uluslararası fuarlar ve kongreler, yerli ve yabancı nüfus hareketliliğini de etkilemektedir.

Dünyanın farklı bölgelerinin yanı sıra, Türkiye’nin değişik yerlerinden aldığı göçlerle nüfusu artan İstanbul, günümüzün önemli metropol kentleri arasındadır. Tarihi ve kültürel dokusu turizm hareketliliğini hızlandırırken, artan ekonomik faaliyetler de düzensiz fakat sürekli göçlere neden olmaktadır. Göçler, İstanbul’da önce boş alanları; ardından yeşil alanlar, parklar ve oyun alanlarını apartmanlarla doldurmuştur. Göçler nedeniyle İstanbul’da hızla artan gecekondular sorunu ve 1965’te çıkan “Kat Mülkiyeti Kanunu” ile birlikte imarlı alanlardaki apartmanlaşma olgusu kentsel mekânın biçimini değiştirmiştir. Ani ve hızlı bir biçimde meydana gelen göç ile nüfusu barındıracak yer bulamayan İstanbul’da plansız yapılar yaygınlaşmaya başlamış, merkeze yakın yerlerde gecekondular bölgeleri oluşmuştur. Göçle gelen insanlar da kent merkezlerinin etraflarında gecekondular mahalleleri oluşturmuşlar ve bu gecekondularda ekonomik, ikamet, eğitim, sağlık ve sosyal refah gibi konularda önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Devam eden göçler ile daha da artacak olan

plansız yapılaşma, çevresel ve sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir. Kontrolsüz bir şekilde giderek büyüyen kentte yerleşim alanları, ormanlık alanlar ve su havzalarını tehdit etmeye devam etmektedir.

Çalışma alanımızı oluşturan Üsküdar, tarihi dokusuyla kültürel kimliğini koruyan ilçeler arasındadır. Üsküdar, M.Ö.675'te Bitiniler tarafından denizle bağlantılı bir kıyı kesiminde kurulmuştur (Konyalı ve Cemiyeti (İstanbul), 1976: 6). Burada, ilk yerleşmenin Üsküdar'ın her iki tarafından inen Bülbüldere ve Çavuşdere'nin kıyılarında olduğu düşünülmektedir (Eyice, 2004: 17). Üsküdar, 1384 yılında Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırlarına katılmasına rağmen, özellikle 1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte büyümeye başlamıştır (Şahin ve Şahin, 2005: 319). Uzun bir süre Osmanlı ordularının konaklama yeri olarak seçtikleri bir bölge olan Üsküdar (Ortaylı, 2012: 96), sınırlı bir coğrafi alanda varlığını sürdürmüştür.

19. yüzyılın başlarında inşasına başlanan Kavak Sarayı, Selimiye Kışlası ve Camisi gibi yapılar sebebiyle yeni yerleşim alanları oluşan Üsküdar'ın (Mülayim, 2005: 139-140) nüfusu bu tarihlerde 100.000'e yaklaşmıştır (Shaw, 1979: 410). 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Üsküdar'da yerleşmenin sınırları tarihsel çekirdek olarak nitelendirilen bölgenin dışına taşmıştır. Bu dönemde yerleşmenin sınırları kuzeyde Kuzguncuk, güneyde Selimiye, kuzeydoğu ve doğu yönünde ise Çamlıca ile Karacaahmet bölgelerine kadar uzanmıştır (Ertuğrul, 2012: 44).

Üsküdar'da zaman içinde bölgede nüfus artmaya devam etmiş ve 20. yüzyılın başına gelindiğinde nüfus 118.447'e kadar yükselmiştir (Karpas, 2003: 208). Üsküdar'ın 1926 yılında İstanbul'un bir ilçesi oluncaya kadar geçen süre zarfında aldığı nüfus sayesinde yerleşilen alanlar kıyıdan iç kesimlere doğru gelişme göstermiştir (Yulu, 2014: 356). Bununla birlikte, çeşitli nedenlere bağlı olarak Üsküdar'ın nüfusu azalarak 1935 yılında 40.893'e düşmüştür (DİE). Üsküdar, bu süreç zarfında bilhassa denizle bağlantılı kıyı kuşağı boyunca gelişme göstermiştir. 1965-1975 yılları arasında Üsküdar'ın merkezî kısmına aldığı göçlerle nüfusu daha da yoğunlaşmıştır (Tümertekin, 1979: 21).

Üsküdar'ın yerleşim ve mekânsal gelişiminde, 1970 sonrasında çeşitli sanayi kuruluşları ve iş ve ticari alanların Üsküdar'a yerleşmesinin rolü bulunmaktadır. Bölgede ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak Üsküdar, bir yandan Anadolu'dan İstanbul'a olan göçlerin bir bölümünü kendisine çekerken, diğer

yandan da bir dönem tamamen boş olan iç kesimlerin yeni birer mahalle olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, yaşanan yoğun göçler nedeniyle 1985 yılında Çamlıca Tepesi başta olmak üzere Üsküdar'ın birçok yerinde gecekondular konutları ortaya çıkmıştır.

Gerek İstanbul'un Asya yakasında Sultanbeyli, gerekse Avrupa yakasında Beylikdüzü (Kapan, 2014: 1) örneklerinde olduğu gibi, şehirleşme olgusuna bağlı olarak yeni ilçeler doğmuştur. İstanbul'da yeni ilçeler ortaya çıkarken, Üsküdar gibi tarihsel kimliğe sahip bölgelerde, kırsal göçlerle beraber 1980'lerden sonra eski boş alanlarda gecekondular mahalleleri belirlemiştir. Kirazlıtepe ve Yavuztürk başta olmak üzere Üsküdar'ın birçok mahallesi kentsel dönüşüm proje alanı olarak ilan edilmiştir. Şehirsiz bozulmanın en yoğun olduğu bu mahalleler, yakın yıllarda aldıkları göçlerle Üsküdar'ın en yoğun nüfuslu mahalleleri olarak anılmaktadır. Ayrıca, Üsküdar'da 2008 yılında bazı mahalleler birleştirilmiş, Fetih, Örnek ve Esatpaşa Mahalleri de Ataşehir'e bağlanmıştır. Böylece, 54 olan mahalle sayısı azalarak 33'e düşmüştür.

3.3.1. Göçmenlerin Kent Yaşamına Adaptasyonu

Değişen çevresel ve sosyal koşullara uyum sağlama, canlı yaşamının ortak niteliklerindedir. Sosyolojik bağlamda uyum bireyin kendi isteğiyle veya isteği dışında olan gelişmelere adapte olabilme durumudur. Sosyal bir hareketliliği de tanımlayan göç hem mekânsal hem de sosyal çevrede oluşan değişimler ile birey ve toplumun değişen koşullara gösterdiği tepkinin karşılıklı etkileşimini de ifade eder. Göç eden kişilerin vardıkları yerlerde barınma, sağlık, eğitim, iş olanağı, sosyal destek ağlarına ulaşamama durumu ve göçmenlere karşı tutumları da iletişim sorunlarına neden olabilir. Sosyal yaşama dâhil olamayan göçmenler, kendi içlerinde kapalı bir topluluk oluştururlar. Varılan yerin kültürel unsurlarını görmezden gelerek kendi değerlerini, geleneklerini, etnik kimliklerini, inanç sistemlerini korumada daha muhafazakâr tutumlara girerler. Varılan bölgedeki yerel halkın göçmen algısı ve göçmenlere karşı davranışları da bu durumu etkileyebilir.

Farklı kültürden insanların kente yerleşme ve uyum sürecinde karşı karşıya kaldıkları güçlükler, göç edenlerin psikolojik, ekonomik ve sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Göç öncesi içinde doğdukları kültür ile göç ettikleri bölgenin kültürü arasında baskılanmak, göçle gelenlerin değişen yaşam koşullarına ve sosyoekonomik duruma adapte olma sürecini etkileyebilmektedir. Göç edenler kendi dillerini, değerlerini, inanışlarını ve kimliklerini göç ettikleri yerlere taşırlar ve sürdürmek isterler. Yeni

çevrelerindeki insanlarla etkileşime geçerken referansları, kendi kültürlerinin bileşenleridir.

Alışılan davranış biçimleri, sosyal destek ağları, günlük yaşam pratiklerinden uzaklaşıp, yabancı olduğu bir bölgede yeniden yaşam kurmak ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara neden olabilmektedir. Planlaması önceden yapılamayan zorunlu göçlerde bu sorunların etkileri göçmenler üzerinde daha belirgin hissedilebilmektedir. Göç edilen mesafe azaldıkça ayrılan ve varılan yerlerde akrabalık ve hemşerilik ilişkilerini sürdürebilme, dışlanma ve yalnızlık riskini azaltmaktadır. Birinci nesil göçle gelenler (1965 ve sonrası) çocukları için yaşam koşullarını iyileştirme ve sağlıklı bir hayat sürmeyi öncelerken, İstanbul'da doğan ya da küçük yaşta gelen ikinci nesil göçmenlerde ise gelir seviyesini yükseltme ve toplumsal statü elde etme ön plana çıkmaktadır. Toplumsal değerler açısından da sonraki nesillerde zayıflamalar görülmektedir. Aile yapısının değişmesi ve sosyal ilişkilerdeki farklılaşmalara bağlı olarak görülen bu değişimler, eğitim ve ekonomik seviyenin gelişmesinde olumlu katkıda bulunmaktadır (Akman, 2006: 97-98). Bütün bunların yanında, *“göç alan ülkelerde toplumsal sorunlar yaşanması, siyasal yapının tıkanması, ekonomik yükünün artması ve kültürel sorunların derinleşmesi gibi problemler ortaya çıkmaktadır”* (Akıncı, Nergiz ve Gedik: 2015: 77). Ağırlıklı olarak kentsel merkezlere ve çevresine yerleşen göçmenler, kente adaptasyon sorunlarını da beraberlerinde getirmektedirler.

Ergenlik çağında köylerden kentlere göç eden gençler değişen sosyal çevreye uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar. Kentteki insanların göç edenlere karşı küçümseyici ve dışlayıcı tutumları, göçmenlerin kentli insanlarla etkileşimini olumsuz yönde etkilemektedir. Kent yaşamının hareketli ve sosyal yapısına dâhil olamamaktadırlar. Kendisi gibi göç etmiş hemşerilerinin yoğun olduğu bölgelerle sınırlı kalmak özellikle gençlerde aidiyet duygusuna zarar vermektedir. Günlük aktiviteleri beraber yapan kadınlarda bu durum daha karmaşık bir hal almaktadır. Kentlerin nitelikli iş gücü piyasası, kırsaldan gelen ve yeterli donanıma sahip olamayanlar için ekonomik açıdan dezavantajlı insanların sayısını çoğaltmaktadır. Ekonomik yetersizlikler gelişim dönemindeki göçmen ergenlerin kendi akranlarıyla iletişim ve etkileşim halinde olabilecekleri sanatsal ve sportif aktivitelere katılımlarını da kısıtlayabilmektedir. Göçün sonucu meydana çıkan bu problemlerle başa çıkmakta

zorlanan gençler bağımlılık yapan maddelere yönelmektedirler (Balcıoğlu, 2007: 97-106).

Suriye’de savaşın başlamasından sonra Suriye’den ilk olarak kontrollü bir şekilde sınır kapıları üzerinden Hatay’da yoğun bir göç akışı olmuş, ancak savaşın şiddetlenmesine paralel olarak göç yoğunluğu artmış ve özellikle Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Mardin gibi sınır illerinden binlerce kişi kontrolsüz bir şekilde Türkiye’ye girmişlerdir (Betts, Ali ve Memişoğlu: 2017: 19-23). Gerçekten de ilk bakışta kısa süreli ve geçici gibi görünen fakat aradan geçen dokuz yıla rağmen kalıcı bir istikrarın sağlanamaması sebebiyle ülkemize sığınan Suriyeli göçmenlerin durumu gün geçtikçe uzun vadeli bir hal almaktadır. Uzayan süreç göç eden ve göçü kabullenenlerin psikolojilerini ve tutumlarını etkilemektedir. Artık misafir olarak görülmeyen Suriyelilerin buldukları bölgelere sosyal ve kültürel açıdan adapte olmaları beklenmektedir.

3.3.2. Kentleşme Sürecinde Kimliğin Yeniden İnşa Edilmesi

Sosyal bir yapıdan farklı bir yapıya geçiş olarak tanımlanan kentleşme sürecinde oluşan sosyal ve çevresel değişimler insan ilişkilerini etkilemektedir. Kişiler kendilerini ifade ederken, benlik algılarını inşa ettikleri kimlik öğelerinden yararlanırlar. İnsanlar ilişki kurdukları mekânlara anlam yükleyip bağlanırlar ve bu mekânlarda kimliklerini inşa ederler (Göregenli, 2010: 183). Kimlik ile mekânlar arasındaki ilişkide, *“belirli mekânlar, başka kimliklerle aramızdaki farklılıkların bilincine varmamızı engelleyebileceği gibi, bu bilinci arttırıcı bir rol de oynayabilmektedir”* (Işık, 1994: 27; Turut ve Özgür, 2018: 159). Mekân kimliğinde fiziksel özelliklere ek olarak yer ile ilişkili olan kişilerin yaş, sosyal sınıf, cinsiyet, kişilik gibi özellikleri zamana göre değişiklik göstereceğinden mekân ve insan arasındaki etkileşim önemlidir (Proshansky, Fabian ve Kaminoff: 1983: 7-83). Kent kültürü oluşurken mekân-insan unsuru karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Kente göç yoluyla gelenler var olan sosyo-kültürel yapıda çeşitliliğe neden olabilirken, kendileri de mevcut yapıdan etkilenirler. Kent kültürünün dinamikleri bu süreçte yeniden biçimlenir.

Küreselleşme ve toplumsal hareketler, yerelliği ve farklılığı öne çıkaran kimlikler oluşturmakta ya da yeniden inşa etmektedir. Bireyler toplumsal yaşantıda kendilerini ifade ederken kimliklerini oluşturdukları kültürel unsurları kullanırlar. Bireysel kimliklerinin yanında, içinde yaşadıkları sosyal yaşantı ve mekânla etkileşimleri

sonucu sonradan inşa ettikleri kimlikler edinirler ve aynı anda birden çok kimliğe sahip olabilirler. Belirli bir topluluğa ve gruba ait olmayı olumlu yönde etkileyen bu kimlikler, bazı durumlarda da dışlanma veya etiketlenme sebebi olabilen etnik, dinsel, dilsel, toplumsal cinsiyet gibi unsurlardır.

Kentlerde bir arada yaşamanın gerektirdiği gereksinim ve sorumluluklar, kentte yaşayanlarda ortak davranış biçimleri ve kent belleğini de biçimlendirmektedir. Kentlerde oluşturulan karmaşık ilişki ağları, ekonomik etkinlikler ve yönetim biçimleri kentlilik kültürünün önemli bileşenleridir. Kentlilik algısının gelişmesinde mekânsal boyut kadar kent kültürünün de rolü büyüktür. Kentler, aynı zaman dilimine ve uygarlıklarına ait olmalarına rağmen farklı tarihi, mimari, iktisadi ve kültürel özellikleri ile birbirinden ayrılarak belirginleşirler. Bazı kentler ekonomik kimlikleri ile ön plana çıkarken bazıları da sanat, kültür ve dini kimlikleri ile tanınmaktadır. Kent kimliği, kentin eyleyicilerini etkilemektedir. Kentteki yerleşimciler, kentin kimliğini yeniden üreterek kenti gelecek dönemlere taşımaktadır (Oğurlu, 2014: 279-285).

Çok kültürlü toplumsal yapılar analiz edildiğinde etnik kökenleri, inanışları, dilleri, gelenekleri farklı insanların göçlerle bir araya geldikleri görülür. Göç esnasında insanların mekânsal değişimleri ile kimlik ve kişiliklerini oluşturan değerlerin değişimi benzer zamanlı değildir. Dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını aynı zamanda kültürlerin inşasındaki rolünün önemini belirten Chambers (2014: 41-52), dilin geçmiş dönemlerle bütünleşme, var olunan zamanı anlamlandırma ve mesaj iletme işlevinin olduğunu, ayrıca sonraki nesillere kültürel bir miras olarak aktarıldığını belirtmektedir. Dahası, toplumsal öznellik unsuru olan diller, ulusal edebiyat, kimlik ve kültürlerin bağlamını sağlamasına rağmen kültürün taşıyıcısı olan insanların hareketliliği ve diğer gelişmelerle birlikte bir zamanlar sunduğu mutlak kaçınılmazlığı zayıflamıştır (Chambers, 2014: 41-52). Kentlerin sosyokültürel kimliklerinin oluşmasında, kentte yaşayan insanların etnik yapıları, konuşulan dillerin çeşitliliği, kültür bileşenlerinin çokluğu, sanat faaliyetlerinin aktivasyonu, sosyal etkileşim ortamlarının yaygınlığı da önemlidir.

Karakter ve kimlik oluşumu devam eden ergenlerde, göç deneyimi yaşama ya da göçmen bir ailenin genç üyesi olma, göçün etkilerine maruz kalma riskini arttırabilmektedir. Duygusal, bilişsel, bedensel ve zihinsel gelişimi devam eden gençlerin bütünsellik algıları göç neticesinde mekânsal ve sosyal boyutlarda zarar

görebilmektedir. Çocuklar ve gençler gelişimlerini sürdürürken fiziksel ve sosyal çevrenin güvenli ve koruyucu olması, öznel iyi olma halleri için gereklidir (Sivri, 1993: 8). Göçmen gençler, kentleşme süreçlerinde kimliklerini inşa ederken ailenin ve yakın çevreni egemen kültüründen etkilenirler. Ayrıca göçmen gençler, bir kimlikle doğmazlar; kimliklerini hayatın akışı içinde inşa ederler (Bilgin, 2007: 199).

Göçmenler, var olan kültürel kimliklerini göç ettikleri bölgelere taşırlar. Göçün şekline ve süresine göre mevcut kültürel kimliklerini, varılan ortama adapte olurken yeniden biçimlendirirler. İlk göç edenler kimliklerini, dillerini, inanışlarını, gelenek ve örflerini koruma eğilimi gösterirken, varılan bölgede doğup, büyüyenler arasında bu durum giderek zayıflamaya başlar. Örneğin, Ilgın ve Hacıhasanoğlu (2006) tarafından Almanya'nın Kreuzberg (Berlin) şehrinde yaşayan Türklerin yaşadıkları kente aidiyet oluşumları ve kültürel kimliklerini nasıl yansıttıklarını belirlemek amacıyla yapılan çalışmaya göre; birinci nesil göçmenlerin kendi kültürlerini eşyalarına, konutlarına, açtıkları iş yerlerine yansıttıkları gözlemlenmiştir. Evlerinin dekorasyonunda dantel, duvar halıları, kristal vazolar ve nazar boncuğu gibi süs eşyaları kullanırken, Almanya'da doğan çocuklarının evlerinde daha sade ve modern eşyalar bulunmaktadır. Yabancı çevrede olan kişilerin kendi kültürlerine daha bağlı kaldıkları, bunu da muhafaza etme ve kendilerini yabancı kültürün etkilerine karşı koruma amacıyla yaptıkları tespit edilmiştir (Ilgın ve Hacıhasanoğlu, 2006: 68-69).

Uysal (2014), "Londra'da Türk Varlığı: Mekân ve Aidiyet" çalışmasında da, çok kültürlü bir şehir olan Londra'daki Türklerin şehrin bazı yerlerinde işyerleri ve sosyal mekanlar açarak (Ör: Dernek, cami, cemevi, vb.) bu bölgelerin 'Küçük bir Türkiye' olarak isimlendirilmesine zemin hazırladıklarını ifade etmektedir (Uysal, 2014: 82). Göç edenlerin aidiyet ve mekânla olan ilişkilerinin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Göçmenler anavatandaki bütün çeşitlilikleri gittikleri yerlere taşırlar.

3.3.3. Kentleşme Sürecinde Ait Olma İhtiyacı

İnsanlar yaşadıkları sosyal ve doğal çevreyle etkileşime dayalı bağlar kurarlar. Sosyal ve psikolojik gereksinimlerin karşılanabilmesi açısından kişiyi, yaşadığı çevreye ve topluluğa ait hissetmesini sağlayacak bağların oluşabilmesi önemlidir. Bu bağların kurulamaması kişilerin yaşadığı ortama yabancılaşmasına neden olabilir. Ait olma ihtiyacı insan-çevre etkileşiminin bir gereğidir. Sosyal ağlara sahip olma kişinin üyesi olduğu toplulukta kabul görmeyi kolaylaştırır. Ait olma duygusal bir ihtiyaç

gibi görünse de sosyal boyutu ve kapsamı geniştir. Bireyler gündelik yaşamsal aktivitelerini sürdürdükleri sosyal çevre ve mekânlarda öznel algı ve deneyimler edinirler. Kimlik ve kişiliklerini inşa ederken bu etkileşimlere yükledikleri anlamlardan yararlanırlar.

Aidiyet gelişimi mevcut kültürel unsurların sürdürülebilmesi ve yeniden üretilebilmesi açısından gereklidir. Göç, insan ve mekân arasındaki bağın kopmasına ve sosyal ilişkilerin zedelenmesine neden olabilmektedir. Göçmenlik aidiyet unsurlarının başka mekânlara taşınması ve değişen koşullara göre yeniden şekillenmesidir. Göç deneyimi yaşayan ya da göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde ergen olan kişiler açısından iki farklı sürece yol açmaktadır. Kimlik ve kişilik oluşum süreci devam eden ergenlerde değişen fiziksel ve sosyal ortamlara uyum sağlama, kabullenme ve aidiyet geliştirme yetişkin göçmenlere göre daha kolay olabilmektedir. Örneğin, İngiltere'deki Türk göçmenler arasında orada doğup büyüyenlerin, Türk kültürünü öğrenme ve sürdürme isteklerinin yanında yaşadıkları çevreye aidiyet geliştirme ve kabul görme yetileri anne-babalarına göre gelişmiştir (Uysal, 2014: 208-211). Fakat göçmenlerde aidiyet gelişimini olumsuz etkileyebilecek sosyal dışlanma ve önyargılarla baş etme gibi olumsuz etkenler de vardır (Hekimler, 2012: 6-7).

Farklı kültürden göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde ergenlerin kimlik oluşumu farklı değer ve norm sistemlerinin sentezi üzerinden gerçekleşeceği için bu değer ve normların çatışması üzerinden inşa edilmektedir (Şimşek, 2002: 33). Kendi kültürel değerlerini yaşayabileceği ve üretebileceği ortamlara ulaşamayan ergenler diğer kültürlerin etkilerine açık hale gelirler. Toplumsal davranış biçimlerini öğrenirken ortak değerler ve normların olmaması ergenlerin davranışlarında karmaşaya neden olabilmektedir. Aileden giderek özerkleştiği, akranlarıyla daha çok beraber olduğu süreçte deneyimlediği edinimlerin ailede kabul görmemesi, aile içi iletişim sorunlarına sebep olabilmektedir. Ebeveynler kendi kültürel değerlerini genç üyelerine kazandırabilmek için daha muhafazakâr ve baskıcı tutumlara yönelebilmektedirler. Halbuki, bu otoriter davranışlar ergenleri bağımlılık yapan maddelerin kullanımına itebilmektedir (Herken ve Özkan, 1998: 87).

Kentleri birbirinden ayıran doğal güzellikler, sosyal ve kültürel zenginlikler, süreç içerisinde hızlı nüfus artışı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kaybolur ve birbirine benzeyen kentler haline gelirler. Bu durum o kentlerde yaşayan insanların

zihinlerindeki kent imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Kent kimliğinin kaybolmasına ve insanların yaşadıkları çevreye yabancılaşmasına neden olmaktadır. Zayıflayan sosyal ve mekânsal ilişkiler insanların yaşadıkları kentleri sahiplenme duygusunu azaltmakta, kentin sosyal dokusunda uyum sorunlarına neden olmaktadır (Alpak, Düzenli ve Tarakçı: 2018: 526). Bu süreçte “kimlerin kentli olduğu”, “kentli olmanın kriterlerinin neler olması gerektiği”, “göçmenlerin kentli kabul edilip edilemeyeceği”, “göçmenlerin yaşam biçimleri ve alanlarının kentin modern görünümüne etkisi”, “kent yaşamına dâhil olamayan göçmenlerin durumu” gibi başlıklar temel araştırma ve tartışmaları oluşturmaktadır.

3.3.4. Kent Yaşamına Katılma Sürecinde Yoksulluk Etkeni

Göçün temel motivasyonlarından biri de ekonomik sebeplerdir. Kırsal alanlarda daralan tarımsal faaliyetler insanların geçim kaynaklarını da sınırlandırmıştır. Modern tarım yöntemleri insan gücüne duyulan ihtiyacı azaltırken, kentlerde giderek çoğalan iş gücüne dayalı endüstriyel çalışmalar hızlanmıştır. Bundan dolayı, Sanayi Devrimi’nden sonra kentlere yönelen göçler gelişmekte olan ülkelerde halen devam etmekte ve göç edenlerin yoksullukla ve kentin modern hayatının getirdiği sorunlarla mücadeleleri sürmektedir. Çoğunlukla geleneksel ve yoksul kesimden oluşan bu ailelerde geleneksel değerlerin kente uyum sürecinde tamamen yok olmadığını, kentin modern örgüsü içerisinde değişime uğrayarak var olmaya devam ettiği görülmektedir (Yıldırım, 2006: 73).

Dünya kentlerinin ayırt edici özelliği, büyümeyi sürdüren hızlı ve geniş çaplı dönüşüm faaliyetleridir. Erhard Berner’in (2005) Manila’da 27 gecekondu bölgesinde (özelikle 5 bölgede kapsamlı bir anket çalışması yapmıştır) sürdürdüğü araştırmasına dayanarak yaptığı kapsamlı çalışmasında kent yoksulluğuyla ilgili olarak şu görüşleri ileri sürmüştür: Metropollerde, mevcut iş merkezleri büyür, yenileri kurulur ve önem kazanır. Ayrıca iş merkezlerine, çok yüksek apartmanlara, otellere, lüks yerleşim bölgelerine, alışveriş ve eğlence merkezlerine de talep artmaktadır. Bunların hepsinin, alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması, yollar, toplu taşıma ve iletişim hatlarıyla irtibatının sağlanması, sonra da temizlik, bakım ve onarım işlerinin yapılması ve korunması gerekmektedir. İnşaat işçileri, temizlikçiler, garsonlar, odacılar, memurlar, güvenlik görevlileri, şoförler, hizmetçiler ve her türlü küçük hizmet ve işleri yerine getiren kimseler, profesyonellerden daha çok kalabalıktır. Bir metropol, küreselleşen iş bölümünde rekabet gücünü koruyabilmek

için, bu hizmetleri düşük fiyatla ve yeterli ölçüde sağlamak zorundadır. Dolayısıyla, bu gelişmeler metropollerin genişlemesinin kentte yaşayan yoksul sayısının da artması ile sonuçlanmaktadır (Berner, Öncü ve Peyra: 2005: 138-139). Bu metropoller, günümüzde birçok kişi için yeterince ikamet imkanı sağlayamadığı için varlığını sürdüren modern öncesi kalıntılar olarak görülmektedir (Berner, Öncü ve Peyra: 2005: 157). Başta çalışma sahamızı oluşturan İstanbul olmak üzere, Beyrut, Kahire, Manila, Bangkok, Lagos gibi metropollerin ortak özellikleri, yoğun göçler nedeniyle kent yoksulluğunun tüm çelişki ve sancılarını değişik biçimde ve yoğunlukta yaşıyor olmalarıdır.

Zygmunt Bauman'un, "durup dinlenmeyen mekân savaşının muharebe alanı" olarak ifade ettiği (Bauman, 2011: 28), ve kent yoksulluğunun yoğunlaştığı şehirsiz mekânlarda, nitelikli iş gücünü gerektiren alanlarda gerekli donanımlardan yoksun olan göçmenler vasıfsız işlerde, düşük maaşlarla çalışmak zorunda kalmaktadırlar. İş güvenliği ve garantisi olmayan işlerde çalışanlar, işsizlik riskiyle karşılaşabilmektedirler. Göçmen erkekler inşaat, basit tamir işleri ve günlük işlerde çalışırken, kadınlar temizlik işleri, çocuk bakımı gibi sürekliliği olmayan işlerde çalışmaktadır. Gerekli destekler sağlanamadığında beslenme, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerden de yoksun kalılabilmektedir.

Türkiye'de kentleşme, sanayileşmeye dayalı iş gücü ihtiyacını karşılamaya yönelik gelişmemiştir. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan ülkemizde, 1950'den sonra tarımsal faaliyetlerin makineleşmesiyle birlikte kırsal bölgelerde insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmaya başlamıştır. Miras yoluyla küçülen topraklar, kan davaları, işsizlik gibi diğer etkenlerle birlikte kırsaldan kentlere doğru düzensiz fakat devamlı göç hareketliliğine neden olmuş, bu süreç kentleşmeyi de etkilemiştir. Türkiye'de kentleşmenin sanayileşmeyle birlikte gelişmemesi, etkisi günümüzde de devam eden problemlere sebep olmuştur. Kent merkezlerinden dışa doğru boş alanların hızla gecekondulaşması beraberinde yapılaşma, yoksulluk, eğitim, güvenlik ve kent yaşamıyla bütünleşme sorunlarını da getirmiştir. 1980'den sonra büyük kentlere yönelen göçler "*kentlilik olgusu*"nu değiştirirken, kente sonradan gelen göçmenler ile önceki yerleşimciler arasında ekonomik, kültürel ve sosyal statü farkları birlikte yaşama ve kabullenmeyi etkilemiştir. Kente önceden göçle gelenler, kendi akraba ve hemşerilerini yakın bölgelere yerleştirdikleri için bazı mahalleler göçmen mahalleleri olarak bilinmektedir (Beyhan, 2011: 202; Nur Özlem Demir, 2016: 121).

Türkiye’deki iç göçler, ilgili bilimsel araştırmalara eskiden beri konu olmuştur. Türkiye’de iç göçlerin gerek kökeni gerekse çeşitli özelliklerini içeren çalışmalar artarak sürmektedir. Özellikle, belirli sahalar ile ilgili yapılan çalışmalar, göçlerin sonuçlarıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, Deniz (2009), “geçim sıkıntısı ve güvenlik gerekçesiyle Van’a göç edenlerin tamamına yakınının yoksul nüfusu oluşturması” sebebiyle göçmenlerin kentteki en hassas toplumsal sınıf haline geldiğini ileri sürmüştür (Deniz, 2009: 184-185).

Suriyelilerin sınıra yakın bölgelerde başlayan yerleşimleri kısa sürede Türkiye geneline yayılmıştır. Suriyeli göçmenlerin Türk ekonomisine etkileri analiz edildiğinde riskler ile fırsatların iç içe olduğu görülür. Sınıra yakın illerde konut kiralarında, gıda fiyatlarında ve enflasyonda artışlar olmuştur. Küçük işletmelerde sosyal güvence olmadan ucuza kaçak işçi çalıştırma yaygınlaşmıştır. Yerli halkın çalışmak istemediği işlerde göçmenlerin çalıştırılması vasıfsız iş gücü açığının kapatılabilmesi açısından fırsat oluştururken, bu durum Türk çalışanlar için işini kaybetme ve iş bulma güçlüğüne sebep olmuştur. Ortadoğu ile savaş öncesine dayalı ticari ilişkilerini devam ettiren tüccarlar, bu ülkelerle ekonomik ilişkilerin devamını sağlamışlardır. Açtıkları küçük işletmelerle (fırın, lokanta, tekstil, ayakkabı, vb.) üretime katkı sağlarken, tamamına yakını kaçak olan işletmelerin vergiden muaf kalmaları haksız rekabeti doğurmuştur (Orhan ve Gündoğar, 2015: 8-9). 1960’lı yıllarda Almanya başta olmak üzere yaklaşık 35 ülkeye dağılan emek ve beyin göçü; ülkede işsizliğin azalması ve ülkeye döviz getirisi açısından avantaj iken, genç ve nitelikli iş gücünün yurtdışına çıkması uzun vadede Türkiye’nin ekonomisi ve gelişmişliği açısından dezavantaja dönüşmüştür (Yıldırımoglu, 2005: 1).

3.3.5. Göçün Çocuk İşçiliğine Etkisi

Göçün sokaklara yansıyan ekonomik ve sosyal görüntüsü, sokakta çalışan ve yaşayan çocuklardır. Kent yaşamının gerektirdiği eğitim, mesleki yeterlilik ve sosyal donanımlardan yoksun aileler, plansız yapılaşmanın olduğu bölgelere yerleşmektedir. Kent kültürünün bireye sunduğu avantajlardan yoksun kalan büyük bir kitle, dezavantajlı konuma düşmektedir. Aile denetiminden uzak ve güvenlik bakımından yetersiz yerlerdeki bu çocuklar kaçırılma, şiddete maruz kalma, hastalık, ölüm, suça bulaşma, cinsel ve ekonomik istismar, madde bağımlılığı gibi tehlikelere karşı savunmasızdırlar. Bunun yanı sıra, eğitim, barınma, sağlık, oyun, yaşam hakkı da yoksun oldukları temel haklardır. Ekonomik sebeplerin yanında ailenin eğitim

düzeyi, kardeş sayısı, çalışan üye sayısı, yaşanan mekânın özellikleri ve parçalanmış aile yapısı çocukların sokağa yönelmesindeki diğer unsurlardır (Acar, 2010: 190).

21. yüzyılda karşılaşılabilecek en önemli sorunlar arasında çocuk işçiliği de bulunmaktadır (Bulut, 1996: 144). Yapılan araştırmalar çocukların çalışmasında; “göç, çocukların çalışmasının hane halkı ekonomisine katkısı, eğitim olanaklarına erişimin kısıtlı olması, geleneksel yapı, ucuz işgücü gibi faktörlerin önemli etkileri olduğunu göstermektedir” (Çöpoğlu, 2018: 392). Kent yoksulluğunun olduğu yerlerde, çeşitli nedenlerden dolayı çocukların bilhassa resmi olmayan işletmelerde daha fazla suiistimale uğrama ihtimali vardır.

Temel ve zorunlu eğitim döneminde çocukların sokakta çalışması okul devamsızlıklarına, süreç içerisinde de terkine sebep olabilmektedir. Eğitim haklarını kullanmada sokakta yaşayan veya çalışan çocukların karşılaştıkları güçlükler hakkında yapılan çalışma okul giderlerini karşılamada zorlandıkları ve okulda dışlandıkları için kayıtlı oldukları halde devam etmediklerini göstermiştir (Güngör, 2009: 40). Çocuk emeğinin “ucuz olması, işveren tarafından daha kolaylıkla kontrol altında tutulabilmesi, hizmet ve yaşam koşulları ile ilgili taleplerinin daha az olması çocuk işgücünü çekici kılmaktadır” (Timor, 2006: 89).

3.3.6. Kentsel Göçmenlerin Maruz Kaldığı Eğitim Sorunları

Temel yaşam beceri ve bilgilerinin bilişsel düzeyde edinimi ve mesleki donanımlı insan gücü, kurumsal ve sistematik bir süreci gerektirmektedir. İnsan yaşamının çocukluk ve gençlik dönemlerine karşılık gelen ve sonrasında da devam eden sürecin, kişinin isteği dışında aksaması gelecek planlamalarını da sınırlandırabilir. Bu sorun bireysel etkenlerden kaynaklanabileceği gibi farklı çevresel etkenler de süreci aksatabilir. Göçmen çocuk ve gençler, fiziki ve sosyal koşulları farklılık gösteren okullara uyum göstermede güçlüklerle karşılaşır. Akademik olarak kendini yeterli hissetmeyen veya okulun sosyal ortamına dâhil olamayan öğrenciler düzenli okula gitmekte zorlanabilirler. Aileden ve okuldan yeterli desteği görememe halinde bu durum okulu terk etmeyle sonuçlanabilmektedir. Göçmen ailelerin kent yaşamına adapte olma sürecinde ekonomik güçlükler yaşaması, çocuklarının eğitimlerine gerekli önemi ve desteği vermesini engelleyebilmektedir. Özellikle de düzensiz göç süreçlerine dâhil olan çocuk ve gençlerin beden ve zihin gelişimlerini olumlu etkileyebilecek sağlık, eğitim, oyun, beslenme gibi temel gereksinim ve haklarından

mahrum kalmaları, savunmasız ve zayıf olan çocukların daha fazla hak ihlallerine uğramaları anlamına gelmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2013: 10).

Dış göçlerde eğitimin aksamasına sebep olan etkenler arasında dil ve müfredat farkı önemli rol oynamaktadır. Mesela, Suriye’de aşırı gruplar tarafından eğitim kurumlarının tahrip edilmesi ve özellikle çocuk ve kadınlara yönelik saldırılar sonucu bölgeden pek çok insan göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye’ye göç eden bu Suriyelilerin eğitimine destek verecek yeterli insan kaynağının bulunamaması beraberinde çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır (Coşkun, 2018: 33). Göç edilen yerdeki yaygın kullanılan dili bilmemenin getirdiği zorluklar (Akıncı, Nergiz ve Gedik: 2015: 72) hem dış göç ile hem de iç göç ile gelen kişiler için geçerlidir.

Varılan ülkenin resmi dilini öğrenme motivasyon ve yetenekleri çocuklarda daha iyi olmakla birlikte, dilin kazanımı belli bir süre gerektirdiğinden, öğrencilerin bu süreçte okulda kalmalarını sağlamak en sık karşılaşılan güçlüklerdir. Müfredat farkı da öğrencileri ve öğrenimlerini etkilemektedir. Göç öncesi okul ortamına ve arkadaşlarına özlem duyma da duygusal olarak etkilenmelerine ve yeni okullarına istek duymamalarına yol açabilir. Diğer bir önemli neden de göçle ekonomik durumları kötüleşen göçmenlerin hane gelirine katkı sağlama amacıyla eğitimlerini yarıda bırakıp çalışmak zorunda olmalarıdır. Savaş ve göç sırasında yaşanan travmalar ve varılan yerlerdeki göçmenlere yönelik tepkiler çocukların uyum becerisini ve okul başarısını etkilemektedir. Bu durum adaptasyon sürecinin uzamasına ve sosyal problemlerin görülmesine sebep olabilmektedir. Bireysel ve kültürel kimliklerini oluşturma çağındaki göçmen gençlerin eğitim imkânlarından yoksun kalmaları, ileriki dönemlerde kimlik sorunu yaşama riskini arttırmaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016: 102-105).

3.3.7. Ergenlik Dönemi Özelliklerinin Madde Kullanımı Açısından Taşıdığı Riskler

İnsanın gelişim aşamaları incelendiğinde normallik kavramının en zor tanımlandığı dönem ergenliktir. Çocuksu davranış biçimlerinden yetişkin olgunluğuna geçiş her zaman planlandığı gibi gelişmeyebilir. Çocukluk döneminde yaşanan bazı sorunlar sonraki dönemleri de etkileyebilir. Ergenin kendine ve bedenine odaklandığı süreçte bu sorunların devam ediyor olması kaygı nedeni olabilir. Düşünsel endişelerle başa çıkmada zorlanma ve değişen koşullara ayak uydurma/uyduramama, uyumsuzlukla karakterize edilen ergenlik döneminde belirgin bir hal alabilir (Guzey ve Başbuğ,

2016: 45-47). Geçiş evresi olma, kendine özgü problemler içirme, belirsizliklerin yoğunluğu ve çevresel etkenlere açık olma gibi birçok unsur ergen psikolojisi ve davranışlarındaki karmaşık örüntüyü oluşturmaktadır. Ona öğretmek istediğimiz veya ondan beklentilerimizi kendi özgürlük alanını koruyarak yerine getireceğini kabul etmek gerekir (Delagrave, 2016: 84). Kültürel unsurların da belirleyici olduğu bu gelişimsel dönemde bireyin tüm bu edinimler sırasındaki yaşanmışlıkları ileriki yaşamını etkilemesi açısından önemlidir.

Yavuzer (2015: 263) insan gelişiminin en hızlı iki büyüme evresinden birisi olan ergenliği şu şekilde tanımlar: “Ergenlik biyolojik değişimle başlar, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimle son bulur.” Fiziksel, ruhsal ve sosyal değişimlerin hızlı olduğu bir dönem olması sebebiyle ergenlik, genel olarak gelişimsel açıdan bireyin toplumsal etkilere en açık olduğu evredir. Bu dönemde ergenlerin, toplumsal beklentileri karşılamakta zorlanması, sosyal yaşam içinde çatışmalı ve sıkıntılı süreçleri beraberinde getirebilmektedir. Sahip olduğu bu riskler sebebiyle, ergenlik döneminin bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle tanışma, deneme ve eğlence amaçlı kullanım açısından hassas bir evreye karşılık geldiği görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü de büyüme ve olgunlaşma evresinde bireyde görülen değişimleri “*adolesan*” dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu dönem farklı şekillerde sınıflandırılabilirle beraber, genel olarak 10 ve 19 yaş aralığını kapsamaktadır. 15-24 yaş aralığında yer alan bireyler ise “*genç*” grubu olarak isimlendirilmiştir. Günümüz modern toplumlarında erişkinliğe geçişin kesin ölçütleri olmamakla birlikte 18 yaş birçok ülkede yasal olarak erişkinliğin başlangıcı olarak kabul edilir. Sanayileşmenin arttığı ve otomasyonun çok fazla belirginlik kazandığı ülkelerde uzatılmış ergenlik döneminden bahsedebilmek mümkündür. Gençler daha erken yaşlarda ekonomik kararlarını alabilecek ve üretimin içinde daha fazla sorumluluk üstlenebilecekken, uzatılmış ergenlik tanımı bu süreci farklılaştırmıştır. Üretim becerisi kazanmalarının uzatılmış ergenlik sebebiyle gecikmesi ve eğitim hayatının da daha geniş bir sürece yayılması, gençlerin ebeveynlerine bağımlı ve tüketici pozisyonunda kalmalarına yol açmaktadır.

Derman’a göre, ergenlik döneminin gelişim süreçleri erken, orta ve geç olmak üzere üç evreden oluşmaktadır. Erken ergenlik dönemi, 12-14 yaşlar arasında kapsamaktadır. Biyolojik ve davranışsal değişikliklerin hızla arttığı bu dönemde ergen fiziksel gelişmelere uyum gösterme ve oluşan değişimlerle baş etme çabası içerisinde.

Erken ergenlerde, baskıcı tutumlara karşı uyum becerisi ve baş etme çabaları görülür. 15 ile 18 yaşlar arası orta ergenlik dönemidir. Bu dönemin en önemli özelliği kişiliğin bütün olarak gelişiminin tamamlanması, bağımsız olma ve bağımsız hareket etme ihtiyacıdır. Ebeveynleri ile olan ilişkilerinde bireysel varlığını kabul ettirmeye çalışırken akranlarıyla yakınlaşma eğilimindedir. Orta ergenlikte kişilik ve bilişsel gelişim tamamlanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan ve ergeni baskılayan durum cinsel kimlik arayışıdır. Geç ergenlik ise 18 ile 21 yaşları arasındaki dönemi içermektedir. Üst sınırı kültürel, çevresel, eğitsel ve ekonomik faktörler tarafından da belirlenebilmektedir (Derman, 2008: 19-21).

Gelişim yaşa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ergenlik döneminde gelişim kendi içinde davranışı etkileyen kalıcı değişimler ile fonksiyon kazanabilmektedir. Bilişsel gelişim, bireydeki akıl yürütme, düşünme becerisi, bellek ve dildeki gelişimi oluşturmaktadır. Ergenlik çağında düşüncenin niteliğinde önemli değişimler gözlemlenmektedir. Düş kurma, kuram geliştirme, olasılıkları görme eğilimi içinde olma yaygın olarak bu döneme denk gelmektedir. Ergenlik, bilişsel yeteneklerde dramatik nicel ve nitel büyüme ile işaretlenmiştir. Ergenler soyut işlem yapabilme gelişimine ulaştıklarında davranışlarında değişimler görülür. Fakat bu gelişim her ergende aynı değildir. Kişinin eğitimi, yetiştiği aile ortamı ve toplumsal kültürü belirleyici olabilmektedir (Dolgin, 2014: 240-288).

Aile içinde paylaşım ve birlikte vakit geçirme keyfiyetinin yüksek olduğu ortamlarda yetişen bireyler, bu durumu diğer sosyal ilişkilerinde de sağlıklı bağlar ve arkadaşlıklar kurarak gösterebilmektedirler. Sosyal ilişkilerinde doğru arkadaş seçimine karar verebilen, kendi inisiyatif ve kararlarını daha rahat belirleyen ergenlerin gelişiminde sosyalleşme önem kazanabilmektedir. Ergen bireylerde sosyal becerilerin gelişmesi, kendisini ve duygularını doğru tanımlayabilme, yeni kişilerle iletişim kurabilme, ilişkilerini düzenleme ve problem çözebilme yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olur. Sosyal becerileri yeterince gelişmemiş ergenlerde saldırganlık, öfke kontrolü, stresle başa çıkma ve sürdürülebilir ilişkilerde sorun yaşama olasılığı yüksektir (Uzamaz, 2000: 54-55). Sosyal etkiyi anlamak için kişinin sosyal dünyayı nasıl anladığına ve yorumladığına bakmak gerekir. Ergenlik döneminde kişi sosyal etkilere açık olduğu kadar kendi de değişim ve etkileşimleri yönlendirme gücüne sahiptir (Aronson, vd., 2012: 35-45).

Aile içi bağların kuvvetli olduğu, çocukluk döneminde koşulsuz kabul gören bireyler, ergenlik dönemlerinde sosyal alanların içerisinde kendilerini daha rahat ifade etmektedirler. Öte yandan orta ergenlik diye adlandırılan dönemde aile içi ilişkilerinde sıkıntı yaşayan genç bireyler, sosyal bağ oluşturmada zorlanmaktadır. Sosyal bağ oluşturmak için kendilerinin gereken sahiplenilme ve aidiyet ihtiyacının karşılanmayışı problemlili ve sorunlu bir süreci beraberinde getirebilmektedir. Bunlardan en önemlisi de çatışmalı ilişkiler içerisinde büyümek ve gelişmek durumunda kalan gençlerin madde bağımlılığına yönelmesinin çok sık görülmesidir. Bu nedenle toplumsal ilişkilerin olgunlaşmasında aile ilişkilerinin belirleyici olduğu düşünülmektedir (Şenol, 2006).

İnsan sosyal gereksinimlerini sürdürebilmek amacıyla aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler ağını ergenlikle birlikte genişletir. Çocukluk döneminde ailede başlayan sosyalleşme girişimleri ergenlikle birlikte yeni boyutlar kazanır ve diğer akran gruplarıyla farklı bağlanma örüntüleri gelişir. Sosyal gelişim sürecinde grup aidiyeti oluşturma, iş birliğine hazır olma, ilişki hiyerarşisini önemseme, sorumluluk paylaşımını güçlendirme, eğlence ihtiyacını giderme, ortak davranış kurallarını öğrenme ve geleceğe dönük planlamalar yapma gibi pek çok işlevsel kazanım bu süreçte edinilir. Kendi kimliğini ve özerkliğini oluşturma girişimleri yine bu dönemde belirginleşir. Aileden ayrı bir birey olarak gelişimsel ve toplumsal görevlerinde başarılı olma durumu yetişkinlik uyumuyla da yakından ilişkilidir.

Ergenlik döneminin süreçleri arasında toplumsallaşmanın önemi ayrıdır. İlk toplumsallaşma deneyimleri ailede başlar. Bu süreçte kişi yaşamı boyunca üyesi olacağı grup ve toplumun işlevsel değer ve davranış biçimlerini kazanır (Gander ve Gardiner, 2015: 473). Bu dönemde kendilerini tanıma ve doğru ifade edebilme ve diğer kişilerle olumlu ilişkiler geliştirmek için sosyal becerilere ihtiyaç duyarlar. Sosyal beceri yetersizliği yaşayan ergenler kendileri dışındaki kişilerle iletişim kurmakta zorlanırlar (Uzamaz, 2000: 55). Bu dönemde ergenler, zihinsel olarak daha belirgin ve soyut düşünme becerisine sahip hale gelmişlerdir (Martin, Volkmar ve Lewis: 2007: 282).

Ahlaki gelişim küçük yaşlarda ailede başlar. Toplumsallaşma süreci içinde ahlaki kuralların öğrenilmesi, yorumlanması ve benimsenmesi sosyal ilişkiler geliştirmeye de yardımcı olur. Bireyin içinde bulunduğu toplumda hangi davranışların onaylandığı hangilerinin kabul edilmediğinin anlaşılmasını sağlar (Sarıçam ve

Halmatov, 2012: 2). Bazı ahlak kurallarının anlaşılması ve uygulanması ergenlik öncesi devrede zor olabilir. Fakat ergenlik dönemi içerisinde ahlak kurallarını ceza ile sonuçlandırıldığı veya gayri ahlaki bir tutumun ceza ile sonuçlanması gerektiğinden dolayı değil, uyulması gereken zaruri kurallar olduğu için uygulamayı seçmelidirler (Akçınar, Baydar ve Kağıtçıbaşı: 2018: 162). Bu durumda ergenler ahlaki kuralları gelişimsel olarak bir dış motivasyon ile değil içselleştirilmiş iç motivasyon ile uygulamayı seçme eğiliminde olmaları gerekmektedir. Bu açıdan ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde ahlaki unsurların içselleştirilememesi veya özellikle sosyal çevredeki kişilerin madde kullanımının ergenlerde algı yanılmasına sebep olması neticesinde madde kullanımına yönelme riski mevcuttur.

Gelişim aşamasındaki ergenlerde görülen temel sorun, çocukluktan çıkıp yetişkin kimliğini oluşturmaktır. Bu dönemde fiziksel olarak da çocuk bedeni görünümünden çıkar ve hızlı büyüme ile gelişerek yetişkin bedenine dönüşür. Kimliklerini inşa sürecinde ergenler yakın çevrelerinden başlayarak kendilerine rol model alabilecekleri arayışlara girerler. Çocukluk döneminde sevgi ve saygı duyulan aile bireyleri ile onların örnek davranış kalıpları model olarak seçilirken ergenlikte değişmektedir. Kendini değerli hissetme, bulunduğu ortamda popüler olma, çevresi tarafından sevilme, tanınma ve grup aidiyeti ergenlerde görülen duygusal ve sosyal ihtiyaçlardır. Bunun içinde görsel ve sosyal medyada kısa sürede tanınan kişiler model olarak seçilebilmektedir (Çankırılı, 2014: 40). Kimliğini şekillendirirken ebeveynlerin etkisinden uzaklaşma çabası bazen çatışmalara sebep olabilir (Başal, 2012: 192). Ergenler bu süreçte sosyalleşme girişimleri içinde olmakla birlikte yalnız kalmayı tercih eder (Winnicott, 2016: 126). Özellikle kimlik çatışması yaşayan ve ailesinden uzaklaşan ergenler, sosyal çevrelerinde yer alan madde kullanımına devam eden akranlar ve olumsuz rol modelleri bu ergenlerin madde kullanımına yönelmelerinde etkili olabilirler.

3.3.8. Ergenlerin Madde Kullanım Tutumlarına Ailenin Etkisi

Aileyi kültürel ve sosyal bağlamda farklı kılan değerler her toplumda değişkenlik gösterse de koruyucu, eğitici ve bağlayıcı işlevleri evrenseldir. Aileler, çocuklarının bedensel ve ruhsal bütünlüğünü zararlı etkenlerden korur, temel yaşam becerilerini edinmede ihtiyaç duyduğu desteği sağlar, çocukların güvenli ve sağlıklı ortamlarda büyüebilmesi için özverili davranırlar. Bireyler ilk sosyal deneyimlerini toplumun temel kurumu ailede edinir. Geleneksel ve kültürel öğretiler içeren bu bilgiler

toplumsal bilincin ve kimliğin oluşumu için gerekmektedir. Bu yüzden, ahlaki ve toplumsal değerlerin sonraki nesillere aktarılmasında aile önemli bir role sahiptir.

Türk toplumunun kültürel kodlarında “*eğitim ailede başlar*” anlayışı ailenin kurumsal önemini vurgular. Yavuzer’in (1996: 47) ifade ettiği gibi, geleneksel Türk aile yapısına bakıldığında anne-baba-çocuk ilişkisinin temelleri otoriter, çoğu zaman kısıtlayıcı ve koruyucu ebeveyn tutumlarına dayanır. Çocuk ve gençlerden de bu tutumlara itaat etmesi ve saygıyla karşılması, alınan kararları sorgulamadan uyması beklenir. Beklenen davranış kalıplarına uyum gösterenler genellikle iyi huylu olarak görülürken, kendi görüşlerini ön plana çıkaran, karar aşamasını sorgulayan ve kendi düşüncelerine göre girişken davranışlar gösterenler ise söz dinlemeyen, anne-babaya yeterince değer vermeyen kişiler olarak görülür. Ailede çatışmanın sebebi de başı buyruk davranan genç bireylerdir (Yavuzer, 1996: 47). Aşağıdaki alt başlıklarda ailenin farklı açılardan ergenleri madde kullanımına yönelmesindeki etkisi açıklanacaktır.

Aileler çocuklarının bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verebilecek her türlü risk etkenine karşı duyarlıdırlar. Onların sağlıklı bireyler olarak yetişip topluma kazandırılmasında iyi niyetlidirler. Fakat ergenlik döneminde olan kişinin sıklıkla ebeveynleri tarafından eleştirilmesi, ailesi tarafından sunulan aşırı ahlakçı ve kuralcı tutumlar ergenlerin stresli olma halini uzatmaktadır. Ayrıca kendi içlerinde çatışmalı ebeveynlerin olduğu aile ortamları çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkiler (Karaca, 2010: 81). Aile ilişkilerinde oluşturulan tutum ve davranış modelleri bu sürecin daha sağlıklı ve gelişimsel olarak daha problemsiz ve sıkıntısız geçebileceğini de gösterebilmektedir.

Ebeveynler ergenlerin gelişim aşamasında duyarlı olmalı ve onların aile içindeki konumuna saygı duymalıdır. Baskıcı, duyarsız ve sorun çözme yetisi az olan ebeveynlerin yanında gelişimsel evresini geçiren gençlerde uyumsuz aile ilişkileri, evden kaçma, sosyal etkinliklerde ve ilişkilerde kısıtlılık, intihar eğilimleri, sigara, alkol ve madde kullanımı gibi sorunlu davranışlara sağlıklı iletişim etkin olduğu aile ortamlarından daha çok rastlanabilmektedir (Arslan ve Balkıs, 2014: 16). Aile içinde yaşanan sorunların varlığı ve sıklığı ergenlerin sigara ve alkol kullanımı tutumlarını da etkilemektedir (Akfert, Çakıcı ve Çakıcı: 2009: 46). Geçiş evresi olarak tanımlanan ergenlik döneminin sağlıklı bir biçimde tamamlanabilmesi için

ebeveynlerin, genç bireyin ailedeki statüsünü dikkate almaları, azalan aile içi iletişimi yeniden inşa etmeleri gerekmektedir.

Ergenlerin bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelere yönelmesinde önemli etkenlerden biri de ailedir. Örneğin, büyük çoğunluğu ailesiyle birlikte yaşayan madde kullanan ergenler ile ilgi yapılan bir araştırmada, madde kullananların yarısından fazlasının ailesinde de madde kullanımına rastlanmıştır (Bozkurt, 2015: 139). Ögel ve arkadaşlarının tütün, alkol ve diğer maddeleri kullanan 10. sınıf öğrencileriyle yürüttüğü bir diğer araştırma da ailelerin madde kullanımına karşı yaklaşım ve tutumunun önemini ortaya koymuştur. Bu araştırmaya göre madde kullanan öğrencilerin yarısına yakını başlangıç aşamasında maddeyi aile büyüklerinden birisinden temin etmiştir (Ögel, Taner ve Eke: 2006: 21). Çocukluk ve ergenlik döneminde ailede sigara, alkol ve madde kullanımının varlığı ergenler için risk etkeni olabilmektedir.

Aile desteğinin devam etmesi ve toplumsal hoşgörü olumlu ergen gelişimi için gereklidir. Ergenler yaşam becerileri edinirken yeni deneyimlerde bulunmak isteyebilirler. Böyle durumlarda ailenin rehberliği ve olumlu davranışları pekiştiren yaklaşımları ergenler için yol gösterici olabilmektedir. Fakat aile onayı sadece çocuğun ebeveynin beklentilerine olumlu cevap verdiği durumlarla sınırlı kalmamalı, bağımlılık yapan maddeleri kullandığını öğrendiğinde de devam etmelidir.

Ebeveynler çocuklarını büyütürken ortak tutumlar içine girerler. Ebeveyn davranışlarının tutarlı ve uyumlu olması gelişimin her aşamasında önemlidir. Fakat çocukluktan ergenliğe geçiş aşamasında aile desteğine ihtiyaç duyan ergenler için ebeveyn tutumları önemlidir. Örneğin, katı disiplin anlayışına sahip ebeveyn tutumlarında, anne ve babalar sürekli kendi sözlerine ve kurallarına uyulmasını isteyen ve zorlayabilen bir tutum sergilerler. Bu tarz otoriter tutumlara sahip ebeveynler kuralları kendileri belirler ve çocuklarının davranışlarını kendi istekleri doğrultusunda biçimlendirmeye çalışırlar. Çocuktan beklenen anne ve babanın isteklerini sorgulamadan yerine getirmesidir. Kurallara uymama veya karşı gelme ceza sebebi olabilmektedir. Bu tür durumlarda ebeveyn ile çocuk arasında iletişim yetersizliği görülebilir ve bunu tecrübe eden çocuk ve ergenlerin depresyon ihtimali daha fazladır (King, Vidourek ve Merianos: 2016: 130). Ebeveynlerin toleransının düşük olduğu aile yapısı içinde yetişen bireyler duygularını güvenle ve rahatlıkla

ifade edemedikleri için dış dünyadaki insanlarla ilişkilerinde kendilerini doğru ifade etmekte sorunlar yaşayabilirler.

Aşırı serbest tutum göstererek, disiplin anlayışının hiç olmadığı aile yapılarında yetişen bireylerin de dış dünya ile ilişkiye geçmesi aile içinde sorgulanmadığı gibi, bu duruma kayıtsız kalınabilmektedir. Serbest tutum gösteren ebeveyn modelinde, ergen bireyler kendilerine konulması gereken sınır ve disiplini içselleştirmedikleri için sorumluluk alma davranışlarında zayıftırlar (Maccoby ve Martin, 1983). Bu sebeple, aşırı serbest tutumun ve disiplinin olmadığı aile ortamlarında da çocuklar ve ergenler riskli davranışlara eğilim gösterebilmektedirler. Sınırların oluşmadığı, sürekli her istediğini elde eden bireylerde oto kontrol mekanizması çok zayıf kalmaktadır. İki uçta yer alan bu aşırı serbest veya katı aile tutumları ergenlerin kimlik ve kişilik gelişimi açısından olumsuzluk içermektedir.

Çocuk eğitiminde demokratik tutumları benimseyen aileler daha tutarlıdır. Çocuklarının bağımsız bir birey olarak gelişimini desteklerler. Onların düşünce ve taleplerini değerlendirirler. Uyulması gereken kurallar belirlenirken çocukların beklentileri dikkate alınır. Görev ve sorumluluklar kişilerin özelliklerine göre belirlenir. Karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamı düşünceleri açıkça ifade edebilme ve farklı görüşlere saygı duyma ortamı sunar. Kendine güvenen, neye “evet” ya da “hayır” demesi gerektiğini bilen sağlıklı bireyler yetişmesine katkı sağlar.

İletişim, ihtiyaçlar hiyerarşisinin gereğidir. İnsanlar arasında benzerlik ve farklılıklara dayalı etkileşim sosyal bağları oluşturur. Bu bağlar sayesinde kişiler bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını giderir. Aile hem bireysel hem de toplumsal iletişim becerilerinin biçimlendiği temel kurumdur. Aile içi iletişim, aile bireyleri arasındaki sağlıklı etkileşimin varlığı için gereklidir. Doğasında karşılıklı saygı, güven, sevgi, empati ve özveri olan ilişkiler yakınlaşmayı sağlar (Gerçik, 2016: 19-23). Ortak paylaşımlar ve değerler ilişkileri güçlendirdiği gibi kaybolan duyarlılıklar, kontrol edilemeyen öfke, özgüven eksikliği, ailenin diğer üyeleri üzerinde egemenlik kurma isteği, kıskançlık ve şiddet davranışları aile içi iletişimin zayıflamasına sebep olur (Demiray, 2007: 240).

Ergen bireyler ile ebeveynleri arasında etkili iletişimin varlığı demokratik ortamda sevgi ve saygı temelli davranışlarla mümkündür. Ergen ebeveynlerinin aile içindeki tutumları sağlıklı ve mutlu bireylerin yetiştirilmesinde önemlidir. Ebeveynlerin

gençlere karşı doğru yaklaşımlar içinde olabilmesi bilgi ve eğitim düzeyleriyle paralel olarak gelişmektedir. Dönemin özellikleri hakkında bilgili anne-babalar, çocukları için anlayış ve hoşgörü ortamı sağlamada daha demokratik tutumlarda bulunabilmektedir (Tekgül, vd., 2012: 62). Fonksiyonel aile yapılanmasında, aile bireyleri kendi içinde bulunduğu sistemin, kültürün ve ailenin norm ve kurallarını benimsemiş, bireysel anlamda da kendilerini özgür, rahat ve bireysel özellikleri ile kabul gören bireyler olarak değerlendirebilmektedirler.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde ailenin rolünü belirlemek amacıyla yürütülen çalışmalarda; aile ve yakın çevrede madde kullanımının olması ve sorunlu aile ilişkilerinin varlığı ön plana çıkmaktadır (Demir, 2006: 119-125). Aile içi etkili iletişimin yetersiz olması ve birlikte nitelikli vakit geçirememesi, ergenleri aile ortamının dışında arayışlara yöneltmektedir. Bağımlılık alt kültürünün yoğun olduğu bölgelerde ergenlik sorunlarıyla baş etmekte zorlanan gençler için bu durum madde kullanım riskini arttırmaktadır (Yaman, 2014: 115-119). Aile ortamında devam eden sorunlardan uzaklaşmak isteyen ergenler, problemlerle baş etmek yerine kaçma eğilimindedirler.

Dünyaya gelen her birey varlığını devam ettirebilmek için kendisi dışındaki kişilerin desteğine ihtiyaç duyar. Güven ve desteğe dayalı gereksinimler başkasına bağımlı olma eğilimini hissettirir. 0-3 yaş aralığında anne ile kurulan ilişki bu eğilimin temelini teşkil eder. Ebeveynler ile kurulan ilişkinin kalitesi çocuğun kişiliğini ve diğer insanlarla olan etkileşimini belirler. Bağımlılık özelliği gösteren çocukların bağlanma nesnesi bu yaş aralığında anneleridir. Annesinin olmadığı ortamlarda çocuk kaygılı ve huzursuzdur. Biyolojik ve duygusal ihtiyaçların karşılanmaması çocuklarda hayata ve kendine olan güveni olumsuz yönde etkiler. Duygusal davranış örüntülerinin yoğun olduğu ve bebeğin temel ihtiyaçlarının karşılanması sırasında bakıcısıyla kurduğu bağ ve bu bağın niteliği kişinin geri kalan yaşamı açısından önemlidir. Aile içinde gerektiği gibi nitelikli bağın kurulamaması, güvenli bağlanma ortamının olmayışı ve gençlerde doyurulmamış bazı duyguların olması, madde kullanımına yönelme açısından risk oluşturmaktadır (Cömert ve Ögel, 2014: 23). Bağımlılık potansiyeline sahip çocuklarda anneye bağlılık devam ettiği gibi başka birine veya nesneye de bağımlılık geliştirebilir. Bilgisayar, televizyona gibi herhangi bir eşyaya bağımlı hale gelinebilir. Bu sebeple, ergenlik aşamasında tutarsız

duygusal ilişkiler kurma, çetelere üye olma, sigara ve diğer maddeleri kullanma problemleri görülebilmektedir (Yılmaz, 2017: 51).

İnsan gelişimsel olgunluğa erişirken yakın çevresinde rol model arayışları içindedirler. Beğendiği ve onay verdiği kişi ya da grupların yaşantı biçimlerini benimseyerek kendisine katkı sağlayabilirler. Çocuklar için en yakınındaki anne-baba davranışları rol model iken, ergenlik ile beraber farklı sosyal ortamlara katılan genç bireylerde ailenin etkisi azalır ve akranlarının etkisi giderek artar (Chassin vd., 1986: 332). Bu durum ailelerde geçici de olsa strese neden olmaktadır. Aşırı ilgili aileler ergen üzerindeki etkilerini kaybetmemek için kontrolü arttırırken, gelişimin doğası olarak görenler için ise sorumluluğun bir parçasıdır.

İyi rol modellerin olmaması çocuk ve ergenleri olumsuz etkileyebileceği gibi, yakın çevrede bulunan kötü rol modellerinin varlığı da olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Örneğin, aile bireyleri arasında farklı suçlardan dolayı sabıkalı kişilerin olması, ailenin temel işlevlerinde aksamalara sebep olabilmektedir. Sabıkalı kişilerin olduğu aile ortamları, olmayanlara oranla daha sağlıksızdır. Bu tür aile ortamlarında güvene dayalı ilişkiler azalmakta, iletişim becerileri zayıflamakta ve problemlere çözüm bulmakta yetersizlikler görülebilmektedir. Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde ailenin rolünü belirlemek amacıyla yürütülen bir araştırmada; bireysel ve sosyal nedenlerden sonraki en önemli etkenin aile olduğu ortaya koyulmuştur (Karaca, 2010: 77). Aile üyeleri rollerini bilmediği için karşılaşılan sorunlara çözümler aile dışındaki ortamlarda aranmaktadır. Bu durum ergenleri dış ortamlarda güvenli olmayan arayışlara yöneltebilmektedir (Bozkurt, 2015: 144).

Aile bütünlüğü, çeşitli sebeplere bağlı olarak yasal veya fonksiyonel olarak bozulabilir. Örneğin, evlilik birlikteliği anne ve babalardan birinin ya da her ikisinin ölümü, birinin diğerini terk etmesi veya boşanmaları gibi nedenlere bağlı olarak sonlanabilir. Kaybolan aile bireyinin sorumluluk ve rolleri diğer üyeler arasında paylaşılmak zorunda kalır. Bu durum aile bireyleri arasında duygusal ve fiziksel gerginliğe neden olabilir. Çocukluk ve ergenlik dönemindekiler bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenir (Kristjansson vd., 2009: 541).

Aile birlikteliğinin bozulması veya sonlanması aile üyelerinin yaşamını yakından etkilemektedir. Örneğin eşinden boşanan annelerin çocuklarının duygusal,

davranışsal ve düşüncesel olmak üzere üç temel başlık altındaki sorunlarla karşılaşabildiği tespit edilmiştir (Uşaklı, 2013: 203). Gelişim sürecindeki çocukların ebeveynlerinin ayrı yaşama veya boşanmanın getirdiği olumsuz etkilere maruz kalmaları, suç unsuru davranışlara yönelme riskiyle de yakından ilişkilidir (Sağlam, Kıvrak ve Baysal: 2017: 119). Bu risklere paralel olarak, tek ebeveynli ailelerin çocuklarının, anne-baba beraber olan ailelerdeki çocuklara oranla madde kullanmaya yönelme ihtimali de daha yüksektir (Barrett ve Turner, 2006: 118).

Aile bireylerinin eğitim düzeyi çocukların bilişsel, duyuşsal ve akademik gelişimlerini çok yönlü etkilemektedir. Eğitime önem veren aileler çocuklarının olumlu yönde gelişimlerini sağlamak amacıyla gereken desteği sağlar ve onların kişisel yeteneklerini ortaya koyabilmeleri için ortam hazırlarlar. Kendisi gibi çocuklarının da çağın gereksinimlerine uygun donanımlar edinmesini önemserler. Gelişimine uygun ortamlarda büyüyen çocuklar bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olarak gelişir. Fakat ebeveynlerin eğitime verdikleri önem ve çocuklarına sağlayabilecekleri imkanlar azaldıkça çocukların gelişimi de olumsuz etkilenmektedir (Dubow, Boxer ve Huesmann: 2009: 233).

Çocuk ve ergen gelişimini etkileyen faktörler arasında ailenin ekonomik ve sosyokültürel durumu da ön plana çıkmaktadır. Ailenin çocuklarına karşı tutumu, alt veya üst sosyoekonomik seviyede olma durumuna göre değişebilmektedir. Örneğin, alt sosyoekonomik seviyeden olan anneler çocuklarına karşı daha koruyucu, katı bir disiplin anlayışı ve geçimsiz bir tutum sergileyebilmektedir (Demiriz ve Öğretir, 2007: 119). Bunun yanı sıra, farklı sosyoekonomik seviyelerin ikamet ettiği kent merkezi ve gecekondu bölgelerinde ergenlerin sigara içme alışkanlığı üzerine yapılan bir çalışmada da, alt sosyoekonomik seviyede olan kişilerin ikamet ettiği gecekondu bölgelerinde bu maddenin kullanım oranı çok daha yüksek çıkmıştır (Alkaç, vd., 2018: 229).

3.3.9. Akran Faktörü

Gençlerin üyesi olduğu arkadaş topluluğu içerisinde bağımlılık yapan maddelerin kullanımının yaygın olması ve normal görülmesi grubun diğer üyelerini etkilemektedir. Maddelerin etkilerini merak etme, deneme amaçlı kullanma, akranları arasında kabul görme ve tekrar eden kullanım zaman içerisinde gençleri bağımlılık sürecine yöneltebilmektedir. Ergenlerin madde kullanım tutumlarını etkileyen faktörler değerlendirildiğinde akran etkisi öncelikli etkenler arasında yer almaktadır

(Özbay, vd., 2018: 87). Özbay ve arkadaşlarına (2018: 85) göre bu riski oluşturan temel etkenler şunlardır:

Arkadaş gruplarınca kabul edilme, arkadaş gruplarına ait olma, arkadaşların madde kullanımı, antisosyal davranışlar, arkadaş baskısı, madde kullanan gruplarla ilgilenme ve birlikte olmaya eğilim, sosyal izolasyon veya can sıkıntısı, arkadaşlarla bağlarının olmaması ve suça eğilim (okuldan kaçma, aykırı gruplara üye olma, aile ve okulda disiplin sorunları yaşama) gibi etmenler öne çıkmaktadır.

İnsan sosyal gereksinimlerini sürdürebilmek amacıyla aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler ağını ergenlikle birlikte genişletir. Genç bireylerin arkadaşlık ilişkileri, onların sosyal gelişimleri için gereklidir. Çocukluk döneminde ailede başlayan sosyalleşme girişimleri ergenlikle birlikte yeni boyutlar kazanır. Gençlerin grup aidiyeti oluşturma, iş birliğine hazır olma, ilişki hiyerarşisini önemseme, sorumluluk paylaşımını güçlendirme, eğlence ihtiyacını giderme ve ortak davranış kurallarını öğrenme gibi pek çok işlevsel kazanımları kolaylaştırır. Bu süreç yetişkinlik öncesi evrede ergenlerin kendi kontrolleri dışında ortaya çıkan hızlı değişimleri kabullenme ve uyum zorluklarını azaltmada olumlu katkı sağlar. Kendisiyle benzer bedensel, sosyal ve psikolojik gelişimler yaşayan diğer akranlarıyla sorunlarını daha kolay paylaşabilir ve çözüm arayışında destek alabilir. Kendisinden beklenen bireysel ve toplumsal rolleri birlikte öğrenebileceği ortamlar kazanır.

Sosyal bir varlık olan bireyin toplumsallaşmasını kolaylaştıran akran grupları bazı açılardan da riskler barındırmaktadır. Akran normlarına duyarlı gençler, zararlı maddelerin kullanımının hoşgörüle karşılandığı ve sorunlu davranış biçimlerinin yaygın olduğu ortamlarda diğer grup üyelerinden etkilenebilmektedirler. Arkadaşları arasında kabul görmek, dışlanmamak ya da akran zorbalığına maruz kalmamak için benzer davranışları benimseme ve deneme eğilimleri gösterebilmektedir. Gençler akranlarıyla birlikte olabilmek için okul devamsızlığı, geç saatlere kadar eve gitmeme, dışarıda daha çok vakit geçirme ve sorumluluklarını aksatma gibi istenmedik durumları daha sık tekrar edebilmektedir. Yakın çevresiyle giderek bozulan ilişkilerini düzeltmek yerine kendini ve akranlarını riske edebilecek davranışlar örüntülerini tercih edebilmektedirler.

Ergenlik bireysel ve toplumsal etkileşimin birlikte geliştiği ve yeni sosyal ağların oluştuğu bir dönemi de içerir. Bu gelişim süreci analiz edildiğinde ergenlerin sosyal bağlamlarını oluşturan etkenler arasında aile ve akran faktörü ön plana çıkmaktadır. Kişi her dönem ebeveyn desteğine ihtiyaç duyar. Fakat ergenlikle birlikte ebeveynlerin çocukluk dönemindeki etkin rolü giderek azalmaya başlar. Akran grupları genç bireyler için bu dönemde aile kadar önemli olabilmektedir. Bu durum bazı ebeveynlerde endişeye neden olur. Genç birey üzerindeki baskı ve denetimini arttıran ebeveynler, güven ilişkilerini zedeleyebilirler. Bazı ebeveynler de ilgisiz tutumlarıyla gençlerin rehberlik ve desteğe duyduğu gereksinimi görmezden gelebilirler. Her iki durum da ergen ile ebeveyn arasındaki ilişkinin niteliğini etkiler. Ebeveynleri tarafından yeterince destek görmeme ve onaylanmama düşüncesi de ergenlerin akran ilişkilerinin boyutunu etkiler. Aile içinde veya gencin yaşadığı ortamda görülen iletişim yoksunluğu, öz saygı, şiddet ve diğer olumsuz unsurlar da ergenlerin tutumlarında belirleyici olabilmektedir. Grup içerisinde benzer sorunlar yaşayanların varlığı ergenleri, akranlarının davranış biçimlerini rol model almaya yöneltebilmektedir. Bu sebeple, akranları arasında madde kullanımı görülen ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli bir etken olabilir.

Ergenlerin yakın çevreyle başlayan sosyalleşme süreci, okullaşmayla birlikte yeni bir döneme girmeye başlar. Okuldaki sosyal ortamlar ve birlikte aktivitelere katılma ergenlere, kendi ilişkiler ağını genişletme olanakları sunabilmektedir. Güvenli ve kontrollü ortamlarda kurulan ilişkiler ağı, gençlerin sosyal beceri ve özerk birey olma arzularına olumlu katkı sağlamaktadır. Ebeveynlerin de desteği ile şekillenen okullardaki sosyal ortamlar gençlerin sosyal gereksinimleri için daha güvenli ortamlardır. Okul ve aile dışındaki gruplara üye olma, yeni arkadaşlıklar kurma ve karşı cinsle iletişime geçmeyi de kolaylaştırmaktadır. Fakat flört etme ve karşı cinsle iletişimi destekleme açısından olumlu etkiye sahip olan akran grupları, flörtün olmaması veya terk etmesi durumunda madde kullanımına yönelme gibi farklı boyutlarda sorunların görülmesine de neden olabilmektedir. Ayrıca, sorunlu aile ilişkileri olan gençlerde birden fazla kişiyle flört etme ve sapkın davranışlara yönelme riski görülebilmektedir (Demir, Baran ve Ulusoy: 2005: 100-105).

Gelişen teknoloji ve geniş kitleler tarafından kullanılan sosyal ağlar, insanların sosyal gereksinimlerini farklı boyutlara taşımıştır. Sanal ortamlarda kurulan arkadaşlıklar farklı kültürdeki yaşam biçimlerini tanıma imkânı sunar. Akran

ilişkilerini mahallenin ötesine taşıyan gelişmeler yeni değerlerin edinimi ve geniş bakış açısını genç bireylere kazandırmaktadır. Pek çok olumlu gelişme gibi bu durum da bazı sakıncaları içermektedir. Çalışmamız açısından bu olumsuz yanlardan en önemlisi sosyal medya aracılığı ile bağımlılık alt kültürüne dahil olma ve sürekli iletişimde kalma tehlikesidir. Bunun yanı sıra, sosyal iletişim ağlarında geçirilen zamanın niteliği, oluşan ilişkilerin içeriği, kültürel çeşitlilik içerisinde kendi kimlik arayışı ve bilgi güvenliği gibi pek çok unsur gençlerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Sosyal ağlar ile kurulan akran ilişkileri gençlerin tüketim alışkanlıklarını ve tercihlerini de etkilemektedir. Akran etkileşimine duyarlı gençler farklı sebeplerle arkadaşlarıyla benzer veya aynı müzikleri dinleme, alışveriş yapma ve aynı markaları tercih etmeye yönelebilmektedirler. Ergenler arasındaki sosyalizasyon sürecinde gençlerin tüketim tercihleri üzerinde akran görüşlerinin pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Südaş ve Töge, 2015: 323).

3.3.10. Madde Kullanımına Yönelmede Okul Devamsızlığı ve Terkinin Etkisi

Bireyin içinde bulunduğu dönemin gerektirdiği yeterlilikleri edinebilmesi, mevcut yeteneklerini geliştirebilmesi kurumların katılımcılarına sağladığı hizmetlerle daha da kolaylaşabilmektedir. Eğitim ve öğretim süreçlerine dâhil olan bireyler kurumların kendilerine sunduğu temel hizmetlerle çağın gereksinimlerine ulaşmada diğerlerine göre avantajlıdır. Devletler bu hizmeti resmi örgün eğitim kurumları ve özel kuruluşlar aracılığıyla daha geniş tabanlara yayar. Eğitim sistemine dâhil olan her bireyden de amaçlanan hedefler doğrultusunda süreci tamamlaması ve toplumsal etkinliklere katılması beklenir.

Toplumsal ve bireysel işlevselliği bakımından eğitim kurumu, toplumların temel yapısını oluşturmaktadır. Her toplum kendisini oluşturan üyelerine sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel bileşenlerinden oluşan birikimi, eğitim yoluyla çağın gereksinimlerine uygun biçimde sunar ve herkesin bu hizmetten eşit koşullarda yararlanmasını sağlayabilmek için eğitim hakkını yasal güvence altına alır. Uluslararası sözleşmelerle de desteklenen eğitim hakkı, temel insan hakları kapsamında evrensel nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki eğitim de 1869'da çıkarılan kanunlarla kamusal bir görev olarak görülüp, farklı zamanlarda çıkarılan bir dizi kanunlarla evrensel bir kimlik kazanmıştır (Gök, 2004: 2).

Kişiler eğitim yoluyla doğuştan gelen ve sonradan edindikleri yeteneklerini geliştirebilir, istedikleri alanlarda uzmanlaşabilirler. Gelecek ve kariyer

planlamalarını yaparken rekabete dayalı durumlarla baş edebilirler. Eğitimin bireysel işlevlerinin yanında toplumsal işlevlerine de değinen Özyılmaz (2017: 3-4), toplumsal değerlerin yeni nesillere bilişsel ve bilimsel düzeyde aktarımının eğitim değişkenlerinin bütüncüllüğü ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. İnsan haklarına saygılı, demokratik davranış biçimleriyle özdeşleşebilen ve evrensel değerleri benimseyebilen nesiller yetiştirmek eğitim yoluyla gerçekleşmektedir. Günümüz bilgi toplumunda çağın gerektirdiği yeterlilik ve teknolojik gelişmelerin bireylere kazandırılması, gelişmiş ve sağlıklı toplumsal yapıların oluşumunu da desteklemektedir.

Eğitim sistemleri bu işlevlerini yerine getirirken istenilmeyen bazı durumlar ile karşı karşıya kalırlar. En sık karşılaşılan sorunlardan biri de eğitime dâhil edilen öğrencilerde görülen okul devamsızlıkları ve süreç içerisinde terkidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bu sorun, birden çok etkenin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Devamsızlık probleminin ortaya çıkmasında çeşitli etkenler tekli ve çoklu olarak var olabilmektedir. Teasley, bu etkenlerin önde gelenlerini toplum desteğinden yoksun olma, okul ortamının öğrenci beklentileriyle uyuşmaması, kişisel yetersizlik hissi, aile yaşantısının düzenli olmaması, kötü hava şartları, ulaşım problemleri, devam eden sağlık sorunları olarak sıralamaktadır (Teasley, 2004: 117-127) . Ailenin eğitime atfettiği değer, ekonomik koşulların yetersizliği ve öğrencilerin akademik başarısızlık kaygısı okul devamsızlıklarını etkileyebilmektedir (Aküzüm, vd., 2015: 187). Öğrencilerin sınıf tekrarının iki temel etkeni akademik başarının istenen düzeyde olmaması ve devamsızlıktır (Tamer, 2014: 28).

Toplumların eğitilmiş bireylerden oluşması ülkelerin refah düzeyi, bilimsel ve teknolojik gelişmişliği ile eğitime atfettiği değerlerle yakından ilgilidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen eğitim sorunları, eğitimin temel dinamikleri açısından aynı değildir. Eğitime verilen önem, teknolojinin kullanımı, eğitimde fırsat eşitliği, çağın gereksinimlerine uygun hizmet ve istihdam olanakları gelişmiş ülkelerde bireylerin eğitim motivasyonunu artırırken, gelişmekte olan ülkelerde güncelliğini koruyan sorunlardandır. Gelişmekte olan ülkemizde de eğitim sorunları benzer boyutlardadır.

Toplumların beşerî ve sosyal sermayesi olan gençlerin ülkelerinin geleceği açısından taşıdığı önem büyüktür. Sürdürülebilir kalkınma planlamaları yapılırken mevcut ve

gelecek dönem nesilleri kapsayacak şekilde insan potansiyeli düzenlenir ve eğitim sistemine dâhil olan öğrencilerden, planlanan yasal süre içerisinde kurum bünyesinde içeriği önceden belirlenen programa katılımı beklenir. Öğrencilerin yasal süreç içerisinde geçerli bir mazeret olmaksızın okula devam etmeme ve okulu bırakma durumları, öğrencilerin ve toplumların gelecek planlamalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kalkınmakta olan ülkelerde daha sık görülebilen bu sorunun birey ve toplum temelli olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla ülkemizde hala devam eden planlama ve kampanyalar yürütülmektedir. Öğrencilerin kendi istek ve iradeleriyle eğitime katılmalarını teşvik etmek amacıyla zorunlu eğitimin 2012 itibariyle 12 yıla çıkarılması, okul öncesi eğitimin teşviki, dezavantajlı ve okula devam etme yeterliliğine sahip olamayan öğrencilere yönelik özel programlar bu kapsamda devam eden çalışmalardır. Mesela, 1997’de Türkiye’de ilköğretimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına ilişkin çalışmalar, zorunlu eğitim süresinin sekiz yıla uzatılması, bir yönüyle bu çalışmanın önemli bir parçasıdır (Kavak, 1998: 54).

Alınan tedbirlere rağmen Türkiye’de örgün eğitim dışında kalan gençlerin yaş ortalaması 16,8 olarak belirlenmiştir. Örgün eğitimin hangi basamağında okulu terk etme oranlarına bakıldığında; %33,1’i ilköğretimi tamamlamış, %26,2’si lise düzeyinde okulu terk etmiş, %3,1’i ilköğretime başlamış fakat tamamlayamamıştır. Ayrıca, örgün eğitimden ayrılmış olan 14-18 yaş aralığındaki gençlerin %28,9’u sigara, %7,8’i ise alkol ve türevlerini kullandığı görülmektedir (Öğülmüş, 2013: 61). Örgün eğitim dışında kalan öğrencilerin, okula devam etmeme ve terk etme kararlarını etkileyen faktörler arasında ailelerinin eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olması, eğitime gereken önemin verilmemesi, ebeveyn eksikliği, aile içi iletişim yoksunluğu ve şiddet, öğrencilerin beden ve ruh sağlıklarının iyi olmaması, okulun sosyal ortamına uyum sağlamada güçlük çekme, arkadaşları arasında kabul görmeme, dersleri anlayamama ve akademik başarısızlıklar gelmektedir (Öğülmüş, 2013: 39). Herhangi bir nedenle okula devam edemeyen veya süreç içerisinde bulunduğu eğitim basamağını tamamlayamadan ayrılan öğrencilerin durumu güncelliğini korumaktadır.

Okulu bırakma eğilimini etkileyen unsurlar arasında yerel farklılıklarda önemli olabilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde lise öğrencileri arasında yürütülen bir araştırmada farklı etnik yapıdaki öğrencilerin okul dışındaki ortamlarda kendi dillerini yaygın olarak konuşmaları ve okuldaki resmi eğitim dilinin Türkçe olması

öğrencilerin okulu bırakma tutumlarını etkilediği ortaya konulmuştur (Şimşek, 2011: 39). İç göçlerle başka yerlere giden göçmenlerde de benzer durumlar görülebilmektedir. Kişiler göç ederken kültürel edinimlerini de beraberinde götürürler. Varılan yerin sosyokültürel ortamına uyum sağlama sürecinde dil önemli bir unsurdur. Eğitim çağındaki çocuklar için okul dil öğrenimi açısından kolaylaştırıcı olabildiği gibi sürecin uzaması durumu derslerin anlaşılması ve akademik başarıyı olumsuz yönde de etkileyebilmektedir.

Eğitim sisteminin herhangi bir kademesindeki okul devamsızlıkları ve erken dönem okul terki, bireyin ileriki yaşamını ve gelecek planlamalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Akademik performansın yetersizliği, okul temelli genel memnuniyetsizlikler, yetişkin rolüne girmek zorunda kalma durumu gibi (Ör: Aile sahibi olmak) sebeplerin okulu bırakmakta önemli etkenler olduğu literatürde tespit edilmiştir (Gasper, 2012: 9). Mezun ve diploma sahibi olabilme için gerekli yasal süreci ve prosedürleri tamamlayamayan öğrencilerin nitelikli iş gücü gerektiren alanlarda rekabet edebilme olasılıkları, kurumsal diplomaya sahip olanlara oranla daha düşüktür. Bunun yanı sıra, okul terki yaşayan ergenlerin madde kullanımına yönelme konusunda daha büyük bir risk taşıdığı da gözlemlenmiştir (Gasper, 2012: 11).

Okulun sosyal ortamına ve akademik gelişimine uyum sağlamakta zorlanan öğrenciler basit nedenlerle okula devam etmekte isteksiz davranabilmektedir. Okulu sevmeyen öğrencilerde okuldan kaçma, kavga ve suça karışma eğilimi, madde bağımlılığı gibi zararlı alışkanlıklara yönelebilmekle görülmektedir. Bütün bunların olması ve oluş sebepleri öğrencilerin okul kültürüne uyumu zorlaştırabilmekte ve geri dönüşü olmaksızın eğitim ve akademik hayatlarını sekteye uğratabilmektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, özellikle okul terki ve bunun sonuçlarıyla ilgili yapılan birçok çalışma, okul terkinin öğrencilerin sonraki yaşamlarını çeşitli yönden etkilediğini ortaya koymaktadır (Amdouni vd., 2017: 3-13).

3.3.11. Madde Kullanımına Yönelmede Sosyal Medyanın Etkisi

İnsanlığın en temel ihtiyaçları arasında görülen iletişim, uzun yıllar ilkel ve basit yöntemlerle yapılmaktaydı. Artan ihtiyaç ve talepler diğer alanlarda olduğu gibi iletişim yöntem ve tekniklerinin gelişimini de sağlamıştır. 20. yy son çeyreğindeki önemli teknolojik gelişmelerden biri de internetin toplum yaşamına girmesidir. “*Bilgi*

Çağı” olarak tanımlanan yüzyılımızın iletişim teknolojilerinde gelmiş olduğu konum, zaman ve mekan sorunlarını en aza indirgemiş, farklı toplumsal yapı ve kültürdeki insanların iletişim ve etkileşimini kolaylaştırmıştır (Aziz, 2008: 71). Kullanıcılarına çok geniş kapsamda hizmetler veren internet, uydu ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte; görsel iletişim, online eğitim, sağlık, bilgi, pazarlama, reklam vd. alanlarda eş zamanlı, hızlı ve düşük maliyetli avantajlar sunulabilmektedir. Kendini yenileyerek sürekli gelişen internet, sosyal medya ve ağlar, akıllı telefonlar üzerinden gündemleri takip edebilme, boş zaman aktiviteleri, oyun ve eğlence, haber alma ve iletme gibi hizmetlerle kullanım sıklığını ve yaygınlığını arttırmaktadır.

Günümüzde popüler hale gelen internet ve sosyal ağlar, geleneksel medya ve kitle iletişim araçlarından farklı olarak sunduğu daha kapsamlı hizmetlerle etki alanını her geçen gün artırmaktadır. Kullanıcı sayısı giderek artan internet ve sosyal ağlar, insanlara yeni iletişim olanakları ve bilgiye ulaşma ve paylaşma fırsatları sunmaktadır. İnsanlar görüşlerini, eserlerini, tercihlerini geniş kitlelere duyurabilmekte ve yeni arkadaşlar edinebilmektedir. Bu sayede bireysel ve kurumsal etkileşimler daha geniş tabanlara yayılabilmekte, bunun neticesinde modern yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelen sosyal medya ve ağlar insanları her yönüyle kuşatmaktadır (Solmaz, vd., 2013). Geleneksel yazılı ve sözlü medya araçlarından farklı olarak iki yönlü etkileşime olanak sunan sosyal medya, sosyal ağlar aracılığıyla internet üzerinde yeni sanal topluluklar oluşturmaktadır. Birbiriyle ilgili veya farklı grupların web tabanlı, içeriği kendileri tarafından oluşturulan profil bilgilerinin zorunlu paylaşımı kişisel ve kurumsal erişimleri kolaylaştırmaktadır. Bilinen ve kullanımı yaygın sosyal ağlar; Facebook, Twitter, Instagram, Tumbler, YouTube ve her geçen gün bir yenisini eklenen diğer web ağlarıdır. Kitle iletişim araçları ve sosyal ağların kullanımı toplumların gelişmişlik düzeyi ve sosyokültürel yapılarına göre değişebilmektedir.

Her kademedeki öğrencinin eğitim ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmesi için yeni programlar hazırlanmaktadır. Yetişkinler interneti gündemi takip etme, bilgi edinme, e-ticaret, iletişim gibi amaçlar için kullanırken, gençlerin eğlence, oyun, video ve fotoğraf paylaşımı, arkadaş edinimi, ödev yapma amacıyla kullanımları daha ön plandadır. Eğitim programları da öğrencileri bilgisayar ve internet ortamlarında çeşitli etkinliklerle desteklemekte ve öğrencilerin bilişim

teknolojilerinde iyi olması hedeflenmektedir. Öğrencilerin dünya çapında oluşturulmuş bir ağın üyesi olması, onların öğrenme meraklarını, yeni projelerden haberdar olma ve katılım gösterme, eleştirel düşünebilme becerilerini geliştirme, farklı görüşlere saygı duyabilme ve geniş platformlarda yeni deneyimler kazanabilme yeteneklerini desteklemektedir (Kahyaoğlu, 2012: 870).

Öğrencilerin internet ve sosyal ağları öğrenme ve eğitim amacıyla kullanımı ileriki yaşamlarında donanımlı bireyler olarak toplumsal süreçlere katılımına katkı sağlamaktadır. Ortaöğrenim ve liseye devam eden öğrencilerin sosyal medyayı kullanmaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülen bir çalışmada; katılımcıların tamamına yakınının sosyal medya sitelerine üye olduğu bulunmuştur (Alican ve Saban, 2013: 13). Ayrıca, öğrencilerin sosyal medya kullanım süresi arttıkça olumlu yönde tutum geliştirdikleri saptanırken, ortaokul ve lise öğrencileri arasında sosyal medyaya ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır (Alican ve Saban, 2013: 13). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım tutumlarını belirleyebilmek amacıyla yapılan diğer bir araştırmada ise 319 katılımcının hepsi internet, yarısından fazlası da sosyal medyayı her gün kullanmaktadır (Vural ve Bat, 2010: 3371). En sık kullanılan sosyal ağın Facebook olduğu tespit edilirken, interneti bilgi alışverişi için kullananlar çoğunluktadır (Vural ve Bat, 2010: 3371). Fakat yetişkinler ve gençler arasında davranış bağımlılığına neden olabilen problemler internet kullanımlarının yaygınlaşması, istenmeyen durumlardır.

Madde bağımlılığı gibi Facebook bağımlılık riski yüksek olan bireylerde depresyon ve TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) olması bu kişilerin Facebook kullanımını olumsuz duygulanımdan kurtulmak amacıyla kendi kendilerini tedavi etme aracı olarak görmelerinden ortaya çıkabilen bir davranış biçimi olduğunu düşündürmektedir. Gerçekten de, 2019 yılı itibariyle tüm dünya üzerinde 2 milyardan fazla kullanıcı sayısına ulaşan Facebook ile ilgili yapılan yeni araştırmalar bunu doğrulamaktadır (Shettar, vd., 2017: 326). Özellikle, Facebook gibi yaygın sosyal medya araçları ve bunların sonuçları ile ilgili araştırmalar buna örnek verilebilir (Seabrook, Kern ve Rickard: 2016: 8-12).

Kişilerin bilgisayar ve internet kullanımını kontrol edememe, amacının dışında ve gereğinden fazla kullanma, günlük yaşam aktivitelerini aksatma durumu genel bağlamda *davranış* bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır (Sussman vd., 2011: 3400).

İnternet ve sanal bağımlılık türleri de bireysel ve sosyal anlamda güncel sorunlar arasındadır. Özellikle sosyalleşme ihtiyacı, grup aidiyeti ve kimlik oluşturma sürecindeki ergenlerin davranış ve tutumlarını etkileyebilmektedir. Bu durum ergenleri, internetin etkileri ve bağımlılığına karşı daha zayıf hale getirebilmektedir (Taş, 2018: 32-33).

Gelişen iletişim teknolojileri insan yaşamında pek çok kolaylık ve fırsatları aynı anda sunarken, potansiyel riskler de içermektedir. Kullanıcı profiline uygun olmayan uygulamalar, her türlü bilgiye kolay erişim, internet ortamındaki bilgilerin güvenilirliği, ebeveyn denetiminin sınırlı ya da hiç olmaması olası riskleri arttırabilmektedir. Çocuk ve gençler için internet kullanımının gelişimlerine katkı sağlayan fırsatlara veya olası tehdiide dönüşmesi ebeveynlerin eğitim ve farkındalık düzeyi ile de yakından ilgilidir (Kuzu, 2011: 27). İnternet kullanımlarında ihmalkar tutum gösteren ailelerin çocuklarının müsamahakar, otoriter ve demokratik davranış gösteren ailelerin çocuklarına göre internet bağımlılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Ayas ve Horzum, 2013: 52-53). Aile ve arkadaş ortamlarında yeteri kadar kabul görmeyen kişiler, çevrimiçi ortamlarda hiç tanımadıkları kişilerle arkadaşlık edebilme, sahte isimlerle kendilerini farklı tanıtmaya, ev ortamı yerine internet kafeleri tercih etme gibi eğilimler göstermektedirler (Akbulut, 2013: 61).

Alkol ve sigara içerikli görsellerin genç yetişkinler üzerindeki etkilerini belirleyebilmek amacıyla Yedekçi ve arkadaşları (2017: 37) tarafından üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmaya göre, 183 kişiden oluşan gruba içeriğinde sigara ve alkol kullanımı yoğun olan “*Kaybedenler Kulübü*” (2010) filmi, 50 kişilik diğer gruba da içeriğinde sigara ve alkolün kullanımını daha az yoğun olduğu “*Uzun Hikaye*” (2012) filmi izletilmiştir. Araştırmanın amacından haberdar olmadan filmi izleyen katılımcılarda, alkol ve sigara istekleri anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir. Kaybedenler Kulübü filmi izleyen öğrencilerde, sigara ve alkol içme isteğinde daha fazla artış olduğu saptanmıştır. Alkol ve sigara içerikli görseller hafızada daha uzun süre kalabildiği için izleyicileri etkileyebilmektedir (Yedekçi, Çelikay ve Altıntoprak: 2017: 37). Bu araştırmanın da gösterdiği üzere, alkol ve sigara gibi maddelerin reklam veya video formatında sosyal medyada yayınlanan görselleri kullanıcılar farkında olmasa dahi onları madde kullanımına yöneltme gibi bir riski vardır.

3.3.12. Madde Kullanımında Cinsiyet Etkeni

Madde kullanımı sebep ve sonuç bağlamında tüm insanları yakından ilgilendiren küresel bir toplum sağlığı sorunu niteliğindedir. Cinsiyet rollerine toplumların yüklediği anlamlar, tütün, alkol ve maddelerin kullanım yaygınlığını etkileyebilmektedir. Madde kullanım problemi genel bağlamda erkeklere özgü bir sorun olarak görülmektedir. Fakat kadınların sosyal hayatın ve çalışma ortamlarının içinde etkin bir biçimde yer alması neticesinde geleneğe dayalı cinsiyet rollerinin zayıflamasıyla birlikte bu genelleme de değişmeye başlamıştır. Türk toplumunda devam eden geleneksel yaklaşım erkeklerin bu maddeleri kullanması hoş karşılanmasa da, kadınların kullanımına verilen tepkiye göre daha esnektir. Erkek ergenlerde sigara ve alkol “*erkeklik imajı*” olarak görüldüğü için hoşgörülü bakılırken, kız ergenlerde daha baskıcı ve yasaklayıcı tutumlar görülebilmektedir. Ebeveynlerin toplumsal cinsiyete dayalı tutarsız tavrı maddelerin zararlarını değil, kullananların cinsiyetlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple, ergenlik döneminde madde kullanma riski açısından erkeklerin daha riskli olduğu söylenebilir (Boyacı, vd., 2003: 171).

Kadın ile erkekler arasında kullanılan maddeler ve kullanım yaygınlığını belirlemeye yönelik araştırmalar gözden geçirildiğinde bağımlılık yapan maddeleri kullanma, madde suçları ve ticareti erkeklerde oransal olarak daha fazla görülen bir durumdur (Poole ve Dell, 2005). Günümüze yaklaştıkça bu orantısal farklılık azalmakta ve kadınların madde kullanımına yönelme noktasında erkeklerle aralarında olan farkın kapanmaya başladığı görülmektedir (Altıntoprak, vd., 2008: 198). Öte yandan, madde kullanımına dair ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında cinsiyet eksenli bir analiz yapılmaktan ziyade araştırmaların genelde ergenlere yönelik olduğu görülmüştür (Kutlu, 2011: 93). Yine tütün endüstrisi ürünlerinden biri olan nargilenin özellikle erkek ergenler arasında daha fazla kullanıldığı yakın zamanda yapılan çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Çakmak ve Çakmak, 2018: 1767-1773).

Farklı lise türlerinde öğrencilerin bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülen bir araştırmanın bulgularına göre; erkeklerde maddeleri tanıma, deneme ve kullanmaya yönelik tutumun kızlara oranla daha olumlu olduğu görülmüştür (Tansel, 2017: 1460). Bu sonuca göre, kız öğrencilerin erkeklere oranla bağımlılık yapıcı maddelerin zararları ve olumsuz

etkileri hakkında daha bilinçli oldukları ve bu maddelere karşı yaklaşımlarında daha temkinli bir tutum sergiledikleri öne sürülebilir (Tansel, 2017: 1461). Toplumsal yapıda erkek öğrencilere, cinsiyete dayalı sosyal rolleriyle uyumlu daha fazla özgürlük verilmesi, eğlence mekanlarına (kafe, bar, vd.) gitmelerine hoşgörülü yaklaşılması erkek ergenlerin bağımlılık yapan maddelerle tanışmasına neden olabilmekte ve kullanma riskini artırmaktadır (Tansel, 2017: 1461). Bu çalışmaların da gösterdiği üzere, erkeklerin madde kullanımı daha fazla olmakla birlikte, bu farkın zamanla azaldığı görülmektedir.

3.3.13. Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Ruhsal Sorunlar

Madde kullanımını etkileyen etmenlerden biri de kişilik özellikleridir. Uzun süreli gözlem ve karşılaştırmalı çalışmalar kişilik özellikleri ile madde kullanımı arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Tarter, vd., 1990: 1501). Madde kullanım bozukluğu olan 16-18 yaş arası ergenlerde olumsuz kişilik özellikleri görülmüştür (Başay, vd., 2016: 127). Bunun yanı sıra, yenilik arayışı peşinde koşmak, utangaçlık ve belirsizlikten korkmak gibi kişilik özelliklerine sahip kişilerde bağımlılık riski daha yüksektir (Akvardar, vd., 2005). Kişilik özelliklerinin erken tanınması ruh sağlığı açısından ve klinik müdahalenin gerektiği durumlarda tedaviye yönlendirmede önemlidir.

Literatürde madde kullanımı ile psikolojik rahatsızlıklar arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmekle beraber (Flannery, 2005: 115), bu ilişkinin daha ziyade depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkların madde kullanımına yol açması şeklinde gerçekleştiği bulunmuştur (Scholes-Balog, vd., 2015: 546-551). Bunun yanı sıra, TSSB, bağımlı bireylerde dürtüsellik, anksiyete, güvenli davranış ve depresyonun görülme riskini artırırken, yenilik arama ve öfke kontrolü için bir davranış değişikliğine yol açmadığı görülmüştür (Çetin Şeker vd., 2019: 326). Bazı ergenlerde kaygı, depresyon ya da stres gibi sorunlara bir çözüm olarak başvuru yapılan uyuşturucu madde kullanımı da akıl sağlığı ile ilgili problemlere yol açmaktadır (Flannery, 2005: 115). Bu akıl sağlığı problemleri de beraberinde dürtü kontrol bozukluğu ya da öfke kontrol sorunlarına yol açabilmektedir (Flannery, 2005: 115).

3.3.14. Çalışma Ortamı ve Barınma Koşulları

Aile bütünlüğü bozulmuş ya da farklı nedenlere bağlı olarak aile ortamında yetişme olanağından yoksun kalan çocuk ve ergenler devlet kontrolündeki çocuk yuvaları ve

yetiŖme yurtlarında bakılmaktadır. Temel yaŖamsal gereksinimleri devlet tarafında karŖılanan korunmaya muhtaç çocuklar kendine yeterlilik aŖamasına gelinceye kadar yasal koruma altındadırlar. Ebeveynleri ve yakın çevresiyle iliŖkileri zayıflayan ya da kopan ergenler farklı sorunlara maruz kalırlar. Aile ortamının çocuğa sağladığı yakın iliŖki ve sıcak ortamdan yoksun kalan çocuk ve ergenlerde süreç içerisinde duygusal, biliŖsel ve sosyal sorunlar görülebilir. ArkadaŖlık kurmakta güçlük çekme, diğer insanlarla güvene dayalı iliŖkiler geliŖtirmekte zorlanma, çevresine karŖı ilgisiz ve umursamaz tutum gösterme ve öğrenme isteksizliği sık rastlanan davranıŖ biçimleridir (Demirbilek, 2000: 139). YetiŖtirme yurdunda kalan ergenlerin yurt ortamında sürekli birlikte kalma durumunun olumsuz akran etkileŖimi sebebiyle sigara, alkol ve madde kullanım oranları toplum ortalamasına göre daha yüksektir (Sucaklı, vd., 2015: 25-26). Bu oranın anlamlı derecede farklı olmasında yurt ortamında sürekli birlikte kalma durumunun olumsuz akran etkileŖimi olarak görülebilir (Sucaklı, vd., 2015: 25-26).

GeliŖim aŖamasındaki ergenler farklı nedenlerle alıŖma ortamlarına dâhil olurlar. Aile bütçesine katkı sağlama, kendi giderlerini karŖılama, mesleki deneyim kazanma ve ıraklık eğitimi ergenleri alıŖma yaŖantısına yönelten motivasyonlardır. Avcı ve arkadaşları (2017: 4) tarafından ıraklık eğitimine devam eden ergenlerle yaptıkları araŖtırmada alıŖan ergenlerin sürekli öfkeli olma ve öfkeyi ifade etme tarzları ile alkol ve madde kullanımları arasında iliŖki olduğu tespit edilmiŖtir. Bu iliŖki öfke kontrolü yapabilenlerde daha düşüktür. Çıraklık eğitimine devam eden diğer bir ergen grupla yürütülen araŖtırmada ise çırakların yaŖının ilerlemesi, alıŖma sürelerinin fazlalığı ve işyerinde bu maddeleri kullananların varlığı madde kullanımına yönelten etkenler arasında olduğu tespit edilmiŖtir (Bilgin, 1996: 143-144). Bu bilgiler ışığında, erken dönem iş deneyimine sahip ergenlerin bağımlılık geliŖtirme riski açısından dikkat edilmesi gereken gruplar arasında olduğunu iddia edebiliriz.

3.3.15. Genetik Etkenler

Bağımlılık geliŖtirme özelliğine sahip maddelerin kullanıcı bireylerin gen işleyiŖini ne yönde etkilediği ve bu durumun da sonraki nesiller üzerine etkisinin neler olabileceği bilimin güncel konuları arasındadır. Bağımlılık yapma özelliği bilinen en eski maddeler arasında olan alkolün, genetik sebeplerle sonraki nesilleri de etkilediği akademik araŖtırmalar sonucunda gösterilmiŖtir (Enoch, 2013: 1; Enoch ve Goldman,

2001: 144). Hatta alkol bağımlılığı olan ebeveynlerin çocuklarında, alkol bağımlılığının görülme riski diğerlerine oranla 4-5 kat daha fazladır (Goodwin, 1985: 171). Alkolün dışında kullanımı giderek yaygınlaşan sigara bağımlılığının da genetik faktörler tarafından etkilendiği bulunmuştur (Davies ve Soundy, 2009: 43; Hughes, 1986: 335). Kullanımı yasal olmayan maddelerin gen yapısı ve işleyişi üzerine bir etkiye sahip olup olmadığını analiz eden çalışmalarda genetik yapı ile madde bağımlılığı arasında da benzer yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Agrawal ve Lynskey, 2008: 1069). Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde bağımlılık yapıcı maddelerin sadece kullanan bireyler de değil, gelecek kuşaklar içinde risk içerdiği söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1.Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Araştırma desenini belirlemedeki en önemli etkenler yapılan çalışmanın amacı ve cevap aranan araştırma sorularının içeriğidir. Literatürde yer alan ve genellikle anket yöntemi kullanılarak yapılan nicel çalışmaların aksine, bu çalışma ergenlik döneminde madde kullanımına başlayan bireyleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamı, madde kullanan bireylerin ve bu sosyal bağlamda yer alan aile, arkadaş, mahalle sakinleri gibi paydaşların nasıl bir anlam yüklediklerini derinlemesine inceleyerek analiz etmeyi amaçladığı için nitel araştırma yöntemleri kullanılmalıdır (Berg, 1998: 3). Araştırmaya katılan vakaların dış dünyaya verdikleri manaları inceleyen nitel araştırma yöntemleri, nicel yöntemler gibi sayılabilir ve genellenebilir olma özelliğine sahip değildir. Bunun yanı sıra, bireylerin kişisel görüşlerini ifade etmeleri sebebiyle öznel bir karaktere sahiptir. Her ne kadar bu imkanlara sahip olmasa da, bu çalışmanın araştırma sorularını cevaplama noktasında ihtiyaç duyduğumuz öznel ifadelerin elde edilebilme imkanı, bireylerin kavramlara yüklemiş oldukları anlamları ortaya çıkarması ve sosyal bağlamı bize sunma olanağı vermesi sebebiyle araştırmada yöntem olarak tercih edilmiştir (Kümbetoğlu, 2005: 44). Nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan yorumsamacı ve anlatı yöntemleri bu çalışmanın amacına en uygun olan nitel yöntemler olarak gözükmektedir. Bunun sebebi, yorumsamacı yöntemi sayesinde, bireylerin davranışlarının sebepleri ve bu davranışlara yükledikleri manalara ulaşılması mümkün olurken (Layder, 2014: 104), anlatı yöntemi ile de çalışmamıza katılan vakaların kendi anlatısı üzerinden dış dünyaya ve içerisinde yaşadıkları sosyal bağlama yükledikleri anlamı ortaya koyabilmektir (Salkind, 2010: 869).

Toplumsal bir varlık olan insan, sahip olduğu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiği anlamlı eylemleri vasıtasıyla ve çevresiyle etkileşimde bulunurken belirli iletiler üzerinden sosyal dünyalarını oluştururlar. Kendi doğal ortamlarında ötekiler ile

etkileşimde bulunan insan, edindiği deneyim ve onlara yüklediği anlamlar üzerinden sosyal gerçekliklerini oluştururlar. Sosyal gerçekliğin içindeki saklı anlam bilgisinin ortaya çıkmasına yardımcı olan yorumsamacı yaklaşım, toplumsal eylemin anlamının yine kendi bağlamında anlaşılıp analiz edilmesine katkı sağlar (Neuman, 2017: 132-134). İnsan davranışının doğasını anlamaya odaklanan yorumsamacı yaklaşımlar, insanların dış dünyaya ait öznel deneyimler ile onlara yükledikleri anlamların analiz edilmesi için kullanılabilirler (Layder, 2014: 122).

Yorumsamacı yaklaşımın yanı sıra, mülakatlar üzerinden vakaların madde kullanım öykülerini, öncesi ve sonrasıyla beraber yaşadıklarını bir hikaye anlatısı olarak sunabilmek için anlatı metodu da kullanılmıştır. Bu yöntemle vakaların belli kavramlara ve tecrübelerle yükledikleri anlamlar incelenerek özellikle vaka tarafından hikaye edilen tecrübelerle odaklanır (Salkind, 2010: 869). Araştırmaya dâhil edilen 13 vakanın madde kullanım öyküleri analiz edilirken üç temel soru üzerinden ele alınmıştır: (i) Ailesinin veya kendisinin İstanbul'a göç etme sebebi, (ii) kent yaşamına dâhil olma sürecinde maruz kaldığı sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar ile aidiyet ilişkisi ve (iii) maddelerle tanışma ve başlamalarına etki eden bireysel ve çevresel etkenlerin neler olabileceği görüşmelerden elde edilen verilerle bir anlatı olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Madde kullanımına etkisi olabilecek diğer etkenler temalar halinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Madde kullanan kişinin sosyal bağlamla ilişkisi ve sosyal bağlamı oluşturan paydaşların gözlem ve deneyimleri ayrı bir bölüm olarak incelenmiştir. Temalar arasındaki ilişkiler içerik analiziyle ortak olarak yorumlanmıştır. Ergenlerin madde kullanım tutumlarına etki ettiği varsayılan sebepler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

4.2.Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Örneklem seçimi yapılırken Türkiye'nin herhangi bir bölgesinden direk ya da aşamalı olarak Üsküdar'ın Yavuztürk veya Kirazlıtepe mahallelerine göç etmiş, ergenlik döneminde madde kullanımına başlamış 14-25 yaş aralığında vakalar seçilmiştir. Araştırılan grubun hassas ve kırılgan bir yapıdan oluştuğu varsayılarak, vakalara ulaşmak için Tesadüfi Olmayan Örneklem Yöntemleri'nden biri olan Kartopu Örneklem Yöntemi uygulanmıştır. Referans olarak seçilen bir genç üzerinden diğer vakalara ulaşılmış ve gerekli kriterleri yerine getirdiğini kontrol etmek için ön görüşme yapılmıştır. Vakalara mülakatlar öncesinde çalışmanın amacı açıklanmış ve gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak

katılmayı kabul eden kişilerle zaman ve mekân seçimi kendilerine bırakılmıştır. Vakalar genellikle kafe gibi dış mekanları tercih ederken sosyal bağlamı oluşturan katılımcılarla iş yerleri ve ev ortamında mülakat yapılmıştır. Görüşme süresi ortalama 20-25 dakika olarak ön görülmüş fakat istedikleri veya kendilerini rahatsız hissettiklerinde bırakabilecekleri ifade edilmiştir. Önceden hazırlanan sorular kendilerine okunmuş, cevap verme tercihleri kendilerine bırakılmıştır. Görüşmeler sonradan deşifre edilmek üzere sesli kaydedilmiş, sesli kayıt istemeyen katılımcıların ifadeleri yazılı olarak not edilmiştir.

Araştırma, örneklem havuzu içerisinde seçilen 13 genç ile onların yaşadığı mahallelerde görev yapan üç ortaokul idarecisi ve bir Bilgievi idarecisi, saha çalışmasının yapıldığı mahallelerde lise düzeyinde okul olmadığı için yakın bölgelerde bulunan Ferah ve Ünalın mahallelerinde bulunan liselerde görev yapan iki müdür yardımcısı, iki bağımlılık alanında hizmet veren dernek görevlisi ile yine bu alanda mesleki deneyimi olan üç psikolog, dört esnaf, çocukları madde kullanan dört anne, iki baba, dört mahalle muhtarı (Kirazlıtepe ve Yavuztürk muhtarlarına ilaveten, Yavuztürk eski muhtarı ve komşu mahalle olan Küplüce muhtarı), Üsküdar İlçe Kaymakamı ve Milli Eğitim Müdürü olmak üzere toplamda 40 kişi ile yüz yüze görüşme teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklemin büyüklüğü araştırmaya katılan vaka ve katılımcıların benzer bilgileri sunduğu, farklı açılım getirmediği sayılarda tekrara kaçmamak için sabitlenmiştir.

4.3.Araştırmanın Veri Analizi

Az sayıda kişiyle derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilen veriler, aşamalı olarak analiz edilmiştir. Verilerin önceden belirlenen kişilerle yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla toplanması, betimleme yöntemiyle analiz edilmesi ve yorumlanması belirlenen programa uygun tasarlanmıştır. Ses kayıtları deşifre yöntemiyle yazıya dökülerek diğer yazılı verilerle birlikte düzenlenip, temalar arası ilişkiler içerik analizine tabi tutulmuştur. Sahadan elde edilen veriler araştırma sorularına cevap verecek şekilde betimleme analizi tekniğiyle araştırma kapsamında belirlenen temalar alt başlıklara ayrılmış ve literatür ile bağlantılı olarak analiz edilmiştir. Önceki çalışmalarla benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuş olup bu çalışmada ele alınmayan fakat araştırılması uygun bulunan konular belirtilmiştir.

4.4.Araştırma Sahası

Türkiye'nin en kalabalık nüfusa sahip kenti olan İstanbul geçmiş dönemlerin tarihi ve kültürel izlerini modern kent görünümüyle bütünleştirmeye çalışmaktadır. Sosyal ve iktisadi faaliyetler açısından her dönem canlılığını koruyan kent, nitelikli insan gücü ve istihdam olanakları bakımından da ülke ekonomisindeki belirleyici rolünü sürdürmektedir. Tarihi dokusuyla kentin önemli ve merkezi semtleri arasında yer alan Üsküdar'ın İstanbul Boğazı'na kıyısı bulunmaktadır. Üsküdar Belediyesi'nin resmî sitesinde yer alan bilgilere göre Anadolu Yakası'nda yer alan Üsküdar'ın kuruluşu M.Ö. 1000'li yıllara dayanmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra göç almaya başlayan Üsküdar'da hızla artan nüfus mevcut iskân alanlarının yanında kırsal alanların da iskana açılmasıyla mahalle sayısını arttırmıştır. Kadıköy, Beykoz ve Ümraniye ile sınır olan ilçe 2020 itibariyle 33 mahalleden oluşmaktadır. Bu mahalleler arasında yer alan Kirazlıtepe, Turistlik Çamlıca Tepesi'nin İstanbul Boğazı'na bakan yamacında kurulmuş, yaklaşık 35.000 nüfusa sahip mahallesidir. Kirazlıtepe 2017 yılında başlayan kentsel dönüşüm ve 2019 yılında ibadete açılan Çamlıca Camisi ile ileriki dönemlerde Üsküdar'ın kentleşme seviyesi olarak örnek mahalleleri arasında yer alması beklenmektedir. Yavuztürk mahallesi ise halen imar düzenlemesi bekleyen yaklaşık 41.200 nüfusa sahip gecekondu mahallesi niteliğindedir (*Mahallelerimiz*, 2019). Her iki mahallenin kuruluş ve gelişim süreçlerinin şekillenmesinde Anadolu'nun farklı bölgelerinden aldığı iç göçler etkili olmuştur. İmar planlaması olmayan bu iki mahalle uzun yıllar fiziki ve sosyal olarak kent görünümü ve niteliği kazanamamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1.Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallelerinin Oluşum Süreci ve Sosyokültürel Dokusu

Türkiye’de 1950’de başlayan ve sonraki dönemlerde giderek yoğunlaşan göçler ekonomik ve siyasi gelişmelerle şekillenerek günümüze kadar devam etmiştir. Kentlere yönelen göçler, kentlerin fiziki ve sosyal yapısında hızlı değişimlere neden olmuştur. Kırsal alanlarda daralan ekonomik faaliyetler ve tarımda giderek artan makineleşme, kentlere yönelen göçlerin niteliğini ve niceliği etkilemiştir. Kente gelenler yerel kültürlerini sürdürebilme, sosyal destek ağlarından yoksun kalmama ve yabancılaşma tehlikesinin üstesinden gelebilmek için akraba ve yakın çevrelerinin yoğunlukta olduğu bölgeleri tercih etmişlerdir. Bunun neticesinde, kente göçün yoğun olduğu dönemlerde kentlerde artan nüfus yoğunluğu plansız ve çarpık bir yapılaşmaya sebep olmuştur. Kent merkezlerini çevreleyen gecekondu mahalleleri kentin sosyokültürel dokusunu değiştirmiştir. Şehir planlaması yapılmadan çoğunluğu kamusal alanlara inşa edilen gecekondu, mahallenin uzun yıllar kent görünümünü kazanmasını engellemiştir. İdareci (1) de belirttiği üzere bu tür yerleşim alanlarında altyapı ve yollar hala istenen düzeyde değildir: “*Mahalle bir kere kurulmuş ve o kurulu düzen üzerinden devam ediyor. İmar konusunda sıkıntılı olduğu için binalar da yenilenemiyor.*”

İstanbul’un Anadolu yakasında yer alan Üsküdar önceki medeniyetlerin tarihi ve kültürel dokusunu günümüze kadar taşıyan merkez konumdaki semtleri arasındadır. Merkezdeki mahallelerin dışında sonradan gelen göçmenlerin yoğunlukta olduğu mahalleler arasında Yavuztürk ve Kirazlıtepe yer almaktadır. Yavuztürk mahallesinin kuruluş ve gelişimini, kırk yıldır bu mahallede yaşayan ve yeni dönem muhtar olan Muhtar (1) şöyle özetlemektedir: “*Mahallemizin kuruluş yılı ortalama 1968’e dayanıyor. O süreçten bu yana mahallemizde bir yapılaşma başladı. Çarpık bir yapılaşma diyebiliriz. Evlerimiz yaklaşık 30-35 yıldır olan yapılar. Yeni bir*

yapılaşma olmadı.” Mahallenin ilk kurulduğu yıllardan bu günlere gelişim sürecini mahallede hala esnaflık yapan katılımcı gözlemlerine dayanarak şöyle anlatmaktadır:

Biz buraya gelip yerleştiğimizde sadece şu siteler vardı. Etrafı bomboştu. İnsanların bostanları vardı. Sonra buralara şu gördüğünüz gecekonduları yaptılar. Uygun ev arayanlar ya da önceden buraya akrabası gelenler hızlıca yerleşti. Baştan çoğu genellikle tek katlı iken durumu biraz iyileşenler üst katları yapıp ya akrabalarını oturtular ya da kiraya verdiler. şimdi burası çok kalabalık oldu. (Esnaf-1)

Büyük Çamlıca Tepesi'nin İstanbul Boğazı'na bakan yamacında yer alan Kirazlıtepe mahallesi kentsel dönüşüm çalışmalarını öncesine kadar gecekondular tarzı evlerin yoğunlukta olduğu bir mahalle konumundadır. Göçlerle şekillenen mahallenin kuruluş yıllarındaki yaşam koşullarını, İstanbul'un başka bir semtinden gelip bu mahalleye yerleşen Anne (1) şöyle anlatmaktadır: “İlk başta geldiğimde bu mahalleye tezek, hayvan kokusu vardı. İnsanlar inek sağıyor, süt satıyordu. Ben Eyüp tarafından geldim, orda yok öyle şeyler. Burası daha köy gibi, çok zorlandım ilk başlarda. Sonra yavaş yavaş alıştım. Herkes ne yapıyorsa onu yaptım. Eşimi çok sevdiğim için alışmaya çalıştım.” Mahallede uzun yıllar yaşayan ve artık kendisini bu mahallenin yerlisi olarak kabul eden Baba (1), “Kırk senedir buradayız, ilk geldiğimizde köy gibiydi.” sözleriyle mahallenin o yıllarda kırsal yaşam biçimleriyle şekillenen sosyal yaşantısını tanımlamaktadır. Her ne kadar iki mahallenin de oluşum süreci benzer şekilde gelişse de 2017 yılında Kirazlıtepe'de başlayan kentsel dönüşüm çalışmasıyla mahallenin fiziki altyapısı ve sosyal imkânları Yavuztürk'e göre daha iyi duruma gelmeye başlamıştır.

Mahallelerin büyüyüp gelişmesinde ve bugünkü şeklini almasında etkili olan göç hareketliliğine katılanlar, yerleşmek için akraba ve hemşerilerinin yoğunlukta olduğu yerleri tercih etmişlerdir. Mahallenin belli bölgelerinde kümeleşmelere sebep olan bu durum, kente yeni gelmiş göçmenlerin barınma ve iş bulma gibi acil ihtiyaçlarını karşılamada kolaylıklar sağlarken, uzun yıllar kendi yerel kültürleri içinde kalan göçmenlerin kent yaşamına uyumunu geciktirmiştir. Kent kültürüyle tanışma ve bütünleşme süreci uzayan göçmenlerin kendilerini yeni yaşam alanlarına ait hissetme ve gelecek planlamalarını bu şehir üzerine yapma arzuları da istenen düzeyde değildir. Bu süreç umut arayışındaki insanlar için kolaylık ve zorlukları birlikte barındıran yaşam alanlarını büyütmiştir. Kırsaldan göç eden insanların yoğun

olduğu mahallede sosyal ve kültürel yaşam, kırsal yaşam biçimleriyle şekillenmiş olup, bu durum uzun yıllar devam etmiştir. Yavuztürk mahallesinin ilk dönemindeki sosyal yapısını şekillendiren yerleşim hareketlerini anlatan Muhtar (1), süreci şu sözlerle ifade etmektedir: *“Mahallemize ilk yerleşenler, il olarak Kastamonululardan başlayıp bu güne kadar Bingöllüler, Sivaslılar ağırlıklı olarak çoğunluk nüfusa sahip olan insanlar. Fakat kozmopolit bir mahalle. Her yöreden insanın yaşadığı, 60.000 nüfusa yakın insanın olduğu, 25.000 seçmeni olan Üsküdar’ımızın en büyük ikinci mahallesi.”*

Türkiye’nin farklı bölgelerinden iç göçlerle bu mahallelere yerleşen insanlar ortak değerler üzerinden aralarında sosyal iletişim ve etkileşim ağlarını sürdürmektedir. Düğünler, asker uğurlama, cenaze törenleri gibi ortak sevinç ve hüznler mahallede yaşayanların kaynaşarak zamanla kendi aralarında bir mahalle kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Genel olarak Kirazlıtepe mahallesinde yaşayanlar arasında bir sorun olmadığını belirten Muhtar (3), suç olaylarının azlığına dikkat çekerek mahallenin diğer mahallelere göre karşılaştırmasını şöyle yapmaktadır: *“Bizim mahallemiz çoğu mahalleden temiz bir mahalle. Buradaki insan oluşumu çeşitli illerden gelmiş bir mozaik var ama sosyal ilişkiler çok iyi.”* Sonradan mahalleye gelip yerleşenlerle birlikte mahallenin yapısında oluşan değişimler ve bu değişimlerin mahallede madde kullanımının yaygınlaşmasını nasıl etkilediğini Muhtar (4) şöyle anlatmaktadır: *“Köyden kente göç oldu. Emekli insanlar ev aldı. 1. köprüden sonra burası İstanbul’un göz bebeklerinden biri oldu. Aramızda eski insanlar birbirini tanıyordu. Değişik tipler geldi. Arkadaşlık yaptılar. Bunlar birbirine şırıngayı vurdular, 5ken 10 oldu. Böyle gruplar oldu.”* Madde kullanımının yaygınlaşmasını çarpık yapılaşmayla da ilişkilendiren İdareci (1), *“metruk gecekondur şeklinde kalan yerlerde madde kullanımı”* oranının daha yoğun olduğunu belirtmektedir.

Mahalleye gelen göçmenler, geldikleri bölgenin yerel kültürünü yeni yaşam alanlarına taşıyarak kendi aralarında örflerini ve geleneklerini devam ettirmekte, memleketteki yakınlarıyla da bağlarını koparmamaktadırlar. Bu durum onların kent yaşamına adaptasyon sürecini geciktirmektedir. Göçün sosyolojik ve kültürel etkilerini mahalle okuluna devam eden göçmen öğrenciler üzerindeki gözlemlerinden hareketle aktaran İdareci (1), öğrencilerin İstanbul’da doğup büyümesine rağmen, maruz kaldıkları kültürel sorunları şöyle anlatmaktadır: *“Buraya gelen insanların*

kültürel yapıları farklı. Ne köylü ne kentli, ne Anadolu'lu ne şehirli... İkisinin arasında sıkışmış bir kültür.”

Anadolu'nun farklı bölgelerinden aldığı göçler mahallenin sosyokültürel yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durumun mahallede yaşayanlar arasında sosyal ilişkiler bağlamında sorun oluşturmadığını ifade eden Dernek Görevlisi (2), madde kullanım sorununun temelinde mahallede yaşayanların eğitim ve sosyal haklardan yeterince yararlanamamasından kaynaklandığını ifade etmektedir:

Sosyal yapısı bakımından Anadolu'nun bir mozaği olarak görülebilir. İç Anadolu'dan, Doğu'dan, Güneydoğu Anadolu'dan, Karadeniz'den, her bölgeden göç almıştır. Bu aileler çocuklarına dikkat etmez ise bunların uyuşturucu ile, madde ile karşılaşmaları çok kolay oluyor. Kültürel olarak herhangi bir sıkıntı yok, uyum sorunu yok. Sadece eğitim, sosyal hakların iyileştirilememesi durumu vardır. Madde satan suç örgütlerinin tuzağına düşüyorlar.

Mahalle genelinde ekonomik durumu kötü olan ailelerin çoğunlukta olduğunu belirten İdareci (3), ergenlerin bu maddeleri kullanmaya yönelmesinde bu durumun da etkili olabileceğini düşünmektedir: *“Bu mahalleler maddi açıdan tam oturmamış bir bölge olduğundan madde kullanımı da fazla oluyor. Dolayısıyla çocuk dışarı çıktığında dayısında, amcasında, akranlarında bu madde kullananları görüyor. Dolayısıyla madde kullanımı ve etkenleri fazladır bu mahallede.”*

Mahalle sakinlerinin uyum sorununun üstesinden gelebilecekleri sosyal alanların varlığı bu tür kozmopolit mahallelerde önemlidir. Farklı kültürden insanların bir arada güvene dayalı ilişkiler geliştirebilmesi için tanışıp kaynaşabilecekleri, birlikte etkinlik yapabilecekleri ortak mekânlara ihtiyaç duyarlar. Toplumsal değerler üzerinden mahalle kültürünü yeniden inşa edebilecekleri mevcut mekânların yeterliliği mahallede yaşayanlara göre görecelidir. Kentleşme sürecinin devam ettiği Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahalleleri kuruldukları tarihten itibaren kafe ve sosyal tesisler gibi sosyal imkânlar açısından istenen nicelik ve niteliğe henüz ulaşamamıştır. Öte yandan, Muhtar (1)'in de belirttiği üzere, bu imkânlar arttırılmaya çalışılmaktadır: *“Yavuztürk'te spor alanları, çocukların boş vakitlerini geçirebilecekleri yerler pek yeterli değil. Şu anda belediyemizin kiraladığı çok büyük bir halı saha var, o çok etkili oldu çocuklar için. Millet kiraathanesi projesi var.”*

Kentte sonradan gelip dâhil olan göçmenlerin, kent yaşamının sosyokültürel yapısına adapte olup, aidiyet geliştirmeleri herkes için eş zamanlı olmamaktadır. Kent yaşamına uyum sağlayamadığı için yaşadığı çevreden dışlananlar zamanla marjinal grupları oluşturmaktadır. İdareci (6), bu grupların ortaya çıkma gerekçesini aşağıdaki örnek üzerinden açıklamaktadır:

Karacaahmet tayfasındaki gençlerin kürt kökenli ailelerin çocuklarından oluşması, yerinden ayrılmış ve şehre uyum konusunda sıkıntı çeken gençler olması gerçeği var... Bu çocuklar köylerini şehre taşıyan ailelere sahipler. Şehre gelmek onları şehirli yapmamış, yapamamış. Bu da her durumda onlar ve biz sıkıntısı oluşturmuş. Çarede kendinden olana sarılmak. Dışlanmışlığın verdiği her türlü sıkıntıyı da farklı yollardan gidermek olmuş. Bu da onları marjinalleştirerek toplumdaki kopmalarına ve süreçte yaşadıkları sorunlardan dolayı bağımlı birey haline getirmiş. ...Ve sonuçta bu insanların bağımlı olduğunu anlamak üzücü oluyor.

5.1.1. Sosyokültürel Mekânlar Açısından Mahallelerin Yeterliliği

Kentte yaşayanların kentin sosyokültürel mekânlarını kullanma ve aktif olarak katılımı, kent kültürünü benimseme ve bütünleşmeleriyle yakından ilişkilidir. İstanbul'un diğer semtlerine nazaran Üsküdar'ın kültürel ve sosyal mekânlarının sayısı açısından iyi seviyede olduğunu belirten İlçe Milli Eğitim Müdürü, durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Üsküdar'da diğer ilçelere nazaran daha fazla [sosyokültürel mekanların] var olduğunu biliyorum, yeterlidir diyemem... Sosyal tesislerin, spor yapılabilecek parkların çoğaltılması lazım....Daha çok olsa daha iyidir tabiki de.” Muhtarlık yaptığı dönemde Yavuztürk mahallesindeki sosyal alanların istenen düzeyde olmadığını belirten Muhtar (2), bu sorunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Burada ne spor alanları ne de parklar var....Burada her şeyimiz noksan. Yavuztürk'te 35-40 bin insan var ama devlet hiç el atmadı. Dediğim gibi eğer burada imar yapılsaydı çoğu insan [madde bağımlılığından] kurtulabilirdi.” Yukarıda ifade edildiği gibi yeni dönem göreve başlayan muhtar da, önceki muhtarın ifadelerini desteklemektedir.

Ergenler boş zamanlarını değerlendirirken kendilerini farklı alanlarda geliştirebilecekleri ilgi alanlarına yönelik güvenli ortamlara gereksinim duyarlar. Spor merkezi, kafe, park, alışveriş merkezleri gibi alanların kolay ulaşılabilir ve

onların beklentilerini karşılayacak nitelikte olması önemlidir. Kent merkezlerinde daha sık bulunan bu alanlar kentleşme sürecinin devam ettiği bölgelerde sayı ve nitelik olarak yeterli ve ulaşımı kolay değildir. Kirazlıtepe muhtarı da mahallesindeki sosyal alanlarla ilgili olarak Yavuztürk'teki yetkililer ile benzer değerlendirmelere sahiptir. Ayrıca, mahallelerinde yakın dönemde başlayan kentsel dönüşümle bu sorunun giderilebileceği görüşündedir: *“Tabi ki yeterli değil. Sosyal aktiviteler için bir şehir planlılığı yok yani. Bir mahallede sosyal yerlerin olabilmesi için kentsel dönüşüm gerekiyor, özellikle bizim mahalle gibi mahallelerde. Kentleşme olması durumunda çocukların aktivite alanları da artacaktır. Tabi göçle gelen ailelerin fakir olması da bu durumda çok etkilidir”* (Muhtar-3). Kirazlıtepe'de son yıllarda başlayan kentsel dönüşüm çalışmalarıyla birlikte sosyal ve kültürel açıdan imkânların daha iyi olmaya başladığını belirten İdareci (1), durumu şöyle ifade etmektedir: *“Kirazlıtepe spor okulu var, halı sahamız var, hemen yukarıda yüzme havuzu olan Boğaziçi yaşam merkezimiz var. Boş vakitlerini oralarda geçirebiliyorlar.”*

Sosyokültürel mekânların sayısı yeterli olsa dahi, fakir ailelerde anne ve babanın çalışma zorunluluğu sebebiyle çocuklar sahihsiz kalmakta ve bu mekânlardan gereği gibi yararlanamamaktadırlar. Dernek Görevlisi (2), bu duruma şu sözlerle dikkat çekmektedir: *“Hem annesi hem babası çalışan çocuklar sahihsiz kalıyor. Dışarıdaki kötü etkinliklere katılıyor. Eğer sosyal alanlar, spor alanları, kültür merkezleri, iş merkezleri, sanat merkezleri bunlar olsa tabi bir nebze [madde kullanımı] azalmış olur.”* Ergenlerin sosyokültürel gelişimlerine katkı veren, sanatsal ve sportif aktivitelere katılmasına ortam sunan merkezlerin yeterli sayıda olması önemlidir fakat tek başına yeterli değildir. Ailelerin de çocukların sosyal gelişimlerine olumlu katkı sağlayan bu mekânlardan gereği gibi yararlanabilmesi için destek vermesi gerekmektedir. Mahalledeki sosyal ve spor alanlarının yeterli olduğunu vurgulayan İdareci (1), ailelerin çocuklarının boş zamanlarında bu mekânlara yönlendirmedeki rolüne dikkat çekmektedir: *“Biraz da ailelerin dikkat etmesi lazım, isteyen istediği yere ulaşabiliyor.”* Ailelerin çocuklarını yönlendirme noktasındaki eksikliklerinin sebebinin ihmalkârlık mı, yoksa maddi sebeplerden dolayı çalışmak zorunda kalmaları mı olduğu ayrıca araştırmaya değer bir sorudur.

5.1.2. Ailenin Göç Etme Sebepleri

Memleketindeki yaşam şartlarında hayatlarını devam ettirme imkânı olmayan (Anne-4) ve kırsal yaşam alanlarında geçim kaynağı bulamayan (Baba-2) aileler, yeniden

bir yaşam kurma, mevcut yaşam koşullarını iyileştirme, daha iyi iş olanaklarına sahip olma, çocuklarına güzel bir gelecek sunma ve eğitim desteği verme amacıyla kentlere göç etmektedirler. Bu göç neticesinde ise, öngöremedikleri birçok zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Özellikle de maddi zorluklar sebebiyle kırsaldan kentlere gelen göçmenler, rekabete dayalı iş gücü piyasasında yeterli mesleki eğitim ve donanımdan yoksun olduğunda iş bulmakta zorlanmaktadırlar. İşsizlik sorunu sebebiyle, ya sosyal güvencesi olmayan geçici işlerde ya da beden gücüne dayalı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Uzun süreli işsizlik ve düzenli gelirden yoksun olma durumu, kent yaşamına sonradan katılanları yoksulluğun farklı boyutlarıyla yüz yüze bırakabilir. Malatya'nın kırsalından ekonomik sebeplerle göç eden Baba (2), o dönem yaşadığı sorunları şu şekilde ifade etmektedir: “*İş buluyodum, yatma yeri bulamıyodum. Yatma yeri buluyodum, iş bulamıyodum. Yani bir makarnayı bulamıyoduk, yiyelim. ...Biz, anne babayı da göremiyorduk, gurbet yaşıyorduk. Yokluk çektik, yani çok yokluk çektik.*” Vakaların göç hikâyelerinde de ailelerin göç etmesinde benzer temalar söz konusudur. Bunun yanı sıra, terör (Vaka-2) ve kan davası (Vaka-8) gibi gerekçelerle de göç edenler bulunmaktadır.

Göçmenlerin göç etme biçimleri göçün etkilerini farklılaştırmaktadır. Bazı aileler birlikte göç ederken, bazıları da parçalı olarak göç etmiştir. Parçalı göç etme biçimi, aile üyelerinden bir veya birkaçının önden gelip barınma ve iş sorununu çözdükten sonra ailenin diğer üyelerini yanına alma şeklindedir. Aile üyelerinin geçici süre de olsa parçalanmasına sebep olan bu durum, aile ilişkilerini de etkilemiştir. Örneğin, kış mevsiminde İstanbul'a gelip çalışan, yazında köye dönen Baba (2), parçalanmış aileyi bir araya getirmek için kalıcı olarak göç eder: “*Ailenin tek çocuğu olduğum için 6 ay yazın köye gider, iş yapardım. Kışın gelip burada çalışırdım....Sıkıntı çekiyorduk. En iyisi göç etmekte çareyi bulduk.*”

Mahallede yaşayanların genel olarak eğitim seviyesi düşük ailelerden oluştuğunu söyleyen Muhtar (2), bu durumun ebeveyn ile çocuk ilişkilerini etkilediğini düşünmektedir. “*Ailelerin eğitim durumları genelde zayıf*” olduğundan dolayı “*nafakayı temin*” etmek gibi maddi sorunlarla baş etmeye çalışırken çocuklarını ihmal ediyor ve yeterince zaman ayıramadıkları için “*çocuğu kaybediyorlar.*”

Kendilerine ve çocuklarına iyi bir gelecek sağlama umuduyla başlayan yolculuk, varılan yerdeki koşullara uyum sağlayamama durumunda istenmedik sonuçlarla karşı karşıya kalma olasılığını arttırmaktadır. Çocukların madde kullanmaya başlaması da

bunlar arasındadır. Muhtar (1) bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: *“Buraya gelen aileler genelde Anadolu’dan göç ile gelen kesim olduğu için okul düzeyleri ilkökul seviyesi oluyor genelde. Ayrıca ekonomik durumları da iyi değil, tabi bunların madde kullanımına etkisi oluyor. Tabi gençlerin çevresi de aynı gibi. Anadolu’dan gelen kesim olduğu için madde kullanımını etkiliyor.”*

5.1.3. Mahallede Madde Kullanım Sıklığı ve Görünürlüğü

Katılımcıların mahallelerdeki madde kullanım yaygınlığı ve sosyal yaşamda görünürlük düzeyi ile ilgili yaklaşımları farklıdır. Mahallede ikamet edenler mevcut madde kullanım oranının ve görünürlüğünün fazla olduğu belirtirken, okul idarecileri gibi mahallede ikamet etmeyen ve son yıllarda görevleri itibariyle mahalleye düzenli olarak gelen kişiler göreceli olarak daha az bulmaktadır. Muhtar (2), mahallelerindeki madde kullanımının son *“20 yılda”* ortaya çıkan bir sorun olduğunu belirtirken, daha önce bağımlılık alanında çalışmış ve Yavuztürk mahallesinde görev yapan Psikolog (2) de bağımlı bireylere artık sık rastladıklarını belirterek önceki dönem muhtarın görüşünü desteklemektedir: *“Evet, sıklıkla rastlıyorum. Sorunlarına çözüm bulmak adına yönlendirme yapmaya çalışıyorum. Bağımlı bireye her alanda rastlamak artık daha olası, bireye ve durumuna çok yönlü bakarak yardımcı olmaya çalışıyorum.”* Kirazlıtepe’de çalışan ve Üsküdar’ın farklı bir semtinde ikamet eden İdareci (6) de, Yavuztürk mahallesine benzer bir duruma şahit olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Maalesef rastlıyorum. Hem mesleğim hem de oturmuş olduğum mahallenin durumundan sebeple sıklıkla kullanıldığını duyuyorum ve görüyorum. İş ve ev arasında bile karşılaştığım görüntüler var.”*

Yavuztürk mahallesinde yeni dönem göreve başlayan muhtar ise önceki muhtarla benzer görüşte değildir. Kendisine *“gelen şikâyetler”* olduğunu ama çok rastlamadığını söylemektedir (Muhtar-1). Mahalle ortaokulunda görev yapan İdareci (1) kurum bünyesindeki öğrencilerin yaşları küçük olduğu için madde kullanımına sık rastlamadıklarını fakat bazı öğrenci ve veliler tarafından kendilerine iletilen vakalar olduğunu, konuyu ilgili birimlerle görüşerek çözüm üretmeye çalıştıklarını belirtmektedir:

Muhtarımızla ve ailelerle bu konuyu konuşuyoruz. Ben çok sık madde kullananlara rastlamadım. Bana rehberlik yoluyla gelen bir kişi var, muhtarımızın belirttiği 7-8 kişi var. Bunlar için de belli çözümler deniyoruz.

Son olarak kaymakamlık birimleri toplayıp teşhisi, tedavisi konusunda eğitim verdi. 500-600 öğrencisi olan bir okul müdürü olarak da çevremizde böyle olayların olması bizi etkiliyor.

Madde bağımlılığının son dönemlerde daha görünür olmasının temel sebebini “*maddenin ucuz ve daha ulaşılabilir olması*” olarak yorumlayan Psikolog (1), mahallede bulunan eğitimci, esnaf ve diğer katılımcılardan farklı olarak durumu şöyle yorumlamaktadır:

Herkesin maddi durumuna göre bir madde var. Parası varsa kokain içer, eroin içer, parası yoksa bonzai içer, değişik şeyler içer. Yeni bir şey çıkıyor. Onu araştırmaya çalışıyoruz, o sırada farklı bir şey çıkıyor...1 TL'lik de var 100 TL'lik de, 400 TL'lik de var. Bu yüzden birçok kesime hitap eden madde türü olduğu için, ulaşılabilirliği de olduğu için daha görünür hale geldi, medyanın da vasıtasıyla.

Bağımlılık alanında hizmet veren Dernek Görevlisi (1), özellikle ucuza satılan maddelerin sentetik yapısı sebebiyle yol açtığı tehlikeye ve sosyal medyanın bu maddelerin yaygınlaşmasındaki rolüne şu şekilde dikkat çekmektedir: “*Madde bağımlılığı genelde bakıldığı zaman geçmişte de vardı. Fakat şimdi bu sanal âlem, internet olsun, facebook olsun... İnsanların birbirine ulaşması uyuşturucuyu da daha çabuk [ulaşılır] yaptı. Fakat burada en büyük sıkıntı uyuşturucunun kimyasal sentetiğe dönüşmesi, uyuşturucuların artması ile bu daha da fazla içilir hale geldi.*”

5.1.4. Ergenlerin Madde Kullanım Mekânları

Madde kullanımının hoş görüyle karşılanmadığı Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahallelerinde, kullanıcı bireyler kendilerine yönelik olası tepkilerden korunma ya da değer verdikleri kişileri üzmemek için durumlarını gizlemeyi tercih etmektedir. Kullanıma devam etme ve yasal engellemelerle karşılaşmamak için, madde kullanan kişiler insanların çok sık uğramadığı, terk edilmiş alanlara yönelebilmektedirler. İdareci (6), bu durumu şu şekilde yorumlamaktadır: “*Görülüp kınanmaktan korkuyorlar kanaatimce. Bir de yaşamak istedikleri kafa ne ise ona müdahale edilsin istemiyorlar. O kadar para verip aldıkları maddelerin işlerini tam görmesini istiyorlar.*” Kentsel dönüşümün devam ettiği Kirazlıtepe’de sorunun görünür boyutlara ulaştığını ifade eden Muhtar (3), özellikle “*parklarda, تنها yerlerde,*

kentsel dönüşümden kaynaklı yıkık binalarda” rastlanılan madde kullanan kişilerin, buraları “*saklanma alanları*” olarak kullandıklarını belirtmektedir.

Uzun yıllar mahallede esnaflık yaptığını söyleyen Esnaf (4), gözlemlerinden yola çıkarak madde kullanan ergenlerin daha çok “*mahalle aralarında, köşede, ara sokaklarda, parkın altlarında...*” görüldükleri ifade ederken, eskiden karanlık olduğu için park altını seçtiklerini söylemektedir: “*5 yıl öncesine kadar eski park altında çok rahat soteler oluyordu. O soteler güzel karanlık yerlerdi.*” Aynı katılımcı, madde kullanan kişilerin bu mekanları grup olarak kullandıklarını ve sonrasında yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: “*Geçiyosun üç kişi orda kova yapmış...Zaten gözleri kıpkırmızı, doymamışlar, acıkıyorlar. Kullandıktan sonra böyle geliyorlar, aç. Akşamları zaten saat 9 dan sonra biz gece 2 ye kadar açtık.*”

Madde kullanmak için mekân seçimi noktasında özellikle gözden uzak ve denetimsiz yerlerin tercih edildiğini belirten Dernek Görevlisi (2), “*Mahallenin terk edilmiş noktalarında, kameraların olmadığı, polis denetiminin olmadığı noktalarda kendilerine alan*” kurduklarını ve “*çok sık*” görüldüklerini ifade ederken, Esnaf (3) de son dönemlerde olaya müdahale eden güvenlik güçlerinin işi “*sıkı*” tutması sayesinde, “*baya azaldı[ğın]*” belirtmektedir. Netice olarak, insan yaşamına elverişli olmayan bu bölgelerin hem kullanan kişiler hem de çevre sakinleri için çeşitli riskler içerdiği iddia edilebilir.

İdareci (2), yoğunluğun belli bölgelerde olduğunu, buralarda sadece kullanan kişilerin değil satıcılara da rastlandığını söylemektedir: “*Yavuztürk’de muhtarlığın arkasında bir park var. En büyük sıkıntı da orası aslında. Çocuklar oraya gidiyor. Orda satıcıları var, orda içiyorlar.*” Aynı katılımcı, bu tür sorunlara “*halkın çok olduğu kalabalık yerlerde, merkezlerde, AVM’lerde*” daha az rastlandığını belirterek, sorunun kaynağını Yavuztürk’ün kentleşmemesi olarak görmektedir.

5.1.5. Ailenin Madde Kullanan Çocukları Hakkında Gözlem ve Tutumları

Ergenlerin, madde kullanmaya başlamalarından sonra hem hareketlerinde hem de ebeveyn ve çevreleriyle kurdukları ilişkilerinde değişiklikler görülmektedir. Örneğin, Anne (1), oğlunun babayla olan ilişkisinin her zaman mesafeli olduğunu, kendisiyle olan iletişiminin ise madde kullanmaya başlamadan önce “*daha çok kuvvetli*” olduğunu ve “*çok yakın*” olduklarını ifade etmektedir. Madde kullanmaya başladıktan sonra ise “*göz teması*” dahi kurmayacak noktaya gelmiştir. Bunun yanı

sıra, Anne (1), oğlunun madde kullanmadan önce sahip olduğu düzenli yaşantısının madde kullanmaya başladıktan sonra bozulduğunu, “uyuşukluk, tembellik” göstermeye başladığı için işten çıkarıldığını ifade etmiştir. Evde madde kullanmaya devam eden oğlunun durumunu, bir nefes çektikten sonra “kendinden geçiyordu” diye tanımlayan Anne (1), “elleri, parmakları hep yanık içindeydi” diyerek oğlunun fiziksel olarak kendisine zarar verdiği gibi, sızdığı zaman odasındaki eşyaları da yaktığını, bunun neticesinde “parke”, “çekyat” ve “pimapen” gibi birçok eşyada yanık olduğunu belirtmiştir. Kendisine zarar vermemesin diye gece her saat uyanıp “bir bebeği kontrol eder gibi” sürekli oğlunu kontrol ettiğini, kendisine ve eve zarar vermesinden çekindiği için sürekli tedirgin ve kaygılı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca, maddenin etkisindeyken çorabına sakladığı maddeyi içmesin diye gizlice aldığı, oğlunun kendine gelince “bütün gün” onu aradığını belirten Anne (1), oğlunun zihninin sürekli maddeyi bulmakla meşgul olduğunu ve yaşamının birinci önceliğinin maddeyi temin etme olduğunu ifade etmektedir.

Anne (4) ise çocuğunun madde kullandıktan sonra “soğuk” bakmaya başladığını ve “ben içiyorum siz beni sevmiyosunuz” diyerek sevgi eksikliği hissettiğinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra, aile içerisinde huzursuzluk ve kavga da madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Anne (3) ise, madde kullanan çocuğunun durumunu “İçiyor, sonra ölü gibi yere yatıyor” diye ifade etmektedir.

Madde kullanmaya başladıktan sonra çocuklarında oluşan davranış değişimlerini ve gözlemlerini Anne (1) şöyle ifade etmektedir:

Ailece gittiğimiz yerlere gelmiyordu. Sürekli yalnız kalmak istiyordu. Pikniklere falan da gelmiyordu. Çok fazla iştahlıydı. Sürekli yemek yiyordu, doymak bilmiyordu. Kullanınca daha çok sakindi ve bizim gözümüze bakıyordu. Acaba anlayacaklar mı, diye? Biz anlıyorduk. Gözlerinin kanlı olmasından, konuşmasından anlayabiliyorduk.

Oğlu madde kullanan Anne (2) ise yaşadıkları zorlukları şu şekilde anlatmaktadır:

Sürekli para istiyordu. Sonra kendi çalıştı ve yine de yetmiyordu, sürekli istiyordu. İşini çok seviyor. İçtiğinden dolayı işi de aksattı. Adam da işten çıkardı, şimdi de iş bulmakta zorlanıyor. Madde kullanmaya başladıktan sonra yatak yorgan yanmaya başladı. Öyle anladık. Daha sonra kapıları kilitledi. Yalnız kalmak istiyordu. Para çok olunca sabah akşam içiyordu.

Odadan hiç çıkmıyordu, tüm gün. Sonra akşam çıkıp gidiyordu, 12-13 yaşında başladı.

Baba (1) de oğlunun madde etkisinde olmadığı zamanlarda kendileriyle iyi ilişkiler içinde olduğunu, fakat madde aldıktan sonra olumlu havanın kaybolduğunu söylemektedir: “İçmediği zaman geliyor, konuşuyor, sohbet ediyorsun ama içtiği zaman da nasıl biri olduğunu biliyorsunuzdur. Bunu severek içiyor. Beyin artık buna işlenmiş. Bir saniye kaybolalım hemen içiyor.”

Çocuklarının sigara, alkol ve diğer bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddeleri kullandıklarını öğrendikten sonra nasıl bir tutum göstermesi gerektiğini bilmeyen anne ve babalar, aile içi iletişimlerinde oluşan olumsuz gelişmeleri karmaşık duygularla ifade etmektedirler. Madde kullanımına bağlı suçlardan dolayı oğlu cezaevinde olan Baba (2), oğlunun cezaevine girmeden önceki yaşantıları ve şu andaki durumları arasındaki farkı şöyle ifade etmektedir:

Farkediyorum, yani dünya varmış ya. Dedim ya az önce, her gün ölüp kalkıyorsun ama öbür türlü ölse üç gün beş gün ağlıyacaksın, unutacaksın. Ama bu öyle değil, satsan satılmaz, versen verilmez. Öyle bir şeyki, yani onun için sürünüyorsun. Her gün ölüyorsun, her gün ağlıyorsun ister istemez. Ben onun yüzünden eşimin de kalbini kırdım, eşime tokat attım, onun yüzünden ya. Bu çocukla kendini yorma. Bunun peşini bırak, cehenneme kadar yolu var dedim hatta. Sen kendine yapıyorsun ve yaptı da. Şu an böbreği durmuş vaziyette, çalışmıyor. ...Eşimin şu an onun yüzünden psikolojisi bozuk... İşte bir gece kalktım ki [kardeşine] vurmaya çalışıyo. Sonra boğazını sıkmış, dayamış yatağın üstüne. ...Böyle bizi rahatsız ediyor, çevreyi rahatsız ediyor, komşular rahatsız oluyor. Sürekli aynı stres, aynı döngü. Üzüntülü bi şekilde.

Oğlunun madde kullandığını kabullenmekte zorlanan Anne (3), ilk zamanlar yaşadıkları çaresizlikleri ve madde kullanımından vazgeçmesi için şiddet uyguladıklarını hüznü bir şekilde paylaşmaktadır:

Bonzai buldum cebinde. Geldim abisine gösterdim. Bu ne böyle, dedim? Abisi bu sefer arkadaşlarıyla iletişime girdi, buldu. Aldı götürdü ormana. Dövdü, öldüresiye dövdü. İçersen seni öldürürüm, dedi. Ertesi gün yine içti. Bu sefer eve almadılar, sokağa attılar. Kapıyı açtılar, defol git, gelme

dediler. Bir hafta 10 gün sonra geri alıyorsun. Hiçbir sonuç alamadık. Dedim, artık güzellikle yola getirelim. Önceden sokakta kalıyordu. Şimdi evine geliyor, işe gidiyor. Çok az içiyor, sonra yatıyor. Diğer türlü daha kötü oluyordu.

Anne (3) ise, oğlunun madde kullandığını öğrendikten sonra evde yaşadıkları sorunları şöyle anlatmaktadır:

Üstünde az bir şeyle yakalanıyor. Satıcı değil benim oğlum, fakat mahkemeye gidiyor. Mahkeme kâğıdı olduğu için iş bulamıyor, dosya açık gösteriyor. Peki, bu çocuklar ne yapacak? İş bulamıyorlar, kimse iş vermiyor. Bu çocuklar daha kötü oluyor. Bizde de para yok, eşimin bir emeklisi var. Gençler çalışamıyor. Toplum bunları dışlarsa daha kötü oluyor. Para bulmak için evden bir şeyler alıp götürüp, satıyor. Bir gün versen, bir gün vermesen yetmiyor. Her gün nasıl veriyim.

Yukarıda yer verilen alıntılarda da görüldüğü gibi aileler çok sıkıntı çekmektedir. Özellikle gözlem ve deneyimlerini paylaşırken duydukları üzüntü ve öfkeye çokça yer vermelerinden bu görülmektedir. Öte yandan, çocuklarının ailelerine verdikleri bu sıkıntıların farkında oldukları ve bundan da genel itibarıyla mutsuz oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, vakalar anne ve babaları hakkında olumsuz bir dil kullanmamaya özen göstermişlerdir. Sadece bir katılımcı kendisine şiddet uygulayan babasını üzme ve ona olan öfke duygusunu göstermek için madde kullandığını söylemektedir: “Ben onun acı çekmesi için kendime zarar vermek isterdim... Çok kötü dayak yedim, sudan sebeplerle. Uyuşturucu içtim, içtim” (Vaka-5). Diğer Vakalar babaları hakkında neler hissettiklerini genel olarak belirtmezken, annelerini üzdükleri için pişmanlık duyduklarını belirtmektedirler. İstanbul’a geldikten sonra madde kullanmaya başlayan Vaka (11), madde kullandığını öğrenmesini istemediği için annesinin telefonunu açmadığını söylemektedir: “ilk başlarda saygıdan açmazdım... O ortamda olduğumu bilmesinler diye.” Yine sürecin en çok annesini yıpratmış olduğunu düşünen Vaka (12): “En çok da benimle uğraştı. Saçları beyazladı” diyerek annesine verdiği sıkıntının farkında olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Vaka (10) da ailesine verdiği zararın kendi gördüğü zarardan “daha da büyük” olduğunu belirtmektedir.

5.1.6. Ergenlerin Ailelerinin Sosyal Çevreyle İlişkisi ve Maruz Kaldıkları Sorunlar

Madde kullanımına bağlı sorunlar kullanan bireyin yaşamını farklı şekillerde etkilediği gibi aile ve yakın çevresini, süreç içerisinde de toplumu etkileyebilmektedir. Kullanan kişiler maddelerin zararlı etkileriyle baş etmeye çalışırken daha çok desteğe ihtiyaç duyarlar. Gerekli desteği göremedikleri durumlarda ise sağlık problemleri, iş gücü kaybı, yaşam kalitesinde düşüş, irade kontrolünde zayıflama ve maddi sıkıntılarla birlikte her açıdan başkalarının desteğine açık hale gelirler. Bu durum en yakınındaki kişilerden başlayarak zamanla toplumu farklı şekillerde etkileyen sosyal bir probleme dönüşebilir. Örneğin, Anne (4) oğlunun madde kullanmaya başlamasıyla birlikte “*aile huzuru*”nun bozulduğu belirtmekte, eşi, Baba (2) ise giderek bozulan aile ilişkilerine komşularının tepki vermesi de eklenince yaşadıkları mahalleyi terk etmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. O dönem yaşadıkları sorunları Baba (2) şöyle anlatmaktadır:

Komşular şikâyetçi olmaya başladı. Bağırtıyor, çağırıyor, geç geliyor, erken gidiyor. Tabi burada da herkes biliyor. Biz bunu saklayamadık. ...Tabi bazıları rahatsız olduktan sonra bir gün ev sahibi dedi ki, ben gelip kendim oturucam evimi boşalt. Biz de oradan buraya [Kirazlitepe] göç ettik. Bu sefer gelip kendisi de oturmadı. Meğerki rahatsız olmuşlar.

Fakat benzer sorunlar burada da devam edince yine taşınmak zorunda kalırlar. Komşularının tepkilerini anlayışla karşılayan Baba (2), “*Tabiki bundan rahatsız olursun. Bunu kimse kabul etmez. Ben de şahsen kabul etmiyorum bunu bu şekilde*” diyerek komşularına hak vermektedir.

Maddenin etkisindeyken oğlunun komşulara ve çevreye zarar verdiğini söyleyen Baba (1), bu durumun kendilerini utandırdığını ve komşularına karşı hep mahcup olduğunu söylemektedir: “*Zarar veriyor ister istemez. Bir şey demiyorlar ama boynumuz bükük. Senin oğlunu burda gördük, şurda gördük, diyorlar. Yerin dibine giriyorum yani.*” Bu sebeple aile içi sorunlar yaşayan ve çevresiyle ilişkileri bozulan Baba (1), yaşadıklarını şu ifadelerle aktarmaktadır: “*Onun yüzünden ailem yıkıldı kimseyle düzgün oturup konuşamıyoruz ama böyle olmasaydı hiçbir sıkıntımız yoktu, her şey çok güzeldi.*” Anne (3) de, oğlu madde kullandığı için komşularının rahatsız olduğunu, ilk zamanlar bir şey söylemeseler de artık apartmandan ve mahalleden

taşınmalarını açıkça istediklerini, fakat sadece emekli gelirleri olduğu için taşınamadıklarını söylemektedir: *“Mahallede komşular istemiyor, gidin, diyorlar. Çocuklar korkuyor, diyorlar. Nereye gidelim? Aramız bozuk komşularla. Çatıyı yaktı. Orda içmiş, sonra da uyuya kalmış.”* Akrabalarla ilişkilerindeki olumsuz gelişmelere üzülen Anne (2) ise içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Kayınvalidem ve elim çok üstüme geldi, beni suçladı. Daha sonra bıraktılar üstüme gelmeyi.”*

Madde kullanmaya başlamadan önce oğlunun iyi bir işi olduğunu söyleyen Anne (1), kullanıma bağlı sorunlar artmaya başlayınca *“tembellik”* etmeye başladığını ve işine düzenli gitmediği için de işsizlik problemi yaşadığını söylemektedir. Benzer sorunlardan Baba (1) ve (2) de şikâyet etmektedir. Çocuklarının maddi açıdan da kendilerine bağımlı hale geldiğini ifade etmektedirler. Benzer maddi problemleri Anne (2) de yaşamaktadır. Oğlunun *“sürekli”* kendilerinden para istediğini, emekli gelirinin yetmemesi sebebiyle para veremediğinde evden bir şeyler götürüp sattığını ve daha kötü durumlara düşmesinden endişe duyduğu için sürekli bir kaygı halinin kendilerini de ruhsal olarak yıprattığını belirtmektedir.

Sadece kendi oğlu için değil, diğer madde bağımlısı gençler için de üzüntü duyan Baba (2), yaşadıklarını şöyle aktarmaktadır: *“Mesela o gün gittim, gençler orda yatıyordu. İki tane genç, sandalyede robot gibi kalıyorlar. Yani üzüldüm benim evladım aklıma geldi. Ben işe gidene kadar çok üzüldüm.”*

5.1.7. Madde Bağımlılığına Karşı Mahalle Sakinleri ve Diğer Paydaşların Yaklaşımı

Madde kullanan ergenlerin yaşadığı sosyal bağlamın analizinde, ergenleri ortamında gözlemeleme imkânı olan sakinler ve paydaşların gözlem ve deneyimleri önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Birey ve kamu sağlığı açısından önemli bir problem olarak görülen madde bağımlılığı, *“Mahalle sakinleri için bir sorun”* (Dernek Görevlisi-2) oluşturmaktadır. Madde kullananlar tepki ile karşılaşmakta hatta bazı durumlarda dışlanmaktadır. Madde bağımlılığını *“bireyin kendisini ve çevresini etkileyen bir sorun”* olarak gören Üsküdar Kaymakamı, sorunun sadece sosyal boyutlarının olmadığına vurgu yaparak daha geniş kapsamlı ele alınması gerektiğini belirtmektedir: *“Sadece sosyal problemdir denilemez, birçok problemi de barındırır.”* *“Türkiye'nin en büyük sorunlarından bir tanesi madde bağımlılığı*

meslesi” olduğunu düşünen Muhtar (3), kendi mahallesinden gözlemlerle bu sorunun “*ekonomik sıkıntılar, parçalanmış aileler[de]*” daha sık rastlanan bir problem olduğuna değinmektedir.

Madde bağımlılığı sorununa nasıl yaklaşıldığının önemine vurgu yapan Psikolog (1), sorunun toplumsal düzeyde algılanış şekli, bu algının oluşup şekillenmesinde nelerin belirleyici olabileceği ve toplumsal yaşantıya etkilerini şöyle ifade etmektedir:

Bir şeyin sorun olduğunu, biz bireyin kendine ya da topluma verdiği zararlarla ölçüyoruz; yani normal ve anormali. Tabi ki toplumu bu anlamda olumsuz etkiliyor ama gerek görünüş açısından gerekse estetik açıdan görmek insanda bir dışlama yaratabilir. Gerek verdikleri zararlarla hem aile içine hem topluma gerekse de toplumsal açıdan yarattıkları sıkıntılarla da bir sorun yani. Hem kullanan kesim için hem de diğer kesim için yani. En basitten Üsküdar merkezde bonzai kullanan bir kişinin beş dakikalık bir ağaç halinde donup kalması, insanların dikkatini çekmekten ileri farklı şeyler de onlarda uyandırıyor. Hem kendilerini onlardan koruması gerektiğini hem de toplumda ki güven sorunlarını; işte mahalleye çıkamıyoruz, çocuklarımızı mahalleye bırakamıyoruz, doğru düzgün gezemiyoruz. Artık mahalle anlamındaki o kültür de ya da mahalle düzeni de bir tehlikeye dönüşüyor...Yani çocuğuna artık güvenememe, arkadaşlarına artık güvenememe, çocuğunu bir yerlerden alıkoyma gibi bu şekillerde de ortaya çıkabiliyor ama temel sorun güven oluyor. ...Kendilerini bir manada şu mahalleden geçmeyeyim daha önce şöyle bir şey vardı, şuradan geçmeyeyim daha önce şöyle bir şey görmüştüm, diye insanların kafalarında da sınırları oluşturuyor. Daha aslında bir bakıma içe kapanık, eve kapanık bir toplum oluşuyor. Gitgide mahalle kültürü de bir anlamda dağılıyor.

Madde kullanan kişilerin kendilerine, ailelerine ve çevreye zarar vermeleri mahalle sakinlerini rahatsız etmekte, madde kullanımına bağlı suç olayları ve ölümlerin artması tedirginliğe neden olmaktadır. Dernek Görevlisi (2) mahalledeki konuyla ilgili sorunları şöyle ifade etmektedir: “*Mahalledeki gençlerin maddeye, uyuşturucuya bulaşması mahalleyi üzdüğü gibi bizleri de üzüyor. Yavuztürk’te gençlerin uyuşturucu ile perişan olmaları, ceza evlerine düşmeleri, ailelerin dağılması, eşlerin ayrılması, hatta iki ayda bir cinayetlerin olması hem diğer*

çocukları etkiliyor hem de aileleri tedirgin ediyor.” Yakın çevresinde madde kullanan bazı kişilerin kullanıma bağlı sebeplerden öldüğünü belirten Esnaf (2), durumu şöyle ifade etmektedir: “Şimdiye kadar dört veya beş kişiye rastladım mahallede. 3-4 tanesi ölümlü bitti. Bir tanesi hala yaşıyor.”

Madde kullanımına bağlı sorunların giderek yaygınlaşması genel bağlamda tepkilere sebep olmaktadır. Bu tepkilerin odağında ise kullanan bireylerin çeşitli suç olayları ile birlikte anılması, تنها yerlerde veya halka açık mekânlarda bireysel ve grup halinde madde kullanmaları, okulların yakınlarında uyuşturucu madde satışı yapmak isteyenlerin varlığı gibi sebepler yatmaktadır. Tepkilerin arka planındaki etken ise, tepki gösteren kişilerin kendi çocukları veya yakınlarının bu gelişmelerden etkilenme endişesidir. Bu durum madde bağımlılığı probleminin toplumun daha geniş tabanlarında sosyal bir sorun olarak hissedilmesine sebep olabilmektedir. Çocuklarının veya yakın çevrelerinin bu maddeleri kullanmasını istemeyenler kullanan kişileri dışlayarak, kendilerini korumaya çalışmaktadır. Bu durumun daha büyük sorunlara sebep olduğunu belirten Dernek Görevlisi (2), “*Maddeye bulaşan çocukların ötekileştirilmesi, dışlanması, [onları] iyice uyuşturucunun kucağına itmiş*” olduğunu belirtmektedir.

Madde kullanan kişilerin ötekileştirilmesi çözüm yerine sorunu daha da karmaşık hale getirebilmektedir. Madde bağımlılığı bireysel ve toplumsal temelli bir sorun olmakla birlikte bilinçsizce yapılan tepkilerin, kullanıcı bireylerin bağımlılık döngüsünden çıkamamasına ve bırakma girişimlerinin sonuçsuz kalmasına sebep olabileceğini düşünen Psikolog (1), düşüncelerini bir örnek üzerinden şöyle açıklamaktadır:

Elbette... Bu durum çevre sakinleri tarafından sorun olarak algılanmakta, ki nitekim bir sorun, fakat toplumsal olarak olaya yeteri kadar nitelikli bakamıyoruz. Yardım etmek yerine dışlayıp yalnızlaştırmayı tercih ediyoruz. Sonuç olarak bu durum bireyi bağımlılık çukuruna daha da fazla itmektedir. Bir vakadan örnek verecek olursam, gencimiz çevresindeki madde kullanmayan hiçbir bireyin onunla arkadaşlık etmediğini ve kullanmayan bireylerin ailelerinin kendisi ile konuşulmasına katî suretle engel koyduğundan bahsetmişti. Sonuç olarak, arkadaş olabildiğim kişiler bağımlı bireyler ve onlarla her görüşmem de ne kadar kararlı olursam olayım tekrar

en başa dönüyorum ve madde kullanmaya başlıyorum, diye durumu özetlemişti.

Bu ötekileştirme madde kullanım süreciyle sınırlı kalmamakta, madde kullanımı bırakıldıktan sonra dahi devam edebilmektedir. Bağımlılık alanında hizmet veren bir dernekte yöneticilik yapan Dernek Görevlisi (1), madde kullanan kişilerin toplumun dışına itilmesinin ve damgalanmasının hiçbir şekilde çözüm olmadığını, on beş yıldır temiz kalmasına rağmen hala bu tür sorunlara maruz kaldığını kendi deneyimlerinden hareketle şöyle örneklendirmektedir: *“Eski kullanıcı diye bize damga vurduklarını gördüm. Bu da ilginç bir olay, bir saplantı yani, oradaki egoları.”* Toplumun her kesiminden insanların ön yargılarına maruz kalabildiklerini belirten aynı katılımcı, özellikle üniversitede bu konulara dair teorik eğitim almış olan kişilerin hayattaki gerçeklikten kopuk olarak öğrendikleri bilgileri kullanarak üstünlük tasladıklarını düşünmekte ve bundan rahatsız olmaktadır: *“Üniversite okuyan psikolog, psikiyatr ya da hangi dalsa, sosyal hizmet uzmanı. ...Bunların komplekslerinden ve deneyimsizliklerinden, okumuş oldukları kitapları ezberleyip, üniversiteleri kazanıp, üniversiteden çıktıkları zaman bizim gibi insanlardan, ben çok şey yaşadım yani.”*

Mahalle sakinleri genel olarak madde kullanan kişilere karşı tepkili olduğu gözlemlenmektedir. Kendilerine veya mallarına zarar vermelerinden endişe ettikleri için onlardan uzak durmayı ve ötekileştirmeyi tercih etmekte, çocuklarının madde kullanan kişilerden etkilenmelerinden kaygı duyan bazı aileler de onlarla arkadaşlık etmelerini istememektedir: *“Mesela anneler çocuklarına aman oğlum onla durma, aman oğlum onunla konuşma, takılma, işte muhabbet etme... Böyle ötekileştirme oluyor”* (Esnaf-2). Bu durumun yıllardır mahallede yaşayan ve esnaflık yapan biri olarak kendisi için de problem olduğunu belirten Esnaf (2), gerekçesini şöyle açıklamaktadır: *“O sokakta benim annem de var, bacım da var, kuzenlerim de var, komşularım da var. Yani bu bağımlılar bunu içtikten sonra napcaklarını bilmiyorlar. Bunlara bi zarar verebilirler. Benim için bir sorun teşkil ediyor. Yani ben istemem etrafımda olmasını.”*

Madde kullanan kişilerin sokağa yansıyan görüntülerinin mahallede yaşayanları ve kendisini rahatsız ettiğini belirten İdareci (6), gözlemlerinden yola çıkarak insanların korku ve kaygılarının sebebinin şöyle paylaşmaktadır: *“Aileler çocuklarını okula veya sokağa güven ortamında gönderemiyorlar. Duvar dibine kurulmuş içki masaları*

veya köşe başında satış için bekleyenler, zom olmuş kafaların vücutlarını kontrol edememeleri, yerde yatıp titreyen gençler vs. bunları görmek, bilmek hem o an için korkuya hem de kendi çocukları için endişeye sebep veriyor.” Günlük yaşamda karşılaştığı bu durumlarda nasıl davranması gerektiğini bilememenin üzüntüsünü duyan İdareci (6), tanıdıkları kişilere el uzatamamanın çaresizliğini de şu sözlerle ifade etmektedir:

En zeki ve en farklı olduğuna inandığım gencecik çocuklardan birisinin geçenlerde her türlü bağımlılığın içine girdiğini duydum. Evden işe gittiğim bir gün yerde titreyerek kriz geçiren genç bir adamı gördüm ilk önce fiziksel bir rahatsızlık zannettim yanına yardım için gittiğimde yanındaki arkadaşı abla kafa yaptı, ambulans falan çağırmayın, şimdi uğraşır dururuz dedi. Belki de o an ölümle sonuçlanacak bir durum... Bundan sebep bir şey yapamadım. O çaresizlikle dertlenerek yoluma gittim.

Madde kullanımının sadece kendi mahalleleriyle sınırlı olmadığını belirten Esnaf (4), Kirazlıtepe'nin “temiz” bir mahalle olduğunu, özellikle “Dolapdere” gibi “madde bağımlılığı falan normal” olarak değerlendirilen yerlere göre daha sıkıntısız olduğunu belirtmektedir. Mahallede yaşayanların bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelere karşı tutumlarının farklı olduğunu söyleyen katılımcı, sigara ve alkol kullanımı normal karşılanırken, uyuşturucu maddelerin kullanımına sorun olarak yaklaşıldığını düşünmektedir:

Yani, bu mahallede tütün ve alkol kullanımı çok normal karşılanıyor. Ama uyuşturucu madde kullanımına karşı biraz daha tepki var. Bu hangi açıdan? Aslında ikisi, hepsi bağımlılık yapan maddeler. Tütün zaten çoğu insan kullanıyor. Doktorlar bile görüyorum ki kullanıyor yani. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama bizim mahallenin aileleri, baba tarafı hep içiyor. Ben küçükken şu yaşam merkezi yoktu. Burası bir meydandı. Muhtarlık şu köşedeydi. Onun arkası böyle kemeçleri açıp sabaha kadar gece 2, 4,5'e oturup her gün bira içerlerdi. Ben çok rahat görüyordum. Hala da var.

Mahallelerinde madde kullanım yaşının giderek düştüğünü ifade eden Esnaf (2), babasının ölümünden sonra kendini yalnız hissederek 14 yaşında sigaraya başladığını, zaten yakın çevresindeki arkadaşlarının da bu tür maddeleri benzer yaşlarda kullanmaya başladığını söylemektedir. Fakat son dönemlerde kullanım

yaşının giderek düştüğünü ifade eden katılımcı gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Benim yaşitlarım ortalama benim yaşlarım da başlamıştır. Ama benim yaşlarım da derken, başladığım yaşlarda başladılar, 14, 15, 16. Ama şu anda bakıyorum daha da küçülmüş. Bacak kadar çocuk benden çakmak istiyor, utanmadan yaa.. 10, 11, 12 ya... Yerden izmarit yakıyorlar.”

Madde kullanımına bağlı sorunların kendilerini ve çevrelerini nasıl etkilediğini güncel yaşantısından bir örnek vererek açıklayan aynı katılımcı, gözlemini şöyle paylaşmaktadır:

Yakın çevrende var mı dersiniz, alt komşum var. Sürekli ailesi ile kavga ediyor. Yengesini ölümle tehdit ettiğini duydum kulaklarımla balkonda. Bir akrabam var. Fazla bir muhabbetim yok ama sonuçta benim yaşım da. Bu kullanıyor. Bundan 10 yaş küçük kardeşi var. Abisini gördüğü için haliyle o da kullanmaya başlıyor. Gördüğüm zaman, gördüğün zaman selam veriyosun. Ya kardeşim 1 liran var mı? 2 liran var mı? Sigaran var mı? Bizzat daha yakın bir akrabam var. Benden yaşça büyük, 40 yaşlarında falan. En sonunda madde bulamadığı için annesini dövdü. Babası bunun yüzünden kanser oldu, öldü. Yani dağıldı gitti aile. (Esnaf-2)

Madde kullanımının yoğun fakat denetimin az olduğu bölgelerde güvenlik sorunları mahallede yaşayanların günlük yaşamını etkilemektedir. Özellikle geceleri sokağa çıkmaktan korktuklarını ve zaruri durumlar hariç çıkmamaya özen gösterdiklerini belirten mahalle esnafı, durumu şöyle özetlemektedir: “Belli bir saatten sonra dışarı çıkmaya korkardık, acil bi şey olmadıktan sonra çıkmazdık” (Esnaf-1). Benzer şekilde İdareci (2) de durumun ciddiyetini şu şekilde ifade etmektedir: “Yavuztürk de bazı yerler var. Çekiniyoruz, oralara giremiyoruz, gündüz bile çok tehlikeli oluyor.”

Madde kullanımına bağlı sorunların bunlarla sınırlı olmadığını, mahallede yaşayanların can ve mal güvenliğine de zarar verebilecek düzeylere geldiğini belirten katılımcılar, çeşitli sorunlara da maruz kalmaktadırlar. Örneğin, madde almak için para bulamadıkları durumda “...ailesine zarar veriyor, sonra kendisine zarar veriyor. O da olmadı dükkânlara zarar veriyorlar. Hatta cami mushukları, lavabolarını çalıp sattıkları bile oluyor. Evlerden, araçlardan... Hırsızlık olayı tamamen uyuşturucunun neticesinde oluyor” (Dernek Görevlisi-2). Dahası, madde ve para bulmakta zorlanan kişiler zamanla diğer suçlara da yönelmekte ve artan hırsızlık

olayları mal emniyetini tehdit etmektedir. Muhtar (2) bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Maddeleri kullanan kişilere para lazım. Annede para yok, babada para yok. Ne yapıyor? Komşunun evine gidip para çalıyor. Aileler düğünlere gittiği zaman, düğüne gidenlerin evleri soyuluyor.”* Mahallesinde de benzer sorunların yaşandığını söyleyen Muhtar (3), gözlemlerinden yola çıkarak şu örnekleri vermektedir: *“Tabi gençler bu maddeyi alamadıkları zaman ya hırsızlık yapıyorlar ya da insanlardan zorla gasp yolu ile para alıyorlar. Yani bir şekilde buluyorlar hatta demirlerin üzerindeki mazgalları bile alıp 5’e 10’a satıyorlar. Bu kullandıkları bonzai ucuz da bir şey yani, bir şekilde alıyorlar.”* İşyerinde çalıştırdığı bağımlı kişilerde de bu tür sorunlarla karşılaştıklarını söyleyen Esnaf (1) ise durumu şöyle ifade etmektedir: *“Önceki yıllarda daha çok dükkânlara girme, çalıştığı yerden gizlice alma olaylarını görürdük.”*

Madde kullanan bir kişinin *“vatandaşa saldırarak yüzüne tiner dökmesine”* şahit olduğunu ifade eden Psikolog (3), halkın korkularının ve tepkilerinin yersiz olmadığını, fakat madde kullananların dışlanmasını da doğru bulmadığını belirtmektedir. İdareci (5) ise, kendi yaşadığı bir deneyimi şu şekilde paylaşmaktadır: *“Genç bir delikanlı otobüs durağında, elinde de bir torba var. Para vermek zorunda kaldım. Vermeseydim tepki alabilirdim, korktum. Başka biri geldi, ondan da istedi. O vermeyince tepki verdi, ses çıkardı. Elle de tepki verdi. Çevreden vatandaşlar gelince, hızlı bir şekilde uzaklaştı. Can güvenliğimiz yok, her türlü zarar verebilir.”*

“Mahallede madde kullananlara karşı tepki” olduğunu belirten İdareci (1), bu durumun *“onlara bir cephe”* oluşturduğunu belirtmektedir. Mahallesinde yaşayanların madde kullananlara karşı farklı tutumlar içinde olduğunu ifade eden Muhtar (2), bazılarının nasıl davranması gerektiğini bilmediği için kayıtsız kalmayı tercih ederken, bazılarının da iyi niyetli davranıp nasihatle bulunduğunu söylemektedir: *“Yani mahallenin tutumu, cahil kısım var. Kimi yüz çeviriyor, kimi yapma etme diyor. Kimi korkuyor, geri çekiliyor.”* Gençlerin bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri kullanmasına eleştirel yaklaşan Esnaf (1) ise, kendi gençlik yıllarından örnek vererek hem bu maddeleri kullanan ergenlerin rahat tutumlarını hem de toplumun duyarsızlığını eleştirmektedir: *“Herkes şikâyet ediyor. Ben gençken sigara içmeye bile çekiniyordum. İnsanlar görmesin diye gizli içerdim. Sonra da bıraktım zaten ama şimdiki gençler büyük küçük demeden rahatça hepsini içiyor.”*

Ergenler arasında madde kullanımının yaygınlaşmasında birden fazla unsurun etki edebileceğini belirten Üsküdar Kaymakam'ı, “*Ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan kişinin aileleri, ebeveyn-çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği, sapkın davranışlar sergileyen arkadaşlarla yakın ilişki içinde olma, okul, iş, aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının onaylanması, düşük sosyo-ekonomik düzeyde aileler, maddenin elde edilebilirliğinin kolay olması, akranlarının teşviki*” gibi etkenlerin önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Ayrıca, “*Gençlerin maddeye yönelmesinde önemli faktörlerden birinin aile olduğunu*” düşünen Psikolog (2), “*Özellikle ailesi tarafından duygusal olarak ihmal edilmiş bireylerin maddeye daha çok yönlendiğini*” belirtmektedir. Bunun yanı sıra, “*[Ailelerin] Eğitim seviyesinin düşmesi, işsizliğin artması, vatandaşların göçler, fuhuş ve şiddet olaylarında meydana gelen artışlar madde kullanımını*” tetikleyen diğer etkenlerden bazılarıdır (Psikolog-2). Ayrıca, “*Özentilik, sosyal medya, sahip çıkmayan aile*” (İdareci-2) gibi etkenlerin de ergenlerin madde kullanım tutumlarında etkili olabileceğini belirtilmektedir.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde sosyal çevrenin önemli olduğunu belirten Psikolog (1), çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde ergenlerin rol model arayışı içinde olduklarını ve yakın çevrede madde kullananların varlığının risk etkenlerini arttırabileceğini ifade etmektedir:

Tabi ki en zoru sosyal çevre. Neden? Çünkü güvendiği kişiler kullanıyor, ailede güvendiği kişiler de kullanmıştır. Belki ailede yoktur ama bir akrabasında vardır. Orda da yoksa çevreden ama hep güvenilen kişiler kullandığı için, abilerimiz kullanıyordu işte, abilerimiz kullandığı için biz bunun iyi bir şey olduğunu zannettik. Bu da ne demek aslında, onların rol modellerinde yanlışlıklar olduğunu, rol modelleri bazılarının hiç yok, pusulasız, bazıları da yanlış rol modeller ediniyor, onu kendisine örnek alıp onun izinden gitmeye çalışıyor. Sonra onun yanlışlıklarını görerek bu sefer kendi hayatını sorgulamaya başladığı zaman da bazı şeyleri kaçırmış oluyor.

Yavuztürk mahallesindeki okulda görev yapan İdareci (2), kendi okulundaki gözlemlerine dayanarak yaptığı paylaşımlar şöyledir: “*Tabi mahallemizde kullanıldığını biliyoruz. Öğrencilerimizin çıkış saatinde bilgi evinin, okulun etrafında dolaştıklarını duyuyoruz, akşamları okulun bahçesine girmek istiyorlar, güvenlik*

kamerasından görüyoruz.” Diğer bir idarecinin gözlemleri de şu yöndedir: “Bizim okulumuzda uyuşturucu bağımlısı yok ama sigara bağımlısı çok öğrencimiz var. Bunlar da kullanmak istiyorlar tabi ki, biz de disiplini sağlamak durumundayız. Bu yaş grubu için kullanılan madde sigaradır. Birbirlerini teşvik de ediyorlar” (İdareci-4).

Mahalledeki okullar ilk ve ortaokul düzeyinde olduğu için öğrencilerde bu maddelerin kullanım sıklığı azdır. Okul idarecileri ve rehber öğretmenlerin denetimleri sayesinde bu maddelerin kullanımını kontrol altında tutulabilmektedir. Fakat öğrencilerin okul ortamı dışından veya ailede kullanan kişilerden etkilendiklerini ifade eden İdareci (1), karşılaştıkları sorunları gözlemleri üzerinden şu şekilde paylaşmaktadır: *“Bir öğrencimizin abisi kullanıyor. Öğrencimiz geç geliyor, uykusuz geliyor, abisi tarafından rahatsız ediliyor. Bu basit bir örnek. Maddi yönden aileyi zorluyor.”*

Toplumda madde bağımlılığı problemine karşı tek yönlü bir yaklaşımın olduğunu söyleyen Psikolog (1), bunun da çözüm odaklı değil, dışlayıcı ve ötekileştirici bir tutum olarak görmektedir. Değişimin madde kullananlardan beklendiğini, oysa bu kişilerin zaten kendilerine özsaygılarının düşük olduğunu ve maddeyle olan sorunlu ilişkilerinin üstesinden tek başına gelmelerinin düşünüldüğü kadar kolay olmayacağını düşünen Psikolog (1), görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Biz her zaman bağımlı kişileri topluma uyarlıyoruz ama bir de toplumu onlara uyarlamak gerekiyor. İnsanların artık daha bilinçli olması gerekiyor. Geçen yine otobüste bir çocuk arkada bali kullanıyor, bali çekiyor. Otobüste herkes, yaşlı amcalar, işte hemen yapıyorsun, terbiyesiz falan filan, durakta durdurup indirdiler. O da gülererek gitti, yani artık umursamıyor. Çünkü toplum olarak da artık biz onları dışlıyoruz. Yani, bizim onu bilgisiz bir şekilde, kucak açmamış değil, ilgili bir şekilde farkındalığı yüksek olarak kucak açıp anlatmak, bazen, hani ama bunu nasihat şeklinde değil, çünkü artık nasihate doymuş, sen de şunu mu anlatacaksın gerçekten, neden içtiğini öğrenmek çünkü bunun altında psikolojik sorunlar ortaya çıkıyor. Bazıları artık şuna inanıyor: artık eski hayatım olmayacak. Bazıları zaten kullandım, benden bir adam olmaz. Bunların hepsinin benlik saygısı düşük, motivasyonları çok düşük, kendilerine özgüven problemleri ciddi bir seviyede, evet, bunu içerek

özgüven kazanıp ya da kendi özgüvensizliğini yok sayıp bu hayatı bir sürdürme şeklinde oluyorlar bunun içerisinde sadece erkekler değil kadınlar da var.

5.1.8. Madde Kullanan Ergenlerin Okul Devamsızlığı ve Okul Terki Sorunu

Aileden sonra bireyin bilimsel ve sosyal gelişimine destek veren en önemli kurumsal yapılardan birisi eğitim sistemidir. Öğrenciler akademik anlamda gelişirken, okulun sosyal ortamı onlara yeni ilişkiler kurmak ve sanatsal ve sportif aktivitelerle yeteneklerini geliştirmeleri için ortam hazırlar. Bireysel ve toplumsal anlamda olumlu insan gelişimini hedefleyen programlar uygulanırken, bazı beklenmedik gelişmeler de görülebilmektedir. Farklı kaynaklara dayalı problemler, eğitimin dönemsel veya dönüşü olmaksızın sekteye uğramasına sebep olabilmektedir. Özellikle aile, okul ve çevrede sosyal sermayenin eksikliği öğrencileri okul terkine kadar götürebilecek etkileri bulunmaktadır (Boyacı ve Yakup, 2018:78-82).

Lise düzeyindeki öğrencileri okul terkine götüren sebeplere yönelik yürütülen bir araştırmada üç temel tema ön plana çıkmaktadır: (i) ekonomik kaynaklı (okurken çalışmak zorunda kalmak gibi), (ii) çevresel kaynaklı (okulun sosyal ortamına ve arkadaşlara uyum zorlukları gibi) ve (iii) okul kaynaklı (öğretmen davranışları ve derslere uyum gibi) (Peker ve Arslan, 2018:5). Bu ve benzeri etkenler okula devamı zorlaştırabilmekte ve okul terkine yol açabilmektedir. Araştırmamızda yer alan vakaların okulu terk etme sebeplerini incelediğimiz zaman bu temaların farklı seviyelerde ama eş zamanlı olarak etkili olduğu görülmektedir. Örneğin düzensiz gelir grubuna sahip bazı aileler çocuklarının okula devam ederken aileye de ekonomik katkı sağlaması için çalışmasını istemektedir (Vaka-3-5). Ekonomik kaynaklı bu durum, okuldan geriye kalan boş zamanlarında arkadaşları gibi oyun oynama ve ders çalışma yerine sokaklarda çalışmak zorunda kalan bazı vakaların, okulun sosyal ortamına uyum gösterememelerine ve okulu terk etmelerine sebep olmaktadır (Vaka-1-3-5-6-9).

Çevresel kaynaklı olan bir diğer önemli etken ise ebeveyn kaybı dolayısıyla yaşanan ruhsal çöküntüdür (Vaka-1-10). Okulun düzenli ve disiplinli ortamı da bazı katılımcıları olumsuz etkilemiş, onlar da okul ve öğretmenlerini sevmedikleri için süreç içerisinde okulu bırakmışlardır (Vaka-2-4-5-8-9-13). Ayrıca, yurtlarda kalan

vakalar ortaokul ve liseye kadar devam etseler de akademik başarıları düşük olduğu için yurt yaşantısından sonra devam edememişlerdir (Vaka-8-9-13).

Üsküdar genelindeki okullarda öğrencilerin eğitim seviyesinin iyi düzeyde olduğunu ve okul devamsızlığı sorununun da okul türlerine göre değişkenlik gösterdiğini belirten İlçe Milli Eğitim Müdürü, konuyla ilgili düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır:

Üsküdar'da eğitim, kültür seviyesi belli bir kıvama gelmiş. Birçok ilçeye nazaran bunun çok olumlu tesirinin olduğunu biliyorum ve buna rağmen devamsızlığımız yok mu? Var. Okul türleri arasında ciddi farklar var. Mesela ilkokulda devamsızlık azken, ortaokula gittiğimizde bu artıyor, liseye gittiğimizde daha çok artıyor. Lisede de yine okul türlerine göre çeşitlilik arz ediyor. Meslek liselerinde biraz daha fazla. Ondan sonra imam hatip liseleri geliyor, sonra da genel liseler geliyor, Anadolu liseleri geliyor. Yani devamsızlık oranı lise türlerinde en az genel lise, Anadolu liselerinden sonra imam hatip, en çok da meslek liselerinde var. Burada akademik başarıyla devamsızlığın çok yakın ilgisinin olduğunu ifade ediyorum. Akademik başarılardan kopan öğrenci okuldan da kopar.

Öğrencilerin ders yükünün ağır olması ve yetenekleri doğrultusunda eğitim alma imkânlarının istenen düzeyde olamamasının da okul devamsızlıklarını etkileyebileceğini ifade eden İlçe Milli Eğitim Müdürü konuyla ilgili görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Çocukları kendi potansiyelleri içerisinde ölçmek lazım. Bu çocuğun potansiyeli matematiğin en üst seviyesindeki konularını anlamakta belki yoktur. Mesela Selami Ali Mahallesinin [müziğe] doğuştan bir yeteneği var. Okullarda bunlara bu manada eğer dersler verilirse, ülkemizin belki de sanatçısı olacak meşhur belki de uluslararası çapta meşhur bir sanatçı olacak ama biz ona ille de integral öğreneceksin diye dayatıyoruz. O da bunu öğrenemeyince bırakıyor okulu gidiyor.

Mahalleler arasında okul devam oranlarında da farklılıklar olduğunu ifade eden İlçe Milli Eğitim Müdürü gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Mahallelerimize göre farklılıklar var. ...Köyden kente göçün henüz tam yerleşmemesinin, belki ailevi problemleri nihayetinde evde bir sorun varsa, belki çocuk da çalışmak zorunda

kalyorsa, özellikle lise boyutunda. Ortaokul boyutunda, o zaman o da yine az da olsa ilçemizdeki devamsızlıkları olumsuz etkileyecektir.”

İstenmeyen öğrenci davranışları arasında yer alan okul devamsızlığı sorununa yönelik Üsküdar’da yapılan bir araştırmada 20 gün ve üzeri devamsızlık yapma oranı lise seviyesindeki öğrenciler için Türkiye ortalamasının yaklaşık 4’te 1 üstesindeyken, ortaokul ve ilkokulda bu oran ortalamanın altındadır. Okul devamsızlıkları kızlara oranla erkeklerde daha yüksektir. Erkeklerde bu oranın daha fazla olmasının sebebi olarak ise erkek çocuklarının çalışması olduğu varsayılmaktadır(Üsküdar Belediyesi, 2017: 43).

Üsküdar genelinde okul devamsızlığı ve bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımının öğrenciler arasında düşük olduğunu ve okullardan konuyla ilgili şikâyetlerin kendilerine az intikal ettiğini belirten Üsküdar İlçe Milli Eğitim Müdürü, okul devamlılığı ve madde bağımlılığının oluşmasındaki temel unsurları şöyle sıralamaktadır:

Ailenin çok önemli olduğuna inanıyorum. Barış, huzur, sevgi iklimi varsa, iletişim kanalları açıksa, çocuklar başka arayış içerisine girmiyor ve aile tarafından da bilinçlendiriliyor[sa]. Ama ailede huzur yoksa, anne baba ayırırsa, özellikle ayrı ailelerde, vefat sebebiyle annesi babası olmayan ailelerde, buna benzer diğer normal aile yapıları arasında da farklar gözlemlenebilir. Bunu biz bariz bir şekilde görüyoruz, uçurum var diyebileceğimiz bir fark var. Annesi babası var ve evde bir huzur iklimi varsa, çocuğun devamı da ve bağımlılıkla ilgili duruşu da değişiyor ve anne baba yoksa çocuğun davranışlarında problem oluyor. Bu ta ortaokulda, ilkokulda bile başlayabiliyor. Aynı zamanda akademik başarıya, müteselsilen devama da yansıyor.

Aile ortamında fark edilemeyen davranışlar okullaşma sürecinde daha belirgin hale gelebilir. Okul ortamı aileye göre daha geniş sosyal çevredir. Öğrenme biçimi ve yöntemleri farklıdır. Değişen koşullara adapte olmak gelişim sürecindeki her öğrenci için aynı değildir. Okul döneminde öğrencilerde karşılaşılan davranım sorunları; verilen sorumlulukları zamanında yerine getirmede karşılaşılan güçlükler, itaat etmede zorlanma, okula veya başkalarına ait eşyaları izinsiz alma, okula gitmede isteksiz davranma, okuldan veya evden kaçma, öğrenme güçlüklerine bağlı akademik

başarısızlıklar, sosyal aktivitelere katılmayı gerekli bulmama şeklinde olabilmektedir (Yavuzer, 2018: 217). Okul kurallarına uyum sağlamada zorlanan öğrenciler, disiplin ve otoriteden rahatsız oldukları için okulu terk edebilmektedir. Bu tarz bir sorunu oğluyla tecrübe eden Baba (1), yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir: *“Okul ortamını sevmiyordu. Akademik başarısı düşüktü. Birden bire olmadı, zamanla ipler koptu. Lise 1’ den terk, bitiremedi. Biz hacdayken 40 gün gitmemiş, kaldı. Ondan sonra yine kaldı, iki sene üst üste. Sonra okuldan çıkardılar. Dışardan okuttuk onu. O gün bugündür başladık uğraşmaya.”*

Öğrencinin kendisinden kaynaklanan sağlık sorunları, disiplin ve otoriteden hoşlanmama, sorumluluk almak istememe, anti sosyal kişilik özellikleri gibi pek çok etkene bağlı olarak kendilerine tanınan yasal devamsızlık süresini aşan öğrencilerin bir kısmı süreç içerisinde okul terkiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Örneğin, oğlunun okul ortamına uyum sorunları olduğunu söyleyen Anne (2), okul terkinden önceki uyum sürecini şöyle paylaşmaktadır: *“Şımarıklık hep, şikâyet geliyordu. Dersleri hiç sevemedi. Diğer arkadaşlarının derslerini de etkilemiş. O yüzden çok fazla şikâyet geliyordu. Öğretmenlerini çok seviyordu fakat diğer arkadaşlarını da etkiliyormuş, öğretmenleri söyledi. Dışarıyı çok seviyordu, denize gidiyordu, dolaşıyordu. Yani hep şımarıklık vardı.”* Benzer sorunları yaşayan Anne (1) ise şu ifadeleri kullanarak durumu aktarmaktadır:

Oğlum hiperaktif bir çocuktur. Sürekli yaramazlık yapıyordu. Öğretmeni bir psikoloğa götürün dedi....Sonra ilaç tedavisi almaya başladık, 13 yaşındayken. Kitaplardan sıkılıyordu. Kapalı bir ortamda kalmak, sınıfta bulunmak, 45 dakika oturmak istemiyordu. Sürekli gezmek, dolaşmak istiyordu. Çok erken yaşta sigaraya da başladı. Öğretmenleri ceza da veriyordu fakat yaşadığı sıkıntılar kullandığı maddeden dolayı değil. Doğuştan olan hastalığından dolayı öyle davranıyordu. Doktorların teşhisi anksiyete bozukluğu oldu.

Öğrencileri erken dönem okul terkine yönelten bir diğer etken de çalışan anne ve babanın çocuklarına yeterince zaman ayıramamasıdır. Ekonomik sorunların üstesinden gelmeye çalışan ailelerde çocuklar ya akrabaları ya da evdeki kardeşleriyle birlikte. Anne babayla geçirilen süre sınırlıdır ve istenen düzeyde değildir. Çocukların büyüme evresinde birlikte nitelikli zaman geçiremeyen ebeveynler, onların yaşadığı değişim ve gelişmelerin farkına geç varabilmektedirler.

İşten eve yorgun ve geç dönen Baba (2), o dönem yaşadıkları sorunları şöyle anlatmaktadır: *“Ben [eve] geç gidiyordum, işe gidiyordum. Annesine ben berberdeyim [diyor], hâlbuki berberde değil. Annesini kandırılmış, annesi de ona inanmış. Kimle gidiyor, ne ediyor? Tabi benim de zamanım olmuyodu, onu takip ediyim. Ben yoruluyorum, kendimi eve zor atıyorum yani.”* Muhtar (3), çalışmaları sebebiyle ihmalkâr olan aile tutumlarından şu sözlerle yakınmaktadır: *“Burada ki aileler genelde dar gelirli olduğu için sabah çocuğu bırakıp işe gidiyorlar. Çocuklar okula mı gidiyor, sokaktalar mı bilmiyorlar. Ne sorguluyorlar ne araştırıyorlar. Böyle bir sorumsuzluk da var.”* Aile apartmanında yaşayan Anne (2) ise, sürekli yoğun olduğu için çocuklarına yeterince zaman ayıramadığını üzülenek paylaşmaktadır: *“Gelen giden misafir çoktu. Çocuklarla çok ilgilenemedik.”*

Bu tür ihmalkâr davranışlar ne yazık ki okula devam ediyor olsa dahi ergenler için ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Bu durumu İdareci (3)'nin ifadeleri de desteklemektedir: *“Burada öğretmeni ne kadar uyarırsa uyarısın okuldan sonra aile çocukla iletişime geçemiyorsa [madde kullanımına] engel olmak çok zor. Ailede iletişim olmadığı için çocuğun madde kullandığından bile haberi yok. Aynı apartmanda dahi otursalar ailesinin ilgi duyduğu çocuk kullanmazken ailesinde sorun olan çocuk kullanıyor.”*

Kendi yaşadıkları sorunları çocuklarının da yaşamasını istemeyen aileler, çocuklarını iyi bir eğitim alması için mahalledeki okullara göndermektedirler. Dar gelirli ailelerin çocuklarını eğitime yönlendirmedeki temel amaçları, onların ileriki yaşamlarında nitelikli işlere sahip olmaları ve kent yaşamının zorluklarıyla mücadele ederken ekonomik problemlere daha az maruz kalmalarını istemeleridir. Bu sebeple, *“kıymetini bilin, okuyun, kendinizi kurtarın”* (Baba-2) diye çocuklarına nasihat etmektedirler. Fakat bununla beraber ailede yaşanan sorunlar öğrencilerin okul devamsızlığı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Eğitimcilerin ailenin bu konudaki rolüne dair gözlem ve deneyimleri şu şekildedir: *“Okula devamsızlık yapanların çoğu yine ailevi sebeplerden kaynaklı, tabi maddiyatın da etkisi var”* (İdareci-3). Okul devamsızlığının sınıf ve ailenin birliktelik durumuna göre değiştiğini söyleyen İdareci (2): *“Bizde devamsız öğrenciler 5. 6. sınıfta olur. Bazen aile de boşanma gibi durumları varsa gelmiyorlar. 5. sınıfta geliyorsa, devamsızlık yapmıyorsa, hep geliyorlar.”* Devamsız öğrencilerin ailelerine çalışmalar yaptıklarını belirten İdareci (5), ailelerini ikna edip getirdikleri öğrencilere dair

“derste uyuyor, sürekli hocalarla tartışıyorlar, cevap veriyorlar, gelse de sorun çıkarıyorlar, diğer arkadaşlarını da olumsuz etkiliyorlar” yönünde gözlemleri olduğunu paylaşmıştır. Devamsızlık yapan öğrencilerin okuldaki sosyal aktivitelere katılımlarının da düşük olduğunu belirten İdareci (3), öğrencilerin sosyal aktivitelere katılımlarına dair şu bilgileri paylaşmıştır: *“Yapılan gezi programları vd. etkinliklere yönelim yüzde 50-60larda, istenilen düzeylerde değil.”* Rol model ve rehberlik edecek kişilerin eksikliğinden dolayı öğrencilerin gelecek planlaması noktasında karamsarlığa sürüklendiğini belirten İdareci (4), bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Çocuklar kendilerine düzgün rehberlik yapacak kişileri arıyorlar. Çocuklar çok bilinçliler, ne kadar bağımlı da deseniz, ne kadar şiddete meyilli de deseniz her şeyin farkındalar ve geleceklerinin olmadıklarını düşünüyorlar.”*

Madde kullanımı veya başka bir sebeple mezun olamadan örgün eğitimin dışında kalmış öğrencilerin topluma yeniden kazandırılması gerektiğini belirten İlçe Milli Eğitim Müdürü, konuyla ilgili görüşlerini şöyle paylaşmaktadır:

Milli Eğitim Bakanlığı'nın mevzuatında devamsızlık sebebiyle bir öğrenci eğer üst üste iki sene sınıfta kalırsa örgün eğitimin dışına çıkıyor... Şimdi bunlar örgün eğitim içine alınsın diye inanın ben bir ilçe Milli Eğitim Müdürü olarak bile diyemiyorum. Yaygın eğitim içerisinde eğitimi açık lise, açık ortaokul, bu manada ortaokuldan da bahsedemeyebiliriz. Çünkü bu manada çok fazla istismar olur. Fakat bu çocukların, mesela bir işyerinde çırak olarak çalışması, bir ustalığı öğrenmenin kazanması ülkemiz adına, öğrenci adına önemlidir. Çünkü ara elamana ihtiyacımız çok. Ustalar yetişmiyor artık. Kuyumculukta veya klasik bildiğimiz el sanatlarına yönlendirilme gayreti içerisinde olunması lazım. Meslek öğrenmesi aslında gençlerin ülkemizin geleceği açısından stratejik ehemmiyete haiz. Herkesi doktor, hâkim, savcı, polis, öğretmen yapamazsın. Bu ülke kocaman ülke ve her meslekten yetişmiş insana ihtiyaç var. Bu tarafla da bağlayacak olursak örgün eğitimin içerisinde olması da şart değil, yeter ki çocuk sokakların insafına bırakılmasın.

Mahalledeki bazı esnaflar da madde kullanan ve okula devam etmeyen gençleri dışlamak yerine iş vererek topluma yeniden kazandırmaya çalışmakta ve ekonomik olarak ayakta kalmalarına destek vermektedir: *“Çalıştığım yerde eski iş arkadaşım kullanıyordu. Ama bizim o zamanki patron bunu bile bile tekrar işe aldı. Söz aldı*

kullanmayacağına dair. Çocuk söz verdi, sözünü tuttu. O bundan kurtulmak isteyen bir insan, sen ona el kol açmazsan o daha da kötü olur. Aramıza almak onu değerli bir insan gibi hissettirmek lazım” (Esnaf-2). Olaya toplumsal sorumluluk açısından yaklaşan bir başka esnaf ise, bu kişilerin hem meşguliyet terapisi hem de görev bilinci verilerek desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun kolay olmadığını söyleyen Esnaf (1), kendi iş yerinde madde bağımlısı çalışanıyla yaşadıkları zorlukları şöyle paylaşmaktadır:

Ben işyerimde çalıştırıyorum ama bazen geliyor bazen günlerce uğramıyor. Her akşam giderken tembihliyorum, bazen alıp karşıma konuşuyorum. Tamam tövbe ettim bi daha kullanmayacağım, diyor. Bakıyorsunuz ertesi gün yine yok. Parasını alıyor, içmeye gidiyor. Para bitinceye kadar uğramıyo. İnsan istiyor, yardımcı olalım, eli ekmek tutsun fakat alışmışlar artık vazgeçemiyor.

Ailelerin eğitime verdiği değer öğrencilerin akademik başarısını, okul devamını ve sosyal aktivitelere katılımını etkileyebilmektedir. Eğitime önem veren ebeveynlerin çocukları eğitim hizmetlerinden gereği gibi yararlanırken ilgisiz ailelerde ise bu durum aksamaktadır. Yukarıda yer verilen ebeveynlerin, mahalledeki okul idarecilerinin ve esnafların ifadelerine dayanarak, her iki mahallede de ortaöğretim seviyesindeki okullarda bulunan genel problemler dışında, anne babaların ekonomik kaygılarla çalışmak zorunda kalmaları ve diğer meşguliyetler sebebiyle ihmalkâr tutumlarından dolayı öğrencilerde devamsızlık ve okul terki problemleri gözlemlenmektedir.

5.1.9. Katılımcıların Bağımlılık Kavramına Atfetmiş Oldukları Anlamlar

Bilimsel olarak herhangi bir nesne veya kişiye karşı geliştirilen karşı konulamaz istek, zihnin sürekli o şeye ulaşma isteğiyle meşgul olması, zararlı etkileri bilinmesine rağmen aynı etkiyi duyumsamak için artan miktarlarda kullanım ve bırakma girişimlerinin çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandığı kronik beyin hastalığı olarak tanımlanan bağımlılık, günümüzde geniş bir kullanıma sahiptir. Halk arasında çoğu zaman bilimsel kriterler baz alınmadan “aşırılığ” ifade eden her durum için kullanılabilir. Bu kullanım şekliyle bağımlılık daha geniş ve güncel bir kullanıma sahiptir. Bilimsel tanımına en yakın yaklaşımı daha önce bir rehabilitasyon programına katılan Vaka (2) yapmıştır: “Bağımlılık, kişinin yapmaya alışık olduğu ya

da kullanmadığında yoksunluk hissettiği tutum ve maddelere karşı olan istek ve arzudur.” Bağımlıyı kişiyi, “kullandığı maddeyi bulamadığında yoksunluk ve kaygı hisseden kişi” olarak tanımlayan Vaka (2), uyuşturucu maddeleri ise “anlık, geçici boş mutluluk” olarak nitelendirmektedir.

Madde kullanım süreci devam eden ergenlerin bağımlılık kavramına yüklemiş oldukları anlamlar ile bilimsel tanımdaki temalar analiz edildiğinde örtüştüğü görülmektedir. Örneğin; bilimsel tanımda “karşı konulamaz istek” olarak ifade edilen duyguyu kendi yaşantılarında “vazgeçilmez” olarak nitelendirdikleri “yaşayamamak” (Vaka-4) ve “nefes alamamak” (Vaka-12) ya da en değerli şey ile, “sanki annenizi seviyormuş kadar” (Vaka-3) ve “bir şeye kendini kaptırmak” (Vaka-11) gibi ifadeler üzerinden tanımlamaktadırlar. Vaka (6)’nın ifade ettiği kullanılan maddeyi “sürekli” istemek ve beynin “ona odaklanıyor” olma hali ve Vaka (5)’in bağımlılığın kişiyi “hiçbir şey yaptırmaz” hale getirdiğini ve “elinden her şeyi” aldığını vurgulaması, bilimsel tanımda yer alan bağımlı kişinin sürekli maddeye odaklanma durumuna işaret etmektedir. Bu isteğin ve yoğun şekilde odaklanma duygusunun ne kadar kuvvetli olduğunu bağımlı bir arkadaşının anlattığı örnek üzerinden tasvir eden Vaka (2), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Bana eroinman bir arkadaşımın kurduğu cümle aynen şöyle: “Hayatta en çok sevdiğim kişi annemdir. Annem, ‘eroin göğüs kafesimin içinde onu kullanmak için beni öldürmelisin, kullanma’ desin. Krizdeysem, onu oracıkta keser, o eroini alır, kullanır ve hiç pişmanlık da duymam. Ta ki kendime gelene kadar.” Bu cümle beni çok korkuttu, ya bir gün ben de böyle olursam. Allah korusun en değerlini, en kıymetlini, en sevdiğini öldürmekten bahsediyor. Ne için? Kullandığı madde için. Alın size bağımlılığın tanımı, en iyi tanım budur, ötesi yok.

Kişiye hem fiziksel olarak hem de maddi olarak “ne kadar çok zarar verdiği” (Vaka-9) gözlemleyen, “çok şey” (Vaka-10) kaybettiğinin farkında olan kişiler, “kullanmak ayrı bi dert bırakmak apayrı bi dert” olarak gördükleri maddelerin “müptelası” (Vaka-2) olmaları sebebiyle bırakma girişimleri çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddeler, kullanıma devam eden kişilerde fiziksel ve psikolojik bağımlılığa yol açabilmektedir. Kullanılan maddelerin zararlı

etkileri bilinmesine rağmen madde kullanımını devam etmekte ve meydana gelen fiziksel bağımlılık neticesinde “*bırakmak istersen de ... bırakamıyorsun*” (Vaka-7). Vaka (7), kendi deneyimi üzerinden bu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Şu uyuşturucu farklı bir şey. Gerçekten insan içtiği zaman çözemiyorsun. Vücut istiyor, hem psikolojik olarak hem de fizik olarak vücut çok istiyor.*” Madde “*vücudunda senin bir parçanmış gibi*” hissediyorsun ve ona ulaşamama durumunda fiziksel olarak “*ellerin, ayakların kaşınıyor, terliyorsun boncuk boncuk...*” (Vaka-9). Sigara içmeden asla uyuyamadığını belirten Vaka (4) ise, yokluk durumunda “*gece kesinlikle kriz*” geçirebileceğini belirtmektedir.

Bazı vakalar ise bağımlılığı farklı terimlerle ifade etmeyi tercih etmektedirler. Örneğin Vaka (13) alışkanlık terimini kullanmayı tercih etmektedir: “*Aslında bağımlılık değil de kötü alışkanlık olarak adlandırıyorum ben bunu. Bağımlılık bir kıza da bağlanabilirsin, dine de bağlanabilirsin, çok şeye bağlanabilirsin. İçinde vazgeçememe gibi bir hissiyat oluşturuyor.*” Bu tanımı yaparken, aslında ayrı olan “bağlılık” ile “bağımlılık” kavramlarını karıştırmaktadır. Bağımlılığın neyle ilişkilendirildiğine dikkat çeken Vaka (2), “[H]er şeyin bir bağımlılığı”, internet ve alışveriş gibi hareketlerin de bağımlılık yapabileceğini belirtmektedir. Vaka (6) ise insanların bir “*takım için kendini feda edebilecek duruma*” gelebileceklerini söyleyerek bağımlılığı örneklendirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bağımlılık vakaların açıklamalarına göre bir şeyi sürekli istemek ve yapmak, alışmak, kendini kaptırmak, onsuz yaşayamamak, kendini diğer insanlardan ayırma ve yerinde duramama halidir.

Bağımlılığın doğasının anlaşılması ve bağımlılık probleminin oluşmasında rol alan etkenlerin belirlenmesi hem bağımlı kişilere hem de bağımlılığa yaklaşımla yakından ilgilidir. Madde kullanım süreci devam eden Vaka (2)’nin belirttiği gibi “*ilk kullanımlar*” veya “*iki, üç, beş kullanım*” daha çok keyif almak için olurken, sonraki süreçte devam eden kullanımlar artık vücudun alınan maddeye adapte olması sonucu “*bağımlı olduğu için*” gelişen zorunluluk halidir. Vaka (9) ise bu sürecin “*özenti*” ile başladığını ve “*bir kereden bir şey olmayacak*” dememek gerektiğini vurgulayarak, ilerleyen süreçte kişinin kendini maddeyi kullanmaktan alıkoyamadığını ifade etmektedir. Madde kullanmaya başlayan kişileri yanıltan ve bağımlılık sürecinden kurtulmayı zorlaştıran en önemli etkenlerden birisi de kişinin kendisine “*bağımlı değilim, bunun esiri olamam vesaire*” (Vaka-2) demesidir. Kullanılan maddelerin

beyin yapısını etkilediğini ifade eden Vaka (6) ise, kullandığı maddelerin “*beyne direkt uyarı*” verdiğini ve bir gün bile kullanmadığında “*bir sürü yan etkileri*” olduğunu farkındadır.

Vakalarla yapılan görüşmeler neticesinde, madde kullanımının arka planında farklı etkenlerin yattığı anlaşılmaktadır. “*Üzgünken, efkârlıyken, kavga ederken ama daha çok stresliyken*” kullandığını söyleyen Vaka (4), değişken ruh hallerinin kendi kullanımına etkisinden bahsetmektedir. Vaka (3) de psikolojik olarak “*sinir hastası*” olduğunu ve günlük yaşamında evdeki “*maddi sıkıntıları görmemek için*” kullandığını belirtmektedir. Ebeveyn kaybı yaşama (Vaka-1-13) veya anne-baba rollerindeki eksiklikler (Vaka-7) de gelişim dönemlerindeki ergenlerin duygu karmaşalarına sebep olmakta, madde kullanım tutumlarını tetikleyebilmektedir. Örneğin; küçük yaştan itibaren babasının yatağa bağımlı olması Vaka (7) de hala “*babasıyla bir şeyler*” paylaşamamanın eksikliğini hissettirmektedir. Bu etkenlerin yanı sıra, aile veya sosyal çevrede bulunan (kötü) rol modelleri de ergenlerin madde kullanımına yönelmede önemli bir etkidir. Bu etkiye değinen Vaka (2), düşüncelerini şu şekilde paylaşmaktadır:

Bi yerlerden göreceksin ve kullanacaksın. Bu gördüğün kişi yaşıtın da olabilir, senden büyük de olabilir. Büyük daha etkili olur çünkü rol model aldığın biridir. Onun gibi olmak istersin, o senin süper kahramanıdır. Süper kahraman esrar mı içiyor? Ben neden içmiyim? Süper kahramanım LSD mi kullanıyor? Ben neden kullanmayayım. Onun gibi olmalıyım. Demek ki onun gibi olmanın yollarından biri de bunları kullanmak. Mantık bu şekilde ilerler çoğu insanda. Aslında ilk ailede görürsün sigarayı. Baba içer, anne içer, abi içer ve sonra kaçınılmaz son.

Bağımlılık alt kültüründe sıklıkla kullanılan bazı deyim ve ifadeler sözlük anlamlarının dışına çıkarak farklı anlamlar kazanmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen deyim ve ifadelerden iki tanesi olan “kafa yapmak” ve “afyonu patlamak” ifadeleri Türk Dil Kurumu’na göre sırasıyla “dalga geçmek” ve “ayılmak, kendine gelmek” anlamlarına gelmektedir. “Kafası güzel olmak” deyimini ise sözlükte bulunmamaktadır.

Araştırmaya katılan vakalara sorulduğunda ise “kafa yapmak” ifadesi genelde “*madde kullanmak*” (Vaka-2) veya “*maddenin etkisi altında olmak*” (Vaka-9)

anlamlarına geldiği görülmektedir. Bu tabirin tercih edilmesini “*bir nevi masumlaştırma*” olarak yorumlayan Vaka (2), tercih edilen tabirlerin madde kullanımına olan tesirine değinmiştir. Bu tesirin özellikle akran etkisiyle madde yönelmede davet üslubu açısından ne kadar etkili olduğunu şu örnekle açıklamaktadır:

Arkadaşınızdaki gelen bir teklif düşünün. Bunu size iletme tarzı şöyle olsa kabul eder misiniz? Kanka, gel beraber zehirlenelim, belki bir köşede geberir gideriz. Kabul eder miyiz, tabiki hayır? Peki, aynı amaç şu şekilde teklif edilse. Kanka, hadi gel çok güzel bi sigaram var. Dönelim, keyfimiz yerine gelsin. Unutalım her şeyi, kafamızı yapalım. Ben iki tekliften kesinlikle ikinci olanı kabul ederim.

“Kafa yapma” ifadesi her madde için kullanılsa da her birinin yaptığı “kafa” birbirinden farklı olmaktadır. Örneğin, “*bali, çoğunlukla halüsinasyon gösteren maddedir ve...onda yaşadığınız kafayı hiçbir şeyde yaşayamazsınız. Bonzai de farklı bir şeydi.*” (Vaka-7). Madde kullananlar arasında “*afyonu patlamak*” ise “*daha [madde] almamışsın, daha kullanmamışsın veya daha içmemişsin gibi*” anlamlara gelmektedir (Vaka-6). Kafası güzel olmak deyimini ise “*kafayı yaşıyor*” olmak, madde kullandıktan sonraki “*ruh halini tanımlamak için*” kullanılmaktadır (Vaka-4). Maddenin henüz alınmamış olması durumunu ifade etmek için de madde kullananlar aralarında “*tekerin patlamamış*”, “*kafan güzel değil*” veya “*saçın güzel değil*” (Vaka-6) gibi şifreli ifadeler kullanılmaktadır.

Halk arasında buldukları ve “*ortam müsait olmadığında*” (Vaka-10) kendi aralarında “*şifreli olarak*” (Vaka-6) iletişim kurmak için bu deyim ve ifadeleri kullanan vakalar, başkalarının anlamasını engellemek için halkla “*hemen hemen aynı*” ama bağımlılık alt kültürüne ait “*birazcık*” (Vaka-5) farklı anlamlara gelen bu ifadeleri tercih etmektedirler. Örneğin, yukarıda bahsedilen deyim ve ifadeleri, “*İçtin mi? Kendini kurtardın mı? Olayı yaşadın mı? O anı yaşıyor musun? Uyuşturucunun etkisinde misin?*” anlamlarında kullandıklarını söylemektedirler. Kullandıktan sonra da maddenin etkisinde olup olmadığını sormak için “*pilot*” (Vaka-9-10) oldun mu diye sormaktadırlar.

Madde kullanımına yönelme sebepleri analiz edildiğinde akran gruplarının etkisi ön plana çıkmaktadır: “*Arkadaş ortamında başladık, arkadaş ortamında bunlarla*

tanıştık” (Vaka-2). Daha önce maddeler hakkında bilgisi olmadığını ifade eden Vaka (10) da *“nasıl bir şey olduğunu”* bilmediğini ve *“arkadaşlardan görerek”* kullanmaya başladığını aktarmıştır. Arkadaş ortamının en etkili tesiri merak duygusunu körüklemesi ve özentiyi uyandırmasıdır: *“Merakla başladı. Onlar içiyordu, özentiyi oldu biraz”* (Vaka-8). Arkadaş etkisi detaylı bir şekilde incelendiğinde, madde kullananların daha çok aynı durumda olan kişiler ile görüşme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bir vaka ise yanında çalışılan patron veya işyeri sahibinin etkisinden söz etmektedir (Vaka-11-13). Diğer etkenlerin başında ise aile bireyleri arasındaki iletişimsizlik ve ailede madde kullananların varlığı gelmektedir. Özellikle aile içinde şiddete maruz kalma ve içinde bulduklarından sıkıntılardan uzaklaşma mutlu olma arzusu gibi sebeplerden söz edilebilir. Örneğin, Vaka (3) kendi gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: *“Evde maddi sıkıntılarımız oluyor. Maddi sıkıntıları görmemek için ben bunu kullanıyorum.”* Vaka (5) ise kendi kişisel gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: *“Evdeki aile sorunları tetikliyor. Evde bir sorun yaşadığın zaman kendini onla avutabiliyorsun.”* Bunun dışında her birinin kendi yaşantısında özel nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin, *“harabe gibi bir yer”*de yıllarca ailesiyle birlikte yaşamak zorunda kalmak Vaka (3)’ün madde kullanmasında etkili olmuşken, Vaka (2) yaşamındaki *“kötü olayları”* unutmak veya *“eğlenmek amacıyla”* kullanmaktadır.

Arkadaşları arasında bu maddeleri kullananlara sık rastladığını ifade eden Vaka (6), kendisinin de artık önceki arkadaşlarıyla eskisi gibi görüşmediğini, bunun sebebinin de kullanmayan arkadaşlarıyla *“uyum sağlamıyor”* olmak şeklinde belirtmektedir:

Çünkü sigara içmeyen biriyle sigara için birisi arasında çok büyük farklılıklar oluşuyor. İçmeyen birisi etkilendiği için o ortamda bulunmak istemiyor. Doğal olarak sigara içen arkadaşlara yöneliyorsun. Bonzai içmeyen bir arkadaşla aynı ortamda aynı kafayı yaşayamıyorsun, aynı mutluluğu yaşayamıyorsun ve o maddeyi kullanan insanlarla daha çok vakit geçiriyorsun.

Ayrıca kullananlar arasında madde temin etme ve birlikte kullanmaya dayalı bir birlikteliğin varlığından bahseden Vaka (2), maddi zorluklar sebebiyle çalışmak zorunda kaldığını ve kazandığı paranın bir kısmını ailesine verirken, *“bir kısmını ayırarak, 3-4 arkadaş bir araya gelip, gücümüzü birleştirip, bir paket sigara alarak, onu içiyorduk”*, demektedir.

Vakaların madde kullanım öyküleri incelendiğinde, başlangıç ve diğer maddelere geçiş açısından sigara en önemli maddedir. Aile ve toplumda daha az tepkiye yol açması sigaranın hem kullanım sıklığını hem de başlama yaşını etkilemektedir. Sigarayla birlikte ya da 6-12 ay gibi süre sonra alkole geçiş başlamaktadır. Sigara ve alkole başlamadan ot (esrar) kullanan (Vaka-8-10), kubar ile başlayan (Vaka-7) da vardır. Diğer maddelere başlama vakalara göre değişkenlik göstermektedir. Vaka (6) madde kullanım öyküsünde geçişleri şöyle anlatmaktadır: *“Alkolden sonra ilk denediğim madde bonzai oldu. Çünkü kullanımı daha kolaydı. Sigara ile birlikte kullanıyordum. Beraber içtiğiniz zaman bunu kimse anlayamıyordu.”* Vaka (7)'de birlikte olduğu arkadaşlarıyla *“bonzaiye başlayınca ota kubarı”* geride bıraktıklarını söylemektedir. Kafa yapmak için kullandıkları diğer bazı maddeler ekstazi (şeker) yutmak, bonzai, jamaika, taş, kristal, kubar, LSD, bali gibi uyarıcı, uyuşturucu ve halüsinasyon görülmesine sebep olan maddelerdir.

Madde etkisinde olmadıkları mülakatlar sırasında, kullandıkları maddeler hakkındaki düşüncelerini Vaka (10) şöyle ifade etmektedir: *“Alkol maddelerin anası gibidir. Alkol içtiğin zaman seni diğer maddelere tetikler. Alkol içersen kafan güzel olur. Üstüne bir de uyuşturucu içersen, kafan daha da güzel olur. Sonra dersin ki, bak bu ikisi karıştığı zaman kafan daha güzel oluyor.”* Sigarayı *“tütün bağımlılığının en saf hali”* olarak tanımlayan Vaka (2), sigarayı bağımlılığın gelişim aşamasında *“merdivene adım”* atmak olarak tanımlamakta ve sonrasında *“sigarayı alkole”* içmenin *“daha büyük zevk”* verdiğini ifade etmektedir. Kendi aralarında *“şeker”* veya *“şeytan üçgeni”* adını verdikleri ekstazinin etkilerini ise Vaka (7) şöyle tanımlamaktadır: *“Şeker attıktan sonra daha çok sigaraya bağımlı oldum. Şeker attığınız zaman vücut ister istemez o nikotini istiyor. Bonzai olsun, kubar olsun, ne olursa olsun istiyor. Ne kadar içerseniz o kadar yoğun kafa yaşıyor. Baliyi şekerin üzerine içtiğin zaman direkt patlatıyor, halüsinasyona bağlıyor.”*

Gençlerin gelişimlerine uygun olmayan gece kulüpleri gibi sosyal ortamların madde kullanımına yöneltme açısından etkisine değinen Vaka (2), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Burada gece kulüplerinin vaz geçilmezi ekstazi devreye giriyor. İlk attığım günü hatırlıyorum, arkadaşlar attı, bana da teklif edildi. Ben istemedim. Esrar içmişim, alkol içmişim, bi de bunu karıştırmayayım, dedim. Sonuçta daha önce kullanmamışım, napar ne eder onuda bilmiyorum. Neyse,

arkadaşlar attı. Aradan yarım saat geçti, bunların kafası güzelleşti. Yerlerinde duramıyolar, sürekli dans ediyolar. Bitmek tükenmek bilmeyen bir enerji. Bu sırada bana sürekli atmam yönünde telkinde bulunuyolar, çok güzel kafa yaşadıklarını, aynı kafayı benim de yaşamamı istediklerini söylüyolar. Neyse, attım ve bu eşiği de böylece geçtim. Hoşuma gitti ve artık vücudum sigara içince alkol istiyodu, alkolü de içince aklıma esrar geliyodu. Daha sonra eğlenceye gidip şeker yutmak, bağımlılar arasındaki tabir ile patlamak istiyordum.

5.1.10. Katılımcıların Maddelere Dair Farkındalık Düzeyleri

Vakalar madde kullanmaya başlamadan önce, maddelerin zararlarına dair genellikle “duyum” yoluyla olsa dahi belli bir bilgi seviyesine sahip oldukları görülmektedir. Zararlardan habersiz olduğunu belirten Vaka (4) ve Vaka (10), bu bilgi konusunda yanılmalarından dolayı sosyal çevreleri suçlamaktadır. Vaka (4), zararlı olsaydı “neden insanlar bu kadar [sigara] içiyor” şeklinde bir düşünceye sahipken, Vaka (10), çevresinde bulunan yetişkin bireylerin sigara gibi maddeleri “hiç kötülemediklerini, içtiğin zaman neşeli” ve “güzel” olacağını, “sıkıntılarını, sorunlarını” unutacağını söylediklerini belirterek, sosyal çevrenin madde kullanımına yöneltmedeki olumsuz rolünü vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, bilgi eksikliğinin “çocuk” olmaktan da kaynaklandığını vurgulayan Vaka (3), bu maddelerin “ne kadar zararı var? Seni ne kadar yaşatacak? Bunu bilmiyorsun. Belki de bilsen yapmayacaksın”, diyerek çocuk ve ergenlerin özellikle yaşları sebebiyle risk altında olduklarını belirtmektedir.

Madde kullanmaya başlamadan önce maddelerin zararlarına dair “duyum” yoluyla bilgi sahibi olan vakalar da ise, bu bilgilerin güvenilir olmayan, madde kullanan kişiler tarafından sağlandığı bilgiler olması sebebiyle yeterli düzeyde farkındalık oluşturmadığı görülmektedir. Bu aldıkları kulaktan dolma bilgileri araştırmayarak “detayına hiç” girmemiş olmaları, “insan üzerine verdiği etkileri hiç” (Vaka-6) merak etmemiş olmaları maddelerin zararları hakkında farkındalık düzeylerinin düşük kalmasına sebep olmuştur.

Sonradan edindiği bilgiler ve deneyimlerden dolayı pişmanlık duyan ve “keşke en başında söyleseler” (Vaka-10) diye sitem eden katılımcılar da bulunmakla beraber, bilgi sahibi olmanın dahi bazı durumlarda (içlerinde buldukları sosyal bağlamın

etkisiyle) tesirli olmadığını vurgulayan vakalar da vardır. Bu durumu bir örnekle açıklayan Vaka (5), kaçınılmaz bir sona doğru gittiklerini bilmelerine rağmen madde kullanmaya devam etmelerini şu ifadelerle anlatmaktadır: *“Bilgim vardı, biliyordum böyle olacağını ama bile bile kendimi ateşe attım. Yani, uçurumdan düşerken manzaranın tadını çıkarmak gibi bir şey bu. Sonunda yere düşeceğim diyorsun, bari manzaraya bakarak düşeyim.”*

Bunun yanı sıra, edindikleri bilgileri pratikte uygulayan vakalar ise, daha ziyade maddeyi bırakmak yerine olumsuz etkilerini azaltacak bilgileri uygulamaya koymuşlardır. Örneğin, Vaka (11) esrar kullanmaya ilk başladığında hemen uykusu geldiğini, daha sonra arkadaşlarından edindiği *“beyin hücrelerini öldürüyor”* bilgisinden sonra *“uyumamaya”* çalıştığını belirtmektedir.

5.2.Vakalar: Anlatı Yaklaşımı

5.2.1. Vaka-1 (Kız, 19 yaşında)

Yaşam koşullarını iyileştirme ve ekonomik sorunlarını çözme isteği ailenin İstanbul'a göç etme motivasyonudur. Annenin ölümünden sonra babası çocuklarıyla birlikte yaşadıkları yerden ayrılarak önce Avrupa Yakası'na, burada geçen bir yılın sonunda ise halen ikamet ettikleri Kirazlıtepe mahallesine göç etmiştir. Katılımcı göç deneyimine dâhil olduğunda daha çocuk yaştaydı ve o süreçle ilgili yaşanmışlıklardan bahsetmedi: *“Annem vefat ettiğinde dokuz yaşındaydım. O dönemde maddi sorunlar yaşıyorduk. Vefatından sonra babam bizi de alarak İstanbul'a geldi. İş bulmak ve yeni bir hayat kurmak istiyordu. Önce karşıda bir yere taşındık sonra babamın tanıdık çevresi vardı. Sonra bu mahalleye taşındık...”*

İstanbul'a göç etmeye karar verdiklerinde babasının daha önceden tanıdığı birkaç arkadaşı dışında iletişim kurabilecekleri sosyal çevreleri yoktur. Akrafa ve yakın çevreleri göç etmeden önce yaşadıkları Tekirdağ'da kalmıştır. Yakın çevresiyle de eskisi gibi sık görüşmemektedir. Bu nedenle sosyal ortamı kardeşleri ve okuldaki arkadaşlarıyla sınırlıdır. *“İlk geldiğimizde buranın yabancısıydık. Kimseyle görüşmüyorduk. Bazen ev sahibi geliyordu, o da kira istemek için... Okuldan arkadaşlarım vardı ama onlarla da sadece okulda görüşüyorduk, evde kardeşlerle birlikte... Ablam çalışmaya başlayınca iyice yalnız kaldım, erkek arkadaşım da o zaman tanıştım ve ona çok bağlandım.”*

Göç almasına rağmen Kirazlıtepe o dönemler Üsküdar'ın diğer bölgelerine göre nüfus yoğunluğu bakımında daha sakin mahallelerindedir. Kaçak yapılaşma sebebiyle kiralar daha uygundur. Sosyal ilişkiler akrabaların birlikte yaşadığı aile apartmanlarında ve daha önceden gelip yerleşenler arasında gelişmiştir. Yaklaşık sekiz yıldır yaşadıkları mahallede sosyal ilişkilerinin istenen düzeyde gelişmemiş olması mahalleye ve İstanbul'a uyumu da geciktirmiştir.

Önceki yaşadığımız yer küçüktü, çarşıya çıksak bir çok tanıdık görüyorduk. Mahallede komşularla geç saate kadar otururduk, konuşurduk samimiydik... Burada insanlar birbirine selam bile vermiyor. Geçen gün yolda yaşlı bir teyzeye poşetlerini taşımak için yardım etmek istedim, ben gencim iyilik olsun diye, suratıma öyle bir baktı ki... artık ben de kimseye böyle bir şey söylemiyorum. Yardımlaşma, samimiyet yok buralarda sadece akrabaları olanlar var onlar da kendileri görüşüyorlar. Bizi aralarına almıyorlar.

Metropol bir kentte yaşıyor olmak, kentin sosyal ve kültürel ortamlarına istenen düzeyde katılamamak, kente adaptasyonu zorlaştırmaktadır. Karşılaştığı güçlükleri şöyle anlatmaktadır: “İstanbul büyük bir şehir. Adapte olmak kolay değil. Ben hala karşıya tek başıma gitmeye korkarım. Sadece mahalle pazarı ve markete, bazen de arkadaşlarla Kadıköy'e takılıyoruz.” Göçle geldikleri mahalle kentleşme sürecinin devam ettiği ve göçmenlerin yaşadığı bir mahalledir. Daha önce gelip yerleşenler artık kendilerini göçmen olarak kabul etmemektedir. Kendilerinden sonra gelenleri göçmen olarak görme eğilimindedirler. “Burada zaten hep başka yerlerden gelen insanlar var, bizim gibi çok önce gelenler buranın yerlisi gibi yeni gelenleri göçmen gibi görüyorlar...” Yaşadıkları mahallenin yabancı olması boş zamanlarında yapabilecekleri aktiviteleri de sınırlandırmıştır. “...Babam sokağa oynamaya çıkmamızı istemezdi. Aşağıda bir park var, bir kere oraya gittik gezelim oynayalım diye. Babam duymuş, gelip beni oradan aldı ve bir daha gitmemi yasakladı orada tinerci çocuklar var diye.” Bir kere sinemaya ve iki defa da AVM' ye gitmiş olan katılımcı, kent yaşamının bireye kattığı avantajlardan yeterince yararlanamadığı için kent yaşantısıyla bütünleşmesi gecikmiştir.

Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerle tanışma ve kullanım öyküsü de kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığı zorluklarla benzer döneme rastlar. Ailede sadece babası sigara kullanmaktadır. İlk deneyimi merak amaçlıdır. Babasının

paketinden aldığı sigarayı içer, fakat hoşlanmadığı için kullanmaz. Yeni taşındıkları mahallede arkadaş ortamında yeniden maddelerle tanışır. *“Ben erkek arkadaşım ile tanıştıktan sonra başladım, yani 14-15 yaşlarındaydım. Tabii o benden büyüktü.”* Yaşadığı travmalar sebebiyle psikolojik olarak kendini iyi hissetmediği dönemde erkek arkadaşının sigaraya sarılarak kullanılan uyuşturucu maddeyi kendisine teklif etmesi ve onun da kabul etmesi neticesinde farkında olmadan uyuşturucu madde kullanma deneyimi yaşamıştır. *“Moralim bozuktu, rahatlamam için sigara verdi. İlk denediğimde biraz farklı geldi, çünkü bazen babamdan gizli aldıklarımın farklı gelmişti. Sordum, bu daha özel dedi, sana iyi gelir dedi, ben de keyif aldığım için sormadım, ona güvendiğim için de...”* Bu erkek arkadaşıyla yaşadığı erken dönem evlilik deneyimi sırasında alkol ve diğer maddeleri kullanmaya başlar:

Eski arkadaşlarımla artık görüşmüyorum benim gibi sigara alkol bonzai kullananlarla saha sık görüşüyorum. Diğerleriyle mubabbetim uymuyor ortak konumuz olmuyor konuşmak için..hem onların yanına gittiğimde kendimi kötü hissediyorum.Ailem sigara içtiğimi biliyor ama diğerlerini bilmiyor.Ben de üzmemek için söylemiyorum. Zaten alkol maddeye evlendikten sonra başladım. Baştan hiç istemedim ama eşim kullandığı için ısrarlarına dayanamayıp ben de başladım. Birlikte kafa yapmak için ilk zamanlar çok keyifliydi...

Evliliğinde yaşadığı sorunlar ve şiddet sebebiyle madde kullanımını devam eden vaka, boşandıktan sonra da madde kullanmaya devam etmektedir: *“Eşimden ayrılmak zorunda kalınca bunalıma girdim. Artık unutmak için kullanıyordum...”*

Eğitime önem veren ve kendisini destekleyen annesinin ölümü, okula devam etme isteğini olumsuz yönde etkiler. Akademik başarısı düşer ve arkadaşlarıyla uyum güçlükleri yaşadığı için o dönem ekonomik zorluklar yaşayan ailesine destek olmak için okulu terk eder:

Annem ölmeden önce biz okuyalım diye ilgileniyordu, derslerimize yardım ederdi ama babam çalıştığı için ilgilenemedi. Zaten buraya taşındık. Yaşadıklarımın etkisinden kendimi derslere veremedim. Arkadaşlarımla dersleri iyiydi. Hocam bana soru sorduğunda cevap veremeyince utanıyordum. Sınıfta birkaç arkadaşım vardı, onların da dersleri benim gibi iyi değildi. Biz beraber takılıyorduk. Ödev yapmadan okula gitmek

istemiyordum, sonra koptum. Önce devamsızlık yapmaya başladım, her gün bir neden bulmaya çalışıyordum gitmemek için. Çalışmak istiyorum diye ailemi ikna ettim... Para kazanmak, ihtiyaçlarımı almak daha cazip geliyordu, zaten durumumuz iyi değildi. Babam baştan karşı çıktı. Engel olmasın diye haftalığımdan veriyordum, sonra o da bir şey demedi.

5.2.2. Vaka-2 (Erkek, 25)

Kırsal alanlarda giderek daralan geçim şartları iş bulma ve yaşam koşullarını iyileştirme arayışındaki insanları kasaba ve kentlere göç etmeye yöneltmiştir. Ayrıca bir dönemler can ve mal güvenliğinin olmadığı bölgelerde terör mağduru olanlar zorunlu nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek tanıdık ve akrabalarının olduğu yerlere sığınmak zorunda kalmışlardır. Geldikleri yerlerde yaşamlarını yeniden inşa ederken ekonomik ve sosyal sorunlara maruz kalan göçmenler, gerekli sosyal ve ekonomik desteğe ulaşamama durumunda başka bölgelere göç etmeye devam etmişlerdir. Ailesinin ilk göç deneyiminden sonra doğan katılımcı, büyüklerinin hatıratlarında canlılığını koruyan göç hikâyeleriyle büyümüştür:

Daha önce biz Bingöl'de yaşıyormuşuz. Tabi ki o zamanlar ben yokum. Babamlar, dedemler aslen Bingöl'ün kırsalından gelmeyiz. Baya kırsal, hem de bildiğiniz dağlarda yaşıyormuşuz. Daha sonra bu terör olayları dolayısıyla bizim köyleri boşaltma kararı almış devletimiz. Çünkü dedemlerin, babamların can güvenliği yokmuş... Göç edip Muş'a yerleşmişiz... Ben orada dünyaya geliyorum.

Kent yaşamının gerektirdiği mesleki deneyimden yoksun olan baba, Muş'ta geçimlerini sağlamak amacıyla küçük bir bakkal dükkânı açmıştır. Ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan baba, yaşadıkları çevreden olumsuz etkilenen çocuklarının okulu bırakması ve suç olaylarına karışması sebebiyle tekrar göç ederek Gebze'ye yerleşir.

Oradaki dükkân yetmemeye başladı ve ne kadar şehir olsa da Muş'taki yetersiz iş imkânları ve sosyal hayat sebebiyle bi çok akrabamızın bulunduğu Kocaeli'nin Gebze ilçesine yerleştik. Buraya gelmemizin sebebi Gebze'nin sanayisinin gelişmiş olması, iş imkânının olabileceği ve akrabalarımızın çok olması sebebiyle daha kolay adapte oluruz diye düşündük. Ama bir süre sonra burası da yetmemeye başladı. Herhalde, tam

bilmiyorum ama taşı toprağı altındır dediler biz de Üsküdar'a, Yavuztürk mahallesine yerleştik.

Gecekondu tipi evlerin yoğunlukta olduğu mahalle ekonomik amaçlarla İstanbul'a gelen ve şehir merkezlerine yakın olmak isteyen göçmenler için tercih edilen bir bölgedir. Kiraların diğer bölgelere göre uygun olması ve ulaşım imkânlarının varlığı sadece göçmenler için değil, dar gelirli diğer insanlar için de tercih sebebidir.

Kent yaşamına sonradan gelip dâhil olan göçmenler akraba ve tanıdıklarının dışındaki diğer insanlarla ilişki kurmada güçlüklerle karşılaşır. Bir yerin yabancı olmak sadece orada geçirilen süre veya hemşerilik bağlarıyla sınırlı değildir. Farklı kültürel ve etnik yapıdaki insanların bir arada olduğu yaşam alanlarında aileler çocuklarını korumak için daha koruyucu tutumlara girebilmekte, bu durumda erken dönem göç deneyimine sahip çocuk ve ergenlerin adaptasyonunu zorlaştırmaktadır. O dönem karşılaştıkları güçlükleri katılımcı şu şekilde ifade etmektedir: “Yeni bi mahalle, yeni bi çevre, oraya kendini kabul ettirmek vesaire çok zor. Abimlerin çocukluk arkadaşı çok yoktur. Benim de öyle sayılır ama akrabaların yanına gittiğimiz için biraz daha kolay oldu. Yabancı arkadaş zor. Kimdir nedir bilmez insanlar. Direk geldiğinizde ev bile zor, bulursunuz vermek istemez kimse.” Akraba ve tanıdıklarla sınırlı görüşmeler yaşanan mahalle ve kente aidiyetini de geciktirmektedir. Nitekim kendisini bu mahalleye ve şehre ait hissetmeyen katılımcı duygularını şöyle tanımlamaktadır: “Keşke şartlar farklı olsaydı ve ben buralara göç etmek zorunda kalmasaydım, utanılacak bir geçmişe sahip olmaz geleceğe daha umutla bakabilirdim. Şuan geleceği düşündüğümde aklımda hep soru işaretleri, hep acabalar, geçmişe bakınca keşkeler dolu.”

Kent yaşamının sosyal ve kültürel ortamlarında aktif olarak bulunan katılımcı, yine de uyum sürecinde zorluklarla karşılaşmıştır:

Her şeyden yararlandım, konserine de gittim, sinemasına da, maçlara da gittim, şöenlere de katıldım, yapmadığım şey kalmadı. Zaten yapacağın şeyler bunlar. Arkadaşlarıyla buluş, git kafeye, otur nargile iç; alışveriş merkezine git, gez; yemek ye, sinemaya git falan yaptık hepsini. Ama hoş şeyler değil... Kolay mı sizce anlattıklarım. Ben buraya ait değilim. Başka bi dünya burası, başka hayat, başka kültür... Burada hayatta kalmak zor bizim için, dediğim gibi elime fırsat geçince buralardan gidicem.

Kent kültürünün egemen olmadığı bir mahallede yaşamanın gelecek planlarını olumsuz yönde etkilediğini de şu sözlerle belirtmektedir: “Çok iyi top oynarım. Burada olmasaydım, böyle bi geçmişe sahip olmasaydım belki de futbolcu olurum.”

Aile ve yakın çevrede bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri kullanan kişilerin varlığı çocuk ve ergenler için risk oluşturmaktadır. Özellikle akran grupları arasında bu maddelerin kullanımının yaygın olması grubun diğer üyeleri arasında da etkili olabilmektedir:

Çevrem hep onlardı. Başka arkadaşım çok yoktu ki. Onlarla gezer, dolaşırsın, içer, gezer, yatar kalkarsın. Şimdi ise bi çoğu yok. Sağa giden, sola giden, kaçan, göçen, ölen, herkes yok oldu gitti. Kalanlarda böyle sürünüyo işte. Ama şöyle de bir gerçek var, sokaklar hiç boş kalmıyor. Uyuşturucu satanlar hep kazanmaya devam ediyö. O kullananların yeri hep bi şekilde doluyo. Yerine yenisi ekleniyö. Ben bıraktım, bugün yarın başlamayacağımın garantisi yok. Belki de başlarım. Bu böyle bi illet. Beni her gördüğünüzde sorun inşallah. Hayır başlamadım derim ama bu böyle bi lanet, bırakmaz peşini.

Alkol kullanan abisinin ev ortamında sebep olduğu huzursuzluklar evi terk etmesine, sokaklarda kalmasına ve bağımlılık alt kültürüne sahip arkadaşlarla birlikte daha çok zaman geçirmesine neden olmuştur. “Abim alkollü olarak eve gelip huzursuzluk çıkardı. Bu birkaç kez tekrarlanınca tepki vermek zorunda kaldım. Çünkü buna hakkı yok; bir şey mi yapıyosun, onu dışarda yap, eve taşıma. Bir kaç kez kavga ettik bu yüzden ve evi terk etmek zorunda kaldım.”

Ekonomik nedenlerle göç etmek zorunda kalan ailelerin kent yaşamında uzun süre işsizlik ve yoksulluk yaşaması çocukların eğitimini ve okula devamını etkilemektedir. Bununla birlikte, okulu ve öğretmenlerini sevemediği için okulu terk eden öğrenciler de vardır. Okulu bırakma sürecini anlatan katılımcı da bu sebeplerin hepsi görülmektedir:

Ekonomik imkansızlıklar, sonra okumak istememem, okulu sevmemem. Eğitim sistemi yanlış bence. Beni okula çeken bi sistem değildi. Öğretmenlerimi sevmezdim. Şimdi, bi öğretmen sevdim. İlkokul öğretmenim. Onun dışında hiç bi öğretmenimi sevmezdim. Keşke sevseymişim diyorum, ama olmadı. Okuyamadık. Arkadaşlarla hep kaçır, yüzmeye giderdik,

madde kullanırdık. Kafam güzel okula gittiğim bile olmuştu. Utanılacak bir durum ama hep bu yanlışları yaptık.

Okul mezuniyetinin olmamasının günlük yaşantısındaki dezavantajlarının farkında olan vaka düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Her yer diploma ile çalışan arıyo. Keşke okusaydım diyorum. Çocuklarımı sonuna kadar okutucam, ilgilenicem onlarla. Devlet dairesinde işimiz olsa kötü mü olurdu? ... Orda, burda çalışmaktan iyidir en azından, işin garanti. Böyle üç gün orda, beş gün burda, ne iş yaptığımız da belli değil, kazandığımız parada belli değil. En azından paranı bilirsin, ama diyorum ya yanlışlar bir başladı mı ardi arkası kesilmiyor.

5.2.3. Vaka-3 (Erkek, 25)

Bitlis'in bir köyünde yaşayan ve yoksulluk sebebiyle İstanbul'a göç eden aile, akrabalarının da desteğiyle Yavuztürk Mahallesine taşınır. Kendilerinden önce yine göçle gelen amcalarının inşa ettiği gecekondunun alt katına yerleşirler. *“Ailem buraya iş bulmak için geldi. Köyde yoksulluk vardı. Gerçekten köy yoksulluğu kadar kötü bir şey yok... Yoksulluk gerçekten zor. Yani köyde yaşamak zor geldiği için babam İstanbul'u tercih etti.”* İstanbul'a yerleştikten sonra bir süre inşaatlarda çalışan baba, devam eden geçim sorunları sebebiyle ailesini bırakarak yurtdışına işçi olarak gider. Babasının yokluğunda ailenin giderek artan ekonomik sorunlarına katkı sağlamak isteyen katılımcı, okul dışındaki boş zamanlarında ayakkabı boyamaya başlar. Çocuk işçiliği yıllarındaki anılarını şöyle ifade eder:

Üsküdar'da ben boyacılık yaptım. O zamanlar yedi yaşındayım. Sandıkla beni denize attılar. Önce benden para istediler. Para vermeyince -ben paramı hep çorabımın içine koyardım, eskiden çok meşhurdu; çorabın içinde para tutmak- paralarını falan almaya çalıştılar, bulamadılar. Boynumda sandık, beni tutup denize attılar. Yüzme bilmiyorum, batıp batıp çıkıyorum. Bir adam atlayıp kurtardı beni. Ben boynuma sandığı taktım, evime geldim ağlaya ağlaya tabi. Babam İstanbul'da yoktu. İş arıyordu başka yerlerde eve para gönderebilmek için. Ben boyacılık yaparak aileme geçim sağlıyordum.

Gündüzleri boyacılık yapan katılımcı, akşamları ise kardeşiyle birlikte kahvehane ve evlerde şarkı söyleyerek ailesinin ihtiyaçlarına katkı sağlar. *“...Onunla beraber biz*

şarkı söylüyorduk. Kışın bile ben ayakkabı boyamadan evime para götürüyordum.” Bazen dışarda karşılaştıkları mahalleden insanlara ellerindeki poşetleri taşımaya yardım ettiklerini ve onların da kendilerine hediyeler vermesinden duyduğu mutluluğu ifade ederken, çocukluğunu yaşayamamanın hüznünü hala hissetmektedir:

Teyzeler vardı. Ellerimize böyle poşetler verirlerdi, meyveler verirlerdi, yemekler verirlerdi, pastalar verirlerdi. Allah razı olsun, hala da kendilerini görüyorum. Çok iyi insanlar. Cennette yerlerinin olduklarını düşünüyorum öyle insanların. Böyle insanlara yardım etmesi mesela, bize öyle elimizi dolduruyorlardı, cebimize para koyuyorlardı. Ne kadar mutlu oluyorduk. Eve gidiyorduk ama nereye kadar hani...Çalışacaksın, boyacılık yapacaksın, yani gecekonduda yaşıyorsun, yaş ilerliyor, çağ ilerliyor. Bakıyorsun sen hep olduğun yerde sayıyorsun. İster istemez insan bir şeylerin olmasını istiyor, ama olmuyor. Herkes istediğini alabilseydi hayatta hiç kimse bu yollara başvurmazdı bence.

Çocuk yaşta göç eden katılımcı, geldiği mahallede dil bilmediği için yeni arkadaşlıklar kurmakta güçlükler yaşamıştır. Okul ortamında da ilk yıllarda Türkçe bilmediği için dersleri anlamakta zorlanmıştır:

Köyden geliyorsun, Türkçe bilmiyorsun, Kürtçe konuşuyorsun. Dil problemi yaşadım. Dil problemi zaten bunların en kötüsü...Biriyle anlaşmak için konuşmak gerek. Şimdi o sana nasılsın diyor, sen ona Kürtçe ‘çavane’ diyorsun, bu çok tuhaf bir durum. Okulda da zorlandım. Ben Kürtçe konuşuyordum, onlar Türkçe. Zamanla birkaç sene sonra alıştım, çat pat kendimi ifade edebiliyordum. Zaten utanarak okula gidiyordum. Ben hocama ne diyecem, boyacılık yapıyordum. Tırnaklarımın arasında boya kalıyor. Arkadaşlarımın, hocamın suratına bakmaya utanıyordum, düşünebiliyor musunuz?

Öğretmeni kendisine destek olmasına rağmen, sabahları çalışmak, öğleden sonra ise okula gitmek zorunda olan katılımcı, eğitimini tamamlayamadan okulu terk eder. Maruz kaldığı sorunlar sebebiyle yaşadığı mahalleye ve kente uyum sağlayamayan katılımcı durumunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Şimdi bana deseler köy mü, İstanbul mu diye, köy derim. Kendimi İstanbul’a ait hissetmiyorum. Çünkü hayal ettiklerim ortada yok. Gecekonduda yaşıyorum. Köyde en azından bir ev vardı. En*

azından bir köy evi, herkesin gördüğü bir ev. Şimdi yaşadığın ev yirmi sene geçmiş aradan hala yine gecekondtu. Nerdeyse başımıza çökecek, hiç değişen bir şey yok.”

Kent yaşamında devam eden yoksulluk, aynı gecekonduyu paylaştığı akrabalarla aralarındaki sorunlu ilişkiler ve sokaklarda çalıştığı dönemlerde yaşadığı olumsuz deneyimler gelişim döneminde ruhsal ve kişilik yapısını etkiler. Baş edemediği sorunlardan kaçmak için arkadaşları arasında da kullanımı yaygın olan sigaraya başladığında yedi yaşındadır:

17 yaşına kadar sadece sigara kullandım. Sonra bir gün ortama girdim, ateş yakmış arkadaşlar tenekenin içine. Çağırdılar beni bir şarkı söyle diye. Bir baktım dönüyorlar etrafında. Onlar da 17-18 en büyüğü 22-23 yaşında o zamanlar. Bir abimiz vardı. Beni severdi. Şarkı söylerken bana da verdiler. Al, bir duman da sen iç. Nasıl içiliyor bilmiyorum. Çekeceksin sigarayı dedi. Bir duman aldım. Öksürdüm falan derken, gözümü böyle bir dakika falan kapattım, değişik değişik sesler duymaya başladım, çok farklı bir dünyaya gittim...merdivende yürüyordum sanki, birisi beni yukardan çağırıyordu, çok böyle değişik bir şeyler yaşadım. O an onu ilk defa kullandım, esrardı.

Katılımcı, çocukken merak ederek başladığı sigara ve alkolü artık sorunlardan uzaklaşmak, rahatlamak amacıyla kullanmaktadır. “Zararlı olduğunu bildiği halde kullanan o kadar çok insanlar gördüm ki, alkol bunun bir çeşit örneği... Ben de artık alkol içmeden eve gidemiyorum. Neden gidemiyorum, çünkü artık evdeki sıkıntıları görmekten bıktım, bun alıyor insan ya... kullandığım zaman farklı bir dünyada oluyorum.”

Sigara ve alkol gibi maddelerin zararlı etkilerini bilmesine rağmen, babasının ve çevresindeki insanların kullanmaya devam etmesi kendisini etkilemektedir:

Bu kova dedikleri bir şey var, oturup duman alırlar. Benim bir arkadaşım var ... Şalpazarı'ndan. Bir gün ben çok zor bir durumdaydım, o bana yardım etmedi. Bir ay mı iki ay mı kullanmış sabahın sekizinde. Ben o gün işe yürüyerek gidiyorum. Nasıl olmuş diyeyim size, ya şu görmüş olduğunuz kürdan gibi, yani o kadar zayıflamış ki, yani böyle kemikleri sayılıyor. Benim okuduğum okulun önünden geçerken duvara yaslanmış böyle titriyor, yere düştü, böyle baktı bana, bakakaldı. Çünkü ben yardım edip onu kurtarabilirdim. Bir nebze de olsa bir faydam olabilirdi ama ben en kötü

zamanımda o bana yardım etmedi, ben de ona etmedim ve ben onu o halde görünce ben o kullanılan şeylerden bir nebze olsa geriye düştüm. Bakıyorum gerçekten de o kullanılan şey insanları mahvediyor.

5.2.4. Vaka-4 (Kız, 20)

Ekonomik sebeplerle İstanbul'a göç eden aile, akrabalarının da yoğunlukta olduğu Kirazlıtepe mahallesine yerleşir. Kendilerinden önce buraya gelip yerleşen akrabalarının da desteğiyle ev ve iş bulmakta zorlanmazlar. Fakat kent yaşamının gerektirdiği nitelikli iş gücünden yoksun olan baba, uzun yıllar temel ihtiyaçları karşılayabilecek orta düzey işlerde çalışmak zorunda kalır. Katılımcı burada dünyaya geldiği için ailenin göç etme nedenini onların anlatımlarıyla ifade eder: “...*Daha çok işsizlik nedeniyle buraya geldik. Ekonomik sebeplerden, daha güzel hayat şartları için...*”. Her ne kadar akrabalarla sınırlı kalsa da yüz yüze ilişkilerin varlığı ve olumlu sosyal çevre desteği sonradan gelip dâhil oldukları kent yaşamına uyumu kolaylaştırmıştır. Kendini yaşadığı bu şehre ait hissettiğini “...*buradan başka yerde yaşayamayacaktım gibi hiss ediyorum, burayı çok seviyorum gerçekten.*” şeklinde ifade etmektedir. Okul mezuniyeti olmadığı için bir konfeksiyonda çalıştığını belirten katılımcı, boş zamanlarında arkadaşlarıyla birlikte spor dışındaki diğer sosyal etkinliklere katılmaktadır.

Aile ve yakın çevresinde sigara ve alkol kullanımını olmakla birlikte yaygın değildir. Maddelerle tanışmasında ailesinin etkisi olmadığını belirten katılımcı, daha çok kişisel nedenlerle ve maddelerin etkilerini merak ettiği için kullanmaya başlamıştır. İlk deneyimini 15-16 yaşlarında arkadaş ortamında deneme amaçlı kullandığı sigarayla başlayan katılımcı sonraki süreci şöyle ifade eder:

Ailemle bir sıkıntı yoktu. Yani arkadaş ortamları. Tatile giderdim. Tatildeyken, arkadaşlarım içerken, merak, tamamen merak. Onlar içiyor, acaba nasıl, etkilerini merak ettim. Sonra bir taneyle başladım. Bir taneden bir şey olmaz diye diye bu hale geldim... İlk zamanlar paket almıyorsun çünkü ara ara görünce ya da kokusunu duyunca istersin. Ondan sonra artık zaman geçtikçe vücut istiyor. Mesela ben sigarayı içmeden asla uyuyamam, onu nasıl beynime şey yaptıysam artık onu içmeden asla uyuyamam. O olmazsa da gece kesinlikle kriz geçirebilirim. Bu herkes de böylemi bilmiyorum ama bende böyle. Daha çok üzgünken, efkârlyken, kavga

ederken, sinirliiyken içiyorum. Keyif almak için de içiyorum ama daha çok stresliiyken içiyorum.

Sigarayla baş etme problemleri yaşarken tanıştığı erkek arkadaşını “*çok alkol bağımlısı*” olarak tanımlayan katılımcı, alkol ve diğer maddelerle erkek arkadaşı sebebiyle tanışmıştır. Erkek arkadaşından ayrıldıktan sonra duygusal sorunlar yaşamaya başlayan katılımcı, kullandığı maddelere daha da bağımlı hale gelmiştir. Eski arkadaş ortamını değiştirerek, kendisi gibi madde kullanımına devam eden kişilerle görüşmeye başlamıştır. Onların madde kullanımına bağılı sorunlardan dolayı yaşamış oldukları problemleri üzülenek paylaşmaktadır. Konuyla ilgili düşüncelerini yakın dönemde bir arkadaşının yaşamış olduğı bir olay üzerinden şöyle ifade etmektedir: “*Bu maddeyi kullanan bir tanıdığım var. Çok kötü durumda, hatta gerçekten kötü durumda ve asla bırakamıyor. Ailesi o kadar tedaviye gönderdi, o kadar dövüder ama bir türlü vazgeçiremediler.*” Benzer endişeleri kendisi için de taşımaktadır. Ailesinden durumunu gizleyen katılımcı, korkularını “*duyarlarsa beni kesebilirler, evlatlıktan reddedebilirler belki*” sözleriyle açıklamaktadır.

Arkadaş ortamında merakla başlayan madde kullanımı, bedensel ve ruhsal olarak yaşamında değişimlere neden olmuştur. Süreç içerisinde maruz kaldığı sorunları şöyle ifade etmektedir:

Bir kere aile ilişkilerimi çok fazla etkiledi, çünkü ben öyleiyken kimseyle muhatap olmak istemiyorum. Evdeki herkesin kalbini kırarım. Annemin bile, bir tanecik annemin bile kalbini kırarım. Hiçbir şeyden haberi yok... Sağlığım, psikolojik olarak baya gittim. Yemek yiyemediğim zamanlar oldu bir ay boyunca. Zayıfladım mesela, ben zayıflamak istemiyorum, kilo almak istiyorum ama alamıyorum. İnsan içine çıkmak istememek. Bu çok kötü bir durum. Kimseyle muhatap olmak istemiyorsun...Eve kapanırsın, uyumak istersin. Sadece müzik dinlemek, uyumak istersin. Şu an o durumdan çıkmaya çalışıyorum, kendi kendime çok konuşuyorum mesela. Buna delilik derler mi bilmiyorum ama ben kendi kendime çok konuşuyorum. Bazen gülme krizine girerim ama bu sinirden olur. Ama hala kullanmak istiyor musunuz dersiniz çok istiyorum.

Yaşadığı sorunlarla baş etmekte yetersizlikler yaşayan katılımcı, madde kullanım durumunu aile ve yakın çevresinden gizlediği için tedaviye yönelmekte ve profesyonel destek almakta gecikmektedir.

Erken dönem okul terki deneyimi yaşayan katılımcı, okul ortamını otoriter ve müdahaleci olarak nitelendirmektedir. Öğretmenleriyle gerekli iletişimi kuramadığı için eğitimine ara verir. *“Okulu hiçbir zaman sevmедim. Bazı hocaları hiç sevmiyorum. Sürekli baskı yapılmasını sevmiyordum. Birinin bana sürekli bir şey demesini sevmiyordum. Yok saçını topla, yok başını topla, yok şunu yap... Arkadaşlık ortamı güzel ama okul ortamını sevmiyorum.”* Katılımcı, okul mezuniyetinin olmamasının iş bulmasını zorlaştırdığının farkındadır: *“mesela ben bir kafeye gitmiştim 16 yaşında. Bana o zaman bile sordular ne mezunusun diye? İlkokul mezunuyum ama daha o bile bitmedi dedim...”* Bu durumun ileriye yönelik planlamalarını nasıl etkilediğini ise *“...daha güzel seçenekler olabilirdi...”* şeklinde pişmanlık duygularıyla tanımlamaktadır.

5.2.5. Vaka-5 (Erkek, 22)

Ailesi İstanbul'a göç ettikten sonra doğan katılımcı, kent yaşamına uyum sürecinde ailesinin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sorunlardan etkilenir. Baba, beden gücüne dayalı işlerde çalıştığı için ailenin düzenli bir geliri ve sosyal güvencesi olmamıştır. Günlük işlerde çalışan baba bazı dönemlerde iş bulmakta zorlanmıştır. Geleneksel yaklaşıma sahip aile yapısında kadının çalışması doğru bulunmadığı için kalabalık ailenin ekonomik sorumluluğu baba ve okula devam eden erkek çocuklardadır. Çocuk yaşta maruz kaldığı sorunları yaşadığı şehirle özleştiren katılımcı, duygularını şöyle tanımlamaktadır: *“İstanbul'da doğdum, İstanbul'da büyüdüm... Ben bu şehirde hayal kurdum. Bu şehirde küçükken hayallerim vardı. Her şeyi burada yapmak istedim ama hiçbir şey olmadı. İstanbul beni yanılttı yani. Ne yapmak istesem her şey böyle ters gitti. Hiçbir şey yolunda gitmedi. Benim yapmak istediklerimi İstanbul istemedi.”* Doğup büyüdüğü kentte yaşadığı hayal kırıklıkları, uyuşturucuya başlamasıyla beraber hayata bakışını daha da olumsuz hale getirmiştir: *“İstanbul'da uyuşturucuya başladığım günden beri yaptığım işler hep terse gitti.”*

Kent yaşamında devam eden yoksulluk ailede farklı sorunlara sebep olmuştur. Ailenin temel gereksinimlerini karşılamada zorlanan baba, çocukların okul dışındaki boş zamanlarında çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmasını istemektedir. Büyük

erkek kardeşler okulu bırakıp, herhangi bir meslek deneyimine sahip olmadan para kazanabilecekleri işlerde çalışmaya başladılar. İşe giremeyecek kadar küçük olan katılımcı, sokaklarda mendil satarak kazandığı parayı ailesine vermektedir. Bunun yanı sıra, babanın katılımcıya uyguladığı şiddet, madde kullanımına yönelten en önemli etken olduğu görülmektedir. Bu sorunlarla büyüyen katılımcı, çocuk yaşta bağımlılık etkisi olan maddelerle tanışmıştır:

Uyuşturucuya başlamamın nedenlerinden birisi ailem, aile derken babam. Babam beni çok döverdi. Her dövdüğünde kendimi böyle nasıl avutabilirim, o bana vurduğu zaman, ben onun acı çekmesi için kendime zarar vermek isterdim. Ondan hırslımı nasıl alabilirim, hep böyle şeyler vardı aklımda. Bir gün fitili ateşleyen şey oldu. Bu lanet bana vurdu, çok kötü dayak yedim. Sudan sebeplerle. Bende de artık takıntılı haline geldi. Yapmamasını istiyordum. Bir süre sonra küçük yaştan ergenliğe doğru gittiğin zaman insanda sorunlar uyandırıyor. Artık bana vuramaz diyorsun, en sonunda uyuşturucuya başlattırdı. Uyuşturucu içtim, içtim. Ne zaman içersen de aklıma gelirdi, gözümün önüne gelirdi, kendimden nefret ederdim.

Akran ilişkilerinin önem kazandığı ergenlik döneminde, grup üyeleri arasında madde kullanımının varlığı diğerleri için risk etkeni olabilmektedir. Nitekim madde bağımlısı kişilerin yoğunlukta olduğu bir mahallede yaşamak, katılımcının madde kullanımına karşı tutumunu da etkilemiştir:

Mahallede kullanan çok var. Uyuşturucu kullanımı artık ihtiyaç gibi... Kullanmak isteyip kullanamayan da var. Parası olmadığı için. Bunlar ne yapıyorlar, içmek istiyorlar, içemiyorlar. Gidip hırsızlık yapıyorlar, gasp ediyorlar insanları. Yaptığı ona hiç kötü bir şey gibi gelmiyor. Asıl ona kötü gelen uyuşturucu içmemek olduğunu düşünüyor. Uyuşturucuyu içmeyen birine şunu gasp et desen yapamaz ama uyuşturucu içen birisine kimsenin söylemesine gerek yok, uyuşturucunun verdiği yan etkiler ona yaptırıyor. İnsanda böyle bir özgüven, hiçbir şeyden korkmamak, sonrasını düşünmemek, duygusuzlaşmak.

Akran faktörünün madde kullanımına başlamadaki önemine vurgu yapan katılımcı düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “Arkadaş ortamı bu işin bir piyonu. Arkadaş ortamı bütün ağların birleştiği yer. Arkadaş ortamında otururken muhabbet ettiğiniz

o masum insanlar, aslında çok da masum değil. Ben uyuşturucu kullanıyorum, kim başlattı? Arkadaşım başlattı. Kendisi kullanıyordu, bana demedi, diyemedi içme. ...Demek ki benim kötülüğümü istiyorlar.” Güven duygusu zedelenen katılımcı yakın çevresiyle olan ilişkilerini sorgulamaktadır. *“Niye böyle bir şeye düştüm ya da niye böyle bir şeye düşürdüler, sebep arardım. İnsanlara bakardım. İnsanlara bakarken suçlu arardım. Tek suçlusu ben değildim. Sabah kalkıp da elime alıp da içmedim. Yani bunun bir sürü nedenleri var.”*

Devam eden aile içi iletişim sorunları ve kullandığı maddelerin etkisi okulu terk etmesine sebep olmuştur. *“Okulu bırakma sebepim de uyuşturucuydu. Uyuşturucu kullanıyordum. Okula giderken de kullandım. Ortaokula kadar uyuşturucu içerek, alkol alarak, sigara içerek devam ettim, bitirdim. Ondan sonra okumadım.”* Liseye başladığı ilk yıllarda artan okul devamsızlığı, süreç içerisinde okul terkine neden olmuştur. Okul mezuniyetinin olmaması kendine duyduğu güveni yitirmesine, madde kullanımına bağlı problemler ise önyargılı kişiliğe sahip olmasına yol açmıştır: *“Kendime güvenmiyorum, güvenimi kaybettim... Ön yargılarım tavan, bi kat daha çıktı üstüne, ön yargıdan öleceğim. İşte, bulamıyorum. Ön yargılarımdan dolayı, uyuşturucunun verdiği ön yargıdan dolayı.”* Bu gelişmeler ayrıca sosyal yaşantısını da etkilemiştir: *“...Ne arkadaşınla sinemaya gidersin ne kafeye gidersin... İstersin ama yapamazsın.”*

5.2.6. Vaka-6 (Erkek, 24)

İstanbul’da bedensel engelli olarak doğan katılımcının ailesi, göç etmeden önce Kastamonu’nun bir köyünde yaşamaktadır. Çocuklarının gelecekte daha iyi koşullarda iş olanaklarına sahip olması ve şehir ortamında eğitim almasını isteyen aile, İstanbul’a göç eder. Köy yaşamının zorlukları ve ekonomik faaliyetlerin yetersizliği de göç kararı almada etkili olmuştur: *“Kastamonu’da köyde yaşadıkları için kendilerini yani ihtiyaçlarını karşılayacak ortam olmadığından İstanbul’a göç etmeye karar vermişler. Sonuçta doğan çocuklarının geleceğini düşünerek ve onların köylerde büyüyip iş ortamına atılamayacağını düşündüğü için İstanbul gibi büyük bir şehre gelmişler.”* İstanbul’a göç ettiklerinde sosyal destek ağlarından yoksun kalmak istemeyen aile, akraba ve hemşerilerinin yoğunlukta olduğu Yavuztürk mahallesine yerleşir. *“Yavuztürk’e gelme nedenlerimizden birisi burada birkaç akrabamız vardı.... Bunlar tabi ki de bize bir etken oldular. Sonuçta onlar orada*

yaşayabiliyorlarsa bizde yaşayabiliriz düşüncesi ile ailem Yavuztürk'e göç etmeye karar vermiş.”

Fiziki koşulları ve sosyal ortamları bakımından kent kültürünün özelliklerini göstermeyen mahalle, kırsaldan gelen ve kendi kültürel özelliklerini devam ettirmek isteyen göçmenler için tercih sebebidir. Çocuk yaşta göçle gelen veya gelip yerleştikleri yerlerde doğan göçmen çocuklar için ise durum farklıdır. Kentte yaşamalarına rağmen, kent kültürüyle bütünleşmelerine katkı verecek ortamların olmaması, gelişim dönemindeki ergenleri sosyokültürel bakımdan olumsuz etkilemektedir. Katılımcı bu konuyu şu sözlerle ifade etmektedir:

Yavuztürk Mahallesi daha çok gece kondu mahallesi olduğu için gelişememiş bir mahalle. Mahallenin gelişememesi gençlerin ve ailelerinin gelişememesi anlamına geliyor. Yavuztürk ten çıktığınız zaman başka bir mahalle başka bir ilçeye gittiğiniz zaman diğer insanlar sizin böyle bir ortamdan çıktığınızı geldiğinizi anlayabiliyorlar yani giyim tarzınızdan olsun, hal ve hareketlerinizden olsun ortamda bulunduğunuz zaman arkadaşlarınızla ettiğiniz muhabbetten olsun yediğiniz içtiğiniz yemekten olsun biraz kültürden geri kalmış gibi görebiliyorlar. Yani zor oluyor tabi ki.

Madde kullanımının da sosyal yaşamını etkilediğini belirten katılımcı: *“Sinemaya bu yaşıma kadar belki iki defa gitmişimdir, o da kullanmadan önce gitmişimdir. Kullandıktan sonra zaten sosyal aktivite denen bir şey kalmıyor. Hiçbir şey yapasınız gelmiyor.”*

Kırsal alanlarda ve küçük yerleşim yerlerinde var olan yüz yüze ilişkilerin kent yaşamında kaybolması ve yerini formal ilişkilerin alması göçmenlerin vardıkları yerlerde uyumunu güçleştirmektedir. Sosyal destek ağlarından yoksun kalmamak için akraba ve hemşerilerinin olduğu bölgelere göç etme eğilimi gösteren aileler, mahallelerde kümeleşmektedir. Buna rağmen yeni yaşam alanlarına ve insanlara uyum sağlamada karşılaştığı güçlükleri katılımcı şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki alışmak, yeni arkadaşlıklar kurmak zor oldu. Yeni insanlar, yeni evler, yeni işler tanıdığınız zaman zorluklar yaşayabiliyorsunuz. İşte, bir ortamdaki insanın nasıl olduğunu anlayamıyorsunuz ilk olarak. Sonuçta bir yerden göç etmişsiniz, büyük bir şehre geliyorsunuz. İnsanların neye tepki

vereceğini veya neye tepki vermeyeceğini bilemiyorsunuz... Komşuluk olsun arkadaşlık olsun akrabaların biraz desteği ile yavaş yavaş ortama alıştık.

İstanbul'da doğmasına rağmen kentin sanatsal ve kültürel etkinliklerinden mahrum kalma, katılımcının yaşadığı şehir ile yabancılaşmasına neden olmuştur. Büyük bir kentte yaşamının zorluklarını ve ruhsal etkilerini şöyle tanımlamaktadır: *“Kendimi bu şehre aslında ait hissetmiyorum. Çünkü büyük bir şehir. Kendimi bazen kaybolmuş hissediyorum. Yani İstanbul beni bir an yutacak gibi hissediyorum ama bir şekilde hayata tutunup burada yaşamak zorundasınız. Sonuçta iş olmayınca, para olmayınca, yaşamak çok zor oluyor.”*

Sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin kullanımı akraba ve arkadaş çevresinde doğal karşılanmaktadır: *“Akrabalarım arasında da sigara, alkol ve diğer kafa yapıcı maddeleri kullananlar var. Tabii ki de ben onlara örnek olmuş olabilirim. Aynı ortamda bulunup, aynı duyguları yaşamış da olabiliriz. Yeri geliyor hepimiz toplanıp muhabbet yerine ortamda bonzai içeriz, birbirimizi mutlu etmiş oluruz. Daha çok kafamızı yaşıyoruz.”* Ailenin madde kullanımına karşı yaklaşımına baktığımızda katılımcı ile ailesi arasında net bir iletişim olmadığı görülmektedir: *“Ailem kullandığımı bilmiyor ama çevremdeki arkadaşların çoğu kullandığı için bir yandan da tedirginler, bir yandan da belki de biliyor olabilirler ama şuan tam cevap veremeyeceğim bu konuda.”* Bu iletişim kopukluğu madde kullanımı ile sınırlı olmayıp, daha genel bir iletişim sorununun sonucudur:

Aile içi sorunlar yaşıyoruz, yani anlaşamıyoruz bazı konularda. Hani şöyle söyleyeyim, yüzde 80 anlaşamıyoruz. Çünkü onların doğru gösterdiği şeyler bana aslında yanlış geliyor, benim yanlışlarım aslında bana doğru oluyor ama onlar onu anlamıyorlar. Bu şekilde kopukluk oluyor, birbirimizi anlayamıyoruz, birbirimizle kenetlenemiyoruz, hep uzak kalıyoruz. Ben geldiğim zaman hemen bir odaya çekilip kalmayı tercih ediyorum.

Madde kullanmaya başladığında maddelerin zararlı etkileri hakkındaki bilgi düzeyi, çevresindeki duyumlarla sınırlıdır. Devam eden kullanım sürecinde bedensel ve ruhsal olarak zararlarını hissetmeye başlayan katılımcı süreci şöyle belirtmektedir: *“Bu maddeleri kullanmadan önce zararları hakkında bilgim yoktu, desem yalan olur. Az çok vardı ama detayına hiç girmedim. İnsan üzerine verdiği etkileri hiç araştırmadım çünkü biz araştırmayı sevmeyen insanlarız. Kullanmaya başladıktan*

sonra aslında kendi üzerinde olumsuz etkileri görebiliyorsun ama yine kullanmayı tetikliyor, kullanma isteği uyandırıyor.” Maddelere ulaşımın kolay olması da kullanımı tetikleyen ve devamlılığı sağlayan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır: “Temin etmek aslında zor olmuyor çünkü kullanan biri illaki her dakika bulabiliyor, çünkü o şey sizi bir anda tetikliyor. Alabileceğiniz kişileri biliyorsunuz, biri olmazsa birinden mutlaka bunu alabiliyorsunuz. Siz alamasanız bile yanınızdaki arkadaşınızda bir şey olabiliyor, yani bu suyu paylaşmak gibi maddeyi de herkes birbiriyle paylaşabiliyor.”

Okula başladığı yıllarda engelliler için eğitim olanakları sınırlıdır. Yaşlılarıyla aynı aktivitelere katılamama ve okulun sosyal ortamına uyum sağlayamama katılımcının akademik başarısına olumsuz yansımıştır. Ailesinin çabasıyla eğitimine lise yıllarına kadar devam eden katılımcı, kullandığı maddelerin de etkisiyle okulu bırakma kararı alır:

Okulu bırakma sebepim biraz da madde sebebiydi, çünkü bunu kullanmaya başladığım zaman gece gündüzü ayırt edemiyordum. Her saat her dakika kullanma ihtiyacı oluşuyor. Sabah uyanamıyordum, okula gidemiyordum. Okula gitsem bile doğru düşünemiyordum, doğru karar veremiyordum. İnsanlar artık anlayabiliyordu benim farklı bir hale girdiğimi. Diğer arkadaşlarım anlayabiliyordu. Onlardan uzaklaşmak ve kendi ortamımda devam etmek istedim ve okul ortamını bırakmak zorunda kaldım.

Engelli olduğu ve mezuniyeti olmadığı için iş bulmakta daha çok zorlandığını belirten katılımcı, yaşadığı kötü deneyimleri ve pişmanlıklarını şöyle paylaşmaktadır:

Gelişen şehirlerde artık okumuş insanların yeri oluyor, okumamış insanlar daha çok hor görülüyor ve iş bulma imkânları da daha zor oluyor. İş bulsalar da çok zor şartlar altında çalıştırılıyorlar, yani daha ağır işlerde çalışıyorsun, daha yağlı daha pis işlerde çalıştırıyorlar. Yani, kimisi daha düşük ücret vererek sigorta yapmıyor. Sonuçta sen çalışmaya muhtaç olduğun için o da bunu bir koz olarak kullanıyor ve senin bu dezavantajından yararlanmaya çalışıyorlar... Okusa mıydım? Evet, okusaydım daha iyi yerlere gelebilirdim ama bırakmak zorunda kaldık.

Devam eden madde kullanımı ve bunun etkisiyle sahip olamadığı lise diploması sebebiyle geleceğe yönelik hayallerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır:

Bu maddeleri kullanmadan önce herkesin bir hayali olabilir. Maddeye başlayan insanın da bir hayali olabilir, benim de hayallerim vardı. İşte, üniversiteyi bitirip daha çok okuyup ülkeme farklı bir yararda bulunabilirdim. Şuan çalışan değil, belki işveren olabilirdim. Bu maddeyi kullanan insanlara belki bir faydam olabilirdi ama hayallerim yarım kaldı dediğim gibi... Arkadaş ortamımızı çok iyi seçmemiz gerekiyor çünkü onların bizde bu yarattığı etkiler hayatımızı olumsuz etkileyebiliyor sonuçta bu dünyaya bir kez geliyoruz ve bir saniyeyi geri alamıyoruz.

5.2.7. Vaka -7 (Erkek, 24)

Sağlık problemleri ve bozulan aile ilişkileri, köyde işsizlik sebebiyle ekonomik sorunlar yaşayan aileyi İstanbul'a göç etmeye yöneltmiştir. Katılımcı göç sürecinde henüz bebek olduğu için hatırlamamaktadır. Ailesinden dinlediği göç hikâyelerini şöyle anlatmaktadır:

Ailevi durumlar, köyde iş yoktu. O zamanlar babam zurnayla evin durumunu geçindirmeye çalışıyordu. Düğünlere gidiyordu. Babamda aileden, dededen gelen hastalığı vardı. Kanser hastalığı gibi bir şey. Babamın elleri tutmamaya başlayınca artık elden ayaktan da düştü. Şimdi abilerim var. Abilerime de ne iş veren vardı ne de işleri vardı. Mecburi İstanbul'a geldik. Sıfırla geldik. Sıfırla derken de evin koltuklarını, halılarını satarak geldik... Tanıdığımız insanlar yoktu işin açığı. Hep sonradan olmaya başladılar. Allaha şükür sonradan çok tanıdığımız insanlar oldu, çok yardımları oldu.

Babasının durumundan haberdar olan mahalledeki bazı insanlar kendilerine yardımcı olur. Çevrenin duyarlı davranışları, ailenin sonradan gelip yerleştiği mahalleye uyum sağlamasında etkili olmuştur.

İstanbul'a geldikten sonra sağlık durumu daha da kötüye giden baba, bir süre sonra yatağa bağımlı hale gelir. Sosyal güvenceleri olmadığı için tedavi giderlerini karşılamakta zorlanırlar. Büyük erkek kardeşler okulu bırakıp çalışmaya başlar. Gündüzleri merdiven silerek ailenin giderlerini karşılamaya çalışan anne, bir süre sonra kendi kronik rahatsızlıkları sebebiyle çalışamaz hale gelir. İşsizlik ve yoksulluk aileyi yardıma muhtaç hale getirir. Yakın çevresindeki diğer çocukların babalarıyla olan ilişkilerine odaklanan vaka, kendi yaşamında kuramadığı baba-oğul ilişkisinin

özlemini hissetmektedir. Kaybolan baba rolü ailenin ve o yıllarda çocukluk dönemini yaşayan katılımcının psikolojisini etkiler:

Babam İstanbul'a gelince durumu daha da kötü oldu, yatağa düştü. İstanbul'a gelirken biraz yürüyordu. Babam yatağa düşünce illaki onun etkileri de oldu. İnsan ister ki babasıyla bir şeyler yaşasın. Okuldan babasının onu alması mutluluk. Ben hayatım boyunca babamla yaşayamadım. İnsan ister ki küçükken babasının kucağında yatmak. Bir kere babam ameliyattan çıktı. Yoğun bakımdan döndü, o gün babamla yatmak istedim. Hemşire ablamlarla beni farklı odaya aldı. Hemşire gider gitmez babamın yanına koştum, yalın ayak. O gün çok güzeldi.

İstanbul'da tutunabilmek için ailenin yoksulluk ve hastalıkla yoğun mücadelesi, vakanın ihmal edilmiş bir çocukluk dönemi geçirmesine neden olmuştur. Zamanının büyük kısmını mahalledeki arkadaşlarıyla birlikte sokakta geçirmektedir. Eve ara sıra hasta babasını görmek için uğramaktadır. Vaka uyuşturucu maddeleri bırakmakla beraber, sigara ve alkol kullanımına devam etmektedir. Sokakta kaldığı dönemlerde, arkadaş ortamında kullanmaya başladığı maddelerle tanışma hikâyesini ise şöyle anlatmaktadır:

Ailemle bir anım olmadı. Uyuşturucu yüzünden gün gelirdi eve gelmezdim, günlerce haftalarca... sonra gelirdim, üzerimi değiştirir çıkardım. Annem, babam derdi, nereye gidiyorsun? Derdim, gidip geleceğim. 10 gün sonra gelirdim. Gecekondu şeklinde bırakılmış evlerde kalıyordum. Neresi olursa kalacak bir yer buluyorduk. Uyuşturucu insanı gerçekten her şeyden uzaklaştırıyor, her şeyden umudunu kesiyorsun. Yani biliyorsun ya bunun sonu ölüm ya da ceza evine tıklacaksınız, ya da tek çaren bunu bırakacaksınız, bir hayat kurup devam edeceksin. Maddeyi bıraktıktan sonra 1-2 sene kimseyle görüşmedim. Çünkü biliyordum benim arkadaşlar içiyordu, hala devam ediyorlardı. Sonra görüşmeye başladım, aralarında bırakanlar olmuş. Bırakmayanlarla da ara sıra görüşüyorum. Kafaları güzel geliyorlar ama canım istemiyor hiç. Bırakalı 3,5 sene olmuş. Babam bırakmama sebep oldu. Ölüm yatağında bana, küçüklüğünden beri bizi de kendini de bitirdin dedi, artık bırak dedi. Kulağıma küpe yaptım, bıraktım. Sonra askere gittim, geldim, evlendim, çoluk çocuk sahibi oldum.

İlk madde kullanımına “kubarla” başladığında 13-14 yaşlarındadır. Ailede benzer maddeleri kullanan büyük erkek kardeş vardır. Kardeşi, bu maddelere başlamada özendirici bir etki oluşturmamak için dış ortamlarda kullanmaktadır. Fakat zamanın çoğunu madde kullanan arkadaşlarıyla sokaklarda geçiren katılımcı, arkadaşlarının da etkisiyle çocuk yaşta başlar. Aileden uzaklaşan katılımcı, geceleri insanlar tarafından kullanılmayan terk edilmiş evlerde , gündüzleri ise park ve açık alanlarda kalmaktadır.

Sadece bir abim vardı, bu maddeyi kullanan. Oda aynı benim gibi bonzayi olsun, ot olsun, kubar olsun... O da eskiden ota, kubarla başladı. Ondan sonra bonzayi çıkınca onlara başladı. Zaten oda kendi intihar etti. Bu gayri meşru yollarından, maddenin etkisiyle olabilir. Madde gerçekten çok farklı bir şey, sen bıraksan da o senin peşini bırakmıyor. Abim onu küçüklüğünden beri kullanıyordu, aynı benim gibi küçüklüğünden beri. Bana bu zamana kadar uzattığı olmadı. Mesela sahilde falan görürdüm. Beni gönderirdi, bana kötü örnek olmamak için bunu her zaman da dile getirirdi, ben yaptım siz olmayın. Bağımlı olmuştu biliyordu bizim de düşmemizi istemiyordu ama ben biraz kulak arkası yaptım. Biraz o abime özentisi oldum. Çoğunlukla arkadaş ortamında falan gördüğümüz şeylerdi.

Madde kullanımına bağlı sorunlarla baş etmekte zorlanan katılımcı, severek yaptığı sporu bırakmak zorunda kalır. İleriki yaşamında meslek olarak da yapmayı planladığı boksu bırakmak, geleceğe yönelik hayal ve beklentilerini etkiler. “Spora başladım. Boks yapıyordum. Uyuşturucu muhabbeti başlayınca benim en büyük mesleğim elimden gitti. Spor bıraktım. Önümde güzel bir gelecek vardı ama uyuşturucu benim hayallerimi yıktı.”

Okula başladıktan sonra da ailesinden destek göremeyen katılımcı, öğretmenin yardımıyla ortaokula kadar devam eder. Fakat anne-baba okuma yazma bilmediği için derslerinde katılımcıya yardımcı olamaz. Akademik anlamda yeterlilik gösteremediği için kendisi de okuma- yazma öğrenmeden okulu terk eder:

Çoğunlukla okuma yazma bilmemem, ondan sonra bir de o aralar sporla da uğraşıyordum. 6. Sınıfa kadar bir öğretmenim vardı, onunla birlikte devam ettik. Okuma yazmam yoktu, ama sağ olsun her sınıfta beni geçiriyordu. 6. sınıftan sonra o okulu bıraktınca, ben de o anlık okuma yazma bilmiyordum

ama hayallerim vardı tabi ki, polis olmayı, bir meslek sahibi olmayı istiyordum. Okuma yazma olmayınca okulu bıraktım, hani bir çaba gösterseydim okula devam ederdim. Başka öğretmen de gelince, okuma yazma bilmeyip diğer arkadaşlar da yazıp çizince, zoruma gitti. Okulu hocam da bıraktınca, okulu bırakma kararı aldım.

Okul mezuniyeti olmadığı için iş bulmakta zorlanmaktadır. Bulduğu işlerde ya düşük ücretli ya da geçicidir. Mesleki eğitimi olmadığı için de düzenli işlerde çalışmamaktadır: “İnsan, düşük maaşlı, sigortasız işlerde çalışmak zorunda kalıyor, mecbur.” Ekonomik bağımsızlığı olmayan katılımcı, eşi ve çocuklarıyla birlikte ailesinin yanında yaşamaktadır.

5.2.8. Vaka 8 (Erkek, 25)

Van’da ekonomik problemler yaşayan aile, kan davası ve diğer adli vakalar sebebiyle İstanbul’da yaşayan akrabalarının yanına sığınır. Fakat İstanbul’da bir süre kaldıktan sonra, burada karıştıkları suç olayları ve ekonomik sorunlar sebebiyle tekrar Van’a dönerler. Orada da can güvenliği olmayan aile, gizli kalmak zorunda kalır. Bu sebeple, sekiz yıl sonra tekrar İstanbul’a kalıcı olarak dönerler:

İlk olarak 2001 yılında geldik. Birkaç olay oldu ve tekrar Van’a gittik. 2009’da tekrar geldik. Buraya gelme sebepimiz kan davası olayları oldu ve güvenlik gerekçesi ile geldik. Maddi durumumuz da yoktu fazla.... Amcamın evi vardı, oraya geldik. Orada biraz kaldıktan sonra İcadiye’ye geldik. En az 3-4 yıl ailemi görmedim. Ceza evine düştüm. Hep arkadaş kurbanı oldum.

Ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için baba inşaatlarda çalışmaya başlar. Günlük temizlik işlerine giden anne, devam eden rahatsızlıkları nedeniyle düzenli çalışmamaktadır. Annesinin durumuna üzülen katılımcı, cezaevinden çıktıktan sonra sabıkası olduğu için iş bulmakta zorlanır. Üsküdar sahilde simit satmaya başlar:

İlk başlarda çok zor oldu. Maddi açıdan babam günlük inşaat işlerine gidiyordu, toz toprağın içerisinde. Annem temizliğe gidiyordu. Daha iyi bir geçim için geldik hiçbir şey istediğimiz gibi olmadı. Ben simide başlayınca, annem temizliğe gidiyordu. Astım hastası zaten, annemi göndermemeye

başladım. Biz 7 kardeşiz ama birbirimizi tutmuyoruz, çok ayırız. Üç kız vardı, onlar evlendi. Büyük abim evlendi onlar gittiler.

Çocukluğu Üsküdar’ da geçen katılımcı, kent yaşamının sosyal ortamlarına dâhil olabileceği kültürel alanlardan mahrum kalmıştır. Yaşamında şimdiye kadar bir defa, o da okuldayken öğretmenleriyle sinemaya gitmiştir. Zamanının büyük bölümünü yaşadığı semtte geçiren katılımcı, zorlu yaşam koşullarına rağmen yaşadığı bu kente alıştığını belirterek deneyimlerini şöyle ifade etmektedir: “*Şükürler olsun, İstanbul’un yerlisi olmuşum yani. Polisinden tut, zabıtasına hepsi beni tanıyor. Biz de saygı gösteriyoruz.*”

Madde kullanım öyküsü akrabasının 15 yaşındayken tanıştırdığı ve kendisinin de birlikte uyuşturucu kullandığı çevreyle başlar. Daha sonra kendi arkadaş çevresi oluşur. “*Amcamın oğlu vardı, onun çevresi vardı. Amcamın oğlu alıştırdı beni buna. Sonra ben onları bırakıp Üsküdar’a geldim, orada birkaç arkadaş ile tanıştım. Ondan sonra bonzayiye alıştık.*” Madde kullanmaya başladıktan sonra maddeyi temin etmek için arkadaşlarıyla birlikte suç olaylarına karışır. “*Kullandığımız maddeler bize her şeyi yaptırıyordu. Hırsızlık yaptırıyordu, gasp yaptırıyordu. Gidip inşaatlardan falan hurda çalıp öyle alıyorduk maddeyi. Askerden sonra çok iş yaptım. İnşaatlarda falan parayı tutamadık, artık simit satıyorum.*”

Madde kullanımına bağlı sorunlar bunlarla sınırlı kalmaz. Maddenin etkisindeyken vücuduna verdiği zararlar görünür haldedir. El ve kollarında oluşan şekil bozukluklarını gösteren katılımcı, o dönemlerde yaşadığı sorunları ve bu durumun gelecek planlamalarını nasıl etkilediğini şöyle paylaşmaktadır:

Bunun yüzünden evlenemedik, ayıptır söylemesi. Bizde çok sinir yapıyor. Bu madde yüzünden, akrabalarımızdan o kadar çok sevdiğim oldu ki, ama vermediler. Maddeyi kullanırken bizi çok dışlıyorlardı, haklılar. Bonzayiden elimi duvarlara, camlara vurmaktan hep yanlış kaynaklı hocam, bazen elim kitleniyor. Ailemiz söyleye söyleye bizden bıktılar. Üzüldüler hocam, ilk öğrendiklerinde başka ne yapsınlar, yaşımızı başımız almışız.

Ailenin yaşadığı ekonomik sorunlar, çocuk yaşta karıştığı suç olayları ve madde kullanımına bağlı sorunlar ilkokulu bitirmeden bırakmasına neden olur. “*Okuma yazmam var çok şükür. Okulda hocamız bizi geçiriyordu. İlkokul 5’e kadar okudum. Sonra baliye falan düştük, bıraktık okulu.*” İlkokul diploması olmayan katılımcı,

önceki dönem sabıkaları da olduğu için işsizlik problemi yaşamaktadır. Geçici olarak bazı işlerde çalışsa da düzenli bir işi olamaz ve simit satarak asgari şartlarda geçimini sağlamaya çalışmaktadır. *“Diplomasız zaten kimse almıyordu. Marketlere giriyorduk, evlere sipariş falan götürüyorduk. Sonra bu ota falan bir alıştık, arkadaş kurbanı olduk.”*

5.2.9. Vaka-9 (Erkek, 24)

Ekonomik sorunlar yaşayan ailede önce baba yurtdışına çalışmak için gider. Babanın gönderdiği para yeterli olmayınca aile büyükleri İstanbul'a göç eder. Katılımcı Üsküdar'da dünyaya gelir. *“Ben kendi gözlerimi açtığımda Üsküdar Selimiye'de doğdum, büyüdüm. Babaannem, dedem yıllar önce Trabzon'dan buraya gelmişler...Ekonomik sebepten dolayı geldik... Babam genç yaştan beri yurtdışında çalışıyordu. İş için geldiler buraya.”*

Çocukluğu nezih bir mahallede geçtiğini belirten katılımcı, bu durumun eğitimini devam ettirme ve bağımlılık etkisi olan maddelerden uzak kalmada olumlu etkisi olduğunu belirtmektedir: *“Selimiye biraz daha nezih bölgeler, sakin bir ortam. Mahallede ses çıkmaz, kavga çıkmaz. Bizim aile de aynı şekilde öyle. Selimiye'de doğduğum yerde hiç böyle [madde kullanılan] ortamlar yok, görmedim...Selimiye'nin insanları biraz daha elit, maddi durumları, imkânları iyi olduğu için farklı yönlere yönlendiren kişiler yok.”* Kiralar uygun olduğu için evlendiği ilk yıllarda bir süre Yavuztürk'de oturan katılımcı, sonra tekrar Selimiye'ye taşınır. Yaşadığı iki mahalleyi şöyle karşılaştırır: *“Yavuztürk dediğimiz bölge biraz daha kırsal bölge. O bölgede insanlar yapacak aktivite bulamıyor. Herkes birbirine özendiği için de böyle durumlar çıkıyor. Açıkçası her şey özentilikle başlar. Merak, özentisi, bir kereden bir şey olmayacak, demeyeceksin. Bir kere ile başlıyor sonra kendini alamıyorsun.”*

13 yaşına kadar hiçbir bağımlılık yapma özelliğine sahip madde kullanmayan katılımcı, ilk olarak sigarayla başlamıştır. Sigara kullandığını ailesinden gizlemek için arkadaşlarıyla birlikte dış mekânları tercih ederler. *“Erkenden kalkıp caminin bahçesinde içiyorduk, sabah beşte kalkıp kimse bizi görmesin diye caminin bahçesinde içiyorduk. İki arkadaş bir tane sigarayı birlikte içiyorduk.”* 21 yaşına kadar sadece sigara kullanan katılımcı, arkadaş ortamında tanıştığı maddeleri kullanmaya devam etmektedir. *“Abilerimiz, arkadaşlarımız vardı. Askerden sonra ben de bunların içine dâhil oldum.”*

Kendisine teklif edilen maddeler hakkında başlangıçta bilgisi yoktur, fakat etkileri kullanan arkadaşlarında görür:

Bize ot demişlerdi. Ondan sonrası bonzayi oldu. Yavaş yavaş öğrendik ne olduğunu. Şeker var tabi ben bunların çoğunu kullanmadım, sadece ot...nasıl bir kafa yaşadıklarını biliyoruz. Şeker attığın zaman ağzını dilini çıkarıyor. Esrarda da aynı şekilde, içtiğimizde gözlerimiz bir o yana bir bu yana gidiyor, kayıyor, üşüyorsun... Çok sakın bir insan oluyorsun. Arkadaşlarımız içiyordu. Nasıl bir hale geldiklerini görüyordum.

Uzun yıllar spor yaptığı için maddelerin zararlı etkilerini bedensel olarak hissetmediğini belirten katılımcı, arkadaşlarının yaşadığı sorunları şöyle ifade etmektedir: “Sağlıkla alakalı bir problem olmadı, o da zamanında yaptığım spordan. Arkadaşlık ortamında, yani bazı arkadaşlarımı kaybettim. Aramız açıldı, içiyoruz diye. Arkadaş ortamında değişiklikler oldu, bizden uzaklaştılar. İyi ki de uzaklaştılar, onların da öyle bir şeye düşmesini istemezdim.”

Çocuklarının madde kullanımına olumsuz yaklaşan babanın bu tavrı, katılımcının madde farkındalığı noktasında etkili olmuştur. “Kullanan abim var. Biz dört kişiyiz. Babam her zaman şunu söylerdi ailede bir çocuk çıkacaksa, bir tane çıksın, iki tane çıkmayın. En azından kendimi toparlamama sebep olan şeylerden biri buydu, daha sonra evlilikti. Ve sonra işimize gücümüze başladık.” Madde kullanımının yaşamındaki etkilerini ise şöyle tanımlamaktadır: “Vücudumuza, çevremize, cebimize ne kadar çok zarar verdiğini, hatta yeri geliyor sıfatımızda da böyle değişiklikler oluyor.”

Üsküdar’da doğan katılımcı, çocukluğunun geçtiği semtin sosyal ve kültürel ortamlarına uyum göstermiştir. O kadarki aile büyüklerinin yanına gezmeye gittiğinde döneceği günü planladığını belirten katılımcı duygularını şöyle ifade etmektedir: “Ben buradan dışarı çıktığım zaman, mesela Sakarya’ya gittim. Kendimi çok rahatsız hissettim, belki de biz hep burada doğduğumuz, büyüdüğümüz için... Ama ben İstanbul değil, Üsküdar’dan başka hiçbir yerde yaşayabileceğimi düşünmüyorum.” Gelecek planlamalarını ve çocuklarını büyütmeyi bu semtte yaşayacak şekilde planlamaktadır.

Madde kullanmaya başladıktan sonra liseye kadar devam ettiği okulu terk eder. Düzenli olarak devam ettiği spor kulübünü de bırakır. “Uyuşturucuya başladık,

devam etmedim, spora gitmedim. Okulu liseyi bıraktık. Top oynuyordum. Ben şehir dışında falan da top oynuyordum. Sakarya'ya gitmişim, orada da oynamışım. Uyuşturucuya başladık, devam etmedim, spora gitmedim.” Liseyi bitirmeden okuldan ayrılan katılımcı, mezuniyet diploması olmadığı için iş bulmakta zorlanır. Geleceğe dönük planlarından ve hayallerinden vazgeçmek zorunda kalır. Hissettiği pişmanlığı şu şekilde paylaşır:

Pişmanım, üniversiteye gitmediğim için, şu dövmelelerden dolayı çok pişmanım. Bu dövmeleler olmasaydı şimdi benim bir devlet memuru olma imkânım vardı, bir bekçi olma imkânım vardı. Ya da ne bileyim, benim tek hayalim askerde bir uzman, komando olmak ve kalmaktı. Çok da yakıştıyorlardı, böyle bu fizikle olmadı. Tek hayalim oydu; ya bir futbolcu olmaktı ya da bir asker olmaktı.

5.2.10. Vaka-10 (Erkek, 22)

İstanbul'da doğan katılımcının ailesi, göç etmeden önce Adıyaman'da yaşamaktadır. Memleketlerinde de mesleği olmadığı için düzenli bir işi ve geliri olmayan baba, akrabalarının da teşvikiyle İstanbul'a göç eder. Akrabaları Ümraniye'de ikamet ettiği için önce onların yanlarına gelirler. Akrabalarının desteğiyle kendisine küçük bir dondurma tezgâhı kuran baba, kendi işini yapmaya karar verir. Aileye destek vermek isteyen anne, mahallede merdiven temizliğine başlar. *“Ailem Ümraniye'de oturuyordu. Adıyaman'dan buraya göçmüşler. Babam, annem, dayım, teyzem falan, bizim dondurma tezgâhımız vardı, yeni almışlardı. Annem o zamanlar apartman silmeye gidiyordu.”* Alkol kullanımına bağlı sağlık problemleri sebebiyle baba yaşamını yitirir. Babasını kaybettiğinde yedi yaşında olan katılımcı, annesiyle birlikte akrabalarından uzak kalmamak için Üsküdar'a taşınır. *“Yedi yaşındayken babam vefat etti. Mecburen Ümraniye'den Üsküdar'a taşınmak zorunda kaldık.”*

Üsküdar'a taşındıktan sonra sosyal çevresi değişen katılımcı, bu durumun yaşantısı ve madde kullanım tutumlarını nasıl etkilediğini şöyle paylaşmaktadır:

Üsküdar'a gelince benim gözlerim biraz açıldı. Arkadaş ortamları falan biraz farklıydı. Bir de babam rahmetli olunca onun da psikolojik bir çöküntüsü vardı. Mahalledeki çocuklarla ufak yaşta, erken tanışmaya başladım. Arkadaş grubu edinmeye başladım, tabi onlara uymaya başladım ister istemez. Onlar ne yapıyorsa ben de onu yapıyordum. Mesela ben ne

yapıyordum onlar onu yapıyordu. En çok arkadaşlık [kurmakta zorluk] çektiğim grup bayanlardı. İster istemez erkeklerle bir şekilde bağ kuruyorsun, biliyorsun, arkadaş olabiliyorsun. Nasıl? Bisiklete binersin, top oynarsın, yüzmeye gidersin, yine muhabbet muhabbeti açar sonra arkadaş olursun. Ama bir bayanla öyle değil hocam, zorlanıyordum açıkçası. Ulan konuştuğu zaman karşısında konuşacak bir kelime bulamıyordum. Bir kelime kullanıyordum, sonra utanıyordum açıkçası.

Babanın ölümünden sonra anne, birlikte madde kullandığı arkadaş ortamından uzaklaştırmak ve eğitimine devam edebilmesi için oğlunu Çocuk Esirgeme Kurumu'na bırakmak zorunda kalır. Annesinden de ayrılan katılımcı, yurt ortamına uyum sağlamakta zorlanır.

Çocukluğunun geçtiği Üsküdar'ı çok seven katılımcı, kendisini yaşadığı bu şehre ait hissetmektedir. Memleketi olarak gördüğü Adıyaman'a gittiğinde yaşadığı semti ne kadar özlediğini şu sözlerle ifade eder: “Adıyaman'a gidiyorum... Çoğu insan da Adıyaman'ı beğenir. Ama ben gittiğim de orada çok fazla dayanamıyorum. İki hafta, üç hafta buraları özlemezdim, şimdi özlemeye başladım. 15 gün ben cezaevinde yattım. Sonra geldim İstanbul'a, çok özlemişim. Her yer değişmiş, ne kadar güzel olmuş. Allah bilir tabi de ömrümün geri kalanında da Üsküdar'da yaşamayı düşünüyorum.”

Katılımcı madde kullanımına bağımlılık alt kültüründe “ot” olarak adlandırılan esrarla başladığında 11 yaşındadır. Kullandığı maddenin içeriği ve zararlı etkileri hakkında bilgisi yoktur. Madde kullanan arkadaşlarının görüntü ve söylemlerinden etkilenen katılımcı, merak duygusunu gidermek için esrarla başlar.

Ben başladığımda daha çok küçüktüm. Nasıl bir şey olduğunu bilmiyordum, duymuştum ama nasıl bir şey olduğunu gerçekten bilmiyordum. Arkadaşlardan görerek başladım. 10 yaşında veya 11 yaşındaydım. Herkes küçüktü, çok nadir büyük insan vardı. Bize hiç kötülemediler. İçtiğin zaman neşeli oluyorsun, güzel oluyorsun, dediler. Sıkıntılarını sorunlarını unutuyorsun, dediler. 1-2 saat de olsa insan gevşiyor, rahatlıyor. Keşke en başında söyleseler de o kadar çok şey kaybettim ki, en başında hayatımı kaybettim. Çok büyük zararlar verdim, ekstra aileme verdiğim zarar daha da büyük.

Ergenlerin madde kullanım tutumlarını etkileyen önemli etkenlerden biri de aile ortamı ve yakın çevresinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri kullananların varlığıdır. Pasif katılımcı olarak madde kullanan kişilerin görüntü ve söylemlerine maruz kalan ergenler merak, korku, heyecan arayışı gibi karmaşık duygularla maddeleri deneyimleme eğiliminde olabilmektedirler. Bu riskle büyüyen katılımcı, aile ve yakın çevresinde madde kullananlardan etkilenerek, çocuk denilebilecek bir yaşta esrara başlar.

Benim dayım var. Uzun bir süre içti, sonra yaşı da geçti, bıraktı. Bir tane daha dayım var. O da yaklaşık 15-20 sene içti, hiç iyi değil. O hala bırakmadı. Çevremde içen çok var. Ailemde olsun, teyzem de olsun. Ben birazcık baba tarafına çekmişim. Ailemde bir tek amcam var. Ayda yılda bir arkadaşla evde oturup, bir viski içer, dozajında içer.

Küçük yaşta ebeveyn kaybı yaşayan katılımcı, babasının kullandığı maddelerin etkisindeyken annesine şiddet uygulamasını üzüntüyle hatırlamaktadır. Babanın işten kazandığı parayı alkol ve kumara harcaması, ekonomik problemler yaşayan aileyi maddi olarak daha da zor bir duruma düşmelerine sebep olmuştur. Yine de babasının yokluğunu hisseden katılımcı, “*bu yollara düştük*” olarak tanımladığı madde kullanım tutumunun ortaya çıkmasında, baba otoritesinin eksikliğini ima etmektedir:

Çocukken çok az hatırlıyorum, benim annem babamdan çok çekti. Babam, mesela dondurma falan satar, geldiği zaman evde rakı, şarap içer, bira içer, kafası güzel olurdu ve annemi döverdi. Sonra eşyaları alırdı evden ve satardı. Kahveye giderdik, kumar oynardı. Aslında içmediği zaman çok güzel ve çok iyi bir insandı. İçtikten sonra sapıtıyordu bu şekilde. Evimize, anneme, bize bakamıyordu. Annemde merdiven falan siliyordu, ev temizliğine gidiyordu. Beni büyüten, bu yaşıma kadar hep annem oldu. Babanın olmaması çok kötü bir şey. Bu yollara düştük tabi ister istemez. Düştüm, bir yandan da çok şey öğrendim bu hayatta.

5.2.11. Vaka-11 (Erkek, 25)

Aile içi sorunlar yaşayan katılımcı, çocukluğunu babaannesinin yanında geçirir. Babaannesiyile birlikte geçirdiği zamanı yaşamının en güzel yılları olarak hissetmektedir. Babaannesinin ölümünden sonra zor günler geçiren katılımcı, ailesinin yanına dönmek zorunda kalır. Babaannesiyile kurduğu duygusal bağı aile

ortamında kuramaz. Ailede devam eden çatışmalardan uzaklaşmak için bir süre akrabalarının yanında kalır. Bu durumun kalıcı olamayacağı farkında olan katılımcı, okulu bırakıp çalışmak ve kendi imkânlarıyla yaşamına devam etmek ister. Fakat iş arayışları olumlu sonuçlanmayınca, günlük işlerde çalışmaya başlar. Bu işlerden elde ettiği gelir kişisel ihtiyaçlarını karşılamadığı ve yaşadığı çatışmalardan dolayı ailesinin yanına da dönmek istemeyen katılımcı, arkadaşlarının da desteğiyle tek başına İstanbul'a gelir. *“Buraya göç ederken uzaklaşmak istedim ailemden. Ailevi sıkıntılardan dolayı ben tek geldim İstanbul'a. Urfa'da babaannemin yanında yaşıyordum. Ailemden uzaktım. Babaannem vefat edince ailemin yanına geçtim. Babaannemi anne gibi görüyordum. Ailemle geçinemeyince İstanbul'a geldim.”* Yine de ailesine karşı saygısını korumaya çalışan katılımcı, hatıralarını şöyle paylaşmaktadır: *“Madde kullanmaya başladığım zamanlarda anneler ararlardı, ilk başlarda saygıdan açmazdım. O ortamda olduğumu bilmesinler diye. Böyle böyle hiç görüşmemeye başladık, artık görüşmüyoruz.”*

Kendisine yeniden bir yaşam kurma ve iş bulma amacıyla Ümraniye'deki arkadaşlarının yanına gelir. *“Ümraniye'ye geldiğimde arkadaşlara güvenerek gelmiştim. Onlar da bana çok yardımcı olmadı, çok zorlandım.”* Tek başına geldiği yeni yaşam alanında beklenmedik sorunlarla karşı karşıya kalan katılımcı, Üsküdar'a gelir. *“İlk başlarda Üsküdar'da ortam biraz daha sıcaktı. İşe falan da girince buraya yerleştim.”* Şanlıurfa'da doğup büyüyen katılımcı, kendisini artık yaşamını devam ettirdiği İstanbul'a ait hissetmektedir. Ailesiyle kuramadığı ilişkiyi burada arkadaşlarıyla oluşturur. Bu durumun yaşadığı semte ve kente adapte olmada olumlu etkisi olduğunu ifade eder. *“Kendimi İstanbul'a ait hissediyorum. Yani, İstanbul bana aitmiş gibi, sanki burada doğmuşum, burada büyümüşüm gibi.”* Kız arkadaşıyla birlikteyken eğlence ve kültürel ortamlarda daha sık bulunduğunu belirten katılımcı, kız arkadaşından ayrıldıktan sonra sosyal ortamlara katılmaz. *“Bir kızla tanışmıştım, ona vuruldum. O sıralar sinemaya, kafeye gidiyorduk, ayrılana kadar. Sonrasında gitmedim.”*

Aile ve yakın çevresinde sigara dışında bağımlılık yapma özelliğine sahip madde kullanan yoktur. *“Sadece sigara kullananlar vardı. İlk başta o ortamlara girmek istemiyordum... Arkadaş ortamında kullananlar vardı.”* On dört yaşına kadar sigara da dâhil hiçbir bağımlılık yapıcı madde kullanmayan vaka, işyerinde patronundan etkilenerek ilk deneyimini yaşar. Merakla başlayan kullanım daha sonra da devam

eder: “İlk kullandığım madde ot [esrar] oldu. Çalıştığım iş yerinde patronum kullanıyordu. Biz de görüyorduk sürekli. Bize de güzel geliyordu, heveslendik.” Kullandığı maddelerin zararlı etkileri hakkındaki bilgi düzeyi, arkadaş ortamındaki bilimsel nitelikli olmayan bilgilerle sınırlıdır. “Arkadaş ortamında söylerlerdi. Esrarı ilk kullandığımız zaman iki dakika sonra uykumuz gelirdi. Arkadaşlar söylerlerdi. Beyin hücrelerini öldürüyor, ondan dolayı bizde uyumamaya çalışırdık.”

İstanbul’a geldikten sonra okula devam etmez. Ailesinin yanına dönmek istemeyen katılımcı, yeni yaşam alanına tutunabilmek için çalışmaya başlar. “Urfa’da ortaokula kadar okudum. İstanbul’a geldikten sonra okuyamadım. Para lazımdı. Tek başıyım. Bir yandan da maddeye para lazımdı.” İstanbul şartlarında iyi bir iş bulmak için ortaokul diplomasının yeterli olmadığını farkında olan katılımcı, eğitimine devam edememiş olmanın pişmanlığını hissetmektedir.

5.2.12. Vaka-12 (Erkek, 25)

İstanbul’a göç etmeden önce de ekonomik problemler yaşayan aile, babanın hapse girmesiyle birlikte zor günler yaşar. “Annem için zor oldu. Babamdan şiddet görmesi, babamın ceza evine düşmesi.” Anne çocuklarını da alarak İstanbul’a göç eder. “İş amaçlı, ekonomi amaçlı geldik.” Barınma sorununu çözmek için anneannenin yanına sığınır. Gelip yerleştikleri mahallede, anneanne dışında akraba ve tanıdık çevreleri yoktur. “Bir tek anneannem yardımcı oldu. O da vefat edince annem iş buldu burada. Zeynep Kâmil Hastanesi’nde çalışıyor.” Anneannenin ölümünden sonra çocuklarla ilgilenecek kimse olmadığı için anne, küçük çocuklarını Çocuk Esirgeme Kurumu’na bırakmak zorunda kalır.

Yaşam koşullarını iyileştirme ve iş bulma umuduyla geldikleri kent yaşamında, maruz kaldıkları yeni sorunlar aile bireylerini olumsuz yönde etkiler. Tek akrabalarını da kaybettikten sonra sosyal çevre edinmekte zorlanırlar. Oğlunun bakımını yapmakta zorlandığı ve güvenliğinden endişelendiği için ayrılmak zorunda kalan anne, ruhen ve bedenen yıpranır. Annesinin durumuna üzülen katılımcı, duygularını şöyle paylaşır: “Bizim yurtlarda büyümemiz annemi üzdü. En çok da benim ile uğraştı. Saçları beyazladı. Alışmamız zor oldu yani.” Katılımcı eve döndükten sonra madde kullandığını ailesinden gizlemez. Fakat oğlunun madde kullanmasına üzülen anne, çevredeki insanların tepkilerinden endişe duyduğu için durumunu gizlemek ister, iş ortamına gelmesini istemez. “Evde biliyorlardı benim ne yaptığımı. Birçok sorun yaşadım. Evdeyken bir sene eve gitmediğim oluyordu.

Annem benim [işyerine] gelmemi istemiyor, Üsküdar'daki arkadaş çevremden dolayı.”

Parçalanmış bir ailede çocukluk dönemi yaşamak katılımcının psikolojisini ve madde kullanım tutumlarında etkili olur. Yaşadığı sorunlarla baş etmekte zorlanan katılımcı durumunu şöyle ifade etmektedir:

Bir sıkıntın olur, bir derdin olur, elin kolun bağlanır, kimse yardım etmez. Hayatta zevk alacağın hiçbir şey kalmaz. Bir şeyden keyif almadığın zaman, yani çimen gibi oluyorsun. Zevk alacak bir şeyler arıyorsun, mesela sigara sana zevk veriyor. Sigaranın yanında alkol sana keyif veriyor. Bunların iki şekilde kullanımı olduğunu düşünüyorum. Birisi zevk, keyif için arkadaşlarıyla içersin, diğeri de sıkıntın vardır. Ben bitmişim, bu bana ne zara verecek, hayattan beklentisi olmayan bir başka insan içer.

Katılımcının çocukluk ve ergenlik dönemi devlet kontrolündeki yurtlarda geçer. Yurtta kaldığı dönemlerde sosyal aktivitelere katılır. “Çok küçükken yurtla toplu olarak sinemaya gittim, etkinlik, gezi yapıyorduk. Benim hiç kültürlü, kitapla uğraşmış arkadaşım olmadı. Arkadaşlarım genelde madde kullanan kişiler oldu. Çocukken yurt gönderdi spora, basketbola falan. Biz AVM'ye ancak gittiğimiz zaman lavaboda madde kullanırdık.” Yurtta kaldığı yıllarda da kurallara uymakta zorlanan katılımcı, arkadaşıyla sık sık izinsiz sokağa çıkar, okulda da disiplin kurallarını ihlal eder. Okulu sevmediği için okuldan kaçmaya başlar. Akademik başarısı düşen katılımcı, yurtta yaşadığı kötü bir olaydan sonra okulu bırakmaya karar verir. “Okulu ilkokulda bıraktım. İlk karnem kötü gelince koruyucu annem beni dövdü. Ondan sonra okuldan kaçmaya başladım.”

5.2.13. Vaka-13 (Erkek, 23)

Üsküdar'da doğan katılımcı, ailesinin Adana'dan ekonomik sebeplerle göç ettiğini belirtmektedir. “Ben doğma-büyüme buralıyım. Annemle babam buraya Adana'dan gelmişler. O zamanlar aile geçindirmek zor. Buraya maddi sebeplerden dolayı gelmişler.” Göç etmeden önce fırın ustası olarak çalışan baba, mesleği olduğu için İstanbul'a geldiklerinde iş bulmakta zorlanmaz. Fakat yerleştikten kısa bir süre sonra oturdukları evin yanması, kente yeni uyum sağlamaya çalışan ailenin zor günler yaşamasına neden olur. “İş konusunda babam çok zorlanmadı, mesleği olduğu için. Annem çalışmıyordu zaten. Oturduğumuz ev konusunda sıkıntılarımız oldu ilk

geldiğimizde, ev yandı. Sonrasında ev bulmamız çok zor oldu. O zamanlar daha küçük olduğum için, bir de genelde dışarıda oyun oynadığım için ailemin yaşadığı zorlukları çok hatırlamıyorum.”

Devam eden aile içi sorunlar ve şiddete maruz kalan anne, çocukların velayetinin kendisinde kalması koşuluyla boşanır. Yaşadığı duygusal travmaların etkisiyle evden uzaklaşan katılımcı, dışarıda yaşamaya başlar. *“Aileden iyice uzaklaştım. Dışarıda kalmaya başladım. Annemle babam ayrıldıktan sonra iyice dağıldık. Arkadaş ortamım değişti, sokakta top oynadığım arkadaşlardan uzaklaştım, onun yerine bali, uyuşturucu kullananlar ile arkadaş oldum.”* Anne çalışmadığı için çocuklarının temel gereksinimlerini karşılayamaz. Her açıdan desteğe ihtiyaç duyan ve sokaktaki tehlikelere açık hale gelen çocuklar, devlet koruması altına alınır. Yurtta geçirdiği döneme dair fazla bilgi paylaşmayan katılımcı, o yıllarda severek yaptığı etkinliğin spor olduğunu belirtmiştir. *“Aslında yurtta kaldığım dönemlerde gittiğim spor olarak da tek aktivitem yüzmektir.”*

Madde kullanımına sigarayla başlayan katılımcı, ilk deneyimini 10-11 yaşlarında yaşar. Bağımlılık etkisi olan maddelerle nasıl tanıştığını bir hatırasını paylaşarak anlatır:

Abimle parka gittim. İki arkadaş oturuyordu. Biz oynarken bize sataştılar, kavga ettik. Onlarla daha sonraki süreçte arkadaş olduk. Daha sonra onların çevresiyle tanıştık. İlk başta sigara ile başladım. Alkol de içiyordum ama onu o kadar sevmedim. Sonra esrar içtim. Kademe kademe, daha sonra ekstazi, bali gibi uyuşturucu maddeleri de kullandım. Daha ilerisine gitmedim. Onların sonuçları çok kötü oluyor. Büyüdükçe idrak etmeye başlıyorsun.

Yaşadıkları mahallede madde kullanan varlığı, maddeleri kolay temin etme ve kullanıma devam etmede etkili olmuştur. İlk madde kullanımını 2006 yıllarından deneyimleyen katılımcı bulunduğu çevreyi şöyle ifade etmektedir: *“O zamanlar Üsküdar’da Bingöllü abiler vardı. Bizde onların yanında işlerini yapıyorduk. Bakkala falan gönderiyorlardı, harçlık veriyorlardı. Onların yanına gide gele biz de meraktan başladık. Tabii o yaşlarda iyi mi kötü mü idrak edemiyorsun.”*

Maddelerin zararlı etkileri hakkında çevresindeki bazı insanların duyarlı davranıp uyarmasına rağmen, ikazları dikkate almaz ve kullanmaya devam eder.

“Ailelerimizden olsun, çevremizden olsun, bize nasihat veren insanlardan olsun, zararlarını duyuyorduk ama yine de kullanıyorduk. Mesela sigaranın öldürdüğünü biliyoruz, okuyoruz ama hala kullanıyoruz.” Özellikle ailede diğer kardeşlerin de madde kullanması katılımcının tutumlarını etkilemiştir. *“Büyük abim kullanıyor, küçük kardeşim de kullanıyor. Küçük kardeşim şu an cezaevine düştü.”*

Kaldığı yurttan okula devam etmesine rağmen ders çalışmayı ve öğretmenlerini sevmeyen katılımcı derslerinde başarılı olamamıştır. Öğretmenlerinin desteğiyle yedinci sınıfa kadar devam eden katılımcı, eğitimini mezun olmadan bırakma kararı alır. *“Zaten parça parça okula gidiyordum. O zamanlar zaten okulda bırakma yoktu. 7. Sınıfa kadar gittim, sonra tasdikname verdiler, iyice soğudum.”* 18 yaşına gelince kaldığı yurttan ayrılan katılımcı, tekrar ailesinin yanına döner. Büyük kardeş madde suçlarından cezaevindedir. Anne de sağlık sorunları sebebiyle günlük işlere gidememektedir. Çalışıp ailesine ekonomik katkı sağlamak için iş girişimlerinde bulunur. Mesleki eğitimi ve diploması olmayan katılımcı, düzenli bir iş bulamaz ve sosyal güvencesi olmayan günlük işlerde çalışmak zorunda kalır. *“Burada inşaatlarda çalıştım, başka bir işe girmek istesem ilk önce soracakları şey diploma. Belediyeye girmeye çalıştım, diplomam olmadığı için giremiyorum. Temizlik görevliliğine bile ortaokul diploması istiyorlar.”*

5.3.Bağımlılığın Tipolojisi

Yukarıda anlatılan vakalar ve sosyal bağlamı oluşturan katılımcıların gözlem ve deneyimlerinden hareketle kişiyi madde kullanmaya yönelten koşullar temel alındığında dört farklı tipolojiden bahsedilebilir. Bunları açmak gerekirse;

İlişki sebebiyle (Tip-1): Madde kullanımına yönelme bakımından kız ve erkekler aynı riski taşımasına rağmen, incelenen vakalar arasındaki iki kızın da romantik ilişki içinde oldukları erkek arkadaşlarının madde kullanım tutumlarından etkilenecek maddeye yönelmiş olmaları ilişki sebebiyle mağduriyeti bir tipoloji olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bu tipolojinin akran etkisinden en önemli farkı, kız vakaların madde kullanımına yönelmeyi duygusal ilişkinin güçlenmesi için bir yöntem olarak görmesi olabilir. Bu sayede, aralarındaki duygusal ilişkiyi sürdürmek için madde kullanımı olan arkadaşlarının ilgi duyduğu konulara yönelme, benimseme ve taklit etme eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Kızların madde kullanma riskini arttırması bakımından aleyhlerine olan bu durum erkeklerde belirgin değildir. Nitekim araştırmaya katılan

Vaka (1) ve Vaka (4) duygusal yakınlık hissettikleri erkek arkadaşları ile aralarındaki ilişki sebebiyle madde kullanmaya başlamışlardır.

Akran sebebiyle (Tip-2): Ergenlikte yeni bir boyut kazanan akran ilişkileri sosyalleşme açısından olumlu bir gelişim sağlarken, akran gruplarında madde kullanımının varlığı veya kabul görmesi gruba yeni katılanlar açısından tehdit oluşturmaktadır. Madde kullanımından çekinen yeni üyeler bu durumlarda küçümsenme, alay edilme ve akran zorbalığı gibi davranışlarla karşılaşabilmektedir. Grup üyeleri arasında bireysel özerkliğini yitirmeye başlayan kişi kabul görmek, popüler olmak ve grup aidiyeti geliştirmek için yaygın davranış biçimlerini taklit etmeye başlar. Vakaların genelinde görülen bu durum sosyalleşme sürecinde ergenler ile akranları arasında bağlanma stiline de etkisini vurgulamaktadır.

Aile sebebiyle (Tip-3): Araştırmaya katılan vakaların hepsinin aile ve yakın çevresinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını kullananlar bulunmaktadır. Bebeklik ve çocukluk döneminde bu maddeleri kullanan ebeveynlerin görüntülerine maruz kalma zararlı etkilerinden ziyade maddelerin etkilerini merak etme ve duyumsama isteği oluşturabilmektedir. Bebeklik ve çocukluk döneminde ebeveynlerin madde kullanımı neticesinde çocukların ihmale uğraması bağlanma stilleri üzerinde olumsuz etki oluşturabilmektedir. İhmal ise çocuğun gereksinim duyduğu ihtiyaçların karşılanmamasına sebep olduğu için bağlanma sağlıklı gelişmez. Ergenlik döneminde ihmale uğramış olan ergen bireyler, ihmalin oluşturduğu yoksunluğu madde kullanımı ile doldurmaya çalışabilmektedirler.

Akran-Aile sebebiyle (Tip-4): Aile ve akranları arasında olumsuz rol modellerin varlığı, madde temini sağlanması, aile içinde iletişim eksikliği ve ilişki eksikliği ergenlerin aile bağlarının yeterince gelişmemiş olmasına sebep olabilmektedir. Aile içinde kurulamayan bağlar, ergen bireyi kendisi gibi benzer sorunları yaşayan akranlarına yöneltmektedir. Bu durum akran ilişkisinin önem kazandığı ergenlik döneminde güvensiz bağlanmanın olumsuz akran ilişkilerine dahil olması ile çifte mağduriyete sebep olmaktadır.

5.4. Katılımcılar ile Sosyal Bağlam Etkileşiminin Analizi

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde birçok etken eş zamanlı olarak veya ayrı ayrı rol oynamaktadır. Bu sebeple ergenlerin madde kullanımına yönelmesini sadece tek etkene bağlayan indirgemeci bir yaklaşımdan kaçınmak, bu problemle mücadele noktasında bize yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, özellikle kentleşme süreci devam etmekte olan ve göç ile bu mahallelere yerleşen ailelerin okulu terk etmiş çocuklarını madde kullanmaya yönelten sosyal bağlamın analizi yapılmıştır. Yukarıda cevaplamaya çalıştığımız araştırma sorularımızdan sonra, bu bölümde tematik bir analiz yaparak ön plana çıkan etkenleri belirtmeye çalışacağız.

Ailelerin kente göç etme sebepleri incelendiğinde genel olarak kırsalda yaşadıkları geçim sıkıntıları ve maddi sorunlar olduğu görülmektedir (O. Coşkun ve Zaman, 2012: 1055). Doğu bölgelerinden göç edenlerde teröre bağlı can ve mal güvenliği, kan davası, bozulan aile ilişkileri ve sağlık problemleri gibi etkenlerin varlığından söz edilebilir. Temelde daha iyi yaşam beklentisi göç motivasyonu olarak ön görülebilir. Fakat gelip yerleştikleri bu mahallelerin fiziki ve sosyal açıdan kent niteliğinde olmaması göç öncesi zor yaşam koşullarının buralarda da uzun yıllar devam etmesine sebep olmuştur.

Araştırmaya dahil edilen vakaların madde kullanmaya başlama yaşları literatürdeki bulgularla da paralellik göstererek ergenlik dönemine karşılık geldiği görülmüştür (Gökler ve Koçak, 2008: 103). Ayrıca, Hanna ve arkadaşlarının (2001: 277) çalışmalarıyla uyumlu olarak mülakat yapılan vakalarda sigaranın alkol ve diğer maddelere bağımlılığa geçişte başlangıç maddesi olarak kullanıldığı bulunmuştur. Bazı vakaların madde ile olan ilişkisi sadece kullanmayla sınırlı değildir. Kullandıkları maddeleri bulundurma ve kamu huzurunu bozan hırsızlık gibi adli suçlardan dolayı hukuksal olarak devam eden davaları bulunmaktadır. Bu durum madde kullanımının bireysel ve toplumsal etkilerine işaret etmektedir.

İncelediğimiz vakalardan yedisi madde kullanımından dolayı okulu bıraktıklarını belirtmişlerdir. Diğer nedenler ise; ekonomik imkânsızlıklar, öğretmeni sevmeme, üzerinde okul baskısı hissetme, okuma-yazma güçlüğü, kendini derslere verememe, okuldan atılma, ilk karnenin zayıf olması sebebiyle koruyucu anne şiddeti ve suç işleme olarak belirtilmiştir. Ebeveynlerin gözlemlerine göre şımarıklık, ruhsal sorunlar ve kötü arkadaş etkisi ana sebepleri oluşturmaktadır. Okul idarecileri ve diğer

katılımcılara göre ise ailelerin çocuklarını ihmal etmeleri ve yeterince ilgilenmemeleri okul devamsızlığına etki etmektedir. Görüldüğü üzere, üç farklı grup da sorunun kaynağını farklı yerde tespit etmekte ve bu problemde kendisinin ne kadar rolü olduğundan ziyade diğer paydaşların sürece etkisinden bahsetmektedir.

Okul terki neticesinde ortaokul veya lise diploması dahi elde edememiş olan vakalar, bu eksikliği özellikle iş aramaya başladıklarında kuvvetli bir şekilde hissetmeye başlamaktadırlar. Kalıcı bir iş bulamama noktasında önemli bir etken olan diploma eksikliği, aynı zamanda vakaların düzenli bir şekilde “hayata katılamaması” ve gelecek kaygısı duymalarına sebep olduğu için madde kullanım alışkanlıklarından kurtulmaları önünde önemli bir engel olarak kalmaktadır.

Kentleşme sürecinin devam ettiği bu iki mahalleye göç ile gelen ailelerin çocuklarında madde kullanımının yaygın olduğu görülmüştür. Özellikle de ihmalkar ve ilgisiz (Aydoğdu ve Çam, 2013: 141), otoriter baskıcı (Akfert, Çakıcı ve Çakıcı: 2009: 43) veya izin verici (şımartan/ihmalkar) (Bircan ve Erden, 2011: 218) ebeveyn tutumlarından birisine sahip ve aile içi iletişimin kopuk olduğu (Yalman, 2019: 379) ailelerde büyüyen ergenlerde bu sorun daha belirgindir. Sosyal bağlamdaki katılımcıların ve vakaların görüşmeleri birlikte değerlendirildiğinde, ailelerindeki maddi sıkıntılar, eğitim düzeyi düşüklüğü, ihmalkarlık, aile içi sorunlar ve mahalledeki sosyokültürel imkanların yetersizliği gibi sebeplerden dolayı yaşanan kent yaşamına uyum sorunu ergenleri madde kullanımına yönelten önemli etkenlerden birisi olduğu görülmüştür. Fakat madde kullanımı, içinde buldukları durumu daha da kötüleştirilmiş, aile ve akranlarıyla olan ilişkileri başta olmak üzere, maddi ve sosyal imkanlarını daha da olumsuz hale getirmiştir.

Ailede veya yakın çevrede iyi rol model eksikliği veya kötü rol modellerin varlığı, ergenlik çağındaki bireylerin madde kullanımına yönelten önemli bir etkidir. Aile bireyleri arasında madde kullanımının olduğu vakalarda, literatürdeki bulgularla uyumlu olarak ergenlerin aile etkisi ile madde kullanımına başladığı gözlemlenmiştir (Ünsal ve Sezgin, 2008). Katılımcılardan biri (Vaka-5) hariç diğerlerinin ailelerinde sigara-alkol kullanımı görülmüştür. Madde kullanımının da baba ve kardeşlerde daha çok görüldüğü ortaya çıkmıştır. Hatta bir katılımcının madde kullanan kardeşi cezaevinde girmiş, bir diğerinin abisi ise madde kullanımı nedeniyle intihar etmiştir. Bazı katılımcıların yakın akrabalarında da (dayı, teyze) madde kullanımının olduğu ifade edilmiştir.

Literatürdeki bulgularla uyumlu olarak, araştırmamıza katılan vakaların çoğunun arkadaş etkisiyle madde kullanımına başladıkları ve devam ettikleri söylenebilir (Özbay vd., 2018: 87; Satan, 2011: 191). Bununla birlikte katılımcıların bulunduğu çevrenin etkisinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin mahallede akranları ile bir araya geldiklerinde madde kullanımına özendirildikleri katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Bir başka örnekte yanında çalışılan patron veya işyeri sahibinin etkisinden de söz edilmektedir. Ayrıca mahallede akranlar ile bir araya geldiklerinde madde kullanımına özendirildikleri, madde bulunmasında zorluk yaşadıklarında birbirlerini destekledikleri anlaşılmaktadır.

Arkadaş etkisi detaylı bir şekilde incelendiğinde, madde kullananların daha çok aynı durumda olan kişiler ile görüşme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bu birliktelikte maddi imkansızlıklardan dolayı maddeleri ortak kullanma, ortak mekanlarda zaman geçirme ve dışlanmışlığın getirdiği ortak sorunları yaşamaktan kaynaklı bir dayanışma olmakla birlikte çıkar ilişkisi de söz konusudur. Bunun yanı sıra, vakaların boş vakitlerini yapılandırılmış aktiviteler yerine arkadaş ortamlarında amaçsız olarak geçirdikleri görülmüştür (Ögel vd., 2007: 18).

Yapılan görüşmelerden, madde kullanımına başlamanın veya kullanıma devam etmenin sosyal medya ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Özellikle son dönemde moda olan rap şarkı sözlerinin, YouTuber'ların, dizilerin ve filmlerin madde kullanımını teşvik ettiği ve madde kullananları kullanma yönünde tetiklediği belirlenmiştir.

Katılımcılara neden madde kullandıkları sorulduğunda en çok stresli olduğunda iyi geldiği, keyif almak için, mutlu olmak için, nefse yenik düşüldüğü için yanıtları alınmıştır. Başlangıç sebepleri irdelendiğinde ise yokluk, çaresizlik hissi, çevre etkisi maddelerinin öncelikli oldukları söylenebilir. Sigara-alkolün ötesinde kullanılan bu maddeleri alma hissiyatı daha çok, depresif olduğunda zevk alacak bir şey aramak ve bağımlılıktan kaynaklanmaktadır.

Katılımcıların genellikle ilk kullandıkları madde sigara olmakla beraber, esrar onu takip etmektedir. Ayrıca, alkol, bonzai ve esrar tüketiminin yaygın olduğu görülmüştür. Sigara diğer maddelere geçişte etken madde olarak önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle toplumsal olarak fazla tepki çekmemesi, bireylerin bağımlılık yapan diğer maddelere başlaması noktasında geçiş rolü oynamasına yol açmaktadır. Sigara ve alkolden sonra daha fazla “kafa bulmak” için ekstazi (şeker),

esrar (ot), bonzai, jamaika, metamfetamin, kubar, LSD, bali gibi maddelerin, madde bağımlılarının en çok kullandıkları maddeler oldukları görülmektedir.

Göç ederek ulaşmayı hedefledikleri “daha iyi yaşam” biçimini yakalayamayan ailelerin çocuklarında geçmişe özlemle birlikte kendilerini yaşadıkları bu şehre “ait hissetmeme” duygusu ağır basmaktadır. Memleketle olan ilişkileri, geri dönüp yeniden yaşamlarına kaldıkları yerden devam edecek düzeyde olmadığı için de zorluklarına rağmen burada yaşamaya devam etmek zorunda hissetmektedirler. Bunun yanı sıra, özellikle diploma eksikliği ve madde kullanımının devam ediyor olması dolayısıyla mevcut yeteneklerini geliştiremeyip hayallerini gerçekleştirememektedirler. Bu durumlar da genel olarak vakaların çoğunda madde kullanımından dolayı yaşanan bir pişmanlık duygusu oluşturmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

TARTIŞMA

Kirazlıtepe ve Yavuztürk mahallelerinde madde kullanım süreci başlamış ve devam eden vakalarla ve onların sosyal bağlamını oluşturan yerel yönetici, anne, baba, idareci, muhtar, esnaf, eğitimci ve STK görevlileri ile yapılan yüz yüze mülakatlar sonucunda elde edilen veriler önce bölümlerde sistematik bir şekilde sunulmuştur. Bu bölümde ise, literatürdeki çalışmalardan yararlanarak, bu veriler doğrultusunda ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamın analizi yapılacaktır.

Bu analiz neticesinde görülmektedir ki, vakaların kendileri ve beraber göç ettikleri ailelerinin kent yaşamına uyum sağlayamaması ortak bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımına yönelmede sosyal bağlamı oluşturan etken incelendiğinde aile içi sorunlar, rol model eksikliği, erken dönem okul terki ve akran etkisi ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, yaşadıkları mahallenin sosyokültürel imkanlar açısından eksiklikleri ve istihdam ve eğitim açısından yeterli imkanlar sunamaması madde kullanmaya yönelmede ortak etkenler arasında olduğu görülmektedir. Vakaların yaşadıkları mahallenin yanı sıra, aile ve yakın çevrenin özellikle sigara ve alkol gibi maddelere karşı tutumlarının esnek olması ve hatta kullanan kişilerin varlığı ergenlerde algı yanılgısına sebep olmaktadır. Bu ortak sorunlara ilaveten, sosyal medyaya erişim imkânı ve bu ortamların aşağıda detaylı şekilde açıklanacağı üzere önemli tehlikeler barındırıyor olması vakaların madde kullanmaya yönelmesinde ortak etkenler olarak öne çıkmaktadır.

6.1. Ailelerin Kent Yaşamına Uyum Sürecinde Karşılaştığı Problemler

Göç hareketliliği ve göçmenlik 20-30 yıl önceki güncelliğini yitirmiş olsa da göçün getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel sorunlar göçmenlerin yaşamını etkilemeye devam etmektedir. Yıllar önce mahalleye göç edenler barınma sorununu çözmek için kendi imkânlarıyla yaptıkları gecekondular tarzı evler mahallenin sadece görüntüsünü değil, yaşam biçimi de şekillendirmiştir. Kirazlıtepe’de kentsel dönüşümün başlamış olması sebebiyle kırsal yaşam şekli ve gecekonduların yerini

göreceli olarak yeni bir yapılaşma almaya başlamıştır. Bunun neticesinde kentleşmeye uygun bir görüntü ve altyapı oluşumu devam etmektedir. Fakat kentsel dönüşümün henüz başlamamış olması sebebiyle Yavuztürk “*kentleşmeyi daha oturtamamış*”, kentsel dokuyu sağlayamamış, bu sebeple de “*İstanbul’a uyum sağlayamamış ailelerden*” oluşmaktadır (İdareci-3).

Sosyal bağlamdaki katılımcılar ile vakaların göç hikâyeleri birlikte ele alındığında yoksulluğun, göç öncesi ve sonrası göçmenlerin yaşamlarını kuşatan önemli bir sorun olduğu kanısına ulaşılabilir. Özellikle kırsal bölgelerden yoksulluk sebebiyle göç edenler, kentte yeniden bir yaşam kurabilecek gerekli imkânlardan yoksun olduklarından yiyecek makarnayı bulmakta dahi zorlandıkları (Baba-2) yıpratıcı bir süreç geçirmişlerdir. Ailelerinin maruz kaldığı her türlü problem onlarla birlikte göç eden veya burada doğan çocuklarının psikososyal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Sürece uyum sağlayamayan ve aileleri tarafından ihmal edilen ergenlerde; evden kaçıp sokakta yaşama, mahalledeki kötü kişileri rol model alma, suç olaylarına karışma, madde kullanma, okul devamsızlığı ve terki gibi yaşamlarını yakından etkileyecek olumsuz gelişmelere vakaların anlatımlarında rastlanmaktadır.

Örneğimizdeki ailelerin, yerleştikleri sosyal ortama uyum konusunda karşılaştığı önemli sorunlardan birisi de madde kullanımına devam eden çocukları sebebiyle sosyal çevreyle ilişki kurmakta zorlanmalarıdır. Bu zorluğun temel sebeplerinden birisi sosyal çevrenin madde kullanan kişileri dışlama ve ötekileştirmesinin sadece kullanan kişilere yönelik değil, onların ailelerine karşı da yapılmasıdır (Baba-2 ve Anne-3). Bu sebeple ikamet ettikleri yerleri değiştirmek zorunda kalan veya komşularıyla ilişkilerini asgari seviyeye indirme ihtiyacı duyan aileler kent hayatına uyum sürecinde zorlanmaktadırlar. Bu durum, kente uyum sürecini sağlayamamış ailelerin yoğunlukta olduğu mahallelerde madde kullanımına bağlı problemlerin artmasına sebep olmaktadır. Göçün doğrudan değilse bile psikolojik ve sosyal etkileri bakımından dikkate alındığında uyum süreci gecikmiş ve yaşadığı yere aidiyet geliştirememiş göçmenlerin psikolojik dayanıklılıklarını zayıflattığı ön görülebilir. Özellikle de göçün zor koşullarına uzun süre dayanırlık gösteremeyen aile ve bireylerde diğer olumsuzlukların yanında madde kullanımının da görülme olasılığı artabilmektedir. Madde kullanımı ile göç arasındaki ilişkiye vurgu yapan idareci (5), konuyla ilgili gözlemini şöyle belirtmektedir: “*Maalesef bulunduğum*

bölge dışardan göç alan bir bölge, madde bağımlılarına rastlamak gayet olağan bir şey.”

Ailelerin ekonomik durumlarının iyi olmaması ve eğitim seviyelerinin düşüklüğü hem çocuklarıyla olan ilişkilerinde yetersizliğe hem de kent yaşamının sosyokültürel aktivitelerine birlikte katılmayı engeller niteliktedir. Maddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalan ebeveynler çocuklarına yeterince zaman ayıramamakta ve onların eğitimini de ihmal etmektedir. Çocuklarının kimlerle birlikte olduğunu, boş zamanlarında neler yaptığını takip edemeyen ebeveynler gelişen bağımlılık sürecinin farkına bile sonradan varmaktadırlar. Öğrendikten sonra ise profesyonel destek almak yerine ya olayı gizleme ya da şiddet yoluyla çözüm arayışına gitmektedirler. Madde kullanımı öncesi sorunlu aile ilişkilerine sahip ergenlerde, kullanım süreciyle birlikte veya aileleri tarafından durumlarının öğrenilmesinden sonra iletişimleri kopma noktasına geldiği, bazılarının da evlerinden uzaklaşarak sokaklarda madde kullanan arkadaşlarıyla birlikte yaşamaya başladığı gözlenmiştir.

Kültürün edinilmesi ve değişen koşullara uyarlanması bazen kuşaklar arası zamanı gerektirmektedir. Çocuklarını hangi kültüre göre yetiştirmesi gerektiğinin kararsızlığını duyan ebeveynlerde tutarsız davranışlar oluşabilmektedir. Çocuk yaşta göçe katılan ya da burada doğup büyüyenlerin kişilik ve karakter oluşumunda belirsizlikler meydana gelebilmekte ve Vaka (6)'da olduğu gibi bu durum bazen kuşaklar arası çatışmalara yol açabilmektedir. Her iki mahalledeki göçmenlerin kendi aralarında ve çevreyle olan ilişkilerini yeniden inşa ederken zaman ve desteğe ihtiyaçları olduğu gözükmektedir.

6.2. Ergenlerde Madde Kullanımının Başlama Zamanı ve Sebepleri

Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeleri kullanmaya başlama açısından her yaş grubu aynı riski taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, madde kullanmaya başlamanın belirlenmiş bir yaş eşiği yoktur. Fakat literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ergenlik döneminin bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle tanışma ve deneme amaçlı kullanım açısından önemli bir risk grubu oluşturduğu görülmektedir (Özbay vd., 2018: 88; Thatcher ve Clark, 2008: 168; TUBİM, 2014).

Bu araştırmaya katılan vakaların madde kullanmaya başlama yaşları incelendiğinde literatürdeki bulgularla genel olarak uyum göstermektedir (Can, 2007: 188). Örneğin, madde kullanımına başlama yaşı en küçük olan 7 yaşına (Vaka-3 sigarayla başlıyor)

literatürde de rastlanmaktadır (D. Yılmaz ve Türkkahraman, 2014: 6). Çalışmaya katılan katılımcılar arasında madde kullanımına en geç başlayan kişi ise 17 yaşında sigara, 21 yaşında da diğer maddelere başlamıştır. Diğer katılımcıların maddeleri kullanmaya başlama yaşlarına bakıldığında 10 ile 14 arasında değiştiği görülmektedir. Bu yaş aralığında madde kullanımına başlamanın yoğun olmasının sebebinin ergenlik döneminin özellikleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Madde kullanmaya 11-12 yaşlarında merakla başladığını söyleyen Vaka (7), “*Hani insan ister istemez merak ediyor, çevresinde görüyor*” sözleriyle ergenlik döneminin yeni şeyleri deneme isteği açısından risk grubunu oluşturduğuna işaret etmektedir. Korku ile merak arasında merak duygusunun baskın geldiği durumlarda deneme amaçlı kullanımlar süreç içerisinde bağımlılıkla sonuçlanabilmektedir. Maddeler hakkındaki bilgilerinin de bilimsel nitelikli olmaması ayrı etken olarak durmaktadır. Çok küçük yaşta (7-11 arası) madde kullanımına başlayan katılımcılar; madde kullanımıyla ilgili uyarılmadıklarını, zararlarını bilmediklerini ifade ederken, ergen dönemde madde kullanmaya başlayanların ise zararlar konusunda farkında olduklarını, ancak maddeyi yaşadıkları ailevi ve ekonomik sıkıntılardan uzaklaşabildikleri bir “*zevk*” olarak gördükleri için kullandıkları görülmüştür.

Aile içinde yaşanan geçim problemleri ve ilişki sorunları ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli etkenlerden birisidir (Atar vd., 2016: 43). Bunun yanı sıra, kişinin yakın çevresinde madde kullananların varlığının ergenlerde olumsuz rol model oluşturduğuna dikkat çeken Üsküdar Kaymakam’ı konuyla ilgili görüşünü şu sözlerle açıklamaktadır: “*Arkadaş çevresinde veya aile bireylerinden herhangi birinde madde kullanım geçmişi varsa kişiyi doğrudan etkilemektedir.*” Akran etkeninin özendirici etkisinin yanı sıra, bu etkenin paylaşım ve birlikte kullanmaya da teşvik edici olduğu vakaların söylemleri arasında yer almaktadır. Maddelerin ulaşılabilirliğinin kolay ve her bütçeye uygun maddelerin olması (Psikolog-1), yeni sentetik maddelerin artması (Dernek Görevlisi-1), yeni maddelerin kullananlar arasında duyulması ve deneme arzusu ergenlerin kullanım tutumlarında etkili olduğu kanısını oluşturmaktadır.

Okul terki yaşayan ergenlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri denetimli ve güvenli alanların yeterli olmaması, var olanların da gençlerin beklentilerine hitap edememesi mahallede gençlerin karşı karşıya kaldığı önemli bir sorundur. İlgi duydukları sportif ve sanatsal etkinliklerle meşgul olamayan ergenler, ailelerinden de

yeterince destek göremediklerinde mahallede “abi” dedikleri ilkokul mezunu (İdareci-1) kişilerle birlikte takılmaya başlamakta ve onların “ortam” olarak tanımladıkları çevrelerde bulunmaktadır. Bu “ortam”ların özendirici etkisinin madde kullanımına yönlendirmedeki etkisini Vaka (3) üzerinde görmekteyiz. Eğlenmek amacıyla “ortam”a katıldığını söyleyen Vaka (3), madde kullanımına kendisine yapılan teklife “hayır” diyemediği için başlamıştır.

Mahallede okuyan, meslek sahibi olan ve ergenlerin kendilerine olumlu rol model alabileceği kişilerin azlığına dikkat çeken Muhtar (2) ve onun yerine kolay yoldan para kazanan kişilerin olması (Dernek Görevlisi-2), bir mesleği ve işi olmayan, ailesinin ve kendisinin maddi durumu kötü olan gençler için yanlış rol model takip edilmesinde etkili olabilmektedir.

6.3. Sosyal Çevrenin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Katılımcıların da belirttiği gibi 40-50 yıl öncesine kadar bu bölgelerin büyük bölümü boş arazilerden oluşmaktadır. Yakın zamana kadar devam eden göçler bu mahallelerin altyapı, sosyal alan, sağlık ve eğitim imkânları bakımından kent koşullarıyla kıyaslanamayacak niteliklerde kalmasına sebep olmuştur. Vaka ve katılımcıların bu konuda görüşleri alındığında ortak kabul edilebilecek görüş; kentleşme süreci devam eden bir mahallede büyümenin madde kullanımına sebep olmuş olduğudur. Üsküdar Kaymakamı'nın açıklamalarına göre, çalışmamıza konu olan bu iki mahallede madde “*kullanım sıklığı Üsküdar İlçesinin diğer mahallerine oranla daha yüksektir.*” Bu sebeple, bu tür sosyal bağlamlar madde kullanımına yöneltmekte önemli bir etken olmaktadır. Bunun farkında olan Vaka (2), “*köyde yaşasaydım bu maddelerle tanışmazdım*” ifadesi ile bu duruma dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, bu mahallelerde yaşayan ailelerin iç sorunlarının da (babanın işsiz veya alkolik olması gibi) katılımcıları madde kullanımına sevk ettiği görülmektedir.

İş olanakları bakımından sınırlı olan bu mahallelerde yaşayanlar çalışmak için başka semtlere gitmektedir. Başka semtlere gidemeyenler de evlerin alt katlarında tekstil atölyeleri, ana caddelerindeki fırın, market ve küçük işletmelerde çalışmakta (Vaka-1-3-4), bir kısım da işsiz kalmamak için geçici işlerde çalışmaktadır (Vaka-5-6-7-10-13). Ekonomik faaliyetlerin canlı olmaması ergenlerin maddi zorluklar yaşamalarına ve geleceğe yönelik planlamalarında karamsarlığa sebep olmaktadır.

Eğitimini yarıda bırakan ve iş bulamayan gençler boş zamanlarını değerlendirebilecekleri güvenli sosyal alanlardan da yoksun kalınca kendi içlerinde gruplaşmalara gitmektedirler. Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinin merkezine yakın olmalarına rağmen yaşantı ve kültür olarak kendi içinde kapalı bir sosyal yapıya sahip olduklarından ergenlerin sosyalleşmesi yeteri kadar gelişmemiştir.

Sosyalleşmek amacıyla diğer mahallelere gitmeleri durumunda da çeşitli kültürel sorunlara maruz kalmaktadırlar. Bunun en önemli sebebi, yaşadıkları mahallelerin fiziki ve sosyal koşullarının şehir niteliği taşıyor olmasıdır. Örneğin, Vaka (6) kendi deneyimleri üzerinden Yavuztürk mahallesinde yaşayan gençlerin maruz kaldıkları kültürel sorunları şöyle anlatmaktadır: *“Başka bir ilçeye gittiğiniz zaman diğer insanlar sizin böyle bir ortamdan geldiğinizi anlayabiliyorlar.”* Konuşma biçimi, giyim tarzı, yeme içme şekli, hal ve tavırlarından diğer insanlar tarafından fark edildiklerini hissetmektedirler. Fiziki ve sosyal koşullar bakımından kentleşemeyen bu mahallelerde büyüyen vakalar ve diğer ergenlerin, yetişkinlik döneminde de kent kültürüyle bütünleşme olasılığının düşük olması beklenmektedir.

6.4. Aile ve Yakınların Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Sosyal Çevre tarafından sigara kullanımının göreceli olarak olumsuz karşılanmaması, ergenlerin bu maddeye başlamasını ve buradan diğer maddelere geçişi kolaylaştırmaktadır. Özellikle ailelerin sigaraya karşı fazla çekincelerinin olmaması ve çocuklarının yanında kullanıma devam etmeleri maddelerin zararlı etkileri hakkında eğitimcilerin (2 ve 5) ve Psikologların (1) ifade ettiği gibi algı yanılmasına neden olmaktadır. Vakaların ebeveyn ve akrabalarının genelinde bu maddelerin kullanımının olması eğitimcilerin görüşlerini desteklemektedir.

Algı yanılmasının yanı sıra, aile ve yakın çevrelerde bulunan kötü rol modelleri ergenlerin madde kullanımına yönelten önemli faktörlerden birisi olmaktadır. Bu bağlamda algı yanılması neticesinde satışı yasal olan sigara ve alkol gibi aile ve yakın çevrelerinde sık görülen maddeleri kullanmaya başlayan ergenler, çevrelerinde bulunan kötü rol modellerin etkisiyle yasal olmayan ve bağımlılık yapıcı özellikteki maddeleri kullanmaya geçmektedirler.

Eğitime devam eden veya tamamlamış olumlu rol modellerin mahallede yetersiz olması çocuk ve ergenlerde örgün eğitime devam etme isteğinin az olmasının önemli sebeplerinden birisidir (Muhtar-2). Eğitimciler (1-2-5) ise diğer bir önemli etkenin

ilgisiz ebeveyn tutumları olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, mahallede ortaöğretimden sonra devam edebilecekleri lisenin olmaması da maddi durumu kötü ailelerin çocukları için bir dezavantajdır (Dernek Görevlisi-2).

6.5. Madde Kullanan Ergenlerin Karşılaştığı Sorunlar

Mahalle sakinlerinin madde kullanımına karşı doğru bir yaklaşım geliştirememiş olması madde kullanan bireylerin bağımlılık döngüsünden çıkmasını zorlaştırmaktadır. Kaygıların odağında ise kendi çocuklarının da kullanan kişilerden etkilenerek bu tür maddeleri kullanmaya başlama endişesi yatmaktadır. Kendi çocuklarını korumak isterken diğerlerini de dışlamakta ve ötekileştirmektedir. Sosyal yaşantıdan dışlanan bu kişiler madde kullanmak ve yaşamlarını devam ettirmek için mahallede insanlar tarafından yoğun olarak kullanılmayan park ve otoparkların تنها yerlerini, terk edilmiş inşaatları ve metruk alanları kullanmaktadırlar. Bu sebeple, bu tür sosyal alanların denetimlerinin yeteri kadar yapılmaması bu alanların amaç dışı olarak madde kullanan bireyler tarafından kullanılmasına yol açmakta ve mahallede yaşayanların güvenliğini tehdit etmektedir.

Damgalanma ve ötekileştirmenin sadece kullanım dönemiyle sınırlı kalmadığını belirten ex-user (Dernek Görevlisi-1), bıraktıktan on beş yıl sonra bile bu soruna maruz kaldığını belirtmektedir. Dışlamaya maruz kalanlar sadece kullananlar veya eskiden kullanmış olanlar değil, kullanımın yoğun olduğu mahallerde yaşayanlar da dâhil olabilmektedir: *“Çocuklar dışlanıyor. Çünkü aileler istemiyor, çocuklarının Yavuztürk’deki çocuklarla arkadaşlık kurmasını”* (İdareci-5). Her ne kadar madde kullandıkları için mahalle ortamında dışlansalar da Vaka (2) ve (8) örneklerinde olduğu gibi sebebini anlayabildiklerini ve maruz kaldıkları bu sosyal izalasyonu *“haklı”* bulduklarını söylemektedirler.

Araştırma kapsamındaki vakalar kullanıma bağlı sorunlardan dolayı anne ve babalarıyla ilişkilerinin bozulduğunu söylemekte, onları üzdüklerini düşünmektedir. Onlar hakkında konuşurken ya hiçbir şey söylememeye ya da suçlayıcı bir üslup kullanmamaya dikkat ettikleri gözlenmektedir. Sadece Vaka (5) madde kullanımını kendisine şiddet uygulayan babasına duyduğu öfkeye bağlamaktadır. Ayrıca ailesinde kendini değerli hissetmeyen ve çevresi tarafından dışlanan kullanıcı bireylerin kendilerine öz saygılarının da düşük olduğu görülmüştür.

Muhtar (1), madde kullanan bireyler arasında “*işsizlik hat safhada*” olduğu için, karşılaşılan en önemli sorunlar arasında yer aldığını belirtmektedir. Üç aylık görev süresi boyunca kendisine “*iş için müracaat eden kişilerin*” sayısının bir hayli fazla olduğunu söylemektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırma neticesinde madde kullanan bireyler arasında görülen bu işsizliğin en önemli sebepleri mahalledeki ekonomik faaliyetlerin sınırlı olması, madde kullanımına bağlı sorunların devam ediyor olması, diploma sahibi olmamaları ve suç sabıkalılarının olmasıdır. İşsizlik, bu bireylerin stres seviyeleri etkilemekte ve gündemlerini meşgul etmektedir.

Katılımcıların hissiyatı değerlendirildiğinde yaklaşık yarısının (6/13) kendisini İstanbul’a ait hissettiği görülmüştür. Diğer yarısının ise; İstanbul’daki hayatından memnun olmama, uyuşturucuya başladığından beri işlerin yolunda gitmemesi, gecekonduda yaşandığı için köyün tercih edilmesi, İstanbul’da kendisini kaybolmuş ve İstanbul’un kendisini yutacağı hissi, İstanbul’da boğulma hissine kapılma gerekçeleri ile İstanbul’a aidiyet hissini olmadığı saptanmıştır. (Vaka-12) kendisinden örnekle sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Bir sıkıntı olur, bir derdin olur, elin kolun bağlanır, kimse yardım etmez. Hayatta zevk alacağın hiçbir şey kalmaz. Bir şeyden keyif almadığın zaman, yani çimen gibi oluyorsun. Zevk alacak bir şeyler arıyorsun.*”

6.6. Serbest Zaman Etkinliklerinin Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Kentleşme sürecinin devam ettiği mahallelerde büyüyen çocuk ve ergenler diğer akranları gibi eğlence merkezlerine, kültürel etkinliklere, sanatsal ve sportif aktivitelere katılma imkânları bakımından aynı değildirler. Yaşadıkları mahallenin dışına çıkma ve kent kültürüyle buluşma olanaklarını sınırlıdır. Buldukları mahallelerde ise yeteri kadar sosyal imkân olmaması ergenleri kısıtlamaktadır. Sosyalleşme sürecindeki ergenlerin belirli bir alanda, aynı koşullarda ve ailelerinin muhafazakâr tutumları içinde sera tarzı kapalı bir kültürde yetişmesi kişilik ve karakter gelişimlerini etkileyebilmektedir. Aileler de farklı sebeplerle onların sosyalleşmelerine destek veremiyorsa, çocuk ve ergenler mahallede hâkim olan yaşantı tarzıyla yetişmektedir. İncelediğimiz vakaların biri (Vaka-2) dışında hepsinin sinema, kafe, tiyatro, gezi ve AVM’ye gitme sıklıkları azdır. Devlet kontrolündeki yurtlarda kalanlar etkinlikler kapsamında öğretmenlerinin denetiminde gittiklerini

söylemektedir. Okul terki de yaşadıkları için sosyalleşme girişimleri mahallenin imkânlarıyla sınırlı kalmıştır.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde akran faktörü önemli bir etken olarak literatürde belirtilmiştir (Erdem vd., 2006: 115). Bizim çalışmamızda da literatüre uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, madde kullanımının yoğun olduğu mahallelerde ergenlerin boş vakitlerini geçirecekleri sosyal ortamlarındaki arkadaş ve akran gruplarının bağımlılık etkisi olan maddelere başlamadaki rolünü Vaka (5) şöyle vurgulamaktadır: “*Arkadaş ortamı bu işin bir piyonu. Arkadaş ortamı bütün ağların birleştiği yer.*” Boş zamanlarını beraber geçirdikleri bu ortamlarda, madde kullanımına dair okul kanalıyla edinemedikleri bilgileri, parçası oldukları bağımlılık alt kültürü üzerinden edinerek yanlış bilgi edindikleri ve algı geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

6.7. Medya ve Sosyal İletişim Ağlarının Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelmesindeki Etkisi

Vakalara göre filmler ve diziler madde kullanımını özendirir. Filmlerde uyuşturucu kullananların yakalanmaması, mafyanın uyuşturucu satarak para kazanması, filmde uyuşturucu sarılması, hap atılması yine madde kullananları olumsuz etkilemektedir. Örneğin, Kurtlar Vadisi (ilk sezonda kokain içilmesi), Filinta gibi yapımlar madde kullanıcılarını negatif yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra, Adana 01 gibi bazı dizilerdeki görüntülerin birçok vaka tarafından özendirici olduğu vurgulanmıştır. Yine film ve dizilerde yer alan dram sahnelerinin kendi yaşadıklarını hatırlattığından dolayı bireyleri duygulandırdığı ve özellikle içilen sigara adedini arttırdığı belirtilmiştir.

Vakaların hepsi sosyal medyanın madde kullanımını özendirdiği görüşündedirler. Devletin sosyal medyayı takibinin zor olduğu ve bu tür platformlarda uyuşturucu satıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca, sosyal medya fenomenlerine dikkat çeken vakalar, bu kişilerin sokaktan gelen kişiler olduğunu, takipçilerinin daha çok 10-20 yaş arası kişilerden oluştuğunu ve takipçilerini kolaylıkla iyiye de kötüye de yönlendirilebilecekleri görüşündedirler. Sosyal medya platformlarında paylaşılan ve kolaylıkla ulaşılan yaygın rap şarkılarının sözlerinde yer alan “kafamız güzel”, “patlayalım”, “vur dumana”, “harmanımı almadım” gibi sözler, arabesk rap şarkıları, bu şarkıların sosyal medyada yer alan kliplerinde madde kullanılması, hem madde

kullanımını teşvik etmekte hem de madde kullanan bağımlıları, madde kullanımı yönünde tetiklemektedir. Ayrıca, rap şarkıcılarının ve Youtuberların giyim tarzı, saç modeli de ergenleri etkilemektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Madde kullanımının belirli bölgelerde daha görünür hale gelmesinin sebepleri analiz edildiğinde sosyal, ekonomik ve kültürel nedenler ön plana çıkmaktadır. Özellikle de kırsal bölgelerden göç alan kentlerin plansız yerleşim alanlarında yaşayan göçmenlerin üstesinden gelemedikleri sorunlar, sosyal destek ağlarından yoksun olma, kent yaşamına aktif katılamama, kendilerini yaşadıkları yere ait hissetmeme ve gelecek planlamalarını yeni yaşam yerlerine göre tasarlamakta zorlanma gibi pek çok sebep söz konusudur. Ayrıca bu bölgelerin kentte yaşayanlar tarafından sorunlu yerler olarak görülmesi kültürel bütünleşmenin önündeki engellerdir. Kent yaşamına tutunmaya çalışırken yalnızlaşma sorununu aşmak isteyen göçmenler kendi aralarında ve genellikle mahalleyle sınırlı bir etkileşim içindedirler. Ailelerin maruz kaldığı her türlü sorun onlarla birlikte yaşayan çocuklarını yakından etkilemektedir. Bu sorunların sebep olduğu etkileri azaltabilmek için göçmenlerin yaşadıkları sorunları ifade edebilecekleri ve kendilerini temsil edebilecekleri yerel idari birimlere katılımları sağlanmalı, bu birimlerin işlevsellikleri arttırılmalıdır.

- 1) Yaşadıkları kentin sosyokültürel ortamına aidiyet geliştirememiş olduğu gözlenen vakalar, burada yaşadıkları sorunların madde kullanımına yönelmede önemli bir etken olduğunu düşünmektedirler. Aidiyet gelişiminde önemli rol oynayan sanatsal ve sportif aktivitelere imkân tanıyan sosyal mekânların yeterli olmaması ve diğer semtlere de maddi yetersizlikler sebebiyle gidememeleri bu olumsuz durumun devam etmesinde etkili olmuştur. Özellikle okul terki sonrasında boş zamanlarının büyük bölümünü beraber geçirdikleri akran grupları ve ‘abi’ diye anılan (olumsuz) rol modelleri aracılığı ile bağımlılık alt kültürüne dâhil olan gençler, bu döngüden çıkmayı başaramamışlardır. **Tedavi ve rehabilitasyon programlarına katılma motivasyonlarının düşük olduğu gözlenen vakalar için madde kullanım zararlarını azaltacak daha cazip, yenilikçi ve gelişime açık uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Resmi veya sivil**

toplum örgütleri, sosyal projeler yoluyla gençlerin serbest zamanlarını daha yaratıcı ve geliştirici bir şekilde geçirmelerini sağlayabilirler.

- 2) Kentleşme sürecinin devam ettiği bölgeler gençlerin vakitlerini geçirebileceği ve sosyalleşebileceği sosyal imkanların yetersizliği sebebiyle madde kullanımını açısından riskli bölgelerdir. Her ne kadar kentsel dönüşüm çalışmaları bu sorunların çözümü açısından umut gibi görünse de dönüşüm sonucunda kazanılan kent yaşantısında madde kullanan kişiler kendilerine yer bulamamakta ve mahalleden taşınmak zorunda kalabilmektedir. Bu da kentsel dönüşümün sadece madde kullanan kişilerin mahalleden uzaklaşmasına, diğer bir ifadeyle sorunu başka yerlere ötelemeye yaramaktadır. Bu durum, sürdürülebilir göç politikaları ile göçmenlerin kent yaşamına aktif olarak katılabilecekleri sosyal projelere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. **Bu soruna bir çözüm önerisi olarak yerel belediyelerin yetersiz kaldığı bu eksiği telafi etmek için aktif olarak madde kullanımı ile mücadele eden sivil toplum kuruluşlarının, bu çabalara dolaylı faydası olacak sosyal imkanların oluşturulmasını da gündemlerine almaları ve yerel halkın desteğini de alarak gerekli maddi imkanları oluşturmaları sunulabilir.**
- 3) Mahalleler bağlamında çocuk ve ergenlerin geleceği açısından diğer bir önemli etken de buralarda okulların ilk ve ortaokul düzeyinde olması, lise ve dengi okulların olmamasıdır. Bu durum aileleri tarafından ihmal edilen ve yeterince desteklenmeyen öğrencilerin eğitim hayatından erken ayrılmasına sebep olabilmektedir. Maddi durumu iyi olmayan aileler eğitim için çocuklarını başka semtlere göndermek yerine, aile bütçesine katkıda bulunması için çocuklarının çalışmalarını tercih etmektedirler. Mahallelerin mesleki deneyime dayalı iş olanaklarından yoksun olması, gençlerin vasıfsız işlerde, sosyal güvenceleri olmadan çalışmalarına sebep olmaktadır. Okul terki yaşayanların diplomaları da olmadığı için düzenli iş bulmakta zorlanmakta ya da işsizlik sorunu yaşamaktadır. **Bu gençlerin kısa süreli ya da hızlandırılmış eğitimler yoluyla meslek edindirilmesi, hem yeniden topluma kazandırılmaları ve geleceğe dair daha umutlu olmaları hem de ülke ekonomisinde nitelikli insan gücünün artması açısından önemlidir.**
- 4) Kentlerde sosyoekonomik düzeyi düşük insanların yaşadığı gecekondu tarzı mahalleler ile refah seviyesi yüksek insanların yaşadığı sitelerin bir arada ya da iç içe olması, gelişim dönemindeki ergenlerde aşağılık kompleksi ve

bununla bağlantılı olarak başkalarına özentisi oluşturmaktadır. Anne babalarını beğenmeme, kendi yaşlılarının sahip olduğu imkânlardan yoksun olma, onlarla benzer yaşam koşullarında olmama ve karşılıklı etkileşim zemini bulamama gibi durumlar karakter oluşumlarında izler bırakabilmektedir. Bazı durumlarda ise psikolojik problemlerin ve sorunlu kişilik özelliklerinin de madde kullanım tutumlarına eşlik ettiği, tetiklediği görülmüştür. Okulun sosyal ortamına ve kurallarına da uyum göstermekte zorlananlar, okul devamsızlığı ve sonrasında okul terki yaşamışlardır. **Okullardaki rehber öğretmenlerin yakın takibi ve ailenin desteğiyle, ergenlerin madde kullanımları erken tespit edilerek bağımlılık oluşmadan müdahale edilmesi önemlidir.**

- 5) Günümüzde sosyalleşme ve sanal iletişimin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan sosyal medya ağları araştırmaya katılan vakalar tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal medya sayesinde maddelere erişebilirlik daha kolay hale gelirken, maddeler hakkında her türlü içeriğe ulaşma olanağı da elde edilmektedir. Bu durum iletişim ağlarının daha güvenli hale getirilmesi ve bilgi kirliliğinin azaltılmasına yönelik eylem planlarının hızlandırılmasını zaruri hale getirmektedir. Madde bağımlılığı ile mücadele etme amacıyla yapılan dizi ve filmlerdeki bazı sahnelerin bu hassas gruplar üzerinde çağrıştırmaya veya özendirme etkisi yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca, sosyal medyayı sık kullanan ve rol model arayışında olan ergenlerin davranışları üzerinde YouTuber, fenomen ve film kahramanlarının etkili olduğu da araştırmanın bulguları arasındadır. **Bundan dolayı gençlerin ulaşımına açık olan içeriklerin aileler ve ilgili düzenleyici kurumlar tarafından daha dikkatle incelenmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.**
- 6) Ergenlerin bağımlılık yapan maddelere yönelme ve kullanım tutumlarının şekillenmesinde ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, çocuklarıyla olan iletişimlerinin niteliği, anne baba rollerinde yetersizlik, ailede kötü rol modellerinin varlığı, çocuk işçiliği veya şiddet, ailenin sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişmişliği, ailenin medeni durumu (boşanma, ayrı yaşama), ebeveyn kaybı ve aile içi iletişim kopukluğu gibi genel sorunlar çocuk ve ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli etkenler arasında yer almaktadır. Araştırma

kapsamındaki vakaların ailelerinde de benzer sorunlara rastlanmış ve katılımcıların gözlemleri de bu durumu destekler yönde olmuştur.

Ailelerin “benim çocuğum yapmaz” anlayışı yerine her çocuğun ve gencin aynı riski taşıdığına bilincinde olması gerekmektedir. Bağımlılık yapıcı maddelerden korunmanın en etkili yöntemi bu maddelerden uzak durmaktır. Ebeveynler çocuklarını bu maddelerden korumaya çalışırken kendilerinin de kötü rol model olmamaları gerekmektedir. Araştırmaya katılan vakaların hepsinin aile ve yakın çevrelerinde bu maddelerin kullanılıyor olması, maddelerin zararları hakkında algı yanılmasına sebep olduğu kanısı oluşturmaktadır. Maddelerin zararları hakkında bilgi ve farkındalık düzeyi gelişmemiş çocuk ve ergenlerin ailede, yakın çevrede, medyada sürekli bu maddeleri kullananların görüntülerine maruz kalmaları, maddelerin etkilerini merak etme ve duyumsama isteği oluşturabilmektedir. Nitekim vakaların da ifade ettiği gibi “*kötü bir şey*” olsa büyüklerimiz kullanmaz anlayışı madde kullanımına yönelmede yakın çevrenin etkisini göstermektedir. **Maddelerin zararları hakkında kişisel bilgi düzeyi iyi olan ebeveynler çocuklarını bu maddelerden korumada daha etkin rol alabilmektedirler. Ayrıca çocukların da madde kullanım süreci başlamış ebeveynlerin bu sorunla mücadele ederken, gizleme ve cezalandırma gibi sonuç vermeyen yöntemler yerine uzman desteği alma ve tedaviye yönelmeleri bağımlılıktan kurtulmada başarı olasılığını arttıracaktır.**

- 7) Ebeveynlerin çocuk yetiştirirken kendi anlayış ve tutumlarında ısrarcı olmak yerine, çağın gerektirdiği değerlere uygun davranışları öğretmeleri, kendine güvenen ve dengeli kişilerin toplumda artmasına katkı sağlayacaktır. Aileyi güçlendirmek ve birlikteliğini korumak için ilgili kurumlar çalışmalarını daha geniş tabanlara yaymalı, yerel birimlerle koordineli çalışarak erken çözümler üretilebilmelidir. Aile danışmanlık hizmetleri ve okulların rehberlik servislerinin hizmet alanları genişletilerek sorunları erken tespit edebilme olanakları arttırılmalı, çözüm için gerekli birimlere yönlendirilmelidir. Örneğin, aile bütünlüğü zarar gördüğü için ebeveynleri tarafında yuurtlara bırakılan Vakalar (10-12-13) uyum sağlayamadıkları için okuldaki eğitim süreleri kısa olmuş, yaşadıkları sorunlardan uzaklaşmak için sigara ve diğer maddelere yönelmişlerdir. **Bu sebeple, devamı mümkün olmayan**

birliktelik durumlarında çocukların bedensel ve ruhsal bütünlüğünü koruyacak önlemlerin alınmasına özen gösterilmelidir.

- 8) Madde kullanan kişilerin aile ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin de zamanla değiştiği görülmektedir. Örneğin madde kullanmayan eski arkadaşlarıyla görüşmeyi keserek, zamanın büyük bölümünü kendisi gibi madde kullanan kişilerle geçirme, madde temin etme ve birlikte kullanma, hatta bazı durumlarda aynı maddeyi kullanabilmek için paylaşımaya dayalı ilişkiler geliştirmek vakalarda gözlemlenen bir durumdur. **Ebeveynlerin bu değişim süreçlerini iyi takip etmeleri, gözlemlenebilir fiziksel ve davranışsal gelişmelerde uzman desteğine baş vurmaları bağımlılıkla etkin mücadelede önem arz etmektedir.**
- 9) Toplumlarda göreceli olarak kullanımı daha hoşgörüyle karşılanan sigara ve alkol, vakaların madde kullanım öykülerinde de görüldüğü üzere genellikle madde kullanımı için ilk aşamayı oluşturmaktadır. Ayrıca diğer maddeler sigaraya sarılarak daha rahat kullanılmakta ve gizlenebilmektedir. **Bu yüzden, sigara ve alkol kullanımını sadece kendi kullanımları sebebiyle verdiği zararlar açısından değil, diğer maddelerin kullanımına götüren bir aşama olarak değerlendirip geniş ölçekte verdiği zarar da göz önüne alınmalıdır. Bu şekilde bir değerlendirme bu maddelerin gençler için oluşturduğu tehlikenin boyutunu daha iyi ortaya koyacaktır.**
- 10) Madde kullanım yaşının giderek düşmesi çocukluk ve ergenlik döneminin önemini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında madde kullanım tutumlarını analiz ettiğimiz vakaların da maddelerin etkilerini merak etme veya deneme amaçlı kullanıma başlama yaşları genelde ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Ergenlik dönemini bağımlılığın gelişim evreleri arasında başlangıç aşaması ve risk grubu olarak görmek bağımlılık döngüsünün en “zayıf halkası”nı tespit etmeyi kolaylaştıracaktır. **Bu dönemde bireye kazandırılacak bilişsel düzeyde problem çözme ve eleştirel yaklaşabilme becerisi, olası tehlikelere karşı kendini koruma ve “hayır” diyebilme yetisi sağlayacaktır.**
- 11) Madde kullanan kişinin bedeninde ve yaşamında kalıcı hasarlar bırakabilen maddeler, devam eden kullanımlarda fizyolojik ve psikolojik bağımlılığa yol açabilir. Doğrudan beynin yapısını etkileyen maddeler kişinin sağlığında ve davranışlarında değişimlere neden olabildiği gibi hukuksal olarak da sorunlar

yaşamına sebep olur. Kullandığı maddelerin etkisiyle iradesi zayıflamaya başlayan kişi kontrolünü kaybedebilir. Ayrıca kişinin kendisine olan özsaygısı ve güveni azalmaya başlar. Yaşamında birinci önceliği kullandığı maddeyi temin etme ve kullanmaya ayıran kişinin zamanla sosyal ilişkileri bozulur ve sorunlar yaşamaya başlar. **Bu sebeple, madde kullanımının boyutu fizyolojik ve psikolojik bağımlılık aşamasına ulaşmadan müdahale edilmeli ve süreç kişinin özsaygısı ve kendisine güveni kaybedilmeden madde kullanımını bitirmeye yönelik destek hatları ve grupları oluşturulmalıdır. Bunun yanı sıra, madde kullanımı dolayısıyla sosyal destek ağlarını kaybederek yalnızlaşan bireylerin sayısını azaltmak için damgalama ve dışlamaya mani olacak şekilde bir toplumsal farkındalığın oluşturulması önemlidir.**

12) Bağımlılığın doğasına ilişkin bilimsel nitelikli bilgilerin kişilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yaygınlaştırılması bireysel ve toplumsal farkındalığın artmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Nitekim vakaların söylemleri analiz edildiğinde maddeler hakkındaki bilgileri duyuma dayalı olup, bilimsel nitelikte olmadığı görülmektedir. Erken dönem okul terki yaşadıkları için de doğru bilgiye erişim sorunu yaşamaktadırlar. Ayrıca kullandıkları maddelerin zararlı etkilerini bedensel, sosyal, psikolojik, maddi boyutlarda yaşamalarına ve pişmanlık hissetmelerine rağmen tedavi ve rehabilitasyona yönelme istekleri istenen düzeyde değildir. Yakın arkadaşları arasında madde kullanımına bağlı suçlardan cezaevine girme, sokakta yaşama, doz aşımına bağlı ölümler olmasına rağmen tedaviye yönelmede isteksiz olmaları, bu programlar hakkında bilgi seviyelerinin düşüklüğü ve faydalı olduğuna olan güvenlerinin zayıflığı ile ilişkili olabilir. **Bu sebeple kamu spotları, broşürler ve afişler gibi araçların yanı sıra, madde kullanan kişilerin takip ettiği ve rol model olarak aldığı YouTuber ve sosyal medya fenomenlerinin katıldığı bilgilendirme ve uyarı içerikli materyaller hazırlanabilir.**

13) Bağımlılık yapıcı etkisi olan her türlü maddenin kullanımıyla etkin mücadelede en etkili yöntem kişinin kendini koruyabilme becerisinin desteklenmesidir. Kendisi maddelerin zararlı etkilerinden uzak kalırken, kullanan kişilere karşı duyarlı olma ve onları ötekileştirmeden toplumsal farkındalığın gelişmesine katkı vermesi gerekmektedir. Toplumda var olan

madde kullanım probleminin sebeplerini sosyolojik açıdan ele almayı hedefleyen bu araştırma, özellikle ergen gruplar üzerine odaklanmış ve onları madde kullanımına yönelten etkenleri kendi sosyal bağlamlarında analiz etmiştir. Araştırmada yer alan grup ile onların sosyal bağlamlarını analiz etmek için seçilen katılımcıların gözlem ve deneyimleri, ergenleri madde kullanımına yönelten etkenlerin genel temsili için yeterli değildir. Fakat madde kullanımına yönelten etkenlerin bazılarında ışık tutması itibariyle madde kullanımını azaltmaya yönelik sosyal çalışmalar için bir kaynak oluşturmaktadır. **Madde kullanımına yönelten etkenlerin analizi göstermektedir ki, bu eylemin karmaşık doğası ortaya koyulurken disiplinler arası iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır.**

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*. UNICEF.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi* (C. 1). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Agrawal, A., & Lynskey, M. T. (2008). Are There Genetic Influences on Addiction: Evidence from Family. *Adoption and Twin Studies. Addiction*, 103(7); 1069-1081.
- Akbulut, Y. (2013). Çocuk ve Ergenlerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Gelişimsel Sonuçları. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2): 53-68.
- Akçınar, B., Baydar, N., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2018). Erken Ergenlikte Ahlak Gelişimi: Bir Müdahale Araştırması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(2): 153-169.
- Akfert, S. K., Çakıcı, E., ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40): 40-47.
- Akıncı, B., Nergiz, A., ve Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2: 58-83.
- Akman, S. (2006). İstanbul'a Göç Eden Birinci ve İkinci Nesil Göçmenler Arasında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşam Açısından Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bir İnceleme. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 49: 53-99.
- Aküzüm, C., vd. (2015). İlköğretim Kurumu Öğrencilerinin Devamsızlık ve Okul Terki Nedenleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2): 167-192.
- Akvardar, Y., vd. (2005). Personality Features of Patients with Alcohol Use Disorders. *Journal of Dependence*, 6: 54-60.

- Alican, C., & Saban, A. (2013). Ortaokul ve Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Tutumları: Ürgüp Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(35): 1-14.
- Alkaç, Ç., vd. (2018). Manisa İli İlköğretim Öğrencilerinde Sigara İçme Prevalansı. *Tüberk Toraks*, 66(3): 224-233.
- Alpak, E. M., Düzenli, T., ve Tarakci Eren, E. (2018). Kent Kimliği ve Kullanıcıların Bağlılık Duygusu Üzerindeki Etkisi: Trabzon Kenti Örneği. *The Journal of Academic Social Science Asos Journal*, 6: 519-528.
- Altıntoprak, E., vd. (2008). Kadınlarda Alkol Kullanımı ve Buna Bağlı Sorunlar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2): 197-208.
- Altıok, D. (2013). *Adana İl Merkezindeki Lise Öğrencilerinin Alkol ve Uyuşturucu Yatkinliğinin Araştırılması ve 2000 Yılı Çalışma Sonuçlarıyla Kıyaslanması* (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Altuner, D., vd. (2009). Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel bir Araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 87-94.
- Alkol ve Madde Tedavi Merkezi. (2016). *Bağımlılık Döngüsü*. İstanbul. <http://www.amatem.org/bagimlilik/bagimlilik-dongusu/>.
- Amdouni, B., vd. (2017). Why Do Students Quit School? Implications from a Dynamical Modelling Study. Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences. 473(2197): 1-18.
- Arabacı, L. B., Taş, G., ve Dikeç, G. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Madde Kullanımı, Suça Yönelme, Ruhsal Bozukluklar ve Hemşirelik Bakımı. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4): 135-144.
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, G., & Balkıs, M. (2014). Ergenlikte Görülen Problem Davranışlar ve Aile Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(1): 11-23.
- Artuç, S., Doğan, K. H., ve Demirci, Ş. (2014). Uyuşturucu Maddelerde Yeni Trend Sentetik Kannabinoidler. *The Bulletin of Legal Medicine*, 19(3): 198-205.

- Aşıcıoğlu, F. (2010). New Psycho-active Substances: The Legal Procedure Used in European Union Countries and Turkey. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 20(4): 334-339.
- Aşıcıoğlu, F. (2013). Yeni Nesil Psiko-Aktif Maddeler. *Yeni Nesil Psiko-Aktif Maddeler Sempozyumu*, 3-5.
- Atar, A. Ö., vd. (2016). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Aile İşlevlerinin, Çift Uyumunun ve Anne Baba Tutumunun Değerlendirilmesi. *Noro-Psikiyatri Arsivi*, 53(1): 38.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2013). Sosyal Haklar Piyasalaşır Mı? Çocuk Hakları ve Kadın Emeğinin Kesişiminde Türkiye’de Kreşler. *V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu*, 281-292.
- Avcı, D., Tarı Selçuk, K., ve Doğan, S. (2017). Çıraklık Eğitimine Devam Eden Ergenlerde Madde Kullanım Sıklığı, Öfke Düzeyi-Öfke İfade Tarzı ve Bağımlılık Şiddeti İlişkisi. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Dernegi*, 8(1): 1-8.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve Aile İnternet Tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39): 46-57.
- Aydoğdu, H., & Çam, M. (2013). Madde Kullanım Bozukluğu Olan ve Olmayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri, Anne Baba Tutumları ve Sosyal Destek Algıları Yönünden Karşılaştırılması. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Dernegi*, 4(3): 137-144.
- Aziz, A. (2008). *İletişime Giriş*. İstanbul: Aksu Kitabevi.
- Babaoğlu, A. N. (1997). *Uyuşturucu ve Tarihi: Bağımlılık Yapan Maddeler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Balcıoğlu, İ. (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2): 226-244.

- Barrett, A. E., & Turner, R. J. (2006). Family Structure and Substance Use Problems in Adolescence and Early Adulthood: Examining Explanations for the Relationship. *Addiction*, 101(1): 109-120.
- Başak, A. S. (2013). Psikoaktif Maddelerin Analiz ve Bilirkişilik Boyutu. *Yeni Nesil Psiko-Aktif Maddeler Sempozyumu*, 5-9.
- Başal, H. A. (2012). Gelişim ve Psikoloji: Nasıl Mutlu ve Başarılı bir Çocuk Yetiştirebilirim? Osmangazi: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Başay, Ö., vd. (2016). Alkol-Madde Kullanım Bozuklukları olan Ergenlerin Kişilik Özellikleri. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2): 127-135.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayhan, P., & Işıtan, S. (2010). Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran ve Romantik İlişkilere Genel Bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20): 33-44.
- Bell, C. C. (2007). *DSM-IV-TR Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı* (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayınları.
- Berg, B. (1998). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. (3. bs). Boston: Allyn & Bacon.
- Berner, E., Öncü, A., ve Peyra, W. (2005). Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila'da Kent Arazisi için Yürütülen Mücadele. İçinde *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*. İstanbul: İletişim, 137-163.
- Betts, A., Ali, A., ve Memişoğlu, F. (2017). *Local Politics and the Syrian Refugee Crisis: Exploring Responses in Turkey, Lebanon, and Jordan*. Refugee Studies Centre, Oxford University.
- Beyhan, B. (2011). Toplumsal-Bilişsel Yakınlık ve İşgücü Hareketliliği: Hemşehrilik Bağları Üzerinden Bir İrdeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3): 199-238.
- Bilgiç, N. (2013). *Lise Öğrencileri Üzerinde Sigara Konusunda Yürütülecek Olan Akran Eğitiminin Sigara Kullanma Davranışı Üzerindeki Etkinliğinin*

- Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilgin, Nevzat. (1996). *Elazığ Sanayi Sitesinde Çalışan Çıraklarda Sigara İçme, Alkol Kullanma ve Uçucu Madde Bağımlılığı Prevalans Araştırılması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Bilgin, Nuri. (2007). *Kimlik İnşası*. Aşina Kitaplar.
- Bircan, S., & Erden, G. (2011). Madde Bağımlılığı: Aile ile İlgili Olası Risk Faktörleri, Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddi ve Çocuk Yetiştirme Stilleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(3): 211-222.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. İçinde J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education* (241-258). Connecticut: Greenwood Press.
- Boyacı, H., vd. (2003). Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin Sigara İçme Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Solum Hastalıkları*, 14(3): 169-75.
- Bozkurt, O. (2015). *Madde Bağımlısı Bireylerin Bağımlılık Süreçlerinde Ailenin Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28:759-775.
- Bulut, I. (1996). Çocuk Çalıştırmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları. İçinde E. Kahramanoğlu (Ed.), *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Ortak Yayını.
- Burns, L., & Teesson, M. (2002). Alcohol Use Disorders Comorbid with Anxiety, Depression and Drug Use Disorders: Findings from the Australian National Survey of Mental Health and Well Being. *Drug and Alcohol Dependence*, 68(3): 299-307.
- Can, M. (2007). *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Görülen “Madde Bağımlılığı” Alışkanlığı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(27): 317-332.
- Canatan, K. (2017), Mukaddime Sözlüğü, Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü, EskiYeni Yayınları, Ankara.
- Canbulat, N. (2011). *İstanbul İli Şişli İlçesi Anadolu Liselerinde Öğrenim Gören Gençlerin Sağlık Profili* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Chambers, I. M. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik* (2. bs). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chassin, L., vd. (1986). Changes in Peer and Parent Influence During Adolescence: Longitudinal Versus Cross-sectional Perspectives on Smoking Initiation. *Developmental Psychology*, 22(3): 327-334.
- Coşkun, İ. (2018). *Suriye’de Eğitimin Geleceği ve Fırat Kalkanı Bölgesinde Eğitim Faaliyetleri*. Ankara: SETA.
- Coşkun, O., & Zaman, S. (2012). Kentlere Göç Eden Kırsal Nüfusun Kentsel Uyumu ve Kentlileşme Düzeyleri Üzerine Uygulamalı bir Araştırma: Erzurum Kenti Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1): 1049-1062.
- Coşkun, S. (2006). *Uçucu Madde Kullanan Ergenlerde Bilinçlendirme Eğitiminin Etkinliği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Cömert, I. T., & Ögel, K. (2014). Madde Kullanan Ergenlerin Bağlanma Stilleri. *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 1(1): 9-40.
- Çakmak, N., & Çakmak, A. (2018, Kasım). *Şehirleri Saran Zehirli Duman: Iğdır’da Nargile Mekânlarının Yaygınlaşması. I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*. Iğdır Üniversitesi, Iğdır.
- Çankırılı, A. (2014). *Sorunlarıyla Çözümlemeleriyle Ergenlik Çağı*. Zafer Yayınları.
- Çetin Şeker, B., vd. (2019). Incidence and Characteristics of Psychological Trauma in Alcohol and Substance Abuse Disorder. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(2): 315-336.
- Çetin, T. (2008). Bulgaristan’daki Soydaşlarımızın Türkiye’ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8(1): 55-75.

- Çivilidağ, A. (2013). *Gelişim Süreci Odağında Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye’de Çocuk İşçiliği. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 14: 357-398.
- Davies, G. E., & Soundy, T. J. (2009). The Genetics of Smoking and Nicotine Addiction. *South Dakota Medicine*, Özel Sayı, 43-49.
- Delagrave, M. (2016). *Ergen Kullanma Kılavuzu* (E. Özdoğan, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Demir, N. Ö. (2006). Ailedeki Madde Bağımlılığının Ergenin Sapmış Davranışlara Yönelmesindeki Etkisi: Lise son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1): 119-129.
- Demir, N. Ö., Baran, A. G., ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de Ergenlerin Arkadaş-Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örnekleme. *Bilig*, 32: 83-108.
- Demir, N. Ö. (2016). *Sosyal Sermaye ve Hemşehrilik Maltepe, Gülsuyu ve Gülensu Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demiray, U. (2007). *Genel İletişim* (2. bs). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirbilek, S. (2000). Korunmaya Muhtaç Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Yetiştirme Yurtları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 15(2): 137-152.
- Demiriz, S., & Öğretir, A. D. (2007). Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1): 105-122.
- Deniz, O. (2009). Van Kent Merkezine Yapılan Göçler ve Göçün Kentsel Gelişim Üzerine Etkisi. *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 16-17.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim. *Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, 63: 19-21.

- Dilbaz, N. (2013). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Dolgin, K. G. (2014). Needed Steps for Social Competence: Strengths and Present Limitations of Dodge's Model. İçinde M. Perlmutter (Ed.), *Cognitive Perspectives On Children's Social and Behavioral Development* (135-144). London: Psychology Press.
- Dubow, E. F., Boxer, P., ve Huesmann, L. R. (2009). Long-term Effects of Parents' Education on Children's Educational and Occupational Success: Mediation by Family Interactions, Child Aggression, and Teenage Aspirations. *Merrill-Palmer quarterly (Wayne State University. Press)*, 55(3): 224.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2007). *2007 Annual Report: The State of the Drugs Problem in Europe (European Drug Report)*. EMCDDA.
- Emgili, F. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli İktisadının Oluşumundaki Etkisi. *Turkish Journal of Social Research/Turkiye Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 18(3).
- Enoch, M. A. (2013). Genetic Influences on the Development of Alcoholism. *Current Psychiatry Reports*, 15(11): 412.
- Enoch, M.-A., & Goldman, D. (2001). The Genetics of Alcoholism and Alcohol Abuse. *Current Psychiatry Reports*, 3(2): 144-151.
- Erdem, G., vd. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı. *Journal of Dependence*, 7: 111-116.
- Ertuğrul, A. (2012). *19. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Evcin, U. (2011). *Lise Gençlerinin Vakit Geçirdiği Ortamların Madde Kullanımı Davranışı Üzerindeki Etkileri: Bayrampaşa Örnelemi*. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.

- Evren, C., & Bozkurt, M. (2013). Synthetic Cannabinoids: Crisis of the Decade. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 26(1): 1.
- Eyice, S. (2004). Fetihten Önceki Üsküdar. *Üsküdar Sempozyumu I*, 17-20.
- Flannery, D. J. (2005). *Violence and Mental Health in Everyday Life: Prevention and Intervention Strategies for Children and Adolescents*. Maryland: Altamira Press.
- Fouberg, E. H., Murphy, A. B., ve de Blij, J. H. (2012). *Human Geography: People, Place, and Culture*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Gander, M. J., ve Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (A. Dönmez ve N. Çelen, Çev.; 8. bs). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gasper, J. M. (2012). *Drug Use and Delinquency: Causes of Dropping Out of High School?* New York, NY: LFB Scholarly Pub. LLC.
- Gerçik, İ. Z. (2016). *İletişim Psikolojisi: Dikta Değil İkna* (4. bs). İstanbul: Küre Yayınları.
- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goodwin, D. W. (1985). Alcoholism and Genetics: The Sins of the Fathers. *Archives of General Psychiatry*, 42(2): 171-174.
- Gök, F. (2004). Eğitim Hakkı: Türkiye Gerçeği. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*.
- Gökburun, İ. (2017). İstanbul'da Nüfusun Gelişimi ve İlçelere Dağılımı (1950-2015). *The Journal of Anatolian Cultural Research (JANCR)*, 1(3): 91-111.
- Gökler, R., & Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Arastirmalari Dergisi*, 03(05): 89-89.
- Gönültaş, B. M., & Hilal, A. (2012). Çocuk Suçluluğunda Göç Faktörü: Adana Örneği. *Adli Tıp Dergisi*, 26(3): 156-164.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekan İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Guzey, M., & Başbuğ, S. (2016). Ergenlerde Zihinsel ve Gelişimsel Değerlendirmede Çoklu Bileşenlerin Rolü Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Türkiye Klinikleri Psychology-Special Topics*, 1(1): 44-54.
- Gül, Ö., vd. (2017). Ergenlerde Yeni Bir Sorun: “Bonzai”. *J Pediatr Res* 4(3): 163-166.
- Güngör, M. (2009). Eğitim Hakkı ve Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar: Mersin İli Örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1); 28-42.
- Hanna, E. Z., vd. (2001). The Relationship of Early-onset Regular Smoking to Alcohol Use, Depression, Illicit Drug Use, and Other Risky Behaviors During Early Adolescence: Results from the Youth Supplement to the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *Journal of Substance Abuse*, 13(3): 265-282.
- Hartevioğlu, A. (2009). *Ortaöğretim 9. ve 10. Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Madde Kullanımına İlişkin Bilgi, Tutum ve Davranışları: Bir Özel Okul Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hekimler, O. (2012). Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ SBMM Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 1-28.
- Herken, H., & Özkan, İ. (1998). Sigara Alışkanlığı ve Anne-Baba Tutumu. *Genel Tıp Dergisi*, 8(2): 85-89.
- Herken, H., vd. (2000). Öğrencilerde Alkol Kullanım Sıklığı ve Sosyal Öğrenme ile ilişkisi. *Düşünen Adam*, 13(2): 87-91.
- Hughes, J. R. (1986). Genetics of Smoking: A Brief Review. *Behavior Therapy*, 17(4): 335-345.
- İlgın, C., & Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç-Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi İçin Model: Berlin. *Kreuzberg Örneği İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık-Planlama-Tasarım Dergisi*, 5(2): 59-70.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği* (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, O. (1994). Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması. *Toplum ve Bilim*, 64(65): 7-36.

- Jones, G. D. (1997). The Role of Drugs and Alcohol in Urban Minority Adolescent Suicide Attempts. *Death Studies*, 21(2): 189-202.
- Kahyaoglu, M. (2012). Ortaöğretim ve Yükseköğretim Öğrencilerinin İnternet Kullanımına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Education Sciences*, 7(3); 869-876. <https://doi.org/10.12739/10.12739>
- Kalyoncu, Ö. A. (2010). *Plastik Düşler*. Kapital Medya Hizmetleri.
- Kapan, K. (2014). *Beylikdüzü'nde Şehirselleşme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karaca, İ. (2010). *Aile İçi İletişimin Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığına Etkisi (Elazığ İli Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu, (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kavak, Y. (1998). Zorunlu Eğitimde Evrensel ve Ulusal Görünüm. *Eğitim ve Bilim*, 22(107): 54-57.
- Kaya, N., Güler, Ö., ve Çilli, A. S. (2004). Konya Kapalı Cezaevi'ndeki Mahkumlarda Psikiyatrik Bozuklukların Yaygınlığı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(2): 85.
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyokültürel Etkileri: Batman Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1): 84-110.
- Kılınç, Z., & Bezci, B. (2011). Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 6(2): 323-344.
- King, K. A., Vidourek, R. A., ve Merianos, A. L. (2016). Authoritarian Parenting and Youth Depression: Results from a National Study. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 44(2): 130-139.
- Kiray, M. B. (1964). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce bir Sahil Kasabası*. Devlet Karayolları Matbaası, Ankara.
- Konyalı, İ. H., ve Cemiyeti (İstanbul), T. Y. (1976). *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.

- Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kristjansson, A. L., vd. (2009). Parental Divorce and Adolescent Cigarette Smoking and Alcohol Use: Assessing the Importance of Family Conflict. *Acta Paediatrica*, 98(3): 537-542.
- Kurupınar, A., & Erdamar, G. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1): 65-84.
- Kutlu, Y. (2011). Substance Use and Abuse Among Women. *Journal of Psychiatric Nursing*, 2(2): 90-94.
- Kuzu, A. (2011). İnternet ve Aile. *Aile ve Toplum*, 7(27): 9-31.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş* (Ü. Tatlıcan, Çev.; 4. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. P. H. Mussen & E. Hetherington (Ed.), *Handbook of Child Psychology* New Jersey: John Wiley & Sons, 1-101.
- Mahallelerimiz. (2019). *Üsküdar Belediyesi*. <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/mahalleler> [Erişim Tarihi: 11 Şubat 2020].
- Martin, A., Volkmar, F. R., ve Lewis, M. (2007). *Lewis's Child and Adolescent Psychiatry: A Comprehensive Textbook*. Pennsylvania: Lippincott Williams & Wilkins.
- Miller, N. S., Mahler, J. C., ve Gold, M. S. (1991). Suicide Risk Associated with Drug and Alcohol Dependence. *Journal of Addictive Diseases*, 10(3): 49-61.
- Moore, E., Gaskin, C., ve Indig, D. (2013). Childhood Maltreatment and Post-traumatic Stress Disorder among Incarcerated Young Offenders. *Child Abuse & Neglect*, 37(10): 861-870.
- Musk, A. W., & De Klerk, N. H. (2003). History of Tobacco and Health. *Respirology*, 8(3): 286-290.
- Mülayim, S. (2005). 19.Yüzyılda Üsküdar. *Üsküdar Sempozyumu II*.

- Nazlıcan, E., vd. (2018). Kahramanmaraş İl Merkezindeki Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Madde Kullanımı ve Etkileyen Faktörler. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2): 235-246.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (9. Baskı) (S. Özge, Çev.; 9. bs, C. 1). İstanbul: Yayın Odası.
- Oğurlu, İ. (2014). Çevre-Kent İmajı-Kent Kimliği-Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(26): 275.
- Orhan, O., & Gündoğar, S. S. (2015). *Effects of the Syrian Refugees on Turkey (Sy 195)*. ORSAM ve TESEV.
- Ortaylı, İ. (2012). İstanbul'da Tarihi Yaşamak. İçinde A. E. Bilgili (Ed.), *Şehir ve Kültür*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Ögel, K. (1996). *Uyusturucu Maddeler ve Bağımlılık Okul Eğitim Paketi, Öğrenci Anketi Bulguları*. AMATEM-Özel Okullar Derneği Yayını Prive Ltd.
- (1997). *Uyusturucu Maddeler ve Bağımlılık. İletişim*.
- (2005). Madde Kullanım Bozuklukları Epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Internal Medical Sciences Journal Identity*, 1(47): 61-64.
- (2017). *Bağımlılık ve Tedavisi Temel Kitabı*. IQ kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K., vd. (2007). Madde Deneyen ve Denemeyen Ergenlerde Sosyal Aktivitelere Katılım: İstanbul Örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1): 18-23.
- Ögel, K., vd. (2000). Uçucu Madde Kullanımının Yaygınlığı: Çok Merkezli bir Araştırmanın Verilerinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(4): 220-224.
- Ögel, K., Taner, S., ve Eke, C. Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı: İstanbul Örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*, 7: 18-23.
- Öğülmüş, S. (2013). *Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu*. MEB.
- Öncü, A., & Weyland, P. (2016). *Mekan Kültür İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* (L. Şimşek ve N. Uygun, Çev.; 5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öz, B., & Alkeveli, A. (2018). Öğrencilerin Madde Kullanımı ve Bağımlılığında Etkili olan Faktörlere Bakışının Demografik Özelliklere göre İncelenmesi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39: 29-43.
- Özbay, Y., vd. (2018). Madde Bağımlılığı: Temiz Bir Yaşam İçin Bireyin Güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1): 81-130.
- Özer, Ö. (1991). *Ortaöğrenim Öğrencilerinin Psikoaktif Madde Kullanımına Yaklaşımı ve Demografik Özellikler* (Uzmanlık Tezi). Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.
- Özyılmaz, Ö. (2017). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Poole, N., & Dell, C. A. (2005). Girls, Women and Substance Use (ss. 1-15). *Canadian Centre on Substance Abuse (CCSA)*.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical World Socialization of the Self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1): 57-83.
- Regier, D. A., Farmer, M. E., Rae, D. S., Locke, B. Z., Keith, S. J., Judd, L. L., & Goodwin, F. K. (1990). Comorbidity of Mental Disorders with Alcohol and Other Drug Abuse: Results from the Epidemiologic Catchment Area (ECA) Study. *Jama*, 264(19): 2511-2518.
- Sağlam, M., Kivrak, M., ve Baysal, T. (2017). Ebeveyn Ayrılığının Çocukların Suça Sürüklenmesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 6(1): 111-120.
- Sağlık Bakanlığı. (2012). *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bakanlık Yayın.
- Salkind, N. J. (2010). *Encyclopedia of Research Design*. California: SAGE Publishing.
- Sarıçam, H., & Halmatov, M. (2012). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden ve Etmeyen 6 Yaş Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Algılamalarının Karşılaştırılması. *Akademik Bakış Dergisi*, 33: 1-14.

- Satan, A. (2011). Ergenlerde Akran Baskısı, Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34: 183-194.
- Scholes-Balog, K. E., vd. (2015). Relationships Between Substance Use and Depressive Symptoms: A Longitudinal Study of Australian Adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 35(4): 538-561.
- Seabrook, E. M., Kern, M. L., ve Rickard, N. S. (2016). Social Networking Sites, Depression, and Anxiety: A Systematic Review. *JMIR Mental Health*, 3(4).
- Shaw, S. J. (1979). The Population of Istanbul in the Nineteenth Century. *International Journal of Middle East Studies*, 10(2): 265-277.
- Shettar, M., vd. (2017). Facebook Addiction and Loneliness in the Post-graduate Students of a University in Southern India. *International Journal of Social Psychiatry*, 63(4): 325-329.
- Sivri, H. (1993). *Fiziksel ve Mekansal Çevrenin Çocuk Davranışına ve Gelişimine Etkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Solmaz, B., vd. (2013). İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4): 23-32.
- Sucaklı, M. H., vd. (2015). Yetiştirme Yurdunda Kalan Çocuk ve Ergenlerde Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı. *Konuralp Medical Journal/Konuralp Tıp Dergisi*, 7(1): 23-27.
- Sussman, S., vd. (2011). A Framework for the Specificity of Addictions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8(8): 3399-3415.
- Südaş, H. D., & Töge, B. (2015). Sosyal Ağlarda Tüketim Temelli Akran İletişiminin İncelenmesi: Adana İlinde Bir Uygulama. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15): 309-327.
- Sümer, N., Oruçlar, Y., ve Çapar, T. (2015). Bağlanma ve bağımlılık: Kuramsal çerçeve ve derleme çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 16(4): 192-209.

- Szalavitz, M. (2016). *Unbroken Brain: A Revolutionary New Way of Understanding Addiction*. New York, NY: St. Martin's Press.
- Şahin, N., & Şahin, M. (2005). Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Seyyahlara Göre Üsküdar'da Sosyo-Ekonomik Yapı Özellikleri. *Üsküdar Sempozyumu II*, 318-333.
- Şenol, S. (2006). *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Şimşek, H. (2011). Lise Öğrencilerinde Okulu Bırakma Eğilimi ve Nedenleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 27-47.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 29-39.
- Tamer, M. G. (2014). Trabzon İli Genel Liselerde Okulu Terk Nedenlerinin Belirlenmesi. *Turkish Journal of Education*, 3(2): 16-37.
- Tansel, B. (2017). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 1453-1472.
- Tarhan, N. (2011). *Neden Bağlanmak İsteriz?* <https://www.nevzattarhan.com/neden-baglanmak-isteriz.html> [Erişim Tarihi: 1 Eylül 2019].
- Tarhan, N. (2018). *Değerler Psikolojisi ve İnsan Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N., & Nurmedov, S. (2015). *Bağımlılık: Sanal veya Gerçek* (4. bs). İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Tarter, R. E., Laird, S. B., Kabene, M., Bukstein, O., & Kaminer, Y. (1990). Drug Abuse Severity in Adolescents is Associated with Magnitude of Deviation in Temperament Traits. *British Journal of Addiction*, 85(11): 1501-1504.
- Taş, İ. (2018). Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 31-41.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2008). *Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyon Raporu*. Ankara.
- Teasley, M. L. (2004). Absenteeism and Truancy: Risk, Protection, and Best Practice Implications for School Social Workers. *Children & Schools*, 26(2): 117-128.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. Ankara: Tarih Vakfı.
- Tekgül, N., vd. (2012). *Ergen Ebeveynlerinin Ergenlik Hakkındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi*. 22(1): 59-62.
- Tekin, C. (2018). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39: 249-261.
- Thatcher, D. L., & Clark, D. B. (2008). Adolescents at Risk for Substance Use Disorders: Role of Psychological Dysregulation, Endophenotypes, and Environmental Influences. *Alcohol Research & Health*, 31(2): 168.
- Timor, A. N. (2006). Çocukların Coğrafyası: Genel Bir Bakış, İnsan ve Mekân, *Prof. Dr. Erol Tümertekin'e Armağan Kitabı*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. (2006). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- (2007). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- (2012). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- (2014). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- (2018). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- (2019). *Türkiye Ulusal Uyuşturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- Turgut, M. (Ed.). (2010). *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C., ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımı, Şiddet ve Bazı Psikolojik Özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1): 33-44.

- Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1): 153-180.
- Tümerdem, Y., Ayhan, B., ve Emekli, U. (1986). İstanbul Kentinde Öğrenim Gençliğinde Sigara İçme Olayı Etkinliklerinin Araştırılması. *Solunum II*, 2: 412-416.
- Tümertekin, E. (1979). *İstanbul'da Nüfus Dağılışı*. İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2009). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Türk, E. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Türk Vatandaşlığı Hakkındaki Görüş ve Beklentileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43: 162-176-176.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2018). Global Trends: Forced Displacement in 2017. Geneva, Switzerland <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html> [Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020].
- Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2): 195-208.
- Uysal, A. (2014). *Londra'da Türk varlığı: Mekân ve Aidiyet* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Uzamaz, F. (2000). Ergenlerde Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6): 49-58.
- Uzday, İ. T. (2009). Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler. *Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21-22: 5-15.
- Ünlü, A., & Evcin, U. (2014). Evaluation of Prevalence of Substance Use, Risk and Protective Factors between 2008 and 2010 in Bağcılar, Istanbul. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi-Anadolu University Journal of Social Sciences*, 14(3): 127-40.

- Ünsal, A., & Sezgin, S. (2008). Erzurum İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Sigara Kullanma Durumları. *Turk Toraks Dergisi*, 10, 75-81.
- Üsküdar Belediyesi. (2017). *Hayata Tutun, Hayatı Tutun: Bağımsız Gelecek Projesi*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Vural, Z., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5): 3348-3382.
- White, H. R., & Gorman, D. M. (2000). Dynamics of the Drug-Crime. *Criminal Justice*, 1: 151-218.
- World Health Organization. (t.y.). Constitution. <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution> [Erişim Tarihi: 9 Haziran 2020].
- Winnicott, D. W. (2016). *Bireyin Gelişimi ve Aile* (N. Nirven ve N. Diner, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Yalman, E. (2019). Ebeveyn ve Akran İlişkilerinin Genç Kızlarda Madde Kullanımına Etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2): 372-391.
- Yaman, Ö. (2014). Uyuşturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1): 99-132.
- Yaşar, Y. (2012). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Temini ve Ticareti Suçları* (1. bs). İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Yavuzer, H. (1996). *Ana-Baba ve Çocuk: Ailede Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2015). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2018). *Okul Çağı Çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yedekçi, B., Çelikay, H., ve Altıntoprak, A. E. (2017). Görsel Medyanın Sigara ve Alkol Kullanımı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Bağımlılık Sarmalı: Biyopsikososyal Modelde Bireye Özgü Tedaviler. *10. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi*, İstanbul.

- Yıldırım, E. (2006). Yoksul Ailelerde Değerler Değişimi. *Sosyoloji Konferansları*, 33: 47-73.
- Yıldırımoğlu, H. (2005). Uluslararası Emek Göçü-Almanya’da Türk Emek Göçü’. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 8: 129-153.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağlanma Teorisi ve Bağlanma Bozukluklarına Genel Bir Bakış. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(1): 66-72.
- Yılmaz, A. (2017). *Çocuk Psikolojisini Anlama Kılavuzu*. İstanbul: Hayykitap.
- Yılmaz, D., & Türkkahraman, M. (2014). Önleme Çalışmalarında Antalya İli Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımının ve Risk Etkenlerinin İncelenmesi. *Journal of Educational Sciences*, 2(3): 1-20.
- Yılmaz, M. (2017). *Prof. Dr. Kültegin Ögel: Plansız Kentleşme Anlayışı Gençleri Uyuşturucuya İtiyor*. <https://www.birgun.net/haber/prof-dr-kultegin-ogel-plansiz-kentlesme-anlayisi-gencleri-uyusturucuya-itti-167818> [Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019].
- Yulu, A. (2014). The Population Distribution in Üsküdar. İçinde I. Sharuho (Ed.), *Urban ve Urbanisation* (354-361). St Kliment Ohridski University Press.
- Yulu, A. (2017). Esenler’de Şehirsel Yenileme. *Coğrafya Dergisi*, 35: 29-40.

EKLER

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Doktora Programı

Niteliksel Çalışma, 2018-2019

Görüşme Formu

Değerli Katılımcı,

Ergenlerin “bağımlılık” kavramına atfetmiş oldukları anlamları belirleyebilmek, psikolojik ve fiziksel bağımlılığı nasıl tanımladıklarını ve bağımlılık hakkında bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik algı, gözlem ve deneyim (tutum) sorularını içeren derinlemesine görüşmeyi kabul ettiğiniz ve zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz. Araştırmada kişisel veri toplanacağından 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuat uyarınca kişisel verileri korumak amacıyla gerekli tüm tedbirler alınacak, gerekli her türlü yükümlülük özenle yerine getirilecektir. Araştırma sırasında herhangi bir rahatsızlık duyarsanız istediğiniz zaman araştırmadan çekilebilirsiniz. Araştırma sonuçları talep etmeniz durumunda sizinle paylaşılacaktır.

BÖLÜM 1: Genel Bilgiler

Görüşme Bilgileri

Görüşme numarası:	
Görüşmenin tarihi:	
Görüşmenin yapıldığı yer:	
Görüşmeyi yapan moderatör / varsa	
Görüşmenin tarihi ve saati (süresi):	
Çözümleme tarihi:	
Veri analiz tarihi:	

Katılımcı Bilgileri:

Doğum yeri (il ve köy/kasaba/kent)	
Doğum Tarihi:	
Şu an oturduğu/yaşadığı mahalle:	
Ailesinin nereden geldiği:	
Ebeveyn eğitim durumu (Anne-Baba)	
Meslek / sosyal çevre:	

BÖLÜM 2: Ergenlerin Madde ile Tanışmaları ve Kentleşme Süreci Tecrübeleri

2.1. Ergenlerin "bağımlılık" kavramına atfetmiş oldukları anlamları belirleyebilmek, psikolojik ve fiziksel bağımlılığı nasıl tanımladıklarını ve bağımlılık hakkında bilgi düzeylerini ölçmeye yönelik algı, gözlem ve deneyim soruları:

1. "Kafa yapmak, afyonu patlamak, kafası güzel olmak" gibi deyim ve ifadelerle, ne kastedilir?
2. Bağımlılık yapan maddeler ile tanışma ve kullanma öyküsü:
  - Madde kullanmaya başladığınızda kaç yaşındaydınız?
  - İlk kullandığınız madde neydi?
  - Arkadaşlarınız arasında bu maddeleri kullananlar var mı/madde kullanımına başlamada etkisi oldu mu?
  - Ailenizde bu maddelerden bir veya birkaçını kullanan var mı?
  - Alkol veya sigara diğer maddelere geçişi nasıl etkiler?
  - Kullandığınız maddelerin zararları hakkında bilginiz var mıydı?
  - TV, internet ve sosyal medya madde kullanımına özendirici midir? Cevabınız evet ise paylaşmak istediğiniz bir deneyiminiz var mı?
  - Madde kullanımına bağlı sorunlardan dolayı aile ve yakın çevrenizde ötekileştirme ve dışlanma hissettiniz mi? Paylaşmak istediğiniz bir deneyiminiz var mı?
3. "Bağımlılık" deyince ne anlıyorsunuz?
4. Bağımlılık yapan maddeleri kullanmaya başladıktan sonra yaşamınızda neler değişti? (arkadaş, aile, okul, çevre)

2.2. Birçoğumuz farklı nedenler ile bulunduğumuz yerden başka yerlere göç ederiz. Göç etmek yeni fırsatlar oluşturduğu gibi bazı zorlukları da beraberinde getirebilir. Kente sonradan gelip katılan göçmen ergenlerin kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığı güçlükler:

1. Aileniz veya sizin İstanbul'a göç etme sebebiniz neydi?
2. Kaç yıldır bu mahallede oturuyor sunuz?
3. Şu anda yaşadığınız mahalleye göç etmeden önce akrabanız veya tanıdığınız kişiler var mıydı? (Yavuztürk/ Kirazlıtepe vd.)
4. Yaşadığınız mahallede yeni arkadaşlıklar kurmanız zor oldu mu?
5. Kendinizi yaşadığınız bu mahalle veya şehre ait hissediyor musunuz?
6. Kentleşme süreci devam eden bir mahallede büyümek sizi etkiledi mi?/ Bu etkiler nelerdir?
7. Yaşadığınız çevrede madde kullananlara sık rastlıyor musunuz? Onları madde kullanmaya yönelten etkenler de sizinkine benzer midir?
8. Kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığınız güçlükler oldu mu? Cevabınız Evet ise paylaşmak istediğiniz bir deneyiminiz var mı?
9. Kent yaşamının sosyal, kültürel ve diğer avantajlarından olan aşağıdaki etkinliklerin hangilerinden yararlanabildiniz?
  - Sinema
  - Spor
  - Kafe
  - AVM
  - Diğer Belirtiniz.
10. Okulu bırakma sebebiniz neydi?
11. Okul mezuniyetinizin olmaması yaşamını olumsuz yönde etkiledi mi?
12. Okul mezuniyetinizin olmaması gelecek planlamalarınızı nasıl etkiliyor?

BÖLÜM 3: Sosyal Bağlamı Oluşturan Katılımcılara Yönelik Sorular

Madde kullanan ergenlerin buldukları çevrede nasıl algılandıkları ve bu durumun sosyal ilişkilerini nasıl etkilediğini belirleyebilmek için aile, muhtar, okul idarecileri, esnaf, dernek görevlileri gibi anahtar kişilerle planlanan görüşme soruları;

3.1. Mahalle muhtarları, esnaf, dernek görevlisi ve mahalle sakinleri ile yapılması planlan görüşme soruları:

1. Yakın çevrenizde ve mahallenizde bağımlı bireylere sık rastlıyor musunuz/ rastlamak sizi nasıl etkiliyor?
2. Gençlerin alkol, sigara, madde kullanımları, mahallede yaşayanlar tarafından bir sorun olarak görülüyor mu? Yaşadığınız sorunlara örnek verebilir misiniz?
3. Bu maddeleri kullanan gençlere karşı mahalle sakinlerinin tutum ve davranışlarını nasıl buluyorsunuz?
4. Gençler bu maddeleri kullanmak için nereleri tercih ediyor? Neden?
5. Gençlerin bu maddelere yönelmesinde hangi faktörlerin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Gözlemlerinizi paylaşabilir misiniz?
6. Görsel ve yazılı medyanın bu maddeleri kullanmaya özendirdiğini düşünüyor musunuz?
7. Bulduğunuz mahallede göçle gelen gençler ile yerli gençler arasında bu maddeleri kullanma oranları arasında kullanım yoğunluğu bakımından farklılık var mı?
8. Yaşadığınız çevrede gençlerin boş zamanlarını geçirebilecekleri mekânlar (park, kafe, spor alanları vd.) yeterli midir? Yeterli hale getirmek için neler yapılabilir?

3.2. Okul İdarecileri, rehber öğretmen, psikolog ve dezavantajlı gruplarla çalışanlarla yapılması planlanan görüşme soruları:

1. Madde bağımlılığı sadece kullanan bireyler ile ilgili bir sorun mudur? Toplumun diğer bireylerini nasıl etkiler?
2. Okulda ve yakın çevrenizde tütün, alkol ve diğer maddeleri kullanan bireyler ile ilgili gözlemleriniz nelerdir?
3. Gençler arasında son dönemlerde bu maddelerin kullanımının yaygınlaşmasının sebepleri nelerdir?
4. Öğrencilerin bu maddelerin zararları hakkında bilgi ve farkındalık düzeyleri yeterli midir?
5. Bu maddeleri kullanmak öğrencilerin okul devamlılığını ve akademik başarılarını nasıl etkiliyor?
6. Okulu terk eden gençlerin okula yeniden kazandırılması için neler yapılabilir?

7. Gençleri, zararlı maddelerden korumak için yapılan çalışmalar yeterli midir? Katkı sağlamak istediğiniz önerileriniz nelerdir? (aile, çevre, devlet ve eğitimle ilgili yapılması gerekenler)

3.3. Madde kullanan ergenlerin aileleri ile ilgili yapılması planlanan görüşme soruları:

1. İstanbul'a göç ettikten sonra kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
2. Karşılaştığınız sorunların kızınız/oğlunuzun okulu terk etme kararı almasında etkisi oldu mu?
3. Kızınız/oğlunuzun bu maddelere başladıktan sonraki tutum ve davranışlarında ne gibi değişimler oldu? Gözlemlerinizi paylaşabilir misiniz?
4. Kızınız/oğlunuz bu maddeleri kullanmaya başladıktan sonra aile içi iletişiminizde değişimler oldu mu?
5. Kızınız/oğlunuzun bu maddeleri kullanması yakın çevrenizdeki sosyal ilişkilerinizi nasıl etkiledi?

Bazı sorular kurgusal durumlarla ilgili olarak hazırlanmıştır. Olası durumlarda ergenlerin kendisine destek verebilecek kişileri ve ilişki durumlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.